

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis 441

Studia de Securitate

redakcja naukowa
Jarosław Jastrzębski
Jarosław Indyk

Komitet Redakcyjny

prof. dr hab. Sergiusz Wasiuta – redaktor naczelny (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr hab. Danuta Kaźmierczak, prof. UKEN – zastępca redaktora naczelnego (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Karolina Baron – sekretarz redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Paulina Szelaż – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Aleksandra Zdeb – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Paulina Szczepaniak – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
dr Żaneta Zajac – członek redakcji (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)
mgr Justyna Rokitowska – grafik/koordynator zasobów internetowych (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie)

Rada Naukowa

prof. dr hab. Olga Wasiuta, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska – przewodnicząca
prof. dr hab. Roman Kochnowski, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Małgorzata Bereźnicka, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Jarosław Jastrzębski, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Remigiusz Kasprzycki, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Danuta Kaźmierczak, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Rafał Kopeć, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Tomasz Skrzyński, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
dr hab. Przemysław Wywiał, prof. Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska
prof. dr Maria Alzira De Almeida Pimenta, Universidade De Uberaba, MG, Brazylia
prof. dr hab. Jacek Pawłowski, Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, Polska
prof. dr Anabela Da Silva Moura, Viana do Castelo Polytechnic, Higher School Of Education, Portugal
prof. dr hab. Bernard Wiśniewski, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska
prof. dr hab. Andrzej Czupryński, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska
prof. dr hab. Robert Socha, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Polska
prof. dr hab. Andrzej Pieczywok, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Polska
dr hab. Andrzej Czop, prof. Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu, Polska
prof. dr Saadet Gülden Ayman, Uniwersytet Stambulski, Turcja
prof. dr Ane Kirkegaard, Uniwersytet w Malmö, Szwecja
prof. dr hab. Jacek Dworzecki, Akademia Korpusu Policji w Bratysławie, Słowacja
prof. Xymena Kurowska, Central European University w Budapeszcie, Węgry
prof. dr Mei-Lan Lo, Institute of Visual Art Education, National Hualien University of Education, Tajwan
prof. Xavier P. Mao, North-Eastern Hill University, Indie
prof. doc. dr. Jiri Prokop, Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy
prof. dr hab. Antonina Shuliak, Wschodnioeuropejski Narodowy Uniwersytet im. Lesi Ukrainki w Łucku, Ukraina
prof. dr Liu Shu-Ying, National Hualien University of Education, Tajwan
prof. dr Kalliopi Sapountzaki, Harokopio University of Athens, Grecja
prof. dr hab. Inna Stecenko, Transport & telecommunication Institute, Ryga, Łotwa
prof. dr hab. Aleksandr Baikovs, Daugavpils University w Dyneburgu, Łotwa
prof. dr Sandra Kaija, Uniwersytet Stradynia w Rydze, Łotwa
dr António Luís Jorge Gumbe, Ministério de Cultura da República de Angola, Angola
dr Marios Panagiotis Efthymiopoulos, Neapolis University Pafos, Cypr
prof. dr hab. Sergiusz Wasiuta, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej, Kraków, Polska

Kontakt z redakcją

Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ul. Ingardena 4, 30-060 Kraków
e-mail: studiadesecuritate@uken.krakow.pl

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2026

ISSN 2657-8549
DOI 10.24917/26578549.16.1

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej
30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2
tel./faks 12 662-63-83, tel. 12 662-67-56
e-mail: wydawnictwo@uken.krakow.pl
<https://ksiegarniaup.pl>

Jarosław Jastrzębski
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0003-4722-547X

Flota pancerników dreadnotowych Marine Nationale – uwarunkowania rozwojowe i zagadnienia klasyfikacyjne

Wstęp

W niniejszym tekście przedstawiona została flota pancerników dreadnotowych Francuskiej Marynarki Wojennej w całym okresie jej istnienia. W praktyce oznacza to przedział lat 1913–1967. Zajmujemy się tu wyłącznie okrętami liniowymi, pomijając krążowniki liniowe, zwane też najcięższymi, typu Dunkerque, choć potocznie określa się je często mianem szybkich pancerników, lecz ich przeznaczenie było w istocie odmienne¹. To, co stanowi nowość w tym opracowaniu zagadnienia francuskich pancerników dreadnotowych, to uwzględnienie ich klasyfikacji pod względem optymalnego rozmieszczenia uzbrojenia głównego, wprowadzonej przez autora niniejszej pracy do obiegu naukowego w 2023 roku², pozwalającej bardziej miarodajnie określić

¹ Jastrzębski J. (2023). *Krążowniki ciężkie Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*. Infort Editions, Tarnowskie Góry, s. 21–34; Kochnowski R. (2020). *Krążowniki liniowe, geneza – rozwój – zmierzch*. Kochnowski R., Jastrzębski J. (red.). *Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*. Księgarnia Akademicka. Kraków, *passim*; Lipiński J. (1999). *Druaga wojna światowa na morzu*. Lampart. Warszawa, *passim*.

² Zob. Jastrzębski J. (2023). *Flota pancerników dreadnotowych Austro-Węgier*. Skrzyński T., Jastrzębski J. (red.). *Polityka, wojskowość, bezpieczeństwo. Księga jubileuszowa z okazji*

faktyczną wartość bojową nie tylko pojedynczych jednostek ale także ich zgrupowań, a nawet całości sił interesującej nas tu klasy, w porównaniu z innymi flotami dysponującymi takimi okrętami. Ponadto dokonano analizy francuskich drednotów pod kątem specyfiki i wyjątkowości w skali światowej oraz kwestii rywalizacji z Włoską Marynarką Wojenną w tej klasie jednostek.

Rys polityczny

Francja jest jednym z najstarszych państw Europy. Jej początki sięgają V wieku, gdy na obszarze zromanizowanej Galii, będącej wcześniej częścią Cesarstwa Zachodniorzymskiego, uformowało się Królestwo Franków. Ludność tych terenów miała wówczas charakter gallo-rzymski, a Frankowie jako elita pochodzenia germańskiego stosunkowo szybko ulegli romanizacji i asymilacji. W wyniku długotrwałego procesu integracji elementów rzymskich i germańskich ukształtował się naród francuski. Siły morskie były stale obecne we Francji, lecz długo ich powoływanie było doraźne lub miały one charakter partykularny, podlegając poszczególnym księżętom feudalnym, sprawującym realną władzę w różnych regionach państwa. Sytuacja ta zmieniła się radykalnie dopiero w XVII wieku.

Francuska Marynarka Wojenna została utworzona w 1624 roku przez króla Francji Ludwika XIII Bourbona w latach 1610–1643, lecz z inicjatywy kardynała Armanda Jeana du Plessis de Richelieu, pełniącego funkcję pierwszego ministra króla, czyli *principal ministre* w latach 1624–1642. Otrzymała wówczas nazwę: Królewska Marynarka Wojenna (fr. *Marine Royale*), którą nosiła do 1792 roku. Po obaleniu monarchii i ustanowieniu republiki przemianowano ją na Narodową Marynarkę Wojenną (fr. *Marine Nationale*), aby po koronacji Napoleona na cesarza w 1804 roku przybrać imię Cesarskiej Marynarki Wojennej (fr. *Marine Impériale*). W latach 1814–1848 powróciło odniesienie do króla, w okresie II Republiki w latach 1848–1952 do narodu, a w okresie II Cesarstwa w latach 1852–1870 do cesarza. Od proklamowania III

40-lecia działalności naukowej Profesora Romana Kochnowskiego. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 274–285; Idem. (2023). *Flota pancerników drednotowych Państwa Słowenów, Chorwatów i Serbów*. Skrzyński T., Jastrzębski J. (red.). *Polityka, wojskowość, bezpieczeństwo. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia działalności naukowej Profesora Romana Kochnowskiego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 286–294; Idem. (2023). *Niedoszła flota tureckich pancerników drednotowych*. Kochnowski R., Jastrzębski J. (red.). *Z dziejów flot wojennych. Od hiszpańskich Habsburgów po brytyjskich Windsorów*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 139–154; Idem. (2023). *Flota pancerników drednotowych Ukraińskiej Marynarki Wojennej*. Kochnowski R., Jastrzębski J. (red.). *Z dziejów flot wojennych. Od hiszpańskich Habsburgów po brytyjskich Windsorów*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 181–196.

Republiki 4 września 1871 roku aż po dzień dzisiejszy funkcjonuje ponownie pod nazwą Francuskiej Narodowej Marynarki Wojennej, w której składzie znajdowały się też i pancerniki³.

Flota pancerników dreadnotowych – liczebność

Francuska flota posiadała w swej historii 9 pancerników dreadnotowych, czyli w standardzie uzbrojenia, na które składało się co najmniej 6 dział artylerii głównej⁴ o kalibrze powyżej 203 mm⁵ i o jednakowej długości luf⁶, w całości przy tym rozmieszczonych w wieżach. Ponieważ na całym globie zbudowano ogółem 145 okrętów tego rodzaju, zatem francuski udział w ich światowej flocie wynosił nieco ponad 6%. Daje to Francuzom szóste miejsce wśród wszystkich państw dysponujących takimi okrętami pancernymi. Co prawda identyczną liczbą takich jednostek poszczycić się mogą jeszcze Włosi, lecz ich

³ Baszkiewicz J. (1999). *Historia Francji*. Wydawnictwo Ossolineum. Wrocław, *passim*; Gozdawa-Gołębiowski J. (1985). *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*. Wydawnictwo Morskie. Gdańsk, *passim*; Haładaj N. (2025). *Historia marynarki wojennej. Okręty i ludzie*. Wydawnictwo SBM. Warszawa, s. 110–317; Olender P. (2005). *Wojny morskie 1860–1883*. Magnum-X. Warszawa, *passim*; Idem. (2005). *Wojny morskie 1883–1914*. Magnum-X. Warszawa, *passim*; Wieczorkiewicz P. (2015). *Historia wojen morskich*. t. 1: *Wiek Żagla*. Zysk i S-ka. Poznań, *passim*; Idem. t. 2: *Wiek Pary*. Zysk i S-ka. Poznań, *passim*.

⁴ Co prawda nie zbudowano żadnego dreadnota uzbrojonego w mniej niż 8 luf artylerii głównej, lecz przebudowano tak kilka pancerników (np. brytyjski *Iron Duke*, czy amerykański *Wyoming*), a ponadto istniały jeszcze plany z tym związane. Najśłynniejszym z tych ostatnich jest japoński projekt przebrojenia superpancerników typu *Yamato* z dział kalibru 460 mm na armaty o średnicy 510 mm, co wiązałoby się z wymianą wież trzylufowych na wieże dwulufowe. Ponadto pancerniki dreadnotowe mają częściowo wspólną genezę z krążownikami liniowymi, z których najslabiej uzbrojone miały właśnie 6 armat artylerii głównej o jednakowej długości luf (brytyjski typ *Renown*, niemiecki typ *Deutschland*). Argumenty te przemawiają w wystarczającym stopniu za przyjęciem właśnie tej liczby jako jednoznacznej granicy między pancernikami dreadnotowymi a predreadnotowymi.

⁵ Kaliber 203 mm ma tu charakter czysto umowny. W rzeczywistości nigdy nie powstał dreadnot czy superdreadnot uzbrojony w działa mniejszego kalibru niż 283 mm (Niemcy). Nawet nie podejmowano prób projektowania takowych. Natomiast ów kaliber 8 cali ma oparcie w porozumieniach międzynarodowych z 1922 i 1930 roku między czołowymi mocarstwami morskimi: Wielką Brytanią, Stanami Zjednoczonymi, Japonią, Francją i Włochami, w 1935 roku rozciągniętymi też w tym zakresie na Niemcy. Są też pewne argumenty za ustanowieniem tej granicy na poziomie powyżej 210 mm, a to w związku z wyjątkową konstrukcją niemieckiego krążownika pancernego *Blücher*.

⁶ Istniały bowiem pancerniki predreadnotowe z uzbrojeniem spełniającym warunki minimalnej liczby 6 dział głównego kalibru w całości rozmieszczonych w wieżach (niemiecki typ *Brandenburg*), lecz o różnej długości luf. Z uwagi na spełnianie przez nie aż dwóch z trzech warunków zaliczenia pancernika do podklasy dreadnotów, określa się je semidreadnotami.

tonaż przewyższał analogiczne wartości francuskie. Znajdująca się na siódmym miejscu Rosja dysponowała w swych dziejach jedynie 7 pancernikami dreadnotowymi. Te okręty liniowe pozostawały we Francuskiej Marynarce Wojennej w aktywnej służbie w latach 1913–1967, niemniej nigdy nie było ich jednocześnie więcej niż 7. Ów najwyższy stan utrzymywał się z resztą tylko w latach 1916–1922.

Spośród wyżej wspomnianych 9 francuskich okrętów liniowych, 4 najstarsze reprezentowały standard uzbrojenia dreadnota I generacji⁷ (Courbet, Jean Bart, Paris, France), 5 kolejne – III generacji (Bretagne, Provence, Lorraine oraz oba najmłodsze Richelieu, Jean Bart). Ich metryki przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Metryki pancerników dreadnotowych Francuskiej Marynarki Wojennej

LP.	OKRĘT	POŁOŻENIE STĘPKI	POCZĄTEK SŁUŻBY	KONIEC SŁUŻBY
1	Courbet	01.09.1910	19.11.1913	03.07.1940
			10.07.1940	31.03.1941
2	Jean Bart (typ Courbet)	15.11.1910	19.11.1913	15.08.1935
3	Paris	10.11.1911	01.08.1914	03.07.1940
4	France	30.11.1911	10.10.1914	26.08.1922
5	Bretagne	22.07.1912	10.02.1916	03.07.1940
6	Provence	21.04.1912	01.03.1916	27.11.1942
7	Lorraine	07.11.1912	10.03.1916	17.02.1953
8	Richelieu	22.10.1935	01.04.1940	30.09.1967
9	Jean Bart (typ Richelieu)	12.12.1936	01.08.1949	01.08.1957

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships 1922–1956*. Barnsley, passim; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny światowej*. t. 1. Warszawa, s. 62–100.

⁷ Pancerniki dreadnotowe można podzielić na cztery generacje: I – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w trzech rzędach: prawoburtowym, osiowym i lewoburtowym, w taki sposób, że część dział mogła prowadzić ogień burtowy tylko w jedną stronę; II – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w trzech rzędach: prawoburtowym, osiowym i lewoburtowym, w taki sposób, że wszystkie działa mogły prowadzić ogień burtowy; III – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w jednym rzędzie w osi symetrii wzdłużnej okrętu, w taki sposób, że część dział mogła prowadzić wyłącznie ogień burtowy; IV – dreadnoty z wieżami rozmieszczonymi w jednym rzędzie w osi symetrii wzdłużnej okrętu, w taki sposób, że wszystkie działa poza ogniem burtowym mogły prowadzić także ogień dziobowy albo rufowy w pełnym zakresie kątowym.

Owe wprowadzone do służby pancerniki nie oddają oczywiście pełni ambicji francuskiej floty w zakresie posiadania okrętów tej klasy. Piątka rozpoczętych, lecz nieukończonych pancerników typu Normandie miała być już dreadnotami IV generacji (Béarn, Flandre, Gascogne, Languedoc, Normandie), podobnie jak czwórka zamówionych, lecz nie rozpoczętych pancerników typu Lyon (Duquesne, Lille, Lyon, Tourville). Natomiast rozpoczęty, lecz nieukończony Vasilefs Konstantinos, czwarty okręt typu Bretagne, którego zakup od Grecji, ukończenie i wprowadzenie do służby (pod nazwą Savoie) rozważano przez krótki czas w 1914 roku, miał otrzymać przestarzały już standard uzbrojenia odpowiadający III generacji.

Do III generacji należał natomiast rozpoczęty, lecz nieukończony trzeci okręt typu Richelieu (Clemenceau). Natomiast pojedynczy okręt typu Gascogne, błędnie często klasyfikowany jako należący do typu Richelieu, w istocie zbyt poważnie się od niego różnił konstrukcyjnie, aby móc go doń zaliczyć, m.in. zamiast obu czterolufowych wież umieszczonych z przodu w superpozycji, miał je rozdzielone po jednej w części dziobowej i rufowej. Był zatem już pancernikiem dreadnotowym IV generacji o najbardziej optymalnym rozkładzie uzbrojenia głównego. Takimi miała być również planowana czwórka okrętów typu Alsace (Alsace, Bourgogne, Flandre, Normandie), z których pierwszą parę zamówiono w 1940 roku, lecz nigdy nie rozpoczęto. Tabela 2 przedstawia metryki rozpoczętych, lecz nieukończonych dreadnotów Francuskiej Marynarki Wojennej.

Tabela 2. Metryki nieukończonych pancerników dreadnotowych Francuskiej Marynarki Wojennej

LP.	OKRĘT	POŁOŻENIE STĘPKI	WODOWANIE
1	<i>Normandie</i>	18.04.1913	19.10.1914
2	<i>Gascogne</i>	01.10.1913	20.09.1914
3	<i>Flandre</i>	01.10.1913	20.10.1914
4	<i>Languedoc</i>	01.05.1913	01.05.1915
5	<i>Béarn</i>	05.01.1914	15.04.1920
6	<i>Clemenceau</i>	17.01.1939	-

UWAGA. Ponadto nigdy nie rozpoczęto budowy kilku okrętów tej klasy, lecz zamówionych odpowiednio: w 1913 roku – 4 typu Lyon, w 1939 roku – 1 typu Gascogne oraz w 1940 roku 2 z 4 zaplanowanych – typu Alsace (pozostałe 2 tylko planowano).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships...* op. cit., *passim*; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., s. 62–100.

Ponadto Francja otrzymała jako łup wojenny po zwycięstwie w I wojnie światowej niemiecki dreadnot I generacji Thüringen, należący do typu

Helgoland, oraz austro-węgierski dreadnot IV generacji Prinz Eugen, należący do typu Tegetthoff. Niemcy przekazali Thüringen Francuzom 29 kwietnia 1920 roku. Stało się to na mocy podpisanego w Wersalu 28 czerwca 1919 roku traktatu pokojowego, który wszedł w życie 10 stycznia 1920 roku, oraz uzgodnień między Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią, Japonią, Francją i Włochami odnośnie podziału przejętych od Państw Centralnych okrętów bojowych. Mocarstwa Ententy ustaliły, że żaden z przejętych pancerników i krążowników liniowych nie zostanie włączony w roli okrętu bojowego w skład floty któregośkolwiek z nich. Co przyszło im tym łatwiej, że jednostki te istotnie odbiegały od standardów konstrukcyjnych i logistycznych ich rodzimych okrętów liniowych, co niepomrotnie utrudniałoby i podrażało ich eksploatację i serwis.

Prinz Eugen został przejęty 31 października 1918 roku, za zgodą Austro-Węgier, przez Państwo Słoweńców, Chorwatów i Serbów, proklamowane 29 października tegoż roku na terenach południowych Monarchii Habsburskiej. 1 grudnia 1918 roku zjednoczyło się ono z Serbią i Czarnogórą, tworząc Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, przemianowane 3 października 1929 roku na Królestwo Jugosławii. Mocarstwa Ententy nie chciały się zgodzić na pozyskanie przez Jugosłowian tak cennych okrętów i pod ich naciskiem Państwo Słoweńców, Chorwatów i Serbów musiało się 10 listopada 1918 roku zgodzić na przekazanie Prinz Eugen tymczasowo Włochom. Na mocy zaś traktatu pokojowego z Austrią, podpisanego w Saint-Germain-en-Laye 10 września 1919 roku, został on oficjalnie przyznany Francji z dniem 16 lipca 1920 roku, gdy ów układ nabrał mocy prawnej.

Oba germańskie okręty zostały wykorzystane jako cele w ćwiczeniach artyleryjskich francuskiej floty. W tej roli Thüringen został zatopiony w sierpniu 1921 roku, zaś Prinz Eugen – 28 czerwca 1922 roku.

We francuskiej stoczni pozostawał też zamówiony przez Grecję i nieukończony dreadnot III generacji Vasilefs Konstantinos. Stępkę pod jednostkę położono 14 czerwca 1914 roku, lecz już w sierpniu prace przy kadłubie wstrzymano. Wybuch I wojny światowej spowodował, że wszelkie zasoby ludzkie i materiałowe zostały skierowane na potrzeby wojenne. Krótkotrwałe zainteresowanie Marine Nationale przejęciem zamówienia nie wyszły poza fazę koncepcyjną. Po zakończeniu konfliktu Grecy nie byli zainteresowani ani dokończeniem pancernika ani odbiorem nieukończonego kadłuba, zresztą znajdującego się w dość wstępnej fazie produkcji. Typ Bretagne był już wówczas konstrukcją podstarzałą i korzyść z takiej jednostki nie uzasadniały nakładów koniecznych do jej finalizacji. Grecja była też ogromnie wyczerpana ekonomicznie udziałem w I wojnie światowej, jak i późniejszą wojną z Turcją w latach 1919–1922. Nie mogła zatem pozwolić sobie na wydatkowanie stosownych środków. Ostatecznie kadłub złomowano w 1925 roku.

W sumie zatem Francja wprowadził do służby 9 pancerników dreadnotowych z 25 realnie planowanych. Z okrętów niewprowadzonych do służby zamówiono 13, z których jednak tylko 6 rozpoczęto budować. Tabela 3 przedstawia liczebność pancerników dreadnotowych we Francuskiej Marynarce Wojennej⁸.

Tabela 3. Liczebność pancerników dreadnotowych we Francuskiej Marynarce Wojennej

TYP	LICZBA			
	PLANOWANE	ZAMÓWIONE	BUDOWANE	UKOŃCZONE
<i>Courbet</i>	4	4	4	4
<i>Bretagne</i>	4	3	3	3
<i>Normandie</i>	5	5	5	0
<i>Lyon</i>	4	4	0	0
<i>Richelieu</i>	3	3	3	2
<i>Gascogne</i>	1	1	0	0
<i>Alsace</i>	4	2	0	0

UWAGA. Pominięto typy jedynie planowane, lecz nigdy nie zamówione, gdyż trudno stwierdzić realność takich czysto teoretycznych zamierzeń.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships...*, passim; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., s. 62–100.

Flota dreadnotów – losy

O ile głównym rywalem Francji na lądzie były Niemcy, o tyle na morzu były nim zdecydowanie Włochy. Oba te kraje konkurowały ze sobą o prymat na Morzu Śródziemnym, zwłaszcza odkąd Brytyjska Królewska Marynarka Wojenna (ang. Royal Navy) zaangażowała się z końcem XIX wieku w gwałtowny wyścig zbrojeń z Niemiecką Cesarską Marynarką Wojenną (niem.

⁸ Dyskant J. (1983). *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*. Gdańsk, passim; Gozdawa-Gotłubiowski J., Wywerka-Prekurat T. (1994). *Pierwsza wojna światowa na morzu*. Warszawa, passim; Jamka R. (1992). *Pierwsze francuskie dreadnoty typu Courbet*. „Okręty Wojenne”. nr 1 (1), passim; Jamka R. (1992). *Francuskie pancerniki typu Bretagne*. „Okręty Wojenne”. nr 2 (2), passim; Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships...*, passim; Klimczyk T. (1994). *Historia pancernika*. Warszawa, passim; Lipiński J. (1999). *Druga wojna światowa...*, passim; Pacholski Ł. (2012). *Pancerniki typu Richelieu*. „Technika Wojskowa. Historia”, nr spec. 5 (5), s. 89–98; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., s. 62–100; Skwiot M. (2009). *Pancerniki II wojny światowej*. t. 1. Lublin, passim; Idem. (2012). *Pancernik „Richelieu”*. „Okręty”, nr 10 (18), s. 30–43; Sobański M. (2011) *Pancerniki typu „Richelieu”*. Tarnowskie Góry, passim.

Kaiserliche Marine), skutkiem czego musiała stopniowo zmniejszać swe siły nawodne na południu Europy. Granica lądowa między oboma romańskimi mocarstwami była stosunkowo krótka ale sporna. Ponadto Francuzi i Włosi rywalizowali o wpływy w Afryce Północnej i zwłaszcza ci ostatni byli stanowczego zdania, że w podziale kolonialnym tego kontynentu zostali mocno pokrzywdzeni. Nadto od 1882 roku Królestwo Włoskie znajdowało się w sojuszu militarnym z Cesarstwem Niemieckim i Monarchią Austrowęgierską, którego ostrze wymierzone było we Francję i jej aliantkę – Rosję. Trójprzymierze wzmacniało znaczenie międzynarodowe Rzymu i osłaniało ją przed ewentualnymi rewindykacjami granicznymi ze strony zachodniego sąsiada i w końcu XIX wieku wydawało się dlań świetnym rozwiązaniem. Jednakże już w początkach XX, korzyści z sojuszu z cesarstwami germańskimi zaczęły błędnąć, choć aż do 1915 roku Italia w nim formalnie pozostawała.

Przewrót w budownictwie okrętowym, zapoczątkowany w 1906 roku przez brytyjski okręt liniowy Dreadnought, spowodował, że światowy wyścig zbrojeń morskich zaczął się niemal od początku. Jakościowa przewaga pancernika nowego wzoru była tak przygniatająca, że niejako z miejsca uczyniła wszystkie dotychczasowe konstrukcje, zwane we współczesnej nauce wojskowości predrednotami, całkowicie przestarzałymi. Między 1896 a 1911 rokiem Francja wprowadziła 23 okręty linowe starego wzoru, podczas gdy Włochy tylko 8. Dawało to Marine Nationale wręcz gigantyczną przewagę nad Regia Marina. Pojawienie się pancerników drednotowych sprawiło jednak, że gwałtownie straciła ona na znaczeniu. Włoska Marynarka Wojenna wyczuła swoją szansę i to ona pierwsza zainicjowała rozgrywkę na nowym polu rywalizacji, właśnie w klasie drednotów. Tabela 4 przedstawia francusko-włoski wyścig zbrojeń w klasie pancerników drednotowych w latach 1909–1923, od położenia stępki pod pierwszy z nich – Dante Alighieri do wejścia w życie Waszyngtońskiego traktatu morskiego pięciu mocarstw (ang. Washington Naval Five-Power Treaty), podpisanego 6 lutego 1922 roku, w sprawie ograniczenia zbrojeń morskich.

Tabela 4. Francusko-włoski wyścig zbrojeń w klasie pancerników drednotowych w latach 1909–1923

DATA	FRANCJA			WŁOCHY		
	W SŁUŻBIE	W BUDOWIE	OGÓŁEM	W SŁUŻBIE	W BUDOWIE	OGÓŁEM
06.06.1909	-	-	-	-	1	1
24.06.1910	-	-	-	-	2	2
18.07.1910	-	-	-	-	3	3
10.08.1910	-	-	-	-	4	4

01.09.1910	-	1	1	-	4	4
15.11.1910	-	2	2	-	4	4
10.11.1911	-	3	3	-	4	4
30.11.1911	-	4	4	-	4	4
24.02.1912	-	4	4	-	5	5
24.03.1912	-	4	4	-	6	6
21.04.1912	-	5	5	-	6	6
22.07.1912	-	6	6	-	6	6
07.11.1912	-	7	7	-	6	6
15.01.1913	-	7	7	1	5	6
18.04.1913	-	8	8	1	5	6
01.05.1913	-	9	9	1	5	6
01.10.1913	-	11	11	1	5	6
19.11.1913	2	9	11	1	5	6
05.01.1914	2	10	12	1	5	6
14.05.1914	2	10	12	2	4	6
17.05.1914	2	10	12	3	3	6
01.08.1914	3	9	12	3	3	6
10.10.1914	4	8	12	3	3	6
16.10.1914	4	8	12	3	4	7
03.03.1915	4	8	12	3	5	8
14.03.1915	4	8	12	3	6	9
01.04.1915	4	8	12	4	5	9
10.05.1915	4	8	12	5	4	9
27.06.1915	4	8	12	5	5	10
10.02.1916	5	7	12	5	5	10
01.03.1916	6	6	12	5	5	10
10.03.1916	7	5	12	5	5	10
13.03.1916	7	5	12	6	4	10
02.08.1916	7	5	12	5	4	9
02.01.1921	7	5	12	5	-	5
18.04.1922	7	-	7	5	-	5
26.08.1922	6	-	6	5	-	5
21.08.1923	6	-	6	5	-	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., *passim*; Idem. (1993). t. 2. Warszawa, *passim*; Klimczyk T. (1994). *Historia pancernika*, *passim*.

W 1909 roku Włosi położyli stępkę pod samotny w swym typie Dante Alighieri, którego uzbrojeniem głównym było 12 dział kalibru 305 mm. Nie chciano już na wstępie ryzykować większej serii, dokąd nie uda się zebrać wstępnych danych z przebiegu produkcji oraz przyjrzeć się brytyjskim doświadczeniom z eksploatacji pierwszych okrętów liniowych nowego wzoru. Ale już w 1910 roku, idąc za ciosem, rozpoczęli budowę serii 3 kolejnych okrętów liniowych typu Conte di Cavour, których siłę ognia wzmocniono do 13 dział kalibru 305 mm. Francuzi rzeczywiście zareagowali wolno na nieodległą wizję poważnego wzmocnienia floty włoskiej, lecz za to gwałtownie. Aby w miarę sprawnie wyrównać powstałą dysproporcję, rozpoczęto w 1910 roku budowę serii od razu aż 4 pancerników typu Courbet, zbrojnych 12 armat średnicy 305 mm. Regia Marina postawiła jednak na drednoty III generacji, podczas gdy Marine Nationale zainwestowała początkowo w drednoty I generacji. Powodowało to, że pomimo teoretycznego wyrównania sił, francuskie okręty były realnie słabsze od ich włoskich odpowiedników. Dla francuskich decydentów stało się to wszakże widoczne, dopiero gdy ich pierwsze drednoty były już w budowie.

Włoska Marynarka Wojenna postanowiła powalczyć o utrzymanie rysującej się przewagi i w 1912 roku położono stępki pod 2 pancerniki typu Andrea Doria, jak poprzednicy posiadające po 13 dział 305 mm i reprezentujących III generację drednotów. Spieszono się, gdyż Francuzi już szykowali kolejne posunięcie, które miało pozwolić im na wysunięcie się w wyścigu z Włochami na pierwsze miejsce i rozwiązanie niewspółmierności jakościowej sił, wynikającej z błędnego postawienia na projekt pancerników typu Courbet.

W tym samym 1912 roku francuskie stocznie rozpoczęły wznoszenie 3 drednotów III generacji typu Bretagne. Ich wprowadzenie do służby zapewniłoby Francuskiej Marynarce Wojennej nie tylko przewagę liczebną w interesującej nas klasie okrętów, lecz i jakościową, gdyż na stanie nowych jednostek miało być 10 dział kalibru aż 340 mm. Co więcej w 1914 roku Francuzi położyli stępkę pod czwarty okręt liniowy tego typu – Vasilefs Konstantinos, tyle że na zamówienie Grecji. Gdy I wojna światowa wybuchła, poczęli rozważać przejście tego niedawno rozpoczętego okrętu i wprowadzenie go do swej floty pod nazwą Savoie. Zaletą pomysłu byłoby posiadanie pełnej czterookrętowej eskadry pancerników tego samego typu. Wadą było jednak to, że ta wersja pancernika była już wówczas z punktu widzenia planów rozwojowych Marine Nationale przestarzała. Od 1913 roku w budowie były bowiem drednoty IV generacji typu Normandie, których docelowo miało powstać aż 5, właśnie po to, by można było stworzyć trzy czterookrętowe eskadry pancerników. Każda z tych jednostek miała zostać uzbrojona w 12 dział kalibru 340 mm. Dlatego uznano, że inwestowanie w Savoie nie ma sensu. Po wejściu do służby tych najnowszych liniowców, Francja dysponowałaby i tak flotą aż 12 wielkich

pancerników, statystycznie nowocześniejszych od czołowego śródziemnomorskiego konkurenta do panowania na morzu.

Dla Włoskiej Marynarki Wojennej już projekt Bretagne stał się niezwykle poważnym wyzwaniem. Podniesienie kalibru armat na okrętach głównego rywala wymagało przygotowania całkowicie nowej koncepcji pancernika, niż ta prezentowana przez pierwsze 6 jakie uskutecznilo. Włochy nie były równie bogatym krajem co Francja i po początkowym wyjściu w wyścigu na prowadzenie, okazało się, że jego tempo staje się dla nich zbyt szybkie. Dopiero w 1914 roku rozpoczęto konstruowanie pancerników dreadnotowych IV generacji typu Francesco Caracciolo. Miało ich być tylko 4, co oznaczało pogodzenie się z francuską przewagą liczebną. Miały za to zostać uzbrojone 8 dział kalibru 381 mm, co gdyby zostało sfinalizowane, dałoby Regia Marina jakościową przewagę nad Marine Nationale i to taką, której charakter pozwalałby na nieprzejmowanie się zbyt tym, że po zakończeniu produkcji wszystkich wspomnianych okrętów liniowych, Francja będzie ich posiadała tuzin, zaś Włochy jedynie dziesiątkę.

Francuzi zamierzali co prawda zainicjować w 1915 roku budowę kolejnych 4 pancerników typu Lyon, lecz nie do końca stanowiły one miarodajną odpowiedź, gdyż uzbrojone miały zostać co prawda aż w 16 dział, lecz wciąż kalibru 340 mm. Uznano, że ogromna przewaga liczebna 16 do 10 powinna wystarczyć, aby zniwelować przewagę siły ognia jedynie 4 włoskich okrętów z armatami 381 mm na pokładzie. Na skonstruowanie analogicznych dział konstruktorzy potrzebowaliby sporo czasu, a to spowolniłoby ilościową rozbudowę floty francuskich pancerników. Okręty zostały nawet zamówione, lecz wybuch wojny francusko-niemieckiej 3 sierpnia 1914 roku wstrzymał wszelkie zamierzenia w tej materii, gdyż priorytetem stały się bieżące wydatki wojenne oraz zbrojenia lądowe. Wiadomo też, że Francuska Marynarka Wojenna nie zamierzała poprzestawać na tym i w dalszej perspektywie miały powstać jeszcze 4 pancerniki, być może już uzbrojone w działa kalibru 380 mm. Gdyby I wojna światowa nie stanęła temu na przeszkodzie, gdzieś na początku lat 20. XX wieku, dałoby to Francji 20 wielkich pancerników w stosunku do ledwie 14 włoskich, co zasadniczo przesądziłoby wynik wyścigu, gdyż było oczywiste, że Italia nie uniesie takiego tempa zbrojeń flotowych, które pozwoliłoby choćby tylko w przybliżeniu dotrzymać kroku zasobniejszemu sąsiadowi.

Włosi już nie zdążyli przygotować odpowiedzi na wspomniane wyżej posunięcia zachodniego sąsiada, gdyż w międzyczasie doszło do odwrócenia przymierzy i włączenia się Rzymu do I wojny światowej, tyle że po stronie Ententy, która zaproponowała większe potencjalne korzyści, niż mogli zaferować Niemcy i Austriacy. 3 maja 1915 roku Włochy wypowiedziały traktat sojuszniczy z 1882 roku, a 23 maja 1915 roku notyfikowały wojnę Austro-Węgrom. Wiedzano już, że Francuzi zrezygnowali z budowy pancerników

typu Lyon oraz przerwali pracę nad takowymi typu Normandie. Co dla Włoskiej Marynarki Wojennej wydawało się niezwykle korzystne, gdyż stwarzało szansę, na wysforowanie się w kategorii dreadnotów przed głównego rywala, choć w tym momencie akurat sojusznika. Wszelkie nadzieje w tym względzie rozwiąły się jednak już w pierwszych miesiącach wojny. Ogromne koszty działań militarnych na lądzie oraz niedobory surowcowe spowodowały, że i Włosi musieli zawiesić pracę budowlane nad pancernikami typu Francesco Caracciolo, które nie rokowały szybkiego wejście do służby, a ich produkcja pochłaniała ogromne zasoby, tak potrzebne gdzie indziej. Wciąż jednak liczone, że do ich budowy uda się powrócić po zakończeniu wojny, podobnie zresztą, jak zakładali Francuzi w odniesieniu do typu Normandie. Wyczerpanie ekonomiczne obu śródziemnomorskich mocarstw miało jednak zdruzgotać i te nadzieje.

Francja była stroną zdecydowanie zwycięską w I wojnie światowej, a jej wojska lądowe uchodził po jej zakończeniu, niebezpiecznie, za najsilniejsze na świecie i tak pozostawało przynajmniej do końca lat 20. XX wieku. Niemniej kraj był wyczerpany wojną. W budżecie nie było dość środków, aby pozwolić sobie na kontynuację programu Normandie. Można było co prawda czekać na lepsze czasy, ale nie można było ukrywać, że zaprojektowana jeszcze przed wielką wojną konstrukcja tych pancerników, stawiała się z każdym rokiem coraz bardziej przestarzała, co stawiało pod znakiem zapytania sens takiej inwestycji. Paradoksalnie, decyzję Francuzom ułatwili Włosi, którzy znajdowali się w jeszcze gorszej sytuacji ekonomicznej niż oni i ostatecznie już w 1921 roku zrezygnowali zasadniczo z finalizacji budowy pancerników serii Francesco Caracciolo. O tym jak ciężkie było położenie Italii, najlepiej świadczy powodzenie zamachu stanu, jaki przeprowadzili faszysty pod wodzą Benito Mussoliniego w dniach 27-29 października 1922 roku, ciesząc się przy tym ogromnym poparciem społeczeństwa, liczącego na zmiany w duchu socjalistycznym, lecz przy zachowaniu tradycyjnej spuścizny narodowej, kulturowej i religijnej. Francuska Marynarka Wojenna miała jednak większy dylemat niż jej włoski odpowiednik, gdyż 4 z 5 okrętów wzoru Normandie zostało już zwodowanych. Włoska Marynarka Wojenna zwodowała jedynie prototyp. Stąd w razie anulowania budowy, Francja zmarnowałaby znacznie więcej nakładów, niż Włochy. W sumie jednak dojrzewiała w Paryżu decyzja o ograniczeniu strat, poprzez całkowite odstąpienie od ukończenia programu Normandie.

Regia Marina utraciła w latach wielkiej wojny dreadnot Leonardo da Vinci. Był to bolesny ubytek, na dodatek dość kompromitujący, gdyż przyczyną jego zniszczenia był przypadkowy wybuch komory amunicyjnej. Ważniejsze jednak dla okresu powojennego były skutki owej wstydlivej straty dla stosunku sił między niedawnymi sojusznikami, czyli Francją i Włochami. Ponieważ Marine Nationale nie utraciła w trakcie działań wojennych żadnego ze swych

pancerników dreadnotowych, mieli ich w służbie 7, podczas gdy Regia Marina miała ich jedynie 5. Nadto wszystkie włoskie pancerniki były uzbrojone wyłącznie w działa kalibru 305 mm, a aż 3 francuskie odpowiedniki dysponowały armatami kalibru 340 mm. Sytuacja ta oznaczała, że Francuska Marynarka Wojenna uzyskała w tej klasie okrętów wyraźną przewagę nad włoską rywalką.

Tak czy owak, i Francja i Włochy odetchnęły z ulgą, gdy jesienią 1921 roku pojawiło się amerykańskie zaproszenie do Waszyngtonu na konferencję mocarstw morskich, której jednym z priorytetowych celów było poważne ograniczenie zbrojeń morskich oraz ustalenie stałych proporcji w głównych klasach okrętów wojennych między potencjalnymi sygnatariuszami spodziewanego porozumienia.

Konferencja rozpoczęła się 12 listopada 1921 i trwała do 6 lutego 1922 roku, kończąc się podpisaniem m.in. Waszyngtońskiego traktatu morskiego pięciu mocarstw, ratyfikowanego 21 sierpnia 1923 roku a przewidującego poważne ograniczenie zbrojeń morskich, przede wszystkim w zakresie okrętów liniowych. Co do zasady zakazywał on budowy nowych okrętów liniowych i krążowników liniowych (połączonych dla potrzeb traktatowych w jedną klasę tzw. „okrętów głównych” – ang. capital ships) zarówno na potrzeby flot własnych, jak i na zamówienia obce do 11 listopada 1931 roku, a po tej dacie jedynie w celu zastąpienia jednostek, którym mijał 20 rok służby. Przyznano pewne wyjątki, których beneficjentem byli m.in. Francuzi, mogący ze względu na przestarzałą konstrukcję swych pancerników wprowadzić do służby 3 nowe okręty tej klasy w zamian za stare, lecz trzymające się limitów traktatowych dotyczących wyporności (nie więcej niż 35 000 ton angielskich) oraz kalibru dział (maksymalnie 406 mm). Ostatecznie Marine Nationale nie skorzystała z tego przywileju, uznając że w najbliższych latach prawdopodobieństwo konfliktu zbrojnego z jakimś mocarstwem morskim jest na tyle nieduże, że szkoda inwestować w tak drogie okręty. Decyzję tą ułatwiła postawa Włoch, które wychodząc z podobnych założeń również nie wykorzystały identycznie przyznanej opcji. Co więcej, w 1922 roku Marine Nationale doznała poważnej straty, jaką było zatonięcie dreadnota France, który wszedł na skały. Nie dość, że okoliczności zatonięcia nie dawały powodów do dumy, to w prestiż kraju uderzało i to, że stracony okręt nosił jego imię. Najważniejsze było wszakże to, że skutkiem katastrofy było wyraźne zmniejszenie się przewagi liczbowej w najpotężniejszej klasie ówczesnych okrętów nad Italią. Odtąd na 6 pancerników francuskich przypadało 5 włoskich.

Inną ważną klauzulą układu było ustalenie proporcji między flotami okrętów liniowych piątki największych mocarstw morskich. Francuzi otrzymali możliwość posiadania takich jednostek o tonażu do 175 000 ton angielskich, która to wartość była identyczna z przyznaną Włochom, co stanowiło niewątpliwą porażkę dyplomacji francuskiej. Realnie jednak

w klasie pancerników drednotowych Paryż nie tylko utrzymywał przewagę, ale w 1928 roku jeszcze ją powiększył, gdy Włosi zdecydowali się na wycofanie ze służby najstarszego ze swych okrętów tego rodzaju, a to ze względów oszczędnościowych, również nie przewidując w najbliższych latach konfrontacji morskiej z innym z mocarstw.

Dopiero koniec wielkiego światowego kryzysu gospodarczego z lat 1929–1933 pozwolił Marine Nationale na przystąpienie do odnowienia swej floty liniowej. Zaczęło się jednak nie od okrętów liniowych, lecz od krążowników najcięższych. Między 1929 a 1932 roku Niemcy położyli stępki pod 3 tzw. pancerniki kieszonkowe typu Deutschland, które w istocie były małymi krążownikami liniowymi. Jednostki te były budowane celem zastąpienia trzech całkowicie przestarzałych pancerników predrednotowych, które zgodnie z klauzulami traktatu wersalskiego były trzonem Niemieckiej Marynarki Wojennej.

Francuzi ogłosili oficjalnie, że dla zabezpieczenia się przed potencjalnym zagrożeniem ze strony tych jednostek, czują się zmuszeni do rozpoczęcia w 1932 roku programu budowy 2 krążowników liniowych typu Dunkerque. Stępkę pod drugą jednostkę położono jednak dopiero w 1934 roku. W zapewnienia zachodniego sąsiada Włosi jednak nie uwierzyli, zresztą nie bez pewnych podstaw. Niemieckie okręty miały być uzbrojone w 6 dział kalibru 283 mm, które były nieporównywalnie słabsze od używanych przez francuskie pancerniki armat 305 mm i 340 mm. Te pierwsze rzeczywiście miały być szybsze od wszystkich francuskich okrętów liniowych, ale też trudno było sobie wyobrazić w jakiż to sposób mogły one zagrozić najżywotniejszym liniom komunikacyjnym Imperium Francuskiego, które przebiegały przez... Morze Śródziemne. Ponadto tak długo jak Niemcy nie byłyby zdolne do lądowej rozprawy z Francją, tak długo tej ostatniej nic ze strony niemieckiej floty nie mogło grozić. Włosi uznali zatem, że w istocie Marine Nationale próbuje uśpić ich czujność i nie tylko zwiększyć swą przewagę liczbową w kategorii okrętów liniowych, ale też wzmocnić przewagę jakościową, gdyż nowe francuskie jednostki nie tylko miały być znacznie szybsze od pancerników włoskich, lecz i silniej od nich uzbrojone w działa kalibru 330 mm.

I w to ten sposób Francuzi zainicjowali w istocie kolejny wyścig zbrojeń w zakresie największych okrętów artyleryjskich ówczesnego świata. W odpowiedzi bowiem, w 1934 roku Regia Marina, rozpoczęła budowę pierwszej pary pancerników typu Littorio. Okręty te, szybkie i nowoczesne, uzbrojone w 9 dział kalibru 381 mm, stanowiły skok jakościowy, z którym francuski typ Dunkerque nie mógł się mierzyć. W 1936 roku Marine Nationale rozpoczęła program budowy pancerników typu Richelieu, uzbrojonych w 8 dział kalibru 380 mm. Włosi w 1938 roku w odpowiedzi położyli stępki pod drugą parę okrętów typu Littorio. Reakcja Francuzów była teraz szybsza, w 1939 roku rozpoczęto prace nad trzecim pancernikiem typu Richelieu, a w kolejnym

roku planowano ruszyć z produkcją jeszcze jednego podobnie uzbrojonego okrętu liniowego typu Gascogne, a w 1941 roku miał wystartować program budowy 4 pancerników typu Alsace.

Powyższe francuskie plany, jak i wszelkie włoskie przemyślenia na temat ewentualnej odpowiedzi przerwała jednak zaskakująco szybka klęska Francji w wojnie z Niemcami w 1940 roku, do której zresztą Królestwo Włoskie przystąpiło również 10 czerwca tegoż roku. Marine Nationale nagle, niejako z miejsca przestała się liczyć jako konkurent kogokolwiek, a już z pewnością Regia Marina. W tej sytuacji rząd faszystowski nie widział potrzeby dalszego inwestowania w okręty liniowe, jako że potrzeby wojny lądowej znów zaczęły pochłaniać ograniczone zasoby Imperium Włoskiego. Kapitulacja Francji 22 czerwca przed Niemcami, a 24 czerwca 1940 roku przed Włochami, nie była jednak końcem upokorzeń francuskiej floty.

Upadek Francji, który stał się faktem 25 czerwca 1940 roku, z chwilą wejścia w życie zawieszenia broni zarówno z Niemcami, jak i Włochami, przeraził Wielką Brytanię. Obawiano się przede wszystkim o losy francuskiej floty wojennej, która była czwartą w świecie i teraz istniało ryzyko, że wpadnie w ręce niemieckie, co mogłoby w istotny sposób zmienić układ sił w II wojnie światowej w Europie i na Atlantyku. Premier brytyjski postanowił postawić poszczególnym zespołom Francuskiej Marynarki Wojennej rozproszonym po wielu bazach ultimatum, żądając albo ponownego przejścia na stronę aliancką i dalszego prowadzenia wojny z III Rzeszą albo przebazowania do francuskich portów w Ameryce Łacińskiej, gdzie byłyby odporne na ewentualne próby przejścia przez Niemiecką Marynarkę Wojenną (niem. Kriegsmarine).

Royal Navy rozpoczęła akcję antyfrancuską 3 lipca 1940 roku. W portach na Wyspach Brytyjskich, przy nikłej liczbie ofiar, udało się zająć wszystkie przebywające tam okręty Marine Nationale, w tym 2 pancerniki Courbet i Paris. Z eskadrą francuską w Aleksandrii udało się wynegocjować internowanie jej jednostek, w tym pancernika Lorraine. Natomiast dramatycznie przebiegała analogiczna próba podjęta wobec eskadry bazującej w algierskim porcie Mers el-Kébir. Stacjonowały w nim m.in. 2 okręty liniowe i 2 krążowniki liniowe, stanowiące wówczas trzon francuskiej floty. Pod bazę podpłynęła flota brytyjska, która po odrzuceniu swego ultimatum rozpoczęła ostrzał jednostek w niej się znajdujących. W wyniku bombardowania zniszczono okręt liniowy Bretagne, a siostrzany Provence i krążownik najcięższy Dunkerque zostały ciężko uszkodzone. Przy okazji Francuzi mogli się przekonać o wszelkich wadach rozmieszczenia całej artylerii głównej jedynie w części dziobowej ciężkich okrętów. Oba krążowniki liniowe, zacumowanie rufami w stronę morza, nie były w stanie nawet odpowiedzieć ogniem na wrogi ostrzał. Wydarzenia te zapoczątkowały krótkotrwałą, choć intensywną wojnę brytyjsko-francuską. Jeszcze jednym ważnym jej akordem

było poważne uszkodzenie najnowszego okrętu liniowego *Marine Nationale*, jakim był *Richelieu*, do którego doszło w czasie ataku na bazę w Dakarze 8 lipca 1940 roku.

Ów konflikt zakończył się dla Francuskiej Marynarki Wojennej katastrofalnie. W sumie utraciła ona 4 okręty liniowe, w tym 1 zatopiony a 3 przejęte przez Brytyjczyków, a 2 kolejne okręty tej klasy i 1 krążownik liniowy zostały ciężko uszkodzone. W ten sposób niemal unicestwiono francuską flotę liniową. Z przejętych przez Royal Navy okrętów jedynie *Courbet* został przekazany 10 lipca 1940 roku Komitetowi Wolnej Francji, który pod przywództwem Charles'a de Gaulle'a postanowił kontynuować walkę przeciw Państwom Osi niejako we francuskim imieniu (choć wówczas niewielu Francuzów gotowych było się za nim opowiedzieć).

Domiar nieszczęść *Marine Nationale* dopełniło samozatopienie ocalałych głównych jej sił morskich w Tulonie, do którego doszło 27 listopada 1942 roku, po wkroczeniu na teren bazy wojsk niemieckich. Francja utraciła wówczas bezpowrotnie kolejny pancernik drednotowy *Provence* oraz oba krążowniki najcięższe *Dunkerque* i *Strasbourg*. Przejście resztek francuskiej floty na stronę aliancką spowodowało, że pancerniki *Richelieu* i *Lorraine* wzięły ponownie udział w działaniach wojennych przeciwko Państwom Osi. Do służby bojowej nie wróciły jednak najbardziej przestarzałe *Paris* i *Courbet*. Ten pierwszy przekształcony w okręt pomocniczy, w tej roli wrócił do Francji, natomiast ten drugi po wycofaniu ze służby 31 marca 1941 roku, został zatopiony jako część falochronu jednego ze sztucznych portów zbudowanych po alianckiej inwazji w Normandii w czerwcu 1944 roku.

Francja kończyła zatem II wojnę światową dysponując już zaledwie 2 okrętami liniowymi. Dopiero w 1949 roku udało się doprowadzić do końca budowę pancernika *Jean Bart*, który jak się okazało był ostatnim tej klasy okrętem wprowadzonym do służby w dotychczasowych dziejach świata. W 1953 roku wycofano ze służby najstarszy okręt liniowy *Lorraine*. W 1957 roku dotknęło to *Jeana Barta*, na którym odcisnęły piętno lata II wojny światowej, gdy niewykończony i tak bywał uszkodzany, a kadłub nie dość pieczołowicie zabezpieczony niszczał. Okazało się, że w zdecydowanie lepszym stanie znajduje się jego teoretycznie znacznie starszy bliźniak *Richelieu*. I to właśnie on stał się ostatnim pancernikiem w służbie Francuskiej Marynarki Wojennej. Wycofano go dopiero 30 września 1967 roku. Losy pancerników drednotowych Francuskiej Marynarki Wojennej prezentuje tabela 5⁹.

⁹ Batowski H. (2001). *Między dwiema wojnami 1919–1939*. Kraków, *passim*; Dobrzycki W. (2007). *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*. Warszawa, *passim*; Dyskant J. (1983). *Konflikty i zbrojenia...*, *passim*; Franz M. (2016). *Burza nad Morzem Śródziemnym*. t. 1. Oświęcim, *passim*; Idem (2016). t. 2. Oświęcim, *passim*; Idem (2017). t. 3. Oświęcim, *passim*; Idem (2017). t. 4. Oświęcim, *passim*; Idem (2018). t. 5. Oświęcim, *passim*; Gozdawa-Gołębiowski J., Wywerka-Prekurat T. (1994). *Pierwsza wojna światowa*. *passim*; Jastrzębski

Tabela 5. Losy pancerników dreadnotowych Francuskiej Marynarki Wojennej

LP.	OKRĘT	KALENDARIUM
WPROWADZONE DO SŁUŻBY		
1	Courbet (typ Courbet)	01.09.1910 – rozpoczęcie budowy 19.11.1913 – wejście do służby 03.07.1940 – przejęcie przez Wielką Brytanię 10.07.1940 – przejęcie przez Wolną Francję 31.03.1941 – wycofanie ze służby → okręt pomocniczy 09.06.1944 – samozatopienie jako część falochronu sztucznego portu po alianckiej inwazji w Normandii
2	Jean Bart (typ Courbet)	15.11.1910 – rozpoczęcie budowy 19.11.1913 – wejście do służby 15.08.1935 – wycofanie ze służby → okręt pomocniczy 01.01.1937 – zmiana nazwy na Océan 27.11.1942 – przejęcie przez Niemcy 07.03.1944 – zniszczony przez brytyjskie lotnictwo
3	Paris (typ Courbet)	10.11.1911 – rozpoczęcie budowy 01.08.1914 – wejście do służby 03.07.1940 – przejęcie przez Wielką Brytanię → okręt pomocniczy; 21.08.1945 – przejęcie przez Francję 21.12.1955 – wycofanie ze służby
4	France (typ Courbet)	30.11.1911 – rozpoczęcie budowy 10.10.1914 – wejście do służby 26.08.1922 – zniszczony przypadkowo w wyniku wejścia na skały.

J., Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 1. „Okręty Wojenne”. nr 1 (111), s. 34–42; *Idem*. cz. 2. „Okręty Wojenne”. nr 2 (112), s. 41–50; *Idem*. cz. 3. „Okręty Wojenne”. nr 3 (113), s. 55–61; Kochnowski R. (2015). *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*. Zabrze, *passim*; Kosiarz E. (1989). *Działania flot w drugiej wojnie światowej*. Gdańsk, *passim*; *Idem*. (1988). *Wojna na morzach i oceanach 1939–1945*. Gdańsk, *passim*; Kubiak K. (2007). *Działania sił morskich po Drugiej Wojnie Światowej*. Warszawa, *passim*; Lipiński J. (1999). *Druga wojna światowa...*, *passim*; Perepeczko A. (1999). *Burza nad Atlantykiem*, t. 1. Warszawa, *passim*; *Idem*. (2000). t. 2. Warszawa. *passim*; *Idem*. (2001). t. 3. Warszawa. *passim*; *Idem*. (2002). t. 4. Warszawa. *passim*; Pertek J., Supiński W. (1959). *Wojna morska 1939–1945*. Poznań, *passim*; Rojek W. (1994). *Spory o władanie morzem. Polityczno-dyplomatyczne aspekty zbrojeń morskich w okresie międzywojennym 1919–1939*. Kraków, *passim*; Symonds C. (2020). *II wojna światowa na morzu. Historia globalna*. Warszawa, *passim*.

5	Bretagne (typ Bretagne)	22.07.1912 – rozpoczęcie budowy 10.02.1916 – wejście do służby 03.07.1940 – zniszczony przez brytyjskie okręty liniowe Resolution i Valiant oraz krążownik liniowy Hood
6	Provence (typ Bretagne)	21.04.1912 – rozpoczęcie budowy 01.03.1916 – wejście do służby 27.11.1942 – samozatopienie z obawy przed przejęciem przez Niemców.
7	Lorraine (typ Bretagne)	07.11.1912 – rozpoczęcie budowy 10.03.1916 – wejście do służby 17.02.1953 – wycofany ze służby ze względów eksploatacyjnych
8	Richelieu (typ Richelieu)	22.10.1935 – rozpoczęcie budowy 01.04.1940 – wejście do służby 30.09.1967 – wycofanie ze służby ze względów eksploatacyjnych
9	Jean Bart (typ Richelieu)	12.12.1936 – rozpoczęcie budowy 01.08.1949 – wejście do służby 01.08.1957 – przeklasyfikowanie na okręt pomocniczy 10.02.1970 – wycofanie ze służby
NIEWPROWADZONE DO SŁUŻBY		
10	Normandie (typ Normandie)	18.04.1913 – rozpoczęcie budowy 19.10.1914 – wodowanie 18.04.1922 – anulowanie budowy
11	Gascogne (typ Normandie)	01.10.1913 – rozpoczęcie budowy 20.09.1914 – wodowanie 18.04.1922 – anulowanie budowy.
12	Flandre (typ Normandie)	01.10.1913 – rozpoczęcie budowy 20.10.1914 – wodowanie 18.04.1922 – anulowanie budowy.
13	Languedoc (typ Normandie)	01.05.1913 – rozpoczęcie budowy 01.05.1915 – wodowanie 18.04.1922 – anulowanie budowy.
14	Béarn (typ Normandie)	05.01.1914 – rozpoczęcie budowy 15.04.1920 – wodowanie 18.04.1922 – przeklasyfikowanie na lotniskowiec 04.08.1923 – rozpoczęcie przebudowy na lotniskowiec 01.05.1928 – wejście do służby 31.03.1967 – wycofanie ze służby ze względów eksploatacyjnych

15	Clemenceau (typ Richelieu)	17.01.1939 – rozpoczęcie budowy 10.06.1940 – wstrzymanie budowy 19.06.1940 – przejęcie przez Niemcy i zmiana nazwy na Schlachtschiff R ??.12.1941 – wodowanie awaryjnie 27.08.1944 – zniszczenie przez brytyjskie lotnictwo
----	-------------------------------	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships...*, *passim*; Sobański M. (2011). *Pancerniki typu „Richelieu”...*, *passim*; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., s. 62–100.

Flota dreadnotów – charakterystyka

Marine Nationale uzbrajała swoje wielkie pancerniki w działa trzech kalibrów: 305 mm (4 okręty reprezentujące 1 typ), 340 mm (3 okręty reprezentujące 1 typ) oraz 380 mm (2 okręty reprezentujące 1 typ). W armaty 340 mm miały być również uzbrojone okręty typów Normandie (5 jednostek) i Lyon (4 jednostki) oraz niedoszły czwarty pancernik typu Bretagne. Z kolei w armaty 380 mm zamierzano wyposażyć okręty liniowe typu Gascogne (1 jednostka) i Alsace (4 jednostki) oraz niedoszły trzeci pancernik typu Richelieu. Główne uzbrojenie dreadnotów Francuskiej Marynarki Wojennej przedstawia tabela 6.

We francuskiej flocie dreadnotów stosowano wieże dwulufowe i czterolufowe. Przy czym te ostatnie występowały co prawda tylko w ostatnim typie z wprowadzonych na uzbrojenie okrętów liniowych tego rodzaju (Richelieu), ale przewidywane były również dla dosłownie wszystkich typów planowanych pancerników dreadnotowych, lecz nie zbudowanych (Normandie, Lyon, Gascogne, Alsace). Na pozostałych starszych typach pancerników dreadnotowych znajdowały się wyłącznie wieże dwulufowe (Courbet, Bretagne).

Pancerniki dreadnotowe Francuskiej Marynarki Wojennej reprezentowały lub miały reprezentować łącznie sześć modeli rozmieszczenia wież artylerii głównej, z których połowa znalazła ostateczne zastosowanie. W kolejności chronologicznej pojawiania się koncepcji były to:

1. Model trójrzędowy trójsekcyjny zrównoważony – reprezentowany był przez 1 typ (*Courbet*), na który składały się 4 wprowadzone do służby okręty (*Courbet*, *France*, *Jean Bart*, *Paris*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w trzech rzędach (prawoburtowym, środkowym i lewoburtowym) i w trzech sekcjach (dziobowej, centralnej i rufowej). W sekcjach dziobowej i rufowej znajdowały się po dwie wieże, zlokalizowane w osi symetrii wzdłużnej okrętu i umieszczone w superpozycji względem siebie. W sekcji centralnej znajdowały się dwie wieże, umieszczone równoległe i symetrycznie po obu stronach, na prawej i lewej

Tabela 6. Główne uzbrojenie dreadnotów Francuskiej Marynarki Wojennej

KALIBER ARTYLERII GŁÓWNEJ	TYP PANCERNIKA	OKRĘTY	ROK WEJŚCIA NA UZBROJENIE	LICZBA JEDNOSTEK W SŁUŻBIE
305 mm	Courbet	Courbet	1913	4
		Jean Bart		
		Paris	1914	
		France		
340 mm	Bretagne	Bretagne	1916	3
		Provence		
		Lorraine		
		Savoie	-	
	Normandie	Normandie		
		Gascogne		
		Flandre		
		Languedoc		
		Béarn		
	Lyon	Lyon		
		Duquesne		
		Lille		
Tourville				
380 mm	Richelieu	Richelieu	1940	2
		Jean Bart	1949	
		Clemenceau	-	
	Gascogne	Gascogne		
	Alsace	Alsace		
		Bourgogne		
		Flandre		
		Normandie		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships...*, passim; Sobański M. (2011). *Pancerniki typu „Richelieu”...*, passim; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., s. 62–100.

- burcie. Każda z nich mogła prowadzić ogień burtowy tylko w jedną stronę, niejako w zamian posiadając możliwość prowadzenia go także do przodu i do tyłu. W ten sposób wewnętrzne wieże sekcji dziobowej i rufowej oraz obie wieże burtowe tworzyły wierzchołki rombu równoległobocznego, którego dłuższa przekątna stanowiła oś wzdłużną kadłuba. Natomiast zewnętrzne wieże w sekcji dziobowej i rufowej stanowiły odpowiednio jakby przedłużenie obu wierzchołków tejże przekątnej. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 2:2:2, a w przypadku armat było to 4:4:4. Wszystkie francuskie okręty tego modelu miały wieże dwulufowe kalibru 305 mm i mimo uzbrojenia w sumie aż w 12 armat, posiadały zdolność prowadzenia ognia burtoowego z użyciem 10 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 8 dział. Taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego odpowiada standardowi dreadnotów I generacji. Okręty te miały zatem zrównoważoną możliwość walki zarówno w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, jak i w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki.
2. Model jednorzędowy trójsekcyjny zrównoważony – reprezentowany był przez 1 typ (*Bretagne*), na który składały się 3 wprowadzone do służby okręty (*Bretagne*, *Lorraine*, *Provence*) oraz 1 jedynie planowany (*Savoie*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba w trzech sekcjach (dziobowej, centralnej i rufowej). W sekcjach dziobowej i rufowej znajdowały się po dwie wieże umieszczone w superpozycji względem siebie. W sekcji centralnej znajdowała się tylko jedna wieża, która mogła prowadzić wyłącznie ogień burtowy. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 2:1:2, a w przypadku armat było to 4:2:4. Wszystkie francuskie okręty tego modelu miały wieże dwulufowe kalibru 340 mm i posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 10 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 4 dział. Taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego odpowiada standardowi dreadnotów III generacji. Okręty te miały zatem zrównoważoną możliwość walki zarówno w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, jak i w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki.
 3. Model jednorzędowy dwusekcyjny defensywny – miał być reprezentowany przez 1 typ (*Normandie*), na który potencjalnie składałoby się 5 rozpoczętych, lecz nieukończonych okrętów (*Béarn*, *Flandre*, *Gascogne*, *Languedoc*, *Normandie*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba w dwóch sekcjach (dziobowej i rufowej), przy czym większości wież umieszczono w sekcji rufowej, a mniejszość w sekcji dziobowej. We wspomnianym typie w sekcji dziobowej miała być tylko jedna wieża. Natomiast w sekcji rufowej miały znajdować się dwie wieże umieszczone w superpozycji względem siebie,

aczkolwiek wyjątkową specyfiką owej ich lokalizacji było to, że górująca wieża przesunięta była aż w rejon śródkręcia, co stanowi niewątpliwie ewenement na skalę światową. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 1:2, a w przypadku armat było to 4:8. Wszystkie francuskie okręty tego modelu miały posiadać wieże czterolufowe kalibru 340 mm i zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 12 dział, dziobowego z wykorzystaniem 4 dział i rufowego z wykorzystaniem 8 dział. Taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego odpowiada standardowi dreadnotów IV generacji. Okręty te miały zatem mniejszą siłę salwy w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, niż w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki, co znamionuje defensywny sposób rozmieszczenia artylerii głównej.

4. Model jednorzędowy dwusekcyjny zrównoważony – miał być reprezentowany przez 2 typy (*Lyon*, *Gascogne*), na które potencjalnie składałoby się łącznie 5 zamówionych, lecz nie rozpoczętych okrętów (*Duquesne*, *Gascogne*, *Lille*, *Lyon*, *Tourville*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba w dwóch sekcjach (dziobowej i rufowej). Przy czym da się wyróżnić dwie odmiany uwzględniające zarówno liczbę wież najcięższych dział jak i kaliber tych ostatnich. W pierwszej odmianie, w obu sekcjach znajdowały się po dwie wieże czterolufowe kalibru 340 mm, umieszczone w superpozycji względem siebie. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 2:2, a w przypadku armat było to 8:8. Okręty tej odmiany posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 16 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 8 dział. W drugiej odmianie, w obu sekcjach znajdowała się pojedyncza wieża czterolufowa kalibru 380 mm. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 1:1, a w przypadku armat było to 4:4. Okręty tej odmiany posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 8 dział oraz dziobowego i rufowego z wykorzystaniem 4 dział. Taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego w interesującym nas tu modelu odpowiada standardowi dreadnotów IV generacji. Okręty te miały zatem zrównoważoną możliwość walki zarówno w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, jak i w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki.
5. Model jednorzędowy jednosekcyjny super-ofensywny – reprezentowany był przez 1 typ (*Richelieu*), na który składały się 2 wprowadzone do służby okręty (*Jean Bart*, *Richelieu*) oraz 1 nieukończony (*Clemenceau*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba tylko w jednej sekcji (dziobowej). W owej sekcji dziobowej znajdowały się dwie wieże umieszczone w superpozycji względem siebie. Wszystkie francuskie okręty tego modelu miały wieże czterolufowe

kalibru 380 mm i posiadały zdolność prowadzenia ognia burtowego i dziobowego z wykorzystaniem wszystkich 8 dział. Jednakże nie posiadały możliwości prowadzenia ognia rufowego, co oznaczało pozostawienie „martwej strefy” w zakresie możliwości ostrzału bez zmiany kursu jednostki. Właśnie dlatego taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego odpowiada standardowi dreadnotów III generacji. Okręty te miały zatem pełną siłę salwy w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, lecz w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki nie miały żadnej, co znamionuje super-ofensywny sposób rozmieszczenia artylerii głównej.

6. Model jednorzędowy dwusekcyjny ofensywny – miał być reprezentowany przez 1 typ (*Alsace*), na który potencjalnie składałyby się 2 zamówione okręty (*Alsace*, *Normandie*) i 2 dalsze jedynie planowane (*Bourgogne*, *Flandre*). Polegał on na zgrupowaniu wież artylerii głównej w osi symetrii wzdłużnej kadłuba w dwóch sekcjach (dziobowej i rufowej), przy czym większości wież umieszczono w sekcji dziobowej, a mniejszość w sekcji rufowej. We wspomnianym typie w sekcji dziobowej miały znajdować się dwie wieże umieszczone w superpozycji względem siebie. Natomiast w sekcji rufowej miała być tylko jedna wieża. Proporcja rozmieszczenia wież między sekcjami wynosiła zatem 2:1, a w przypadku armat było to 8:4. Wszystkie francuskie okręty tego modelu miały posiadać wieże czterolufowe kalibru 380 mm i zdolność prowadzenia ognia burtowego z wykorzystaniem wszystkich 12 dział, dziobowego z wykorzystaniem 8 dział i rufowego z wykorzystaniem 4 dział. Taki sposób rozmieszczenia uzbrojenia głównego odpowiada standardowi dreadnotów IV generacji. Okręty te miały zatem większą siłę salwy w toku zbliżania się do przeciwnika lub pościgu, niż w toku oddalania się od przeciwnika lub ucieczki, co znamionuje ofensywny sposób rozmieszczenia artylerii głównej.

Do Marine Nationale należały też pewne specyficzne rekordy. Była ona jedyną w świecie posiadaczką pancerników dreadnotowych uzbrojonych w działa kalibru 340 mm, czego konsekwencją było dysponowanie największą liczbą tego rodzaju okrętów liniowych (*Bretagne*, *Provence* i *Lorraine*). Tylko ona zastosowała w praktyce wieże czterolufowe w tej klasie, stąd również posiadała najwięcej tak uzbrojonych jednostek (*Richelieu* i *Jean Bart*). Co więcej, była pierwszą flotą, która zaczęła planować budowę okrętów liniowych z takimi wieżami (niedoszły typ *Normandie*). Jako jedyna prócz Royal Navy skonstruowała pancerniki dreadnotowe z super-ofensywnym modelem uzbrojenia głównego, lecz tylko ona miała takie okręty tylko z dwoma wieżami na dziobie i w czterolufowych konfiguracjach (*Richelieu* i *Jean Bart*), gdyż

Brytyjczycy, posiadające również dwa podobnie zbrojne okręty, wyposażyli je w trzy wieże trzylufowe (Nelson i Rodney)¹⁰.

Bibliografia

- Baszkiewicz J. (1999). *Historia Francji*. Wydawnictwo Ossolineum. Wrocław.
- Batowski H. (2001). *Między dwiema wojnami 1919–1939*. Kraków.
- Dobrzycki W. (2007). *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*. Warszawa.
- Dyskant J. (1983). *Konflikty i zbrojenia morskie 1918–1939*. Gdańsk.
- Franz M. (2016). *Burza nad Morzem Śródziemnym*. t. 1. Oświęcim.
- Franz M. (2016). *Burza nad Morzem Śródziemnym*. t. 2. Oświęcim.
- Franz M. (2017). *Burza nad Morzem Śródziemnym*. t. 3. Oświęcim.
- Franz M. (2017). *Burza nad Morzem Śródziemnym*. t. 4. Oświęcim.
- Franz M. (2018). *Burza nad Morzem Śródziemnym*. t. 5. Oświęcim.
- Gozdawa-Gołębiowski J. (1985). *Od wojny krymskiej do bałkańskiej*. Wydawnictwo Morskie. Gdańsk.
- Gozdawa-Gołębiowski J., Wywerka-Prekurat T. (1994). *Pierwsza wojna światowa na morzu*. Warszawa.
- Haładaj N. (2025). *Historia marynarki wojennej. Okręty i ludzie*. Wydawnictwo SBM. Warszawa.
- Jamka R. (1992). *Pierwsze francuskie drednoty typu Courbet*. „Okręty Wojenne”. nr 1 (1).
- Jamka R. (1992). *Francuskie pancerniki typu Bretagne*. „Okręty Wojenne”. nr 2 (2).
- Jastrzębski J. (2023). *Flota pancerników drednotowych Austro-Węgier*. Skrzyński T., Jastrzębski J. (red.). *Polityka, wojskowość, bezpieczeństwo. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia działalności naukowej Profesora Romana Kochnowskiego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 274–285.
- Jastrzębski J. (2023). *Flota pancerników drednotowych Państwa Słoweńców, Chorwatów i Serbów*. Skrzyński T., Jastrzębski J. (red.). *Polityka, wojskowość, bezpieczeństwo. Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia działalności naukowej Profesora Romana Kochnowskiego*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 286–294.
- Jastrzębski J. (2023). *Flota pancerników drednotowych Ukraińskiej Marynarki Wojennej*. Kochnowski R., Jastrzębski J. (red.). *Z dziejów flot wojennych. Od hiszpańskich Habsburgów po brytyjskich Windsorów*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 181–196.

¹⁰ Dyskant J. (1983). *Konflikty i zbrojenia ...*, passim; Gozdawa-Gołębiowski J., Wywerka-Prekurat T. (1994). *Pierwsza wojna światowa ...*, passim; Jamka R. (1992). *Pierwsze francuskie drednoty...*, passim; Jamka R. (1992). *Francuskie pancerniki typu...*, passim; Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships...*, passim; Klimczyk T. (1994). *Historia pancernika*. passim; Lipiński J. (1999). *Druga wojna światowa...*, passim; Pacholski Ł. (2012). *Pancerniki typu Richelieu*. s. 89–98; Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny...*, t. 1., s. 62–100; Skwiot M. (2009). *Pancerniki II wojny ...*, passim; Idem. (2012). *Pancernik „Richelieu”*. s. 30–43; Sobański M. (2011) *Pancerniki typu „Richelieu”*, passim.

- Jastrzębski J. (2023). *Niedoszła flota tureckich pancerników dreadnotowych*. Kochnowski R., Jastrzębski J. (red.). *Z dziejów flot wojennych. Od hiszpańskich Habsburgów po brytyjskich Windsorów*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. Kraków, s. 139–154.
- Jastrzębski J. (2023). *Krążowniki ciężkie Japońskiej Marynarki Wojennej 7 XII 1941 – 2 IX 1945. Organizacja i potencjał bojowy*, Infort Editions, Tarnowskie Góry.
- Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 1. „Okręty Wojenne”. nr 1 (111), s. 34–42.
- Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 2. „Okręty Wojenne”. nr 2 (112), s. 41–50.
- Jastrzębski J., Polit J. (2012). *Konferencja Waszyngtońska 12 XI 1921 – 6 II 1922*, cz. 3. „Okręty Wojenne”. nr 3 (113), s. 55–61.
- Jordan J., Dumas R. (2009). *French Battleships 1922–1956*. Barnsley.
- Klimczyk T. (1994). *Historia pancernika*. Warszawa.
- Kochnowski R. (2020). *Krążowniki liniowe, geneza – rozwój – zmierzch*. Kochnowski R., Jastrzębski J. (red.). *Na morzach i oceanach pod wojenną banderą. Wczoraj – dziś – jutro*. Księgarnia Akademicka. Kraków.
- Kochnowski R. (2015). *Niemieckie działania krążownicze w latach 1939–1942*. Zabrze.
- Kosiarz E. (1989). *Działania flot w drugiej wojnie światowej*. Gdańsk.
- Kosiarz E. (1988). *Wojna na morzach i oceanach 1939–1945*. Gdańsk.
- Kubiak K. (2007). *Działania sił morskich po Drugiej Wojnie Światowej*. Warszawa.
- Lipiński J. (1999). *Druga wojna światowa na morzu*. Lampart. Warszawa.
- Olender P. (2005). *Wojny morskie 1860–1883*. Magnum-X. Warszawa.
- Olender P. (2005). *Wojny morskie 1883–1914*. Magnum-X. Warszawa.
- Pacholski Ł. (2012). *Pancerniki typu Richelieu*. „Technika Wojskowa. Historia”, nr spec. 5 (5).
- Perepeczko A. (1999). *Burza nad Atlantykiem*. t. 1. Warszawa.
- Perepeczko A. (2000). *Burza nad Atlantykiem*. t. 2. Warszawa.
- Perepeczko A. (2001). *Burza nad Atlantykiem*. t. 3. Warszawa.
- Perepeczko A. (2002). *Burza nad Atlantykiem*. t. 4. Warszawa.
- Pertek J., Supiński W. (1959). *Wojna morska 1939–1945*. Poznań.
- Rojek W. (1994). *Spory o władanie morzem. Polityczno-dyplomatyczne aspekty zbrojeń morskich w okresie międzywojennym 1919–1939*. Kraków.
- Skwiot M. (2009). *Pancerniki II wojny światowej*. t. 1. Lublin.
- Skwiot M. (2012). *Pancernik „Richelieu”*. „Okręty”, nr 10 (18).
- Sobański M. (2011). *Pancerniki typu „Richelieu”*. Tarnowskie Góry.
- Symonds C. (2020). *II wojna światowa na morzu. Historia globalna*. Warszawa.
- Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny światowej*. t. 1. Warszawa.
- Szoszkiewicz C. (1993). *Pancerniki II wojny światowej*. t. 2. Warszawa.
- Wieczorkiewicz P. (2015). *Historia wojen morskich*. t. 1: *Wiek Żagla*. Zysk i S-ka. Poznań.
- Wieczorkiewicz P. (2015). *Historia wojen morskich*. t. 2: *Wiek Pary*. Zysk i S-ka. Poznań.

Andrzej Czop

Uniwersytet WSB MERITO w Poznaniu, Filia w Chorzowie

ORCID 0000-0002-9621-5879

Julita Sobieraj

Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej

ORCID 0009-0002-9950-4825

Pojęcie szkolnego strzelca w relacji do innych typów wielokrotnego zabójcy

Wprowadzenie – metodologia badań

Artykuł jest rezultatem badań przeprowadzonych w związku ze wzrostem zagrożenia atakami szkolnego strzelca. W Polsce odnotowujemy kolejne zdarzenia o takim właśnie charakterze, stąd istnieje potrzeba opracowania działań zapobiegawczych i określających algorytmy działania na wypadek zaistnienia kolejnych takich ataków. Żeby jednak przygotować taki system konieczne jest określenie – czym jest zjawisko szkolnego strzelca, jakie generuje ono zagrożenia i jakie czynniki sprzyjają jego zaistnieniu. Celem badań było ustalenie charakteru pojęcia szkolnego strzelca i jego relacji w stosunku do innych pojęć odnoszących się do zamachów na zdrowie i życie ludzkie. Powodem dla podjęcia takich badań była stwierdzona przez autorów społeczna niewiedza w tym obszarze i chaos w zamiennym posługiwaniu się, różnymi co do swego znaczenia pojęciami. Niestety jest on dostrzegalny nie tylko w publicystyce, czy w języku potocznym, ale również w publikacjach o charakterze naukowym. Stąd autorzy po określeniu celu swych badań, sformułowali główny problem badawczy w pytaniu: Jaki charakter i znaczenie

ma określenie – szkolny strzelec w kontekście definiowania innych podmiotów, dokonujących zamachów na życie i zdrowie człowieka?

By odpowiedzieć na to pytanie autorzy postawili dodatkowo, następujące pytania szczegółowe:

- Jak rozumieć pojęcie masowego zabójcy?
- Czy masowy zabójca i seryjny zabójca, to pojęcia tożsame?
- Jakże związek ma określenie aktywny zabójca i aktywny strzelec.
- Czy aktywny strzelec, to terrorysta?
- Jakże zdarzenia można zakwalifikować, jako działanie szkolnego strzelca?

W procesie badawczym autorzy posłużyli się metodą krytycznej analizy dostępnej literatury, analizą dokumentów oraz zastosowali metodę – studium przypadku. Pozwoliło to na realizację założonego celu badawczego.

Masowy zabójca

Literatura przedmiotu umiejscawia atak aktywnego strzelca, w kategorii zabójców masowych¹. Według Jarosława Stukana, aby zdarzenie kryminalne można było zaliczyć do kategorii zabójstw masowych muszą kumulatywnie zaistnieć dwa komponenty, takie jak:

- jednostkowy charakter wydarzenia;
- ograniczone miejsce zdarzenia².

W monografii pionierów nowoczesnego profilowania Johna E. Douglasa i Roberta K. Resslera zatytułowanej *Crime Classification Manual* przedstawione zostały dwie podkategorie masowego zabójcy. Są to: klasyczny masowy zabójca i rodzinny masowy zabójca. Ten pierwszy to pojedyncza osoba działająca w jednym miejscu, w określonym przedziale czasowym, który może być liczony w minutach, godzinach, a niekiedy nawet dniach. Klasyczny masowy zabójca jest osobą posiadającą problemy natury psychicznej, które eskalowały do takiego stopnia, że odreagowuje je na grupie ludzi, zupełnie nie związanych z tymi problemami³. Rodzinny masowy zabójca jest osobą pozbawiającą życia czterech lub więcej członków swojej rodziny. Jeśli taki sprawca finalnie po dokonaniu morderstwa popełni samobójstwo, to winien być klasyfikowany, jako masowy zabójca-samobójca. Natomiast jeśli zbrodnia

¹ D. Muszyński (2019). *Postawa ofiar w obliczu sytuacji kryzysowej o charakterze aktywny strzelec/zabójca*. „Przegląd Policyjny” nr 2 (130), s. 181.

² J. Stukan (2009). *Masowi mordercy*. Opole, s. 12.

³ J.E. Douglas, A.W. Burgess (2013). *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crime*, Hoboken, s. 114.

ta nie zakończy się samobójstwem, wówczas sprawca klasyfikowany jest jako rodzinny masowy zabójca⁴.

Jarosław Stelmach przedstawia definicję masowego zabójcy, według której jest to: sprawca, który z wykorzystaniem broni palnej, białej lub innych narzędzi zabija lub usiłuje zabić jak największą liczbę osób, w jak najkrótszym czasie⁵. Jego działanie charakteryzują następujące elementy:

- atak stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia osób;
- nadrzędnym celem sprawcy jest zabicie jak największej ilości osób;
- sprawca nie negocjuje, nie bierze zakładników;
- im więcej czasu ma sprawca tym więcej ofiar;
- sprawcy ataków posługują się różnymi narzędziami;
- sprawcy przedstawiają różny poziom przygotowania do ataków, działają również z różnej motywacji;
- sprawcy nie okazują strachu przed aresztowaniem lub zabiciem w czasie ataku, część z nich albo popełnia samobójstwo albo prowokuje policję do oddania strzałów;
- sprawcy w czasie ataku aktywnie szukają kolejnych ofiar w zajętej przestrzeni;
- sprawcy masowych zabójstw często są osobami na granicy poczytalności. Mogą przejawiać cechy osobowości chwiejnej emocjonalnej, paranoi lub depresji⁶.

Badacze nie określili w sposób jednoznaczny, od jakiej liczby ofiar można mówić o masowym zabójstwie, jednak w większości przypadków wskazują minimalną liczbę ofiar – od 3 lub 4 osób. W cytowanym wcześniej podręczniku standaryzującym język, terminologię i klasyfikacje stosowane w kontekście przestępstw z użyciem przemocy znajdziemy definicję, według której masowe zabójstwo to: morderstwo czterech lub więcej osób, zaistniałe w czasie jednego incydentu⁷.

Park Elliott Dietz zdefiniował masowe zabójstwo jako celowe zranienie co najmniej pięciu osób, z których trzy lub więcej zostało zabite przez jednego sprawcę, w czasie pojedynczego aktu⁸. Z kolei Ronald M. Holmes i Stephen T. Holmes uznali liczbę trzech zamordowanych za wystarczającą, aby można było zakwalifikować zamach, jako masowe zabójstwo. Nie wprowadzili także dodatkowego kryterium uwzględniającego inne ofiary, które zostały ranne

⁴ *Ibidem*.

⁵ J. Stelmach (2021). *Reagowanie na zamachy. Dobre praktyki i rekomendacje*. Warszawa, s. 72.

⁶ *Ibidem*. s. 78–79.

⁷ J.E. Douglas, A.W. Burgess (2013). *Crime...*, s. 114.

⁸ P.E. Dietz (1986). *Mass, Serial and Sensational Homicides*. Bulletin of the New York Academy of Medicine, Vol. 62, No. 5, s. 480.

lub zmarłyby, bez uzyskania pomocy medycznej⁹. Istotnym elementem jest to, iż atak z udziałem masowego zabójcy musi mieć charakter jednostkowy oraz ograniczone miejsce zdarzenia¹⁰.

Zabójca masowy, a zabójca seryjny

Zabójca masowy określany jest niekiedy, jako rodzaj zabójcy wielokrotnego. Należy jednak zauważyć, że podobnie klasyfikowany jest zabójca seryjny (serial murder, serial killing)¹¹. Można zauważyć, iż niekiedy masowi zabójcy błędnie nazywani są w literaturze przedmiotu – seryjnymi. Nie obserwujemy jednak odwrotnej sytuacji, czyli określania seryjnych zabójców, mianem zabójców masowych. Zdarzenia z udziałem seryjnego zabójcy cechują się działaniem – za każdym razem, w innym miejscu. Co ważne chodzi tutaj o „tożsamość miejsca w sensie ścisłym”, innymi słowy, jeśli dany zabójca dokonuje przestępstw w danej okolicy, w dalszym ciągu można go zakwalifikować jako zabójcę seryjnego¹².

Kolejną cechą różniącą masowego zabójcę od seryjnego jest sposób, w jaki kończy się atak każdego z nich. Masowi zabójcy często giną na miejscu zdarzenia, albo w wyniku samobójstwa albo prowokując policję (suicide by cops). Jedynie w nielicznych przypadkach zdarza się, że sami oddają się w ręce policji¹³. Z kolei seryjni zabójcy dążą do tego, aby „bezpiecznie oddalić się z miejsca przestępstwa, tak by nie zostać zatrzymanym przez policję”¹⁴. Sprawców masowych i seryjnych różni także sposób, w jaki oddziałują oni na społeczeństwo. W przypadku masowych zabójstw, społeczeństwo informowane jest o tym natychmiastowo. Stąd stosunkowo szybko pojawia się niepokój z powodu takiego zdarzenia, panika jest wprowadzie intensywna, ale krótkotrwała. Natomiast seryjne zabójstwa mogą negatywnie wpływać na funkcjonowanie społeczeństwa, przez długi czas, zwłaszcza jeśli pozostają one niewykryte¹⁵.

⁹ R.M. Holmes, S.T. Holmes (2001). *Murder in America*, Thousand Oaks. s. 54.

¹⁰ J. Stukan (2009). *Masowi...*, s. 12.

¹¹ M. Gałkiewicz (2011). *Modus Operandi sprawców zabójstw*. Warszawa, s. 128.

¹² *Ibidem*.

¹³ R.M. Holmes, S.T. Holmes (2001). *Murder in America*, Thousand Oaks, s. 55.

¹⁴ A. Rudoff, T.C. Esselstyn (2000). *Homicide in Fact and Fiction. An Analytical Study of the Statistical Reality and Its Portrayal*. Bristol, s. 53.

¹⁵ R.M. Holmes, S.T. Holmes (2001). *Murder...*, s. 55.

Tabela 1. Porównanie masowego i seryjnego zabójcy.

	Masowy	Seryjny
liczba ofiar	3	3
przerwy między zabójstwami	nie	tak
wybór ofiar	losowy	celowy
samobójstwo po ataku	tak	nie

Źródło: opracowanie własne.

Aktywny strzelec, a aktywny zabójca

Poddając analizie różne definicje, które można spotkać w pracach omawiające tematykę aktywnego strzelca można zaobserwować, że określenie to bywa traktowane zamiennie z aktywnym zabójcą. Tak podchodzą do tego zwłaszcza amerykańscy badacze. W połowie XX wieku, właśnie w USA, tacy przestępcy określani byli aktywnymi strzelcami ze względu na to, że dokonywali zabójstw posługując się powszechnie dostępną bronią palną. Terminologia ta nie była jednak adekwatna do sytuacji, w której sprawca działał w podobny lub identyczny sposób, ale bez użycia broni palnej, tylko białej (nóż, maczeta, siekiera) lub posłużył się ładunkiem wybuchowym. Takie sytuacje skutkowały wprowadzeniem bardziej pojemnego pojęcia jakim jest – aktywny zabójca. Oba pojęcia dotyczą ataku w zaludnionym miejscu publicznym w celu zabicia jak największej liczby osób, w jak najkrótszym czasie, a różnica polega wyłącznie na doborze narzędzi zbrodni. Aktywny strzelec w trakcie ataku posługuje się bronią palną, natomiast aktywny zabójca używa również broni białej, takiej jak nóż, maczeta, siekiera, czy ładunków wybuchowych¹⁶. Tym samym można przyjąć, iż każdy aktywny strzelec jest aktywnym zabójcą, lecz nie każdy aktywny zabójca jest aktywnym strzelcem.

Wprawdzie jak wykazano różnica w nazewnictwie nie jest zbyt duża, ale występuje tu całkowicie odmienny sposób działania sprawcy. Damian Muszyński wskazuje, że jest to bardzo istotnym elementem zarówno dla ofiar, jak i dla służb gdyż sprawca używający bezgłośnie noża jest trudny do zlokalizowania, zwłaszcza w tłumie. Autor ten zauważa też pewną prawidłowość – im dany kraj jest bardziej bezpieczny, im jego służby są skuteczniejsze, tym większa jest szansa zamachu przy pomocy takich metod. Wejście w posiadanie broni palnej lub bomby w takim państwie jest dużym problemem i wiąże się ze znacznym ryzykiem, którego potencjalny zamachowiec, nie

¹⁶ D. Muszyński (2019). *Postawa ofiar...*, s. 182.

chce ponosić. Posłużenie się bronią białą lub skradzionym pojazdem, którego zdobycie jest relatywnie łatwiejsze do zdobycia niż broń palna, celem wejścia w skupisko ludzi, nie jest trudnym logistycznie wyzwaniem, a dodatkowo nie powoduje zainteresowania policji, czy innych służb odpowiadających za bezpieczeństwo.

Robert Borkowski zwrócił uwagę, że sam termin „aktywny strzelec” (active shooter) jest pleonazmem, bo nie istnieje przecież passive shooter? Podobnie pleonazmem jest określenie „aktywny zabójca” (active killer)¹⁷. Abstrahując od wykazanego wyżej braku poprawności terminologicznej oba pojęcia zawierają kilka istotnych cech, które pozwalają przyjąć, iż aktywny strzelec/aktywny zabójca to osoba, która:

- dokonuje napaści przy użyciu broni palnej;
- usiłuje zabić jak największą liczbę osób w jak najkrótszym czasie;
- atakuje zaludnione cele miękkie, np. szkoły, centra handlowe;
- działa na terenie jednej lokalizacji, nie przemieszcza się;
- jest niezrównoważona psychicznie i emocjonalnie;
- nie podejmuje negocjacji;
- nie posiada planu ucieczki¹⁸.

The Department of Homeland Security (DHS) definiuje aktywnego strzelca jako „osobę aktywnie zaangażowaną w zabijanie lub próbującą zabijać ludzi, na zamkniętym i zatłoczonym terenie”¹⁹.

Aktywny strzelec najczęściej rozpoczyna atak w terenie, który jest mu dobrze znany²⁰. Sam zamach trwa z reguły, aż do momentu podjęcia interwencji, ze strony przybyłych na miejsce służb²¹. Dlatego też, aby zminimalizować ilość potencjalnych ofiar należy jak najszybciej odwrócić uwagę napastnika, od zaatakowanych osób. Szczególną cechą działania aktywnego strzelca jest zakładanie, już na poziomie planowania ataku możliwości

¹⁷ R. Borkowski (2017). *Zagrożenie placówek szkolnych i uczelni atakami zabójców masowych (definicje, etiologia, prewencja)*. Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka nr 2.

¹⁸ A. Wójcik, A. Prokopczyk (2017). *Aktywny strzelec – aspekt ewakuacji w polskiej placówce oświatowej*. W E. Ślachcińska (red.), *Determinanty kształtowania bezpieczeństwa wewnętrznego*. Poznań, s. 25.; R. Częścik, J.R. Truchan (2013). *Active Shooter*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” nr 14, s. 32–33.; K. Lenkiewicz, D. Gogółka (2015). *Analiza procedur reagowania Policji w sytuacji ataku aktywnego zabójcy z uwzględnieniem portretu psychologicznego i czynników ryzyka*, „Studia Politologiczne” nr 38, s. 121.

¹⁹ R.W. Kelly (2012). *Active Shooter. Recommendations and Analysis for Risk Mitigation*. New York, s. 1.

²⁰ M. Kudzin-Borkowska (2017). *Ewakuacja i postępowanie w sytuacji ataku zabójcy masowego w placówce szkolnej. Analiza filmów edukacyjnych*. „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” nr 2, s. 60.

²¹ K. Lenkiewicz., D. Gogółka (2015), *Analiza procedur...*, s. 121.

własnej śmierci, w postaci aktu samobójczego²² lub w wyniku konfrontacji ze służbami. Stąd nie planuje on i nie wyznacza drogi ucieczki²³.

Coraz częściej badacze definiując zjawisko aktywnego strzelca pomijają liczbę ofiar, co jest uzasadnione i bardziej koreluje z rzeczywistością, w której stale rośnie ilość ofiar takich incydentów. W istocie nie ma znaczenia ile osób sprawca faktycznie zdołał zabić, czy też ile zamierzał zabić. Mógł przecież nie zrealizować swego celu z uwagi na interwencję policji, zacięcie broni itp. Także dla samych ofiar pozostających na terenie działania aktywnego strzelca nie ma znaczenia, ile osób zabił on do tej pory.

Dla nich ważny jest:

- poziom aktywności zamachowca,
- topografia terenu, na którym konfrontują się z napastnikiem,
- typ broni i sprawność z jaką się nią posługuje,
- możliwość ewentualnego obezwładnienia sprawcy,
- znajomość zachowań dających możliwość przetrwania do momentu przybycia służb,
- czas oczekiwania na specjalistyczną pomoc.

Aktywny strzelec jest definiowany jako „osoba uzbrojona, używająca przeciwko innym swojej broni z celowym skutkiem śmiertelnym, poszukująca w danym miejscu kolejnych ofiar, tak długo dopóki posiada możliwość zabijania. Dysponuje on swobodnym dostępem do celów i środków rażenia, takich jak amunicja. W odróżnieniu od seryjnego mordercy jego działanie nie jest rozciągnięte w czasie. Aktywny strzelec pojawia się nagle w budynku pełnym nieuzbrojonych osób, czyli potencjalnych ofiar. On nie zabija dla materialnych korzyści, nie bierze też zakładników, albowiem jedynym jego celem jest zabicie jak największej ilości osób, w jak najkrótszym czasie, zanim zostanie mu to uniemożliwione przez przybyłe na miejsce zdarzenia służby”²⁴.

Zgodnie z inną definicją „aktywny strzelec to osoba, której wyłącznym celem jest zabicie jak największej liczby ludzi, najczęściej przy użyciu broni palnej, nierzadko niestabilna psychicznie i emocjonalnie”²⁵.

²² A. Karolewski (2016). *Active shooter – jedna z metod wykorzystywanych przez terrorystów*. W J. Stelmach (red.), *Reagowanie na zamachy terrorystyczne. Wybrane zagadnienia*, Warszawa, s. 91.

²³ D. Muszyński (2019). *Postawa ofiar...*, s. 181; R. Częścik, J.R. Truchan (2013). *Active Shooter...*, s. 33.

²⁴ T. Małysa (2012). *Konfrontacja z aktywnym strzelcem*. „e-Terroryzm.pl” nr 7, s. 14.

²⁵ A. Ziarko, M. Bubak (2021). *Active shooter*. W O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.). *Encyklopedia bezpieczeństwa*. Tom 1, Kraków, s. 35.

Aktywny strzelec, a terrorysta

Czy takie działanie możemy uznać za akt terroru? Bartosz Bolechów zaproponował własny opis tego zjawiska wskazując, iż „terroryzm jest formą przemocy politycznej, polegającej na stosowaniu morderstw lub zniszczeń (albo grożeniem zastosowania takich środków) w celu wywołania szoku i ekstremalnego zastraszenia jednostek, grup społecznych lub rządów, czego efektem mają być wymuszenia pożądaných ustępstw politycznych, spowodowanie nieprzemyślnych działań lub/i zademonstrowanie/nagłośnienie własnych politycznych przekonań”²⁶.

Paul Wilkinson zauważa, że terroryzm jest bronią słabych, która pozwala im na skuteczną walkę z wrogiem dużo silniejszym, jakim z reguły jest państwo mające swoje siły policyjne i wojskowe²⁷. Podobnie kwestię tę traktuje Isaac Cronin wskazując, że jest to przemoc stosowana przez jednostki lub grupy przeciwko dużo silniejszemu przeciwnikowi, którym jest państwo (jego rząd lub społeczeństwo) w celu przerwania jego normalnego działania przez wywoływanie strachu i wymuszanie zmian politycznych lub prezentowanych postaw zgodnie z programem lub optyką terrorystów²⁸. Bruce Hoffman przyjmuje, że terroryzmem jest stosowanie przemocy lub groźby przemocy, która ukierunkowana jest na osiągnięcie celów politycznych lub takim celom służy²⁹. Walter Laqueur był pierwszym badaczem, który sformułował ogólnosiwiatową definicję terroryzmu uznając, iż jest to nielegalne użycie siły dla osiągnięcia celu politycznego, w którym poszkodowani zostają niewinni ludzie³⁰.

Alex Schmidt jako istotne w definiowaniu terroryzmu uznał:

- stosowanie przemocy lub grożenie jej użyciem,
- polityczną motywację sprawców,
- dążenie do wywołania strachu oraz określonych skutków psychologicznych i pożądaných reakcji,
- rozróżnienie pomiędzy celem zamachu, a ofiarą bezpośrednią,
- celowość i planowanie przedsięwzięć,
- metodę walki,
- konflikt z obowiązującymi normami społecznych zachowań,
- wymuszenia, wykorzystywanie mediów dla uzyskania rozgłosu,

²⁶ B. Bolechów (2002). *Terroryzm w świecie podwubiegunowym, Przewartościowania i kontynuacje*, Toruń, s. 46.

²⁷ R. Borkowski (2011). *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*. Warszawa, s. 39.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ B. Hoffman (1999). *Oblicza terroryzmu*. Warszawa, s. 12.

³⁰ <https://www.defence24.pl/rocznica-powstania-al-kaidy> [dostęp 17 listopad 2019].

- przypadkowy dobór ofiar,
- korzystanie z symboli,
- nieobliczalność i nieprzewidywalność sprawców,
- poufny charakter organizacji stosującej terrorystyczne metody³¹.

W ataku terrorystycznym, to nie straty fizyczne są najważniejsze. Przemoc stosowana przez terrorystów potrzebna jest do wywołania w społeczeństwie paniki, za pomocą której dążą do osiągnięcia celów politycznych³². Porównując definicje aktywnego strzelca z elementami określającymi terrorystów możemy jednoznacznie stwierdzić, że są to pojęcia całkowicie odmienne. Wspólną cechą ich działania jest jedynie ślepa przemoc i stosowanie podobnych metod działania.

Jedną z istotnych różnic między terrorystą, a aktywnym strzelcem jest to, że w przypadku ataków terrorystycznych sprawcy wcześniej, często próbują osiągnąć swój cel główny, grożąc użyciem przemocy³³.

Tabela 2. Porównanie aktywnego strzelca i ataku terrorystycznego.

	Aktywny strzelec	Atak terrorystyczny
motywy działania	manifestacja wewnętrznych problemów	polityczna, społeczna lub ideologiczna
cel działania	zabicie jak największej liczby osób	wywarcie wpływu na określone podmioty
groźba użycia przemocy przed faktycznym atakiem	nie	tak

Źródło: opracowanie własne.

Aktywny strzelec, a terror kryminalny

Waldemar Zubrzycki zauważył, iż zamachy noszące znamiona terrorkryminalnego ukierunkowane są na osiągnięcie korzyści materialnych³⁴. Terror kryminalny jak wskazują Krzysztof Liedl i Andrzej Mroczek jest przede wszystkim nierozzerwalnie związany z przestępczością zorganizowaną i choć nie ma prawnej definicji tego pojęcia to termin ten pojawia się w wielu aktach rangi podstawowej, związanych z działalnością formacji mundurowych

³¹ A. Schmidt (1988). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*. New York, s. 47.

³² M. Kuć (2015). *Kryminologia*. Warszawa, s. 184.

³³ *Ibidem*.

³⁴ W. Zubrzycki (2010). *Terror i terroryzm: zagrożenia dla Rzeczypospolitej Polskiej: fizyczne zwalczanie*. W *Bezpieczeństwo: wymiar współczesny i perspektywy badań* (red.) M. Kwieciński. Kraków, s. 143–151.

takich jak np. rozporządzenia Komendanta Głównego Policji. W naukach o bezpieczeństwie terror kryminalny jest postrzegany jako jedna z metod działania organizacji przestępczych. Swym zakresem obejmuje on przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu czy mieniu popełniane z użyciem broni lub materiałów wybuchowych³⁵. Najczęściej powodem jego stosowania jest zemsta, porachunki czy odwet w relacjach pomiędzy grupami przestępczymi. Może on mieć również miejsce jako metoda dyscyplinowania, czy eliminowania członków jednej grupy przestępczej. Naturalną konsekwencją dynamicznego rozwoju przestępczości zorganizowanej była walka poszczególnych grup, o wpływy i przejmowanie kontrahentów oraz terenów kontrolowanych przez konkurencję. Ta przestępcza rywalizacja była wyjątkowo brutalna, a posługiwanie się metodami terroru stało się powszechne.

Wiesław Mądrzejowski zwraca uwagę, że współczesne przejawy terroru kryminalnego są bardziej zróżnicowane, aniżeli te sprzed kilkunastu lat³⁶. W tej kategorii działań przestępczych wyróżnił: zamachy bombowe i zbrodnicze podpalenia, przestępczą windykację, wymuszenia rozbójnicze, ściąganie haraczy i tzw. reket, terror spożywczy, wywoływanie fałszywych alarmów czy wzięcie zakładników. osoby stosujące terror kryminalny działają selektywnie atakując przedstawicieli innych grup przestępczych czy ofiary np. wymuszeń.

Biorąc pod uwagę wykazane wyżej cechy charakteryzujące akty terroru kryminalnego nie ma wątpliwości, że poza formą ataku, czy zastosowanymi w jego trakcie metodami zjawisko aktywnego strzelca jest co do zasady – całkowicie odmienne. Stąd podobnie jak terroryzm, nie może być utożsamiane z terrorem kryminalnym.

Studium przypadku

Sprawa nr 1.

20 kwietnia 1999 r. doszło do strzelaniny w Columbine High School w Littleton, w stanie Colorado. W efekcie masakry dokonanej przez dwóch uczniów tej placówki siedemnastoletniego Dylana Klebolda i o rok starszego Erica Harrisa śmierć poniosło 13 osób, a 20 zostało rannych. Sprawcy około godz.11.10 przybyli na miejsce zamachu dwoma samochodami. Weszli do szkolnej kafeterii,

³⁵ K. Liedl, A. Mroczek (2013). *Terror w Polsce- analiza wybranych przypadków*. Warszawa, s. 10.

³⁶ W. Mądrzejowski (2015). *Terror kryminalny a współczesna przestępczość zorganizowana*. W *Przez przestępczość zorganizowaną do terroryzmu*. Tom 2, red. W. Zubrzycki, Szczepiński, s. 8–10.

w której w tym czasie przebywało około 500 osób spożywających posiłek. Postawili tam dwie torby, a w każdej była bomba skonstruowana na bazie 20-funtowej butli gazowej zawierającej propan. Ładunki miały eksplodować o godz. 11.17. Zamachowcy wrócili do auta, w którym oczekiwali na eksplozję. Po jej nastąpieniu zamierzali strzelać do osób uciekających z miejsca wybuchu. Kolejna eksplozja miała nastąpić na skutek wybuchu samochodów rażąc personel służb ratowniczych i przedstawicieli mediów. W obu autach znajdowały się po dwie 20-litrowe butle gazowe oraz ponad 20 litrów benzyny, a także inne niebezpieczne i łatwopalne składniki. Na szczęście żadna z bomb nie wybuchła. Gdy bomby nie eksplodowały, o godz. 11.19 obaj napastnicy, weszli na teren szkoły i zaczęli strzelać do swoich kolegów, którzy byli na zewnątrz budynku. Następnie weszli do środka, gdzie zabili wiele osób znajdujących się m.in. w bibliotece i kafeterii. Według ekspertów gdyby choć jedna bomba umieszczona w kafeterii wybuchła, naruszyłaby strukturę budynku i pociągnęła za sobą setki ofiar. Do godziny 11.35 napastnicy zabili 12 uczniów i nauczyciela, a także ranili 20 innych osób. Krótco po 12.00 obaj popełnili samobójstwo³⁷. Obaj zamachowcy mieli różne osobowości, inne motywacje i pozostawali w różnej kondycji psychicznej. Klebold był impulsywny, miał depresyjną naturę i przejawiał skłonnościami samobójcze. Harris był zimny, wy kalkulowany i zbrodniczy, pragnął zadawać cierpienie innym. Był typem psychopaty. Zarówno Klebold, jak i Harris – mieli trudności z opanowaniem gniewu i agresji³⁸.

Sprawa nr 2.

6 maja 1925 roku o godzinie 11:05, w gimnazjum Lelewela w Wilnie odbywały się egzaminy maturalne. Jeden z uczniów Stanisław Ławrynowicz nie reagował na upomnienia komisji egzaminacyjnej, która nakazywała mu przerwanie rozmowy z kolegą. Dyrektor szkoły Edward Biegański podszedł do Ławrynowicza i odebrał mu arkusz egzaminacyjny, na co ten wyciągnął pistolet i oddał kilka strzałów. Kiedy skończyła się amunicja wyciągnął z kieszeni granat, który eksplodował mu w ręce. W wyniku tego zamachu zginął sprawca, a także zasłaniający dyrektora własnym ciałem uczeń Adam Zagórski. Śmierć poniósł również uczeń Tadeusz Domański, który usiłował rzucić się na granat. Kolejną ofiarą był nauczyciel Czesław Jankowski – zmarł

³⁷ K. Danielewicz. *Masakra w szkole w Columbine... Czy polskie szkoły są bezpieczne?*, *Security in practice*, s. 1–3. <https://securityinpractice.eu/bezpieczenstwo-w-szkolach/xxxxx-masakra-w-szkole-w-columbine-czy-polskie-szkoly-sa-bezpieczne/> [dostęp:10.03.2025].

³⁸ *Ibidem*.

po ośmiu godzinach od przewiezienia go do szpitala. Ranny został dyrektor szkoły oraz ośmiu innych uczniów³⁹.

Zaraz po wybuchu granatu, do zamachu przystąpił przyjaciel Ławrynowicza, uczeń Janusz Obrąbalski, który zaczął strzelać do członków komisji egzaminacyjnej. Nie zdołał jednak trafić żadnego z egzaminatorów, wybiegł więc na korytarz i bezskutecznie próbował użyć granatu, w którym nie zadziałał zapalnik. Wtedy zdesperowany napastnik popełnił samobójstwo strzelając sobie w głowę. W toku śledztwa ustalono, iż Ławrynowicz i Obrąbalski starannie przygotowali się do zamachu. Policja w jednym z pomieszczeń szkolnych znalazła dwukilogramowy ładunek wybuchowy oraz większą liczbę granatów szturmowych. Obaj chłopcy mieli problemy z nauką i powtarzali klasę. Byli również w kryzysie psychicznym. Nie potrafili dostosować się do szkolnego trybu życia, po traumatycznych doświadczeniach wojennych. Ławrynowicz brał czynny udział w wojnie polsko-bolszewickiej, a Obrąbalski w jej wyniku stracił cały rodzinny dobytek. Ustalono, że prawdopodobnie to problemy w nauce i brak umiejętności poradzenia sobie z emocjami i frustracją doprowadziły do tragedii⁴⁰.

W obu przedstawionych sprawach, które wydarzyły się w odległym od siebie czasie, na różnych kontynentach, w całkowicie odmiennych warunkach kulturowych możemy stwierdzić podobieństwo w działaniu sprawców oraz w ich kondycji psychicznej. Byli aktywnymi strzelcami, ale stanowili ich osobną kategorię, którą określa się mianem szkolnego strzelca.

Szkolny strzelec

Ronald M. Holmes i Stephen T. Holmes w książce „Murder in America” definiują szkolnego strzelcę jako ucznia lub byłego ucznia szkoły, w której dochodzi do strzelaniny. W przeciwieństwie do dorosłych masowych morderców, szkolni strzelcy nie szukają swoich ofiar w sposób przypadkowy, między strzelcem a jego ofiarami istnieje pewien rodzaj relacji. Często sprawca zna swoje ofiary, nawet jeśli nie osobiście, to mijając się z nimi na terenie szkoły⁴¹.

Jak podkreśla Robert Borkowski jeśli w USA zamach ma miejsce na terenie placówki edukacyjnej lub szkoły wyższej, sprawca określany jest terminem university shooter, a incydent jako schoolshooting lub university

³⁹ Strzelanina w gimnazjum w Wilnie 1925, Historia zapomniana i mniej znana, <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2016/05/06/strzelanina-w-gimnazjum-w-wilnie-1925/> [dostęp: 07.04.2025].

⁴⁰ Strzelanina w gimnazjum w Wilnie 1925. <https://hit.policja.gov.pl/hit/aktualnosci/187506,Strzelanina-w-gimnazjum-w-Wilnie-1925.html> [dostęp: 23.06.2025 r.].

⁴¹ R.M. Holmes, S.T. Holmes (2001), *Murder...op. cit.*, s. 89.

shooting⁴². Geneza tych pojęć jest związana z bardzo wysokim poziomem zagrożenia amerykańskich szkół i uczelni zamachami ze strony uzbrojonych w broń palną zabójców. Ich ilość jest nieporównywalna z żadnym innym państwem na świecie. Zdaniem wielu kulturoznawców agresja jest nieodłączną cechą społeczeństwa USA, które bywa określane jako „mordercze” (homicidal society). W USA wskaźnik zabójstw na 100 tys. mieszkańców jest także najwyższy w odniesieniu do państw rozwiniętych⁴³.

Według Petera Langmana szkolny strzelec to uczeń lub były uczeń, który atakuje swoją szkołę. W trakcie ataku niektóre osoby mogą zostać postrzelone, ponieważ sprawca czuje do nich urazę, inne atakowane są przypadkowo lub stanowią symbol motywujący sprawcę do ataku⁴⁴.

W monografii Strzelaniny w szkołach: socjologiczno-filozoficzny aspekt problemu autorzy zdefiniowali strzelaninę szkolną jako: zaplanowany, zorganizowany i przeprowadzony przez jednego lub kilku uczniów atak, na terenie placówki edukacyjnej, w celu dokonania masowego zabójstwa⁴⁵. Aleksander Ćunin w artykule Fenomen strzelanin szkolnych we współczesnej Rosji. Aspekt prawny przytacza cechy charakteryzujące strzelaniny w szkołach. Są to m.in.:

- dokonanie ataku w placówce edukacyjnej;
- zamiar wyrządzenia szkody życiu i/lub zdrowiu jak największej ilości osób;
- używanie broni palnej i/lub materiałów wybuchowych podczas ataku⁴⁶.

Z kolei U.B. Grinenko definiuje strzelaninę szkolną, jako akt przemocy z użyciem broni palnej na terenie placówki edukacyjnej, wymierzony przeciwko uczniom i nauczycielom⁴⁷.

A.P. Zagorskaja określa strzelaninę szkolną jako: planowanie, organizowanie, przygotowanie do ataku w szkole lub na jej terenie, dokonanego przez jedną lub kilka osób, niezależnie od wieku, płci i innych cech społeczno-demograficznych, czy moralno-psychologicznych. Czyn ten charakteryzuje

⁴² R. Borkowski (2017). *Zagrożenie placówek szkolnych i uczelni atakami zabójców masowych (definicje, etiologia, prewencja)*. Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka nr 2, s. 46.

⁴³ Wskaźnik zabójstw z użyciem broni palnej wynosi wg United Nations Office on Drugs and Crime w USA 29,7 na 1 mln mieszkańców, podczas gdy w Szwajcarii – 7,7; Belgii – 6,8; Kanadzie – 5,1; Finlandii – 5; Austrii – 2,2; RFN – 1,9; Australii – 1,4.

⁴⁴ P. Langman (2009), *Why Kids Kill: Inside the Minds of School Shooters*, New York, s. 2.

⁴⁵ Н.Д. Узлов, Н.К. Оконская, А.Ю. Внутских (2022). Скулшутинг: социально-философский аспект проблемы, “Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология” nr 2, s. 265.

⁴⁶ А.С. Чунин (2020). Феномен скулшутинга в современной России. Правовой аспект, Обзор.НЦПТИ nr 3 (22), s. 48–49.

⁴⁷ У.Б. Гриненко (2021). Проблема скулшутинга в образовательной среде, Психологические исследования nr 14 (80), s. 4.

się nielogicznością zdarzenia, brakiem znamion ataku terrorystycznego, z nastawieniem na wyrządzenie szkody życia i zdrowia nieograniczonej ilości ludzi, dokonywany jest za pomocą broni palnej, materiałów wybuchowych lub broni białej⁴⁸.

W Polsce pojęcie szkolnego strzelca jest stosunkowo nowe. Jarosław Stukan przedstawił definicję, według której szkolny strzelec: to nastolatek, który z premedytacją próbuje odebrać życie co najmniej kilku ludziom, w jednostkowym akcie agresji, najczęściej w szkole⁴⁹. Autor ten określił kryteria charakteryzujące szkolnego strzelca:

- sprawca musi być obecny na miejscu zbrodni;
- kieruje się chęcią zabicia wielu osób;
- dobiera cel, tj. miejsce, ataku w sposób przemyślany;
- sprawcą ataku jest osoba, która nie ukończyła 21 roku życia⁵⁰.

Według niego szkolny strzelec nie musi pozbawić życia nawet jednej osoby, lecz zdecydowanie, musi to być jego celem. J. Stukana termin „szkolny strzelec” utożsamia nie z miejscem dokonanego ataku (placówka oświatowa), lecz z wiekiem sprawcy⁵¹. Odmienne kwestię tą traktuje inny badacz tego zjawiska – Andrzej Czop, według którego szkolny strzelec, jest typem aktywnego strzelca (active shooter), który działa na terenie szkoły, czy innej placówki oświatowo-wychowawczej⁵². Podobne stanowisko w tej kwestii zajmuje większość ekspertów.

Ataki szkolnych strzelców zwykle kończą się śmiercią napastników, dlatego też niezwykle trudno jest określić ich przyczyny. Jednak, tak jak w przypadku innych różnorodnych działań podejmowanych przez człowieka można przyjąć, że przyczyny ataków szkolnego strzelca mogą wynikać z czynników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych⁵³. Przyczynami wewnętrznymi ataku, mogą być silne przeżycia z okresu dzieciństwa lub wczesnej młodości⁵⁴. Atak może być również formą manifestacji napastnika, który nie radzi sobie z życiowymi problemami⁵⁵. W przypadku przyczyn zewnętrznych, można wymienić np. nieudane życie rodzinne.

⁴⁸ А.П. Загорская (2023). Скулшутинг как самостоятельный криминологический феномен. W (red.) В.В. Стальбовский, Актуальные вопросы криминологии, противодействия коррупции и исполнения наказаний, Mińsk, s. 122.

⁴⁹ J. Stukan (2011). *Szkolni strzelcy. Przewidywanie i zapobieganie morderstwom*. Warszawa, s. 10.

⁵⁰ *Ibidem*. s. 9.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² A. Czop (2023). *szkolny strzelec*. W O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, Tom 6, Kraków, s. 880–889.

⁵³ R. Częścik, J.R. Truchan (2013). *Active Shooter...*, s. 36.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ A. Wójcik, A. Prokopczyk (2017). *Aktywny strzelec...*, s. 25.

Zdaniem Romana Bielickiego szkolnych strzelców do ataku popychają urazy, zaburzenia psychiczne, chęć popełnienia samobójstwa, czy zdobycia rozgłosu i sławy⁵⁶.

Trudno jednak określić wszystkie możliwe przyczyny, z uwagi na ich indywidualny charakter. Może ich być równie dużo, jak samych sprawców ataków⁵⁷.

Na podstawie analizy przeprowadzonej przez Jarosława Stukana na grupie 28 szkolnych strzelców można stwierdzić, że znęcanie się i późniejsza zemsta nie stanowią głównej, czy nawet jednej z wiodących, przyczyn i motywacji sprawców. Pomimo, że 47% badanych przypadków było ofiarami znęcania się w szkole przed atakiem⁵⁸, to jedynie w 5 przypadkach sprawcy w czasie ataku koncentrowali się na konkretnych osobach, pozostali swoje ofiary atakowali w sposób przypadkowy⁵⁹.

Atak szkolnego strzelca, czy też aktywnego strzelca na placówkę oświatową jest zdarzeniem, które następuje w sposób nagły⁶⁰ i jest bardzo dynamiczne w swoim przebiegu⁶¹. Z analizy przeprowadzonej przez J. Stukana wynika, że tylko jeden czyn był popełniony pod wpływem impulsu⁶². W pozostałych przypadkach działania te były wcześniej planowane, a co za tym idzie nie były popełniane, pod wpływem silnych emocji⁶³. Dodatkowo sytuacje, w których celem sprawców były konkretne osoby, stanowiły pojedyncze przypadki. Znaczna większość ofiar, to były osoby spotkane przypadkowo⁶⁴. Szkolny strzelec, zarówno na etapie planowania, jak i w trakcie faktycznego ataku, nie bierze zakładników. Nie przewiduje również możliwości podjęcia jakichkolwiek negocjacji, z przybyłymi na miejsce zdarzenia służbami⁶⁵.

Wnioski

Przeprowadzony proces badawczy pozwolił na ustalenie charakteru pojęcia szkolnego strzelca i jego relacji w stosunku do innych pojęć, odnoszących się

⁵⁶ R. Bielicki (2024). *Dynamika, uwarunkowania, profilaktyka samobójstw w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku w Polsce*. Toruń, s. 31.

⁵⁷ R. Częścik, J.R. Truchan (2013). *Active Shooter...*, s. 37.

⁵⁸ J. Stukan (2011). *Szkolni strzelcy...*, s. 30.

⁵⁹ *Ibidem*. s. 25–26.

⁶⁰ A. Wójcik, A. Prokopczyk (2017). *Aktywny strzelec...op. cit.*, s. 27.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² J. Stukan (2011), *Szkolni strzelcy...*, s. 26.

⁶³ *Ibidem*. s. 30.

⁶⁴ *Ibidem*. s. 25.

⁶⁵ A. Wójcik, A. Prokopczyk (2017). *Aktywny strzelec...*, s. 27.

do zamachów na zdrowie i życie ludzkie. Szkolny strzelec jest specyficznym rodzajem aktywnego strzelca/aktywnego zabójcy, którego można zakwalifikować, jako zabójcę masowego. Nie jest on jednak ani seryjnym zabójcą, ani też terrorystą. Celem ataku szkolnego strzelca jest placówka edukacyjna, której napastnik jest najczęściej obecnym lub byłym uczniem, czyli osobą bardzo dobrze znająca teren, rozkład pomieszczeń, potencjalne słabe punkty, rozkład zajęć i panujące w obiekcie zwyczaje oraz mogącą bez problemu dostać się do środka. Są to elementy, które już na początku dają bardzo dużą przewagę napastnikowi dlatego też szkoły i służby muszą być przygotowane, aby w razie wystąpienia takiego zagrożenia działać w szybki i sprawny sposób, celem zminimalizowania liczby potencjalnych ofiar. Określenie możliwości neutralizacji zagrożeń ze strony potencjalnego szkolnego strzelca oraz działań profilaktycznych w tym obszarze są obecnie celem kolejnych badań realizowanych przez autorów. Sprawa ta jest ważna i aktualna, ze względu na coraz częstsze przypadki zamachów, noszących znamiona działań szkolnego strzelca. Ta niepokojąca dynamika tego zjawiska wynika z coraz większych problemów psychicznych, z którymi zmagają się współczesna młodzież.

Bibliografia

- Amrozy K. (2024). *Zabezpieczenie placówek oświatowych przed aktywnym zabójcą na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki. Dobre praktyki i rekomendacje*. *Terroryzm – studia, analizy, prewencja* nr 6.
- Bielicki R. (2004). *Dynamika, uwarunkowania, profilaktyka samobójstw w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku w Polsce*. Toruń.
- Zubrzycki W. (2010). *Terror i terroryzm: zagrożenia dla Rzeczypospolitej Polskiej: fizyczne zwalczanie*. Kraków.
- Liedl K., Mroczek A. (2013). *Terror w Polsce- analiza wybranych przypadków*. Warszawa.
- Bolechów B. (2002). *Terroryzm w świecie podwubiegunowym, Przewartościowania i kontynuacje*. Toruń.
- Borkowski R. (2011). *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*. Warszawa.
- Borkowski R. (2017). *Zagrożenie placówek szkolnych i uczelni atakami zabójców masowych (definicje, etiologia, prewencja)*. *Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka*, nr 2.
- Całkiewicz M. (2011). *Modus Operandi sprawców zabójstw*. Warszawa.
- Częściak R., Truchan J.R. (2013). *Active Shooter*. „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” nr 14.
- Czop A. (2023). *Szkolny strzelec*. W O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.), *Encyklopedia bezpieczeństwa*, Tom 6, Kraków.
- Dietz P.E.. *Mass, Serial and Sensational Homicides*. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, Vol. 62, No. 5,
- Douglas J.E., Burgess A.W. (2013). *Crime Classification Manual: A Standard System for Investigating and Classifying Violent Crime*. Hoboken.
- Hoffman B. (1999). *Oblicza terroryzmu*. Warszawa.

- Holmes R.M., Holmes S.T. (2001). *Murder in America*. Thousand Oaks.
- Karolewski A. (2016). Active shooter – jedna z metod wykorzystywanych przez terrorystów. W J. Stelmach (red.), *Reagowanie na zamachy terrorystyczne. Wybrane zagadnienia*, Warszawa.
- Kelly R. W. (2012). *Active Shooter. Recommendations and Analysis for Risk Mitigation*. New York.
- Kuć M. (2015). *Kryminologia*. Warszawa.
- Kudzin-Borkowska M. (2017). Ewakuacja i postępowanie w sytuacji ataku zabójcy masowego w placówce szkolnej. *Analiza filmów edukacyjnych. „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”* nr 2.
- Langman P. (2009). *Why Kids Kill: Inside the Minds of School Shooters*, New York.
- Lenkiewicz K., Gogółka D. (2015). Analiza procedur reagowania Policji w sytuacji ataku aktywnego zabójcy z uwzględnieniem portretu psychologicznego i czynników ryzyka, „*Studia Politologiczne*” nr 38.
- Małysa T. (2012). Konfrontacja z aktywnym strzelcem. „*e-Terroryzm.pl*” nr 7.
- Muszyński D. (2019). Postawa ofiar w obliczu sytuacji kryzysowej o charakterze aktywny strzelec/zabójca. „*Przegląd Policyjny*” nr 2 (130).
- Rudoff A, Esselstyn T.C. (2000). *Homicide in Fact and Fiction. An Analytical Study of the Statistical Reality and Its Portrayal*. Bristol.
- Schmidt A. (1988). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*. New York.
- Stelmach J. (2021). *Reagowanie na zamachy. Dobre praktyki i rekomendacje*. Warszawa.
- Stukan J. (2009). *Masowi mordercy*. Opole.
- Stukan J. (2011). *Szkolni strzelcy. Przewidywanie i zapobieganie morderstwom*. Warszawa.
- Wójcik A., Prokopczyk A. (2017). Aktywny strzelec – aspekt ewakuacji w polskiej placówce oświatowej. W E. Ślachcińska (red.), *Determinanty kształtowania bezpieczeństwa wewnętrznego*. Poznań.
- Ziarko A., Bubak M. (2021). Active shooter. W O. Wasiuta, S. Wasiuta, (red.) *Encyklopedia bezpieczeństwa*, tom 1, Kraków.
- Гриненко У.Б. (2021). Проблема скулуштинга в образовательной среде, *Психологические исследования* nr 14 (80).
- Загорская А.П. (2023). Скулуштинг как самостоятельный криминологический феномен. W (red.) В.В. Стальбовский, *Актуальные вопросы криминологии, противодействия коррупции и исполнения наказаний*, Мінск.
- Узлов Н.Д. (2022). Оконская Н.К., Внутских А.Ю., Скулуштинг: социально-философский аспект проблемы. „*Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология*” nr 2.
- Чунин А.С. (2020). Феномен скулуштинга в современной России. *Правовой аспект, Обзор.НЦПТИ*. nr 3 (22).

Źródła internetowe

- <https://www.defence24.pl/rocznica-powstania-al-kaidy> [dostęp 17 listopad 2019].
- K. Danielewicz, *Masakra w szkole w Columbine... Czy polskie szkoły są bezpieczne?*, *Security in practice*, s. 1-3. <https://securityinpractice.eu/bezpieczenstwo-w-szkolach/>

xxxxx-masakra-w-szkole-w-columbine-czy-polskie-szkoly-sa-bezpieczne/
[dostęp:10.03.2025]

Strzelanina w gimnazjum w Wilnie 1925, Historia zapomniana i mniej znana, <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2016/05/06/strzelanina-w-gimnazjum-w-wilnie-1925/>[dostęp:07.04.2025].

Strzelanina w gimnazjum w Wilnie 1925 <https://hit.policja.gov.pl/hit/aktualnosci/187506,Strzelanina-w-gimnazjum-w-Wilnie-1925.html>[dostęp:23.06.2025].

23.06.2025].

Wykaz tabel

Tabela nr 1. Porównanie masowego i seryjnego zabójcy (opracowanie własne).

Tabela 2. Porównanie aktywnego strzelca i ataku terrorystycznego (opracowanie własne).

Streszczenie

Ataki szkolnego strzelca, to przede wszystkim specyfika amerykańskich placówek oświatowych, gdzie mają miejsce wyjątkowo często. Ich ilość jest nieporównywalna, z żadnym innym państwem na świecie. Zdaniem wielu kulturoznawców agresja jest nieodłączną cechą społeczeństwa USA, które bywa określane jako „mordercze” (homicidal society). W USA wskaźnik zabójstw na 100 tys. mieszkańców jest najwyższy, również w odniesieniu do państw rozwiniętych⁶⁶. Ataki szkolnych strzelców w Stanach Zjednoczonych mają zdecydowanie bardziej dramatyczny przebieg, niż w innych krajach. Nieporównywalna jest również skala takich przestępstw. W Columbine High School zginęło 13 osób, a 21 zostało rannych, w Virginia Polytechnic Institute śmierć poniosło 30 osób, a 17 zostało rannych, w szkole Sandy Hook było 26 ofiar śmiertelnych, a 2 osoby zostały ranne⁶⁷. Wraz z rozpowszechnieniem się broni palnej również w Polsce zwiększa się ryzyko zamachów z udziałem szkolnego strzelca w Polsce. Stąd też istnieje potrzeba opracowania działań zapobiegawczych i określających algorytmy działania na wypadek zaistnienia kolejnych, takich ataków. Żeby jednak przygotować odpowiedni system profilaktyczny konieczne jest określenie – czym jest zjawisko szkolnego strzelca, jakie generuje ono zagrożenia i jakie czynniki sprzyjają jego zaistnieniu? Artykuł jest rezultatem badań ukierunkowanych na zdefiniowanie pojęcia szkolnego strzelca i określenia jego relacji, w stosunku do innych pojęć, odnoszących się do zamachów na zdrowie i życie ludzkie. Autorzy podjęli badania z uwagi na stwierdzoną społeczną niewiedzę w tym obszarze i chaos w zamiennym, często błędnym posługiwaniu się różnymi, co do swego znaczenia pojęciami. Wyjaśnili jak rozumieć pojęcie masowego mordercy, a także czym różni się on od mordercy seryjnego. Wskazano także istotne różnice pomiędzy aktywnym strzelcem, a terrorystą, czy sprawcą zdarzenia będącego aktem terroru kryminalnego.

⁶⁶ R. Borkowski (2017). *Zagrożenie placówek szkolnych i uczelni atakami zabójców masowych (definicje, etiologia, prewencja)*. Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka nr 2, s. 46.

⁶⁷ K. Amrozy (2024). *Zabezpieczenie placówek oświatowych przed aktywnym zabójcą na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki. Dobre praktyki i rekomendacje*. Terroryzm – studia, analizy, prewencja nr 6, s. 153.

Autorzy scharakteryzowali szkolnego strzelca jako specyficzny rodzaj aktywnego strzelca/aktywnego zabójcy, którego można zakwalifikować, jako zabójcę masowego. Wskazali, iż celem ataku szkolnego strzelca jest placówka edukacyjna, której napastnik jest najczęściej obecnym lub byłym uczniem, czyli osobą bardzo dobrze znającą teren, rozkład pomieszczeń, potencjalne słabe punkty, rozkład zajęć i panujące w obiekcie zwyczaje oraz mogącą, bez problemu dostać się do środka. Zdaniem autorów są to elementy, które dają szkolnemu strzelcowi ogromną przewagę nad jego ofiarami, a to powoduje, że zarówno szkoły, jak i służby muszą być przygotowane, aby w razie wystąpienia takiego zagrożenia działać w szybki i sprawny sposób, celem zminimalizowania liczby potencjalnych ofiar.

The Concept of the School Shooter in Relation to Other Types of Multiple Murderers

Abstract

School shooter attacks are primarily specific to American educational institutions, where they occur with exceptional frequency. Their number is incomparable to any other country in the world. According to many cultural experts, aggression is an inherent feature of US society, which is sometimes referred to as a “murderous” (homicidal society). The US also has the highest murder rate per 100,000 inhabitants among developed countries⁶⁸. School shooter attacks in the United States are much more dramatic than in other countries. The scale of such crimes is also incomparable. At Columbine High School, 13 people were killed and 21 were injured; at Virginia Polytechnic Institute, 30 people were killed and 17 were injured; at Sandy Hook School, there were 26 fatalities and 2 people were injured⁶⁹. Unfortunately, attacks involving school shooters are also becoming more frequent in Poland. Hence, there is a need to develop preventive measures and define algorithms for action in the event of further such attacks. However, in order to prepare an appropriate prevention system, it is necessary to define what the phenomenon of school shooters is, what threats it generates and what factors contribute to its occurrence. This article is the result of research aimed at defining the concept of a school shooter and determining its relationship to other concepts related to attacks on human health and life. The authors undertook the research due to the observed social ignorance in this area and the chaos in the interchangeable, often incorrect use of various concepts with different meanings. They explained how to understand the concept of a mass murderer and how it differs from a serial killer. They also pointed out the significant differences between an active shooter and a terrorist or the perpetrator of an act of criminal terrorism. They characterised a school shooter as a specific type of active shooter/active killer who can be classified as a mass murderer. They pointed out that the target of a school shooter’s attack is an educational institution, where the attacker is usually

⁶⁸ R. Borkowski (2017). *Threat of mass murderers to schools and universities (definitions, aetiology, prevention)*, Security, Theory and Practice No. 2, s. 46.

⁶⁹ K. Amrozy (2024). *Securing educational institutions against an active killer on the example of the United States of America. Best practices and recommendations*. Terrorism – studies, analyses, prevention No. 6, s. 153.

a current or former student, i.e. a person who knows the area very well, the layout of the rooms, potential weak points, the timetable and the customs prevailing in the facility, and who can easily get inside. According to the authors, these are elements that give the school shooter a huge advantage over his victims, which means that both schools and the emergency services must be prepared to act quickly and efficiently in the event of such a threat in order to minimise the number of potential victims.

Słowa kluczowe: szkolny strzelec, masowy zabójca, seryjny zabójca, aktywny strzelec, terrorysta.

Keywords: school shooter, mass murderer, serial killer, active shooter, terrorist.

Łukasz Dzik

Akademia Nauk Stosowanych w Raciborzu

ORCID 0000-0001-6927-2483

Formalno-prawne aspekty lotniczej współpracy cywilno-wojskowej na rzecz zwalczania współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego jako determinantu zapewnienia bezpieczeństwa powietrznego

Wprowadzenie

Zwalczanie zagrożeń terrorystycznych w domenie powietrznej, zagrożeń niemilitarnych wpływających na bezpieczeństwo powietrzne państwa i konsekwentnie na bezpieczeństwo państwa wymaga zaangażowania cywilnych i wojskowych jednostek organizacyjnych, a przede wszystkim prowadzenia cywilno-wojskowej współpracy pomiędzy nimi.

Lotnictwo cywilne i wojskowe zadaniowo odpowiadają za inne obszary bezpieczeństwa powietrznego. Lotnictwo cywilne realizuje m.in. świadczenia usług transportowych, informacyjnych oraz szkoleniowych. Natomiast lotnictwo wojskowe odpowiada przede wszystkim za nienaruszalność granic państwowych, ochronę obywateli, panującego ustroju politycznego oraz żywotnych interesów państwowych.

Bezpieczeństwo (Safety) definiowane przez Organizację Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ICAO) to stan, w którym ryzyka powiązane bezpośrednio lub pośrednio z działaniami lotniczymi, jakie występują podczas

eksploatacji statków powietrznych, zostały obniżone do akceptowalnego poziomu i znajdują się pod kontrolą¹. Zaś w literaturze przedmiotu, **bezpieczeństwo powietrzne** definiowane jest najczęściej jako ochrona przed atakami na bezpieczeństwo ruchu lotniczego, w szczególności przed uprowadzeniem, sabotażem i atakami terrorystycznymi².

Bezpieczeństwo powietrzne państwa, jako przedmiot realny, funkcjonuje w powietrznych sytuacjach kryzysowych, których źródłem są zagrożenia militarne i niemilitarne: środki napadu powietrznego, terroryzm lotniczy, człowiek i jego błędy, zjawiska pogody, struktura przestrzeni powietrznej, zaś pochodzi od organów kierowania bezpieczeństwem narodowym (państwa), rządzenia, administrowania, nadzoru dowodzenia, zarządzania kryzysowego w państwie. Złożoność zatem powietrznej części rzeczywistości użytkowanej przez człowieka wymaga wyodrębnienia bezpieczeństwa powietrznego państwa, jako części bezpieczeństwa państwa odpowiedzialnej za jego obronę i ochronę przed zagrożeniami powietrznymi³. Zatem bezpieczeństwo powietrzne rozumieć można m.in. jako bezpieczne zarządzanie przestrzenią powietrzną, bezpieczne jej wykorzystywanie, bezpieczeństwo w ruchu lotniczym, bezpieczeństwo w portach lotniczych lotniskach i wokół nich.

Zagrożenia wpływające na bezpieczeństwo, bezpieczeństwo powietrzne są kluczową kategorią dla nauk o bezpieczeństwie, gdyż bez zagrożeń, fenomen bezpieczeństwa nie zyskałby możliwości zaistnienia w egzystencji i w świadomości człowieka. Inaczej mówiąc, bezpieczeństwo z praktycznego punktu widzenia, może być rozpatrywane jako zjawisko wtórne w stosunku do zjawiska zagrożenia. Właśnie z tego powodu podmiot działania buduje własną samoobronność, na poziomach indywidualnym oraz kolektywnym, jako gotowość człowieka do adekwatnej i skutecznej reakcji na wypadek wystąpienia zagrożenia⁴.

W Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zwalczania terroryzmu z dnia 15 marca 2017 r. zdefiniowano czyny terrorystyczne jako „czyny umyślne, określone zgodnie z prawem krajowym jako przestępstwa,

¹ Obwieszczenie nr 1 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 10 stycznia 2020 r. w sprawie ogłoszenia tekstu Załącznika 19 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, sporządzonej w Chicago dnia 7 grudnia 1944 r. (Dz.U.ULC. 2020, nr 1, poz. 2), s. 15.

² K. Bartosiewicz (2015). *Zagrożenia bezpieczeństwa powietrznego – wybrane problemy*. W *Państwo. Prawo. Bezpieczeństwo* A. Babiński, M. Jurgilewicz, N. Malec (red.), , Tom II, WSPol, Szczytno, s. 8.

³ K. Bartosiewicz (2015). *Zagrożenia bezpieczeństwa powietrznego – wybrane problemy*. W *Państwo. Prawo. Bezpieczeństwo*. A. Babiński, M. Jurgilewicz, N. Malec (red.), , Tom II, WSPol, Szczytno, s. 9.

⁴ J. Piwowarski (2017). *Nauki o Bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron w Krakowie, Kraków, s. 29.

które ze względu na swój charakter lub kontekst mogą wyrządzić poważne szkody państwu lub organizacji międzynarodowej” Wymienia się czyny m.in. takie jak: ataki na życie ludzkie; ataki na integralność fizyczną osoby; porwania lub branie zakładników; spowodowanie rozległych zniszczeń obiektów rządowych lub obiektów użyteczności publicznej, systemu transportowego, infrastruktury, w tym: systemu informacyjnego; zajęcie statku powietrznego; posiadanie, przewożenie, dostarczanie lub używanie materiałów wybuchowych lub broni⁵.

Mając powyższe na uwadze celowe jest podjęcie szczegółowej analizy lotniczej współpracy cywilno-wojskowej zachodzącej pomiędzy jednostkami organizacyjnymi w zwalczaniu współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego jako determinantu zapewnienia bezpieczeństwa powietrznego.

Formalno-prawne aspekty lotniczej współpracy cywilno-wojskowej w zwalczaniu współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego

W ujęciu uniwersalnym Lotnictwo oznacza zespół zagadnień i środków związanych z użytkowaniem statków powietrznych, dziedzina komunikacji i rodzaj sił zbrojnych, operujących w przestrzeni powietrznej. Lotnictwo można rozgraniczyć na cywilne (komunikacje, sportowe, gospodarczo-usługowe) i wojskowe (frontowe, taktyczne, wojsk lądowych i operacyjne, strategiczne, obrony powietrznej, morskie, transportowe i pomocnicze)⁶.

Należy zauważyć, że lotnictwo cywilne jest gałęzią gospodarki, a jego działanie polega na świadczeniu usług i generowaniu przychodów, szkoleniem oraz rekreacją. Natomiast lotnictwo wojskowe determinowane jest obroną interesów narodowych w szczególności ochrony ludności, mienia, terytorium oraz panującego ustroju politycznego. W konsekwencji, zupełnie inna jest struktura organizacyjna lotnictwa cywilnego i wojskowego oraz ich jednostek organizacyjnych, odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i zwalczanie zagrożeń, w tym zagrożeń terroryzmu powietrznego.

Zgodnie z Ustawą z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze lotnictwo cywilne obejmuje wszystkie rodzaje lotnictwa, z wyjątkiem lotnictwa państwowego⁷.

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW (Dz.U. EU L 88 2017), art. 3.

⁶ Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/lotnictwo;3933875.html> [dostęp: 12.08.2025].

⁷ Lotnictwo Państwowe pojęcie obejmuje lotnictwo wojskowe oraz lotnictwo służb porządku publicznego, w tym Policji i Straży Granicznej. Źródło: Krajowy Program Bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, https://www.ulc.gov.pl/_download/

Ustawa nie obejmuje statków powietrznych, załóg tych statków oraz lotnisk państwowych wykorzystywanych wyłącznie do startów i lądowań państwowych statków powietrznych. Podkreślić należy, że przepisów ustawy nie stosuje się do lotnictwa państwowego, z wyjątkiem nielicznych przypadków⁸.

Lotnictwo funkcjonuje w oparciu o działalność w zakresie linii lotniczych, portów lotniczych i agencji żeglugi powietrznej, jak również oddzielną część dotyczącą działalności wojskowej⁹.

Lotnicza współpraca cywilno-wojskowa w aspekcie zwalczania zagrożeń terroryzmu powietrznego zachodzi pomiędzy jednostkami organizacyjnymi lotnictwa cywilnego, a właściwymi jednostkami organizacyjnymi lotnictwa wojskowego. Realizowana jest w szczególności za pośrednictwem Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego, który jest centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach lotnictwa cywilnego, Polską Agencją Żeglugi Powietrznej odpowiedzialną za zapewnianie służby żeglugi powietrznej oraz Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną cywilno-wojskowego organu doradczego odpowiedzialnego za kształtowanie zasad zarządzania i wykorzystania przestrzeni powietrznej.

W świetle polskiego porządku prawnego Minister Infrastruktury jest naczelnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach lotnictwa cywilnego i sprawuje nadzór nad polskim lotnictwem cywilnym oraz nad działalnością obcego lotnictwa cywilnego w Polsce, w zakresie ustalonym w Ustawie z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze i innych ustawach oraz umowach międzynarodowych. Swoje kompetencje wykonuje przy pomocy Ministerstwa Infrastruktury¹⁰. W strukturach ministerstwa utworzony jest Departament Lotnictwa, który prowadzi sprawy nadzoru Ministra m.in. nad Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego oraz Polską Agencją Żeglugi Powietrznej¹¹.

Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego, na podstawie przepisów ustawy jest Centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach lotnictwa cywilnego. Swoje zadania wykonuje za pośrednictwem Urzędu Lotnictwa Cywilnego. W ramach kompetencji Prezesa Urzędu należą wszystkie sprawy związane z lotnictwem cywilnym, niezastrzeżone w Ustawie z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze, innych ustawach oraz umowach

bezpieczenstow_lotow/program-bezpieczenstwa/KPBwLC_-_wydruk.pdf [dostęp: 07.07.2025], s. 17.

⁸ Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110), art. 1.

⁹ A. Glen (2014). *Terroryzm lotniczy Istota zjawiska, organizacja przeciwdziałania*. AON, Warszawa, s. 11.

¹⁰ Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110), art. 16. 1,2

¹¹ Obwieszczenie Ministra Infrastruktury z dnia 21 stycznia 2025 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu zarządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie ustalenia regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Infrastruktury (Dz.Urz.MI.2025.4), § 29.

międzynarodowych na rzecz ministra właściwego do spraw transportu lub innych organów administracji publicznej.

Do zakresu zadań i kompetencji Prezesa Urzędu należy wykonywanie funkcji organu administracji lotniczej i nadzoru lotniczego, określonych w ustawie oraz funkcji władzy lotniczej w rozumieniu umów i przepisów międzynarodowych, w tym związanych z regulacją rynku usług lotniczych, a w szczególności współpracy z organami, którym podlega lotnictwo państwowe i właściwymi podmiotami, w zakresie zarządzania ruchem lotniczym oraz zabezpieczania i obsługi ruchu lotniczego, a także zapewniania służby poszukiwania i ratownictwa lotniczego¹².

Polska Agencja Żeglugi Powietrznej zapewnia bezpieczną, ciągłą, płynną i efektywną żeglugę powietrzną w polskiej przestrzeni powietrznej. Jest instytucją zapewniającą służby żeglugi powietrznej. Odpowiada za zarządzanie przestrzenią powietrzną oraz zarządzanie przepływem ruchu lotniczego. Współdziała z odpowiednimi służbami i organami wojskowymi.

Agencja zapewnia w przestrzeni powietrznej, służbę ruchu lotniczego, służbę łączności, służbę nawigacji, służbę dozoru oraz służbę informacji lotniczej. Realizuje również inne zadania dla instytucji zapewniających służby żeglugi powietrznej w szczególności dostarcza użytkownikom przestrzeni powietrznej informacje meteorologiczne, kontroluje z powietrza systemy łączności lotniczej oraz nawigacji i dozoru przestrzeni powietrznej¹³.

Władze służb ruchu lotniczego ustanawiają i utrzymują ścisłą współpracę z władzami wojskowymi odpowiedzialnymi za działalność, która może mieć wpływ na loty cywilnych statków powietrznych. Zapewniane są warunki pozwalające na właściwą wymianę informacji dotyczących bezpiecznego i sprawnego przebiegu lotów cywilnych statków powietrznych między organami służb ruchu lotniczego, a odpowiednimi organami wojskowymi. Na podstawie lokalnych procedur, organy służb ruchu lotniczego przekazują właściwym organom wojskowym odpowiedni plan lotu i inne dane dotyczące lotów cywilnych statków powietrznych – na żądanie lub w sposób ciągły. Celem wyeliminowania lub ograniczenia konieczności przechwytywania¹⁴.

¹² Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110), art. 20, 21.

¹³ Ustawa z dnia 8 grudnia 2006 r. o Polskiej Agencji Żeglugi Powietrznej (Dz.U. 2024, poz. 1272, 179), art. 3, 4.

¹⁴ Przechwycenie polega na identyfikacji obcego wojskowego statku powietrznego, nawiązaniu z nim łączności radiowej i kontaktu wzrokowego oraz naprowadzeniu go na właściwy kierunek lub wysokość lotu albo wymuszeniu lądowania na wskazanym lotnisku. Źródło: Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. 2025, poz. 184), art. 18b.

W ten sposób zapewniony jest dostęp właściwych służb ruchu lotniczego do wszystkich stosowanych danych, niezbędnych do identyfikacji lotu¹⁵.

Należy zwrócić uwagę, że współpraca służby żeglugi powietrznej i organów współpracujących z lotnictwem wojskowym ma na celu zwłaszcza: zapewnianie lotnictwu wojskowego wykorzystania przestrzeni powietrznej dla zachowania suwerenności i bezpieczeństwa państwa; udostępnianie informacji o ruchu lotniczym statków powietrznych wykonujących loty w polskiej przestrzeni powietrznej; zapewnianie służb ruchu lotniczego dla lotnictwa wojskowego; prowadzenie akcji poszukiwawczo-ratowniczych; zapewnienie służby informacji lotniczej¹⁶.

Komitet Zarządzania Przestrzenią Powietrzną jest cywilno-wojskowym organem doradczym Ministra Infrastruktury i Ministra Obrony Narodowej oraz ministra właściwego do spraw wewnętrznych. Komitet jest odpowiedzialny za kształtowanie zasad zarządzania i wykorzystania przestrzeni powietrznej przez wszystkich jej użytkowników. Wyraża on opinie i przedstawia propozycje Ministrowi Infrastruktury, Ministrowi Obrony Narodowej, ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych i Prezesowi Urzędu Lotnictwa Cywilnego oraz za ich pośrednictwem lub bezpośrednio innym organom administracji rządowej¹⁷.

Natomiast współpraca cywilno-wojskowa pomiędzy jednostkami organizacyjnymi lotnictwa wojskowego, a jednostkami organizacyjnymi lotnictwa cywilnego realizowana jest m.in. poprzez Dowódcę Operacyjnego Rodzajów Sił Zbrojnych, Centrum Operacji Powietrznych – Dowództwo Komponentu Powietrznego, Szefostwo Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP, Ośrodki Dowodzenia i Naprowadzania oraz Wojskowe Lotniskowe Organy Służby Ruchu Lotniczego¹⁸.

¹⁵ Obwieszczenie nr 12 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie ogłoszenia tekstu Załącznika 11 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, sporządzonej w Chicago dnia 7 grudnia 1944 r. (Dz.U.ULC. 2016, nr 12, poz. 209), s. 34.

¹⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2007 r. w sprawie wykonywania funkcji wynikających ze zwierzchnictwa w polskiej przestrzeni powietrznej oraz umacniania obronności na czas pokoju (Dz.U. 2007, nr 210, poz. 1523), § 7.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 września 2008 r. w sprawie Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną oraz ustalenia zakresu jego działania (Dz.U. 2008, nr 173, poz. 1074), § 1, 2.

¹⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2007 r. w sprawie wykonywania funkcji wynikających ze zwierzchnictwa w polskiej przestrzeni powietrznej oraz umacniania obronności na czas pokoju (Dz.U. 2007, nr 210, poz. 1523), § 4, 5.

Lotnictwo wojskowe¹⁹ zgodnie z porządkiem prawnym wchodzi w skład lotnictwa państwowego. Zgodnie z przeznaczeniem, działania lotnictwa państwowego są skoncentrowane na kontroli i obronie przestrzeni powietrznej państwa, zapewnieniu jego bezpieczeństwa oraz ładu i porządku publicznego. W czasie pokoju lotnictwo wojskowe wykonuje szereg zadań, w tym operacje lotnicze mające na celu obronę państwa przed zagrożeniami zewnętrznymi, ochronę powietrzną granicy państwa oraz działania ratownictwa lotniczego²⁰. Warto zaznaczyć, że wojskowy statek powietrzny jest państwowym statkiem powietrznym używanym przez Siły Zbrojne RP²¹.

Za lotnictwo wojskowe odpowiada Minister Obrony Narodowej kierujący działem administracji rządowej obrona narodowa oraz jest organem, za którego pośrednictwem Prezydent RP sprawuje w czasie pokoju zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi RP. Minister Obrony Narodowej wykonuje swoje statutowe zadania przy pomocy Ministerstwa Obrony Narodowej²².

Szereg dowództw odpowiada za działania lotnictwa wojskowego, z których w aspekcie współpracy z jednostkami organizacyjnymi lotnictwa cywilnego w zwalczaniu terroryzmu powietrznego odpowiada Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych oraz Centrum Operacji Powietrznych – Dowództwo Komponentu Powietrznego. W wewnętrznych strukturach organizacyjnych powyższych dowództw znajdują się komórki organizacyjne odpowiedzialne za m.in. bezpieczeństwo lotów, realizację zadań bojowych oraz utrzymywanie lotnictwa w odpowiednim stanie gotowości do użycia²³.

Dowódca Operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych swoje zadania współpracy cywilno-wojskowej w zwalczaniu terroryzmu powietrznego wykonuje przy pomocy **Centrum Operacji Powietrznych – Dowództwa Komponentu**

¹⁹ Lotnictwo wojskowe definiowane jest jako „ogół statków powietrznych (samolotów, śmigłowców, środków bezzałogowych), przeznaczonych do wykonywania różnych funkcji wojskowych, takich jak: niszczenie celów powietrznych, naziemnych i morskich, rozpoznawanie powietrzne, transport powietrzny, zadania specjalne i pomocnicze. Źródło: J. Rajchel, E. Zabłocki (2009). *Siły powietrzne w sojuszniczym systemie obronnym*. Dąbrowa, s. 16.

²⁰ A. Cebula (2014). *Koncepcja utworzenia władzy lotnictwa państwowego. Miejsce WLP w procesie implementacji programu jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej*. W T. Markiewicz (red.). *Lotnictwo cywilne i wojskowe w jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej – problemy i wyzwania*. AON, Warszawa, s. 76–77.

²¹ Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110), art. 2.

²² Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2025 poz. 825, 1014), art. 28.

²³ B. Grenda (2014). *Wojskowa władza lotnicza w Polsce*. W T. Markiewicz (red.). *Lotnictwo cywilne i wojskowe w jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej – problemy i wyzwania*. AON, Warszawa, s. 67.

Powietrznego, które jest organem dowodzenia szczebla operacyjno-taktycznego. Posiada wydzielone siły i środki do prowadzenia dyżurów bojowych w polskiej przestrzeni powietrznej. Dysponuje kompetencjami do dowodzenia, stawiania zadań i kierowania aktywnymi środkami walki oraz planowania i organizowania działań bojowych dla podporządkowanych operacyjnie jednostek lotniczych, przeciwlotniczych i radiotechnicznych. Dowództwo zapewnia ciągłość dowodzenia siłami wydzielonymi przez Siły Powietrzne poprzez m.in.: dowodzenie lotnictwem i obroną powietrzną, nadzorowaniem systemu alarmowania i powiadamiania oraz sprawdzania systemu wykrywania i identyfikacji obiektów powietrznych²⁴.

Szefostwo Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP jest wojskowym organem zarządzania ruchem lotniczym. Ścisłe współpracuje z Urzędem Lotnictwa Cywilnego i współdziała z Polską Agencją Żeglugi Powietrznej. Głównym celem tego współdziałania jest zapewnienie bezpieczeństwa w ruchu lotniczym w polskiej przestrzeni powietrznej wszystkim jej użytkownikom. Szefostwo Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP sprawuje nadzór nad funkcjonowaniem wojskowych lotniskowych organów służby ruchu lotniczego ATC i BOZ²⁵.

Warto podkreślić rolę zespołu ekspertów powołanych przez Szefostwo Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP, który stworzył System Zarządzania Bezpieczeństwem stanowiący integralną część zarządzania ruchem lotniczym. Nadrzędnym celem funkcjonowania systemu jest identyfikacja oraz dokonanie oceny możliwych do przewidzenia zagrożeń, w celu umożliwienia podjęcia odpowiednich działań profilaktycznych. Jego część stanowi system zgłaszania zdarzeń lotniczych i incydentów w ruchu lotniczym, badanie zdarzeń lotniczych, wyjaśnianie incydentów w ruchu lotniczym, ocena i analiza ryzyka, przeglądy bezpieczeństwa oraz monitoring i promocję bezpieczeństwa. Tak skonstruowany system pozwala na szybką identyfikację zagrożeń bezpieczeństwa oraz niezwłoczne podejmowanie działań celem wdrożenia niezbędnych środków mitygujących ryzyko²⁶.

Jednostkami podporządkowanymi Szefostwu Służby Ruchu Lotniczego Sił Zbrojnych RP są **Ośrodki Dowodzenia i Naprowadzania**. W ich kompetencjach pozostaje wykonywanie zadań z zakresu kontroli i nadzoru przestrzeni powietrznej, zapewnienia nienaruszalności granic przestrzeni

²⁴ Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/dorsz/cop-dkp> [dostęp: 07.07.2025].

²⁵ Zarządzenie nr 23/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 grudnia 2020 r. w sprawie organizacji i szczegółowych zasad funkcjonowania wojskowych lotniskowych organów służby ruchu lotniczego (Dz.U.MON. 2020, nr 23, poz. 205), § 4.

²⁶ C. Wasser. Szefostwo Służby Ruchu Lotniczego SZ RP, podsumowanie działalności przed 20-leciem utworzenia. <https://dlapilota.pl/wiadomosci/polska/sluzby-ruchu-lotniczego> [dostęp: 03.08.2025].

powietrznej NATO, ochrony ludności i sił zbrojnych przed atakiem z powietrza oraz udzielanie pomocy załogom statków powietrznych znajdujących się w niebezpieczeństwie. Do ich zadań należy m.in.: zbieranie i opracowanie informacji o sytuacji powietrznej na podejściach oraz w sektorze odpowiedzialności, prowadzenie identyfikacji przynależności państwowej obiektów powietrznych, kontrola przestrzegania przepisów ruchu lotniczego i parametrów lotu przez cywilne i wojskowe statki powietrzne w przestrzeni powietrznej przydzielonego sektora odpowiedzialności oraz ostrzeganie o zagrożeniach z powietrza urzędów administracji państwowej i terenowej²⁷.

Wojskowe lotniskowe organy służby ruchu lotniczego wchodzi w skład pionu Służby Ruchu Lotniczego – komórki wewnętrznej jednostki wojskowej realizującej zadania wojskowego lotniskowego organu służb ruchu lotniczego, który odpowiada za zapewnienie bezpiecznego, sprawnego i uporządkowanego przepływu ruchu lotniczego na lotniskach Sił Zbrojnych RP oraz współdzielonych z lotnictwem cywilnym.

Pion Służby Ruchu Lotniczego zapewnia służby ruchu lotniczego (służbę kontroli ruchu lotniczego, służbę informacji powietrznej, służbę alarmową) zapewnianą poprzez organy kontroli ruchu lotniczego ATC²⁸, do których należy organ TWR²⁹ oraz organ APP³⁰. Poza tym Służbę informacji lotniczej realizuje Biuro odpraw załóg (BOZ).

Do zadaniowej współpracy organów TWR, APP należy zawiadamianie właściwych organów o statkach powietrznych potrzebujących pomocy w zakresie poszukiwania i ratownictwa oraz współdziałanie z tymi organami. Co więcej, współpraca z organami służb ruchu lotniczego, zarządzania przestrzenią powietrzną oraz systemu dowodzenia Obrony Powietrznej RP (OP RP).

Natomiast do zadań BOZ należy w szczególności przyjmowanie, weryfikacja planów lotu oraz dystrybucja depesz służb ruchu lotniczego, udostępnianie załogom statków powietrznych dostępnych informacji lotniczych, współpraca z właściwymi organami służby ruchu lotniczego oraz systemu dowodzenia OP RP³¹.

Należy zaznaczyć, iż współpraca powyższych jednostek organizacyjnych lotnictwa cywilnego i wojskowego zachodzi w obszarach lotniczej współpracy cywilno-wojskowej.

²⁷ 22. Ośrodek Dowodzenia i Naprowadzania, <https://22odn.wp.mil.pl/bip/l-dzialnosc/eonn-zadania> [dostęp: 11.08.2025].

²⁸ ATC (z ang. *Air Traffic Control* – kontrola ruchu lotniczego).

²⁹ TWR (z ang. *Aerodrome Control Tower* – organ kontroli lotniska).

³⁰ APP (z ang. *Approach Control Service* – organ kontroli zbliżania).

³¹ Zarządzenie nr 23/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 grudnia 2020 r. w sprawie organizacji i szczegółowych zasad funkcjonowania wojskowych lotniskowych organów służby ruchu lotniczego (Dz.U.MON. 2020, nr 23, poz. 205), § 8, 9, 14, 15, 17.

Zwalczanie współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego w wybranych obszarach lotniczej współpracy cywilno-wojskowej

Wyniki analizy wskazują, że lotnicza współpraca cywilno-wojskowa zachodzi w zdefiniowanych obszarach współdziałania. Do kluczowych z nich należą: obszar wymiany informacji, obszar funkcjonowania Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną, obszar przestrzeni powietrznej Polski oraz obszar ratownictwa.

Przedmiotowa współpraca zachodzi przede wszystkim w **obszarze wymiany informacji**, cywilno-wojskowa współpraca zachodzi między Dyżurnym Dowódcą Obrony Powietrznej, który współdziała z Polską Agencją Żeglugi Powietrznej poprzez prowadzenie ciągłej bieżącej wymiany informacji w zakresie: zapewnienia bezpieczeństwa lotów statków powietrznych w przestrzeni powietrznej RP; wymiany informacji o sytuacji powietrznej oraz planowanych i wykonywanych lotach obcych wojskowych statków powietrznych w przestrzeni powietrznej RP; przestrzegania ustalonych procedur koordynacji i identyfikacji oraz przekazywania odpowiedzialności nad lotem statków przechwytyjących w przestrzeni powietrznej RP; wykorzystania przestrzeni powietrznej RP przez dyżurne siły i środki systemu obrony powietrznej, w celu priorytetowego udostępnienia przestrzeni powietrznej RP zapewnienia bezpieczeństwa statkom przechwytyjącym realizującym zadania wojskowego nadzoru przestrzeni powietrznej RP oraz zastosowania naziemnych środków systemu obrony powietrznej wobec statków powietrznych nieprzestrzegających przepisów wykonywania lotów obowiązujących w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej³².

Z kolei w **obszarze funkcjonowania Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną**, Komitet jako cywilno-wojskowy organ współpracuje z Urzędem Lotnictwa Cywilnego oraz właściwymi ministerstwami. Komitet w szczególności opiniuje wskazane przez ministra właściwego do spraw transportu projekty aktów prawnych dotyczących lotnictwa cywilnego i państwowego z zakresu żeglugi powietrznej. Procedury użytkowania polskiej przestrzeni powietrznej. Zasady międzynarodowej harmonizacji działań w zakresie zarządzania przestrzenią powietrzną. Ponadto dokonuje oceny stosowanych mechanizmów konsultacji pomiędzy osobami lub organizacjami oraz wszystkimi stosownymi partnerami i organizacjami w celu zapewnienia należytego spełnienia wymagań użytkowników przestrzeni powietrznej³³.

³² Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. 2025, poz. 184), art. 18bi.

³³ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 września 2008 r. w sprawie Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną oraz ustalenia zakresu jego działania

W obszarze **przestrzeni powietrznej Polski** za służby żeglugi powietrznej odpowiada Państwowa Agencja Żeglugi Powierzanej współpracując z właściwymi wojskowymi organami zarządzania ruchem lotniczym m.in. reagowania w sytuacjach kryzysowych. Zatem współpraca prowadzona jest przede wszystkim w zakresie: zarządzania przestrzenią powietrzną na poziomie strategicznym, taktycznym i przedtaktycznym; zapewniania służb ruchu lotniczego; koordynacji służb poszukiwania i ratownictwa; zapewniania służb informacji lotniczej oraz wymiany informacji niezbędnych dla efektywnej rutynowej współpracy i współdziałania w sytuacjach szczególnych, w tym udzielania pomocy załogom statków powietrznych podczas lotu³⁴.

Warto podkreślić, iż współdziałanie wynika z faktu wykorzystywania cywilnej przestrzeni powietrznej przez samoloty wojskowe. Cywilno-wojskowe zarządzanie przestrzeni powietrzną, które m.in. wchodzi w skład zarządzania ruchem lotniczym, realizowane jest na poziomie przedtaktycznym ASM-2, na którym to przygotowywany jest plan użytkowania przestrzeni powietrznej. Z kolei, na poziomie taktycznym ASM-3 następuje aktywacja/dezaktywacja i monitorowanie rzeczywistego wykorzystania struktur przestrzeni powietrznej. W obu tych strukturach, ramię w ramię pracuje personel cywilny i wojskowy³⁵.

Natomiast w **obszarze ratownictwa** współpraca polega na organizacji i działaniach służby poszukiwania i ratownictwa lotniczego³⁶ ASAR podczas zagrożeń ataku terrorystycznego. Służba ASAR prowadzi działania polegające na poszukiwaniu i ratowaniu statków powietrznych znajdujących się w niebezpieczeństwie, udzielania pomocy załogom i pasażerom oraz innym osobom poszkodowanym w wyniku zdarzeń lotniczych, w tym ataków terroryzmu powietrznego.

W skład służby ASAR wchodzi cywilno-wojskowy ośrodek koordynacji poszukiwania i ratownictwa lotniczego, lotnicze zespoły poszukiwawczo-ratownicze oraz punkty alarmowe.

Do zadań cywilno-wojskowego ośrodka koordynacji poszukiwania i ratownictwa lotniczego, należy w szczególności: przyjmowanie informacji o zagrożeniu bezpieczeństwa statków powietrznych i osób objętych zakresem działania służby ASAR; analizowanie informacji o zagrożeniu

(Dz.U. 2008, nr 173, poz. 1074), § 2. 2.

³⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2007 r. w sprawie wykonywania funkcji wynikających ze zwierzchnictwa w polskiej przestrzeni powietrznej oraz umacniania obronności na czas pokoju (Dz.U. 2007, nr 210, poz. 1523), § 3.

³⁵ A. Cebula (2014). *Koncepcja utworzenia władzy lotnictwa państwowego. Miejsce WLP w procesie implementacji programu jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej*. W T. Markiewicz (red.). *Lotnictwo cywilne i wojskowe w jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej – problemy i wyzwania*, AON, Warszawa, s. 82.

³⁶ (ang. *Aeronautical Search and Rescue*, ASAR)

bezpieczeństwa statków powietrznych wykonujących loty; prowadzenie działań sprawdzających i wyjaśniających informacje o zagrożeniu bezpieczeństwa statków powietrznych wykonujących loty w polskiej przestrzeni powietrznej; kierowanie działaniami jednostek służby ASAR i koordynowanie tych działań, a w szczególności kierowanie działaniami lotniczych zespołów poszukiwawczo-ratowniczych; bieżąca analiza i ocena sytuacji oraz korygowanie podjętych działań poszukiwawczo-ratowniczych, a w tym podejmowanie decyzji o ich zawieszaniu i zakończeniu; informowanie organów obrony powietrznej i instytucji zapewniającej służbę ruchu lotniczego o lotach cywilnych i wojskowych statków powietrznych wykonujących działania poszukiwawczo-ratownicze³⁷.

Natomiast rolę punktów alarmowych, pełnią organy instytucji zapewniających służbę ruchu lotniczego w ramach wykonywania służby alarmowej, przyjmując informacje o zagrożeniu statków powietrznych wykonujących loty w polskiej przestrzeni powietrznej i przekazując je do cywilno-wojskowego ośrodka koordynacji poszukiwania i ratownictwa lotniczego. Działania lotniczych zespołów poszukiwawczo-ratowniczych koordynuje cywilno-wojskowy ośrodek koordynacji poszukiwania i ratownictwa lotniczego usytuowany w Polskiej Agencji Żeglugi Powietrznej³⁸.

Zakończenie

Błyskawiczny rozwój nowych technologii w rozwoju rozbudowanych algorytmów, upowszechnienie i autonomizacja bezzałogowych statków powietrznych wpływa na możliwość wykorzystania ich do przeprowadzenia ataku na lotnictwo. Wpływając bezpośrednio na bezpieczeństwo powietrzne i konsekwentnie na bezpieczeństwo państwa, dlatego tak istotna jest lotnicza współpraca cywilno-wojskowa jednostek organizacyjnych, które na mocy ustaw i rozporządzeń posiadają stosowne kompetencje do współdziałania w zwalczaniu współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego.

Mając na uwadze przeprowadzone analizy współpracy cywilno-wojskowej w zwalczaniu zagrożeń terroryzmu powietrznego, dodatkowo wyodrębnione i zdefiniowane obszary współpracy jednostek organizacyjnych lotnictwa cywilnego i wojskowego, nasuwa się konieczność wprowadzania działań doskonalących w pogłębianiu współpracy pomiędzy tymi jednostkami organizacyjnymi umożliwiające zwalczanie współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego m.in. ataków cybernetycznych na lotnicze systemy teleinformacyjne z wykorzystaniem algorytmów sztucznej inteligencji,

³⁷ Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110), art. 140a, 140b.

³⁸ Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110), art. 140c.

wykorzystania bezzałogowych statków powietrznych do ataków terrorystycznych na inne statki powietrzne. Należy podkreślić, iż pogłębianie przedmiotowej współpracy w zwalczaniu współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego powinno być realizowane zgodnie z fazami działania wobec kryzysu spowodowanego zagrożeniem terrorystycznym. Zgodni z Krajowym planem zarządzania kryzysowego³⁹, który wyróżnia cztery fazy działania wobec kryzysu spowodowanego zagrożeniem terrorystycznym: zapobieganie, przygotowanie, reagowanie i odbudowa.

Bibliografia

Opracowania

- Bartosiewicz K. (2015). *Zagrożenia bezpieczeństwa powietrznego – wybrane problemy* W Państwo. Prawo. Bezpieczeństwo. A. Babiński, M. Jurgilewicz, N. Malec (red.), Tom II, WSPol, Szczytno.
- Cebula A. (2014). *Koncepcja utworzenia władzy lotnictwa państwowego. Miejsce WLP w procesie implementacji programu jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej*. W T.
- Glen A. *Terroryzm lotniczy Istota zjawiska, organizacja przeciwdziałania*. AON, Warszawa.
- Grenda B. (2014). *Wojskowa władza lotnicza w Polsce*. W T. Markiewicz (red.). *Lotnictwo cywilne i wojskowe w jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej – problemy i wyzwania*. AON, Warszawa.
- Markiewicz (red.) (2014). *Lotnictwo cywilne i wojskowe w jednolitej europejskiej przestrzeni powietrznej – problemy i wyzwania*. AON, Warszawa.
- Piwowski J. (2017). *Nauki o Bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*. Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego Apeiron w Krakowie, Kraków.
- Rajchel J., Zabłocki E. (2009). *Siły powietrzne w sojusznym systemie obronnym*. Dęblin.
- Wasser C. Szefostwo Służby Ruchu Lotniczego SZ RP, podsumowanie działalności przed 20-leciem utworzenia, <https://dlapilota.pl/wiadomosci/polska/sluzby-ruchu-lotniczego> [dostęp: 03.08.2025].

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie zwalczania terroryzmu i zastępująca decyzję ramową Rady 2002/475/WSiSW oraz zmieniająca decyzję Rady 2005/671/WSiSW (Dz.U. EU L 88 2017).
- Obwieszczenie Ministra Infrastruktury z dnia 21 stycznia 2025 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu zarządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie ustalenia regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Infrastruktury (Dz.Urz.MI.2025.4).

³⁹ Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego, <https://www.gov.pl/web/rcb/krajowy-plan-zarzadzania-kryzysowego> [dostęp: 13.08.2025].

- Obwieszczenie nr 1 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 10 stycznia 2020 r. w sprawie ogłoszenia tekstu Załącznika 19 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, sporządzonej w Chicago dnia 7 grudnia 1944 r. (Dz.U.ULC. 2020, nr 1, poz. 2).
- Obwieszczenie nr 12 Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z dnia 28 listopada 2016 r. w sprawie ogłoszenia tekstu Załącznika 11 do Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, sporządzonej w Chicago dnia 7 grudnia 1944 r. (Dz.U.ULC. 2016, nr 12, poz. 209).
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 września 2008 r. w sprawie Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną oraz ustalenia zakresu jego działania (Dz.U. 2008, nr 173, poz. 1074).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2007 r. w sprawie wykonywania funkcji wynikających ze zwierzchnictwa w polskiej przestrzeni powietrznej oraz umacniania obronności na czas pokoju (Dz.U. 2007, nr 210, poz. 1523).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2007 r. w sprawie wykonywania funkcji wynikających ze zwierzchnictwa w polskiej przestrzeni powietrznej oraz umacniania obronności na czas pokoju (Dz.U. 2007, nr 210, poz. 1523).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 października 2007 r. w sprawie wykonywania funkcji wynikających ze zwierzchnictwa w polskiej przestrzeni powietrznej oraz umacniania obronności na czas pokoju (Dz.U. 2007, nr 210, poz. 1523).
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2025 poz. 825, 1014).
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. 2025, poz. 184).
- Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze (Dz.U. 2023, poz. 2110).
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2006 r. o Polskiej Agencji Żeglugi Powietrznej (Dz.U. 2024, poz. 1272, 179).
- Zarządzenie nr 23/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 28 grudnia 2020 r. w sprawie organizacji i szczegółowych zasad funkcjonowania wojskowych lotniskowych organów służby ruchu lotniczego (Dz.U.MON. 2020, nr 23, poz. 205).

Źródła internetowe

22. Ośrodek Dowodzenia i Naprowadzania, <https://22odn.wp.mil.pl/bip/1-dzialalnosc/eonn-zadania/> [dostęp: 11.08.2025].
- Krajowy Program Bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, https://www.ulc.gov.pl/_download/bezpieczenstow_lotow/programbezpieczenstwa/KPBwLC_-_wydruk.pdf [dostęp: 07.07.2025].
- Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego, <https://www.gov.pl/web/rcb/krajowy-plan-zarzadzania-kryzysowego> [dostęp: 13.08.2025].
- Wojsko Polskie, <https://www.wojsko-polskie.pl/dorsz/cop-dkp> [dostęp: 07.07.2025].
- Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl> [dostęp: 12.08.2025].

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie kwestii formalno-prawnych aspektów lotniczej współpracy cywilno-wojskowej w zwalczaniu współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa powietrznego. Lotnicza współpraca cywilno-wojskowa wymaga jasnych i precyzyjnych przepisów prawnych umożliwiających współdziałanie jednostek organizacyjnych lotnictwa cywilnego i wojskowego w zwalczaniu zagrożeń terroryzmu powietrznego. W artykule przedstawiono i poddano analizie formalno-prawne aspekty zachodzącej współpracy cywilnych i wojskowych jednostek organizacyjnych na rzecz zwalczania współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego w zdefiniowanych obszarach współdziałania. Do kluczowych z nich należą: obszar wymiany informacji, obszar funkcjonowania Komitetu Zarządzania Przestrzenią Powietrzną, obszar przestrzeni powietrznej Polski oraz obszar ratownictwa.

Formal and Legal Aspects of Civil-Military Aviation Cooperation
in Countering Contemporary Air Terrorism Threats
as a Determinant of Air Security

Abstract

This article aims to present the formal and legal aspects of civil-military aviation cooperation in countering contemporary threats of aerial terrorism in order to ensure air security. Civil-military aviation cooperation requires clear and precise legal regulations that enable coordinated actions between civil and military aviation entities in addressing the threats posed by aerial terrorism. The article presents and analyzes the formal and legal aspects of the ongoing cooperation between civil and military organizational units in combating modern threats of aerial terrorism within defined areas of collaboration. The key areas of cooperation include: information exchange, the functioning of the Airspace Management Committee, the management of Polish airspace, and air rescue operations.

Słowa kluczowe: terroryzm powietrzny, lotnicza współpraca cywilno-wojskowa, formalno-prawne aspekty lotniczej współpracy cywilno-wojskowej, służba ASAR, przestrzeń powietrzna Polski

Key words: air terrorism, civil-military aviation cooperation, legal aspects of civil-military aviation cooperation, ASAR service, Polish airspace

Valentina Nadolska

Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID 0000-0002-9621-0074

Yuliia Melnychuk

Lutsk National Technical University

ORCID 0000-0002-9313-8716

Information security in higher education institutions of Ukraine: analysis of risks and management strategies

Introduction

In today's digital world, information security has become a critically important component of the functioning of higher education institutions. With the widespread integration of information and communication technologies into the educational process, administrative activities, and scientific research, the volume of processed and stored data is increasing – ranging from personal information of students and staff to intellectual property and research outputs. Accordingly, the level of threats that may harm both the institution's reputation and the security of its information infrastructure is also growing.

For Ukraine, the issue of information protection in the field of higher education has become particularly relevant in the context of hybrid warfare, cyberattacks on educational institutions, threats of unauthorized access to confidential data, and the active digitalization of all spheres of public life. At the same time, not all institutions are adequately prepared to detect and

counter such challenges, which necessitates a systematic approach to information security management.

The purpose of this article is to analyze the main information security risks in Ukrainian higher education institutions and to outline effective strategies for their management. The study is based on the analysis of existing practices, regulatory and legal documents, as well as international experience in the field of information security in education.

Literature Review

Recent studies focus on issues of cybersecurity, digital culture, and management practices in the field of higher education in Ukraine. For example, the research conducted by H.A. Deya covers the following:

- current challenges, including phishing, malware, and data breaches;
- methods of system analysis and threat classification;
- strategic measures related to cyber hygiene, competency development, technical infrastructure upgrades, and the development of incident response policies in educational institutions (Дей, 2025).

Ukrainian scholars V. Savchenko and O. Maklyuk analyze the impact of cybercrime on the functioning of higher education institutions. They emphasize the importance of staff training, responsibility, and the level of digital culture in ensuring stability within the educational process (Савченко, Маклюк, 2024).

Researchers also explore the development of cyber competencies and cyber culture. In particular, I. Kozubtsov, N. Zinchenko, A. Kotenko, and I. Averichev analyze the issues of information security in the digital educational and scientific environment of HEIs during wartime, as well as the need to foster a culture of cyber hygiene among students in the humanities (Козубцов, Зінченко, Котенко, Аверічев, 2024).

S. Lupinovich and I. Lapshyna study the impact of information warfare and information pressure on student motivation, proposing ways to develop information hygiene in the context of distance education (Лупінович, Лапшина, 2023).

Regional and national contexts of information security in higher education institutions are examined by I. Radomskiy, who focuses on blended learning during wartime, data confidentiality, secure digital environments, and methods of protecting personal data at the National Aviation University (Радомський, 2024). I. Bosak analyzes cyber threats at the national level and countermeasures that are also relevant to the education sector (Босак, 2025).

International experience and approaches to information security in HEIs are discussed in the study by Lukashevych & Palkova. The authors

describe the impact of cybercrime on Ukrainian HEIs and propose organizational, technical, and educational measures to enhance cyber resilience (Lukashchewych, Palkova, 2024).

International research, including that published on arXiv, highlights the impact of virtual laboratories (V-Labs) on active learning and student engagement in distance cybersecurity education, as well as the integration of generative AI to foster critical thinking and evaluate security policies in education (Kebande, 2024).

Thus, information security in Ukrainian higher education is shaped at the intersection of technical, organizational, and educational factors. The most pressing issues include low levels of cyber hygiene among participants in the educational process, a shortage of qualified personnel, the absence of systematic policies, and insufficient technical capacity.

Regarding recommended measures for improving the information security system in Ukrainian HEIs, researchers highlight the following:

- the creation of integrated Information Security Management Systems (ISMS) based on ISO/IEC standards;
- regular cybersecurity training for staff and students;
- the development of a culture of digital and information literacy;
- the use of technological innovations (such as V-Labs and AI-based approaches) to enhance learning effectiveness.

Methodology

The study employs a comprehensive theoretical approach to analyzing the issue of information security in higher education institutions of Ukraine. The methodological foundation is based on content analysis of scientific publications, analytical reports, regulatory documents, and international standards in the field of information security.

More than 20 relevant sources by Ukrainian and international authors (2020–2024) were analyzed, covering topics such as cyber threats, risk management in educational environments, digital transformation, and the organization of information protection systems in HEIs. Particular attention was paid to publications in professional journals, ENISA reports, and the provisions of ISO/IEC 27001, ISO/IEC 27005, and NIST SP 800–53 standards.

To identify the main types of risks, the method of logical-semantic generalization and threat classification was applied, based on case descriptions in scholarly sources. A comparative analysis was also conducted between approaches to information security in higher education in Ukraine and European Union countries, particularly in terms of regulatory frameworks, organizational structure of security systems, and levels of digital literacy.

The obtained results made it possible to formulate a generalized typology of risks and propose corresponding strategies for their management at the institutional level.

Findings: Risk Analysis

We examined various types of information security risks in Ukrainian higher education institutions (Нашинець-Наумова, Бурячок, Коршун, Жильцов, Складанний, Кузьменко, 2020). The main categories of risks include technical, organizational, human factor (sociotechnical threats), external cyber-attacks, systemic risks, and external instability.

Technical risks include outdated or untimely updated infrastructure, particularly electronic educational systems that rely on BYOD (Bring Your Own Device) connections, which expose institutions to phishing and malware threats. Additionally, the absence of network segmentation and defined security zones allows attacks to spread, even if they originate from a single point in the network. Examples of technical risks include vulnerable systems and weak BYOD policies, with possible consequences such as data leakage or destruction and DDoS attacks.

Organizational risks involve the lack of clearly defined cybersecurity policies and standards regulating access, incident response, auditing, and control. They also include insufficient funding, staff shortages, and fragmented IT governance – where individual faculties operate autonomously, making unified protection more difficult. Examples of such risks are the absence of policies and fragmented IT management, with likely consequences including uncoordinated responses and low security effectiveness.

Regarding sociotechnical threats (Каулька, Пономарьова, 2025), key issues include a low level of cyber hygiene—students and staff often rely on weak passwords, fail to recognize phishing messages, and frequently download unsafe content. Insider threats – both intentional and accidental – are also significant, as they originate from within the organization (e.g., students or employees), increasing overall risk. Examples include poor cyber hygiene and phishing, which can lead to consequences such as account compromise and personal data leaks.

External attacks are represented by large-scale incidents, such as Petya (NotPetya) in 2017, HermeticWiper, and DDoS attacks during 2022–2023, which demonstrated high levels of activity by cybercriminals and cyber forces targeting Ukraine's critical infrastructure. Educational institutions, including universities, can become targets of such attacks due to their reliance on IT services.

In wartime conditions, cyberattacks on governmental and educational services have intensified, driven by the aggressor's political motives—this reflects systemic risks. There is also increasing dependence on vendors/cloud providers (such as AWS), which introduces additional risks in the case of access loss or coordinated attacks (Lallie, Thompson, Titis, Stephens, 2023).

Information Security Threats under Martial Law in Ukraine

Under martial law conditions, information security risks for higher education institutions in Ukraine acquire a qualitatively new dimension. Educational institutions increasingly function as elements of the national information infrastructure, ensuring the continuity of education and research during wartime. Consequently, they face not only traditional cyber threats but also targeted attacks aimed at destabilizing public services and undermining trust in state institutions.

One of the most significant wartime threats is the intensification of targeted cyberattacks against educational information systems, including learning management systems, electronic document management platforms, and research databases. These attacks often pursue strategic objectives rather than purely financial gain and may be synchronized with broader cyber operations against national infrastructure.

The level of social engineering and phishing attacks has also increased significantly during wartime. Heightened psychological pressure, stress, and information overload make students and staff more susceptible to manipulation. Cybercriminals exploit war-related topics such as evacuation, humanitarian aid, or institutional emergency notifications to gain unauthorized access to user accounts and sensitive data, which amplifies socio-technical risks previously identified in educational environments (Каулька, Пономарьова, 2025).

Operational challenges caused by relocation of universities, power outages, and unstable internet connectivity further exacerbate information security risks. In such circumstances, institutions are often forced to rely on temporary or emergency technical solutions that may not fully comply with established cybersecurity standards, increasing the likelihood of incidents.

Finally, the human factor plays a critical role under wartime conditions. Chronic stress, fatigue, and emotional strain among academic and administrative staff increase the probability of human error and non-compliance with security procedures. As a result, information security risks during martial law become systemic in nature, requiring comprehensive and adaptive risk management approaches rather than isolated technical solutions.

Discussion: Information Security Risk Management Strategies in Ukrainian Higher Education Institutions

In response to numerous information security threats – arising from both external cyberattacks and internal vulnerabilities – Ukrainian higher education institutions apply a variety of risk management strategies. However, the maturity level and effectiveness of these strategies vary significantly depending on the type of institution and its technical, organizational, and human resources. Under wartime conditions, the importance of structured and resilient risk management approaches becomes particularly evident.

Organizational Strategies. Organizational strategies form the foundation of information security risk management in higher education institutions. They primarily involve the development of a regulatory framework, including information security policies, personal data protection regulations, and internal guidelines governing the use of IT systems. These documents define roles and responsibilities, establish rules for access control, incident response, and auditing, and create a legal and organizational basis for protecting information assets.

At leading Ukrainian universities, such as the National University of Kyiv-Mohyla Academy and Ivan Franko National University of Lviv, information security policies cover key aspects including risk identification, access management, data encryption, activity monitoring, and internal audits. However, in many regional institutions, such policies either remain absent or exist only formally, without effective implementation mechanisms.

Under martial law, organizational strategies acquire additional significance, as universities must operate in conditions of uncertainty, relocation, and limited resources. Clear internal regulations and well-defined decision-making procedures become critical for maintaining continuity of educational and administrative processes and for coordinating responses to security incidents.

Technical Strategies. Technical strategies focus on the implementation of technological measures aimed at preventing, detecting, and mitigating cyber threats. Ukrainian HEIs employ basic cybersecurity tools such as anti-virus software, firewalls, intrusion detection systems (IDS), VPN access, and network segmentation. Increasingly, institutions are transitioning to cloud-based platforms with integrated security mechanisms, including Google Workspace for Education and Microsoft 365.

At the same time, unequal access to modern IT solutions remains a serious challenge. Due to limited funding, some universities continue to rely on outdated hardware and software, which significantly increases their vulnerability to cyberattacks. In addition, the lack of systematic software

updates and continuous security monitoring reduces the effectiveness of technical protection measures.

In wartime conditions, technical strategies must also address risks related to power outages, unstable internet connectivity, and emergency transitions to remote or hybrid learning. The resilience of information systems and the availability of backup infrastructure become crucial factors in ensuring the stability and security of educational services.

Administrative Strategies. Administrative strategies encompass measures related to monitoring, auditing, training, and coordination of information security activities. Regular training and awareness-raising initiatives are essential, as the human factor remains one of the primary sources of risk. Phishing attacks, weak password practices, and improper handling of sensitive data are often the result of insufficient user awareness.

Some Ukrainian HEIs conduct cybersecurity training for staff and students, as illustrated by initiatives at Uzhhorod National University. However, such practices are not systematic at the national level, and most universities lack dedicated cybersecurity positions. Information security responsibilities are often combined with general IT maintenance tasks, limiting the effectiveness of risk management.

Administrative strategies also include backup and disaster recovery planning, as well as security audits and incident management. While some institutions use cloud-based backup solutions, many still lack comprehensive incident response plans. Security audits are typically conducted only in response to incidents or regulatory requirements, rather than as part of a proactive risk management strategy.

Under wartime conditions, administrative coordination and cooperation with national and international bodies – such as CERT-UA, the State Service of Special Communications, and EU digital education initiatives – become especially important. These partnerships provide access to expertise, training, and up-to-date security solutions, although participation remains limited to a relatively small number of institutions.

Overall, although Ukrainian higher education institutions are making efforts to implement comprehensive information security risk management strategies, their effectiveness remains inconsistent. The main restraining factors include institutional weaknesses in policy enforcement, a shortage of qualified cybersecurity personnel, limited funding for infrastructure modernization, and low levels of information security awareness among users.

To enhance information security in the higher education sector, both nationwide initiatives and the strengthening of internal security culture within each university are essential, particularly in the context of ongoing military and cyber threats.

Conclusion

As a result of the conducted study, it was established that information security in higher education institutions in Ukraine is a multidimensional issue that encompasses both technical and organizational aspects. The main risks associated with the activities of such institutions include the leakage of confidential information, cyberattacks, gaps in staff's digital literacy, poor access management practices, and an insufficient level of regulatory oversight.

Based on the analysis of scientific and analytical sources, it was found that an effective information risk management strategy should include the following components: development of information security policies, regular staff training, implementation of modern technical protection tools (in particular, intrusion detection systems, multi-factor authentication, and data backup), as well as fostering a cybersecurity culture at the organizational level.

In the context of war and the ongoing digital transformation of education in Ukraine, the issue of information protection is becoming increasingly critical. Therefore, it is essential to develop a national digital security strategy for the education sector that considers both global challenges and the specific context of Ukrainian higher education institutions.

Future research may focus on empirically testing the proposed strategies, as well as examining data protection practices in individual Ukrainian universities.

In the context of ongoing hybrid warfare and large-scale cyber confrontation, information security in higher education institutions should be viewed not only as an internal organizational challenge but also as an integral component of national security. Universities operate as critical nodes of knowledge production, human capital development, and digital infrastructure, which makes them potential targets in information and cyber warfare. Disruption of educational information systems may have long-term consequences for social stability, workforce development, and the resilience of the state. Therefore, the protection of the educational information environment requires policy-level attention, including the development of national cybersecurity strategies for the education sector, integration of higher education institutions into national incident response frameworks, and alignment with international security standards and best practices. Strengthening information security in higher education thus contributes not only to institutional resilience but also to the overall security and sustainability of society under conditions of prolonged military and cyber threats.

References

- Harjinder S. Lallie Thompson A., Titis E., Stephens P. (2023). Understanding Cyber Threats Against the Universities, Colleges, and Schools. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2307.07755>.
- Lukashevych S., Palkova K. (2024). Cybersecurity of the Information Space of a Higher Education Institution. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*, 10(2), 60–71. <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.02>.
- Victor R. Kebande. (2024). The Impact of Virtual Laboratories on Active Learning and Engagement in Cybersecurity Distance Education. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.04952>.
- Босак І. (2025). Інформаційна безпека України: загрози та методи протидії. *Київський економічний науковий журнал*, (9), 33–38. <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-9-4>.
- Дей Г.А. (2025). Кібербезпека в українських закладах освіти: основні проблеми та шляхи розв'язання. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*, (2), 35–43. <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.2.5>.
- Каулька О., Пономарьова Л. (2025). Забезпечення кібербезпеки в освітніх установах: обізнаність, правила, стратегія. *Фахова передвища освіта*. Retrieved July 28, 2025, from <https://osvitafp.com.ua/2025/02/07/zabezpechennia-kiberbezpeky-v-osvithnikh-ustanovakh-obiznanist-pravyly-stratehiia/>.
- Козубцов І., Зінченко Н., Котенко А., Аверічев І. (2024). Проблеми забезпечення інформаційної безпеки суб'єктами освітньої діяльності в цифровому освітньо-науковому середовищі закладів освіти. *Смарт технології: промислова та цивільна інженерія*, 2(15), 56–65. <https://doi.org/10.32347/st.2024.2.1204>.
- Лупінович С.М., Лапшина, І.С. Формування навичок інформаційної безпеки у здобувачів вищої освіти в сучасних реаліях. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2 (9), 68–74.
- Нашинець-Наумова А.Ю., Бурячок В.Л., Коршун Н.В., Жильцов О.Б., Складанний П.М., Кузьменко Л.В. (2020). Технологія забезпечення інформаційної і кібербезпеки в закладах вищої освіти України. *Інформаційні технології і засоби навчання*, (3), 337–354. <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3424>.
- Радомський І.П. (2024). Інформаційна безпека та конфіденційність у змішаному навчанні в умовах війни. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти*, 1(4), 394–404. <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.18755>.
- Савченко В., Маклюк О. (2024). Кібербезпека як фактор ефективності функціонування закладів вищої освіти. *Економіка та суспільство*, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-24>.

Author's Bionote

Valentyna Nadolska, PhD in Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Museology, Monument Studies, and Information and Analytical Activities at Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine). She teaches the courses “Information and Analytical Activity”, “Information Analytics”, and

“Information and Analytical Services” for bachelor’s and master’s degree students. Her research focuses on the development of information and analytical activity in Ukraine.

Selected publications

- Nadolska, V. (2024). Scientific centers for the study of information activity as a component of Ukraine’s scientific field. In *Topical issues of modern education and science in the context of European integration progress: Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference* (Lutsk, May 23–24, 2024) (pp. 54–61). LIROL.
- Nadolska, VV. (2024). Analytical centers of Ukraine as actors in information relations. In *The humanitarian space of science: Experience and prospects: Proceedings of the 40th International Scientific and Practical Online Conference* (Pereiaslav, March 4, 2024), 40, 132–134.
- Yuliia Melnychuk, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Digital Educational Technologies at Lutsk National Technical University (Ukraine). She teaches the courses “Computer Security and Cryptography”, “Information Protection Technologies”, “Algorithmization and Programming”, and “Web Technologies and Web Design”. Her research focuses on educational information systems, their security, and protection.
- Selected publications:
- Melnychuk Y., Satsyk V., Grudetsky R., Kuzmych O., Bahniuk N., Hlynchuk L. (2020). Reduction of server load by means of CMS Drupal. In *2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/ACIT49673.2020.9208874>.
- Barabash O., Laptiev O., Sobchuk V., Salanda I., Melnychuk Y., Lishchyna V. (2021). Comprehensive methods of evaluation of distance learning system functioning. *International Journal of Computer Network and Information Security*, 13(3), 62–71. <https://doi.org/10.5815/ijcnis.2021.03.06>.
- Melnychuk Y., Mialkovska L., Herasymchuk H., Sushyk I., Martyniuk Y., Haponchuk O. (2023). Management models and methods in modern education: Information technologies, sustainability and development. *The Global Development of Innovative Technologies and Their Impact on the Education*, 16(se2). <https://brajets.com/index.php/brajets/article/view/1256>.
- Markina L., Palchevskiy B., Hrudetskyi R., Smoliankin O., Melnychuk Y., Khrystynets N. (2023). Optimization of ethanol production using state-space modeling and optimal control technology. In *2023 13th International Conference on Dependable Systems, Services and Technologies (DESSERT)* (pp. 1–7). IEEE. <https://doi.org/10.1109/DESSERT61349.2023.10416529>.
- Satsyk V., Reshetylo O., Markina L., Khrystynets N., Bahniuk N., Melnychuk Y. (2024). Modeling of improved solar energy installation for efficient power systems. In *2024 14th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)* (pp. 688–694). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ACIT62333.2024.10712532>.

Abstract

The article explores the issue of information security in higher education institutions (HEIs) of Ukraine as one of the key challenges in the context of the digitalization of the educational process. The growing use of digital technologies, the shift toward remote and hybrid learning, as well as the increasing volume of personal data processing, significantly heighten the relevance of protecting the information space within the educational environment. The study provides a theoretical analysis of the current risks faced by Ukrainian HEIs. The main types of risks identified include: leakage of confidential information, phishing attacks, malicious software, cybercrime, insufficient user awareness, and a weak regulatory and organizational framework for IT security management. It is noted that these threats are exacerbated under martial law, as the risk of external interference in educational infrastructure increases. Based on the analysis of literature sources, the paper describes existing risk management strategies, including: organizational (development of security policies, staff training), technical (implementation of data protection systems, data backups), and administrative (monitoring, auditing, access control). The need to integrate information security into the digital development strategies of HEIs is substantiated. In the conclusions, the article offers recommendations for improving approaches to protecting the educational information environment, particularly through the enhancement of digital culture, development of clear regulations, and increased investment in security.

Key words: information security, higher education institutions, cyber threats, digital transformation, risk management, Ukraine.

Grzegorz Bator

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-9776-1583

Architektura bezpieczeństwa: istota, definiowanie i typologia

Wstęp

W trzeciej dekadzie XXI w. termin *architektura bezpieczeństwa* jest powszechnie używany w ramach debaty publicznej przez polityków i dziennikarzy, ale również przez naukowców oraz cywilnych i wojskowych analityków. Termin ten pojawił się w dyskursie naukowym znacząco wcześniej, jednak trudno jest precyzyjnie wskazać ten moment. Najwcześniejszy odnaleziony ślad w polskojęzycznym dokumencie to zapis z Deklaracji madryckiej z 8 lipca 1997: *powstaje otwarta architektura bezpieczeństwa europejskiego, do której wnosimy swój wkład, wraz z innymi organizacjami europejskimi*¹

Wstępny przegląd wykazał tylko jedną próbę zdefiniowania *architektury bezpieczeństwa* w polskiej literaturze. Definicja zawarta została w pracy Krzysztofa Rokicińskiego opublikowanej w 2024 roku, w której autor podejmuje próbę zdefiniowania *architektury bezpieczeństwa*, jednocześnie stwierdzając, że: *sfera pojęciowa w odniesieniu do architektury bezpieczeństwa jest nie do końca jednolita*². W pozostałych analizowanych pracach termin ten

¹ NATO (1997, lipiec). Deklaracja madrycka o euroatlantyckim bezpieczeństwie i współpracy z dnia 8 lipca 1997 r., „Blżej NATO. Biuletyn informacyjny Biblioteki Sejmowej”, 1(4), pkt 1, s. 21

² K. Rokiciński (2024). *Współczesna architektura bezpieczeństwa obszaru Dunaju*. „Przegląd Geopolityczny”, 49(3), s. 12.

funkcjonuje jako synonim *systemu międzynarodowego*³. Podkreślić należy, że pomimo iż są one ontologicznie zbliżone, to jednak nazywają odrębne konstrukty, co widoczne jest w praktyce. Dające się zidentyfikować różnice stanowią z kolei podstawę do rozgraniczenia tych pojęć w ramach dyskursu prowadzonego w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie. Taka sytuacja uzasadnia podjęcie rozważań w tym zakresie.

Pytania badawcze porządkujące proces badawczy zostały sformułowane następująco:

- Czy w polskiej literaturze podejmowano problematykę definiowania *architektury bezpieczeństwa*?
- Czy obecne w polskiej literaturze sposoby definiowania *architektury bezpieczeństwa* umożliwiają wystarczające wyodrębnienie tego terminu na tle pojęcia *systemu międzynarodowego* w kontekście ich użycia w naukach o bezpieczeństwie?

Wstępnie przyjęta hipoteza zakłada, że w polskiej literaturze podejmowano próby definiowania pojęcia architektury bezpieczeństwa w ograniczonym zakresie. W odniesieniu do drugiego pytania przyjęto, że istniejące sposoby definiowania architektury bezpieczeństwa nie pozwalają na jednoznaczne wyodrębnienie zakresu pojęciowego, a samo pojęcie wymaga dalszej konceptualizacji oraz systematyzacji.

Założenia metodologiczne

Pojęcie *przeglądu literatury* obejmuje różne metody badań bibliograficznych, od systematycznych po narracyjne. Jednak każdorazowo, jego celem jest podsumowanie aktualnego stanu wiedzy na temat jakiegoś ogólnego lub szczegółowego zagadnienia opisanego w dorobku teoretycznym badaczy oraz przez praktyków. Kluczowy jest wybór metody gwarantującej systematyczność, przejrzystość i powtarzalność, a zatem walidowalność. Opierając się na typologii przeglądów literatury, zaproponowanej przez Andrewa Bootha i współpracowników⁴, postanowiono wybrać metodę badania zakresu literatury (*scoping review*), którego zadaniem jest zidentyfikowanie kluczowych pojęć, luk badawczych i typów źródeł w danej dziedzinie⁵. W przypadku

³ Teza sformułowana przez autora na podstawie eksploracyjnego przeglądu literatury przedmiotu; ma charakter uogólnienia deskryptywnego i nie odwołuje się do pojedynczych prac.

⁴ A. Booth, A. Sutton, D. Papaioannou (2012). *Systematic approaches to a successful literature review*. Sage. Los Angeles, s. 24–26.

⁵ H.M. Daudt, C. van Mossel, S.J. Scott (2013). *Enhancing the scoping study methodology: a large, inter-professional team's experience with Arksey and O'Malley's framework*. „BMC Medical Research Methodology”, 13(1), s. 2.

niniejszych badań wybrany został wąski obszar badań ograniczony do sposobu definiowania architektury bezpieczeństwa w polskojęzycznej literaturze. Mimo ograniczonego zakresu, przegląd zaplanowano zgodnie z procedurą⁶ opisaną przez Agnieszkę Orłowską i współpracowniczkę, która jest właściwa dla systematycznego przeglądu literatury, będącego znacznie bardziej kompleksową metodą badawczą. Przyjęcie takiej perspektywy nie tylko wpłynie pozytywnie na jakość przeglądu literatury, ale tworzy również grunt dla przeprowadzenia systematycznego przeglądu literatury w przyszłości.

Przed właściwym przeglądem zarysowano tło teoretyczne, wynikające z wstępnych, nieusystematyzowanych poszukiwań prac dotyczących definicji *architektury bezpieczeństwa*. Ustalono, że w drugiej połowie lat 80. rozwój technologii komputerowej i sieciowej wymusił powstanie zaawansowanych topologii sieci, a w konsekwencji – mechanizmów ich ochrony. Wówczas spopularyzowany został termin *architektura bezpieczeństwa*, który prawdopodobnie przeniesiony został z informatyki do studiów strategicznych i stosunków międzynarodowych a ostatecznie również do nauk o bezpieczeństwie. Już na początku lat 90. termin ten w literaturze anglojęzycznej (a wkrótce również niemieckojęzycznej) bywał używany obok pojęć *układ sił*, *system bezpieczeństwa* czy *ład międzynarodowy*, głównie w kontekście przyszłości bezpieczeństwa w Europie i relacji USA–Europa. W kolejnych latach pojęcie to zaadaptowały także środowiska polsko- i rosyjskojęzyczne, zachowując dotychczasowe znaczenia i synonimiczne odniesienia⁷.

Planując przegląd literatury, pierwszym krokiem powinno być zdefiniowanie jego celu – w niniejszym badaniu celem nadrzędnym będzie identyfikacja publikacji w których zawarto definicję *architektury bezpieczeństwa*. Celem pobocznym będzie ocena, czy funkcjonalnie jest ona traktowana jako synonim *systemu międzynarodowego*. Kolejnym krokiem zwyczajowo jest przygotowanie raportu lub protokołu, który ma na celu szczegółowe określenie zakresu oraz przebiegu badań. Ze względu na ograniczony zakres badań, protokół został zastąpiony zsyntezowaną charakterystyką zakresu badań, a opis przebiegu badań zawarto w treści artykułu. Strategia wyszukiwania literatury zakłada zbadanie popularnych otwartych repozytoriów naukowych. Wybrano cztery następujące bazy źródłowe: Repozytorium Otwartych Publikacji Naukowych OPEN, DOAJ (Directory of Open Access Journals), CEEOL (Central and Eastern European Online Library), oraz Google Scholar. Przegląd polegać będzie każdorazowo na wpisaniu frazy *architektura bezpieczeństwa* w wyszukiwarce oferowaną przez dane repozytorium. Ze względu na wąski

⁶ A. Orłowska, Z. Mazur, M. Łaguna (2017). *Systematyczny przegląd literatury: na czym polega i czym różni się od innych przeglądów*. „Ogrody Nauk i Sztuk”, 7, s. 350–361.

⁷ Rekonstrukcja autora na podstawie wstępnych poszukiwań literatury; geneza pojęcia nie jest przedmiotem niniejszej pracy i wymaga osobnego badania.

zakres tematyczny oraz ontologiczny charakter zainteresowań badawczych postanowiono włączać do badań prace opublikowane od 1 stycznia 1980 r. do 1 maja 2025 r. Należy jednak zaznaczyć, że przewiduje się dominację źródeł opublikowanych w latach 2015–2025 ze względu na praktyczny wymiar badań (badanie baz internetowych, niedostateczna cyfryzacja źródeł).

W fazie ilościowej, włączanie wyników będzie następować na skutek analizy takich czynników jak tytuł, abstrakt, czy afiliacja redakcyjna publikacji. Poza samym hasłem *architektura bezpieczeństwa*, istotną rolę w analizie odgrywają sformułowania wskazujące na tematyczne pokrewieństwo w tym, nawiązujące do bezpieczeństwa międzynarodowego, regionalnych organizacji bezpieczeństwa, polityki bezpieczeństwa międzynarodowego, geostrategii, geopolityki, czy transformacji systemu międzynarodowego. W fazie jakościowej, pierwszym zadaniem będzie weryfikacja, czy w treści pracy podejmowana jest próba zdefiniowania *architektury bezpieczeństwa*. W przypadku braku definicji, analiza zostanie ukierunkowana na identyfikację kontekstu użycia tego terminu, by zweryfikować, czy występuje w charakterze synonimu *systemu bezpieczeństwa*. Wyniki badania zakresu literatury zostaną zaprezentowane w formie opisu jakościowego (narracyjnego), z kolei podsumowanie przedstawiono w tabeli.

Podczas systematycznego przeglądu literatury fazy ilościowa i jakościowa są rozdzielone, a pomiędzy nimi dochodzi do ponownej selekcji i weryfikacji rekordów źródłowych. Zazwyczaj oba te etapy realizowane są przez zespoły badaczy pracujących w dłuższym okresie czasu. Wybór wąskiego zakresu badań stanowi uzasadnienie dla adekwatnego ograniczenia zakresu badania. Oznacza to, że przebieg badań rozpocznie się od wyselekcjonowania bazy wyjściowej (liczba wyników wyszukiwania ograniczona filtrami wyszukiwarki – o ile będą dostępne). Następnie artykuły te zostaną przeanalizowane pod kątem odwołań do *architektury bezpieczeństwa* (faza ilościowa). Wytypowane publikacje zostaną wówczas przeanalizowane pod kątem obecności pojęcia, sposobów jego definiowania lub kontekstu, w jakim został użyty (faza jakościowa).

Badanie zakresu literatury (*scoping review*)

Pierwszą z analizowanych baz było Repozytorium Otwartych Publikacji Naukowych OPEN. Jedynym zastosowanym filtrem była data publikacji – od 1 stycznia 1980 r. Wyszukiwanie zwróciło 258 wyników. Do drugiej fazy wytypowano 7 prac. Pierwsza publikacja⁸ odnosiła się do przemówienia

⁸ A. Krzyżmowski (2009). *Plan Miedwiediewa – nowa architektura bezpieczeństwa?*. „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2 (LXII), s. 23–33

Dmitrija Miedwiediewa w Berlinie z 5 czerwca 2008 roku, które spopularyzowało badany termin w debacie publicznej, jednak nie definiowało jej *sensu stricto*. W trzech pracach pojawił się w kontekście sugerującym synonimiczne znaczenie względem systemu międzynarodowego. Termin ten nie występował w żadnej z pozostałych trzech prac.

Drugą analizowaną bazą był DOAJ (Directory of Open Access Journals). Wyszukiwanie frazy *architektura bezpieczeństwa* bez stosowania filtrów pozwoliło odnaleźć dwie publikacje. Obie zakwalifikowano do analizy jakościowej. Pierwsza z nich to praca Krzysztofa Rokicińskiego⁹, który proponuje definicję architektury bezpieczeństwa w ramach publikacji *Współczesna architektura bezpieczeństwa obszaru Dunaju*. Druga praca zawierała poszukiwaną frazę jedynie w słowach kluczowych, zaś praca odnosiła się do różnych aspektów systemu międzynarodowego.

Trzecią bazą była CEEOL (Central and Eastern Europe Online Library). Przy wyszukiwaniu hasła *architektura bezpieczeństwa* korzystano z dostępnych filtrów: *język polski* oraz temat *Security and defence*. Z ich pomocą ograniczono liczbę wyników wyszukiwania z 49 396 pozycji do 2 543 pozycji¹⁰. Do analizy jakościowej wytypowano 155 pozycji spełniających kryteria tematyczne, które opublikowano w takich czasopismach naukowych jak: *Biuletyn PISM*, *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, *Przegląd Strategiczny*, *Przegląd Geopolityczny*, czy *Nowa Polityka Wschodnia*. Zidentyfikowano 22 publikacje, których treść zawierała termin *architektura bezpieczeństwa*. Jedynie w dwóch publikacjach możliwym było wskazanie próby zdefiniowania tego terminu przez autora. Pierwsza z nich była to ponownie praca Krzysztofa Rokicińskiego *Współczesna architektura bezpieczeństwa obszaru Dunaju*. Drugą była publikacja Damiana Jarnickiego *Status i znaczenie Trójmorza w konstrukcji współczesnej globalnej architektury bezpieczeństwa z 2024*¹¹. W tym przypadku analiza treści oraz przypisów bibliograficznych umożliwiła odnalezienie pracy doktorskiej *Rosyjska wizja współczesnej globalnej architektury bezpieczeństwa* tego samego autora¹². W pozostałych 20 publikacjach termin ten występował jako synonim systemu międzynarodowego najczęściej odnosząc

⁹ K. Rokiciński (2024). *Współczesna architektura bezpieczeństwa...*, s. 12

¹⁰ Liczba 2543 odnosi się do wszystkich wyszukanych wyników z których przynajmniej 2281 wyników dotyczyło artykułów naukowych oraz rozdziałów w pracach zbiorowych. Pozostałe wyniki to m.in. materiały konferencyjne, recenzje i krótkie publikacje o charakterze naukowym nie będące artykułami naukowymi (np. raporty). W toku analizy zaobserwowano, że pojedyncze publikacje pojawiają się dwukrotnie, jednak liczba takich przypadków nie przekraczała 1,5% wszystkich wyników.

¹¹ D. Jarnicki (2024). *Status i znaczenie Trójmorza w konstrukcji współczesnej globalnej architektury bezpieczeństwa*. „Nowa Polityka Wschodnia”, nr 1 (40), s. 60–85.

¹² D. Jarnicki (2023). *Rosyjska wizja współczesnej globalnej architektury bezpieczeństwa*. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Siedlce.

się do sfery bezpieczeństwa międzynarodowego w wymiarze militarnym. Prowadząc analizę zaobserwowano, że w pracach w których badany termin występuje kilkakrotnie nawiązywano również do wspomnianego przemówienia Dmitrija Miedwiediewa, podziału stref wpływów lub interesu bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Inną obserwacją jest to, że niemal wszystkie prace analizowane w fazie jakościowej zostały opublikowane w drugiej i trzeciej dekadzie XXI w. (publikacje z okresu 2015–2025 stanowiły ponad 85% wyników).

Czwartą bazą były publikacje dostępne w ramach Google Scholar. Ze względu na rozmiar bazy zdecydowano się na wyszukiwanie frazowe, które wymusza zwrócenie wyników zawierających dokładnie tę sekwencję słów. Wyłączono również wyszukiwanie cytowań przez wzgląd na brak możliwości weryfikacji materiału źródłowego. Z względu na dostępne rozwiązania techniczne postanowiono wyszukiwać wyniki w pięciu okresach: 1980–1995 (rozpad świata dwubiegunowego), 1996–2004 (okres ekspansji UE i NATO), 2005–2013 (po przemówieniu Miedwiediewa), 2014–2021 (reakcje na aneksję Krymu) oraz od 2022 r. Przedstawiony podział okresów ma na celu optymalizację procesu badawczego poprzez analizę krótszych, bardziej jednorodnych ram czasowych. Kryterium wyboru dat były wydarzenia istotne z perspektywy ewolucji architektury bezpieczeństwa w Europie, przy jednoczesnym dążeniu do zachowania zbliżonej długości poszczególnych etapów

W pierwszych trzech okresach nie było możliwości przeprowadzenia badań z powodu braku dostępnych źródeł. W okresie 1980–1995 w badanych bazach nie odnaleziono polskojęzycznych publikacji (możliwe braki w cyfryzacji archiwów). W okresie 1996–2004 odnotowano 9 wyników, a do badań jakościowych włączono 3 publikacje. W dwóch, termin *architektura bezpieczeństwa* nie występował wcale, a w trzeciej pracy brak było tekstu źródłowego. W okresie 2005–2013 mowa o odnalezieniu 43 pozycji, spośród których włączono 6 pozycji, jednak w żadnym wypadku tekst źródłowy nie był dostępny. Dodać należy, że w tym okresie odnaleziono 10 innych pozycji, których źródłem była baza CEEOL.

W przedziale 2014–2021 otrzymano 69 wyników, z kolei do drugiej fazy badań włączono 11 publikacji (dodatkowych 18 wyników pochodziło z CEEOL). W tym przypadku treść wszystkich publikacji była dostępna, a każda z nich odnosiła się do architektury bezpieczeństwa rozumianej jako *system międzynarodowy* w kontekście bezpieczeństwa. W pojedynczych pracach pojawiły się również odwołania do przemówienia Miedwiediewa. W ostatnim okresie obejmującym publikacje z roku 2022 i nowsze otrzymano 47 wyników, z których 8 zakwalifikowano do analizy jakościowej; wyniki były analogiczne do poprzednich (brak nowych definicji). Ponadto, po raz kolejny odnaleziono publikacje Jarnickiego (artykuł i recenzję pracy doktorskiej) oraz Rokicińskiego, a także 18 pozycji pochodzących bezpośrednio

z bazy CEEOL. Zidentyfikowano również co najmniej trzy pozycje analizowane wcześniej w bazie CEEOL dostępne w innym źródle (np. repozytorium uczelni) – nie zostały one włączone do analizy jakościowej. Podsumowując, w Google Scholar odnaleziono 168 wyników, spośród których do analizy włączono 28 publikacji, a także zidentyfikowano 39 pozycji powtarzających się w innych repozytoriach.

Tabela 1. Podsumowanie badania zakresu literatury w zakresie definiowania architektury bezpieczeństwa

Nazwa bazy	Faza ilościowa	Faza jakościowa	Prace zawierające termin architektura bezpieczeństwa	Prace definiujące istotę architektury bezpieczeństwa
Repozytorium OPEN	258	7	4	0
DOAJ	3	2	1	1
CEEOL	2543	155	22	2 (Rokiciński, Jarnicki)
Google Scholar	168	28	19	2 (Rokiciński, Jarnicki)
Suma	2 972	192	46	2 (te same prace w różnych repozytoriach)

Źródło: opracowanie własne.

Definiowanie architektury bezpieczeństwa w literaturze

W toku analizy literatury ustalono, że badany termin bardzo często jest utożsamiany z *systemem międzynarodowym* lub *systemem bezpieczeństwa międzynarodowego*, a także pojawia się często w kontekście szeroko pojętego rosyjskiego imperializmu. W celu odpowiedzi na drugie pytanie badawcze postanowiono zbadać istotę *architektury bezpieczeństwa* przy pomocy analizy porównawczej oraz syntezy ogólnych wniosków na temat jej istoty. W tym wypadku do analizy postanowiono włączyć definicje proponowane przez Krzysztofa Rokicińskiego i Damiana Jarnickiego. Analiza została wzbogacona przez uwzględnienie definicji skonstruowanej na podstawie przemówienia Dmitrija Miedwiediewa (fragment przemówienia mający charakter definicyjny).

W definicji zaproponowanej przez Rokicińskiego punktem wyjścia jest odniesienie do systemu międzynarodowego, rozumianego jako układ złożony

z relacji państw oraz/lub organizacji międzynarodowych. Zaakcentowany zostaje cel takiego systemu, jakim jest utrzymanie zakładanego poziomu bezpieczeństwa. Za czynniki konstytuujące system przyjęte zostały zasoby państw (implicite: potencjał wojskowy, polityczny, gospodarczy) oraz relacje między nimi (implicite: normy, praktyki, sojusze, współpraca instytucjonalna). Podejście to ma charakter strukturalny i operacyjny, kładąc nacisk na materialne i instytucjonalne składniki systemu. Istotnym ograniczeniem tej propozycji jest brak jasnego rozgraniczenia architektury bezpieczeństwa i takich terminów jak system międzynarodowy lub system bezpieczeństwa międzynarodowego.

Jarnicki z kolei postuluje skomplikowaną, wielopoziomową definicję globalnej architektury bezpieczeństwa, w której za rdzeń przyjmuje się konstrukcję zależności i sprzężeń kluczowych kreatorów międzynarodowego układu sił (...) decydującą o klimacie konstytuującym szerokie spektrum funkcjonowania i transformacji ładu międzynarodowego¹³. Proponowana definicja cechuje się znaczną szczegółowością, która prowadzi do zbyt opisowego i enumeratywnego ujęcia architektury bezpieczeństwa. Taki sposób formułowania pojęcia może utrudniać jego precyzyjne rozgraniczenie, zacierając granice między definicją a opisem zjawiska. Niemniej jednak, warto docenić, że autor trafnie wyodrębnia istotne komponenty konstytuujące architekturę bezpieczeństwa, w tym kluczowe czynniki zarówno strukturalne, jak i funkcjonalne. Ta precyzyjna identyfikacja elementów składowych stanowi wartościowy wkład, choć wymaga dalszej klarowności konceptualnej. Uwzględnia ona strategiczny wymiar redystrybucji siły, wpływów i potęgi oraz subiektywne postrzeganie bezpieczeństwa. Postulowana konstrukcja zawiera również bardzo precyzyjne określenia, które – nawet jeżeli są adekwatne do globalnej architektury bezpieczeństwa – ograniczają jej zastosowanie w szerszym kontekście. Wątpliwym wydaje się być również stwierdzenie: konstrukcję (...) układu sił, odzwierciedlającą aktualny stopień konsensualności lub jej braku w zakresie (...) bezpieczeństwa mocarstw. ¹⁴ Implikuje ona bowiem zwięźlenie stosowania badanego pojęcia do funkcji mocarstw globalnych. Podobne wątpliwości można wskazać w odniesieniu do pojęcia kluczowych kreatorów międzynarodowych, które marginalizuje wpływ mniejszych graczy na architekturę bezpieczeństwa¹⁵.

Jak wspomniano, termin architektura bezpieczeństwa został spopularyzowany w debacie publicznej za sprawą przemówienia Dmitrija Miedwiediewa w Berlinie z 5 czerwca 2008 roku. Urzędujący wówczas Prezydent Federacji Rosyjskiej wzywał do podpisania Traktatu o europejskim bezpieczeństwie (ros. *Договор о европейской безопасности*) który miałby wprowadzić

¹³ D. Jarnicki (2023). *Rosyjska wizja współczesnej...*, s. 62.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

klarowność w zakresie znaczenia czynnika siły we wzajemnych relacjach w ramach wspólnoty euroatlantyckiej (ros. *внес бы окончательную ясность в значение фактора силы во взаимоотношениях в евроатлантическом сообществе*) z kolei punktem wyjścia do takiego traktatu powinny być nagie (tj. czyste, klarowne) interesy narodowe nie zniekształcone jakimikolwiek motywami ideologicznymi (ros. *точкой отсчёта для всех должны быть, что называется, «голые» национальные интересы, не искажённые какими-либо идеологическими мотивами*)¹⁶. Podkreśla, że architektura bezpieczeństwa nie jest tylko zbiorem relacji i zasobów, ale także systemem opartym na prawnych i praktycznych regułach, które definiują status i uprawnienia państw oraz rolę siły w stosunkach międzynarodowych.

Tabela 2. Porównanie definicji pojęć architektura bezpieczeństwa i system międzynarodowy

Autor	Definicja
Definicje odnalezione w toku badania zakresu literatury	
Krzysztof Rokiciński	<i>system, który tworzą elementy składowe w postaci państw lub/i organizacji wraz z zasobami, którymi dysponują oraz relacje pomiędzy nimi, a jej celem jest utrzymanie zakładanego poziomu bezpieczeństwa</i> ¹⁷ .
Damian Jarnicki (definicja zaproponowana w pracy doktorskiej ¹⁸)	Globalną architekturą bezpieczeństwa postuluje się definiować jako: <i>pertraktowaną poprzez strategiczny stosunek do dynamiki i specyfiki redystrybucji (tranzycji) globalnej hierarchii (potęgi, wpływów, sprawczości) konstrukcję zależności i sprzężeń kluczowych aktorów międzynarodowego układu sił, odzwierciedlającą aktualny stopień konsensualności lub jej braku w zakresie (wynikającego z subiektywizmu i osobiwej wrażliwości) bezpieczeństwa mocarstw (korelowanego ze spójnością i efektywnością bezpieczeństwa zbiorowego oraz integralnością lub erozją systemów regionalnych), decydującą o klimacie konstytuującym szerokie spektrum funkcjonowania i transformacji ładu międzynarodowego, stanowiąc egzystencjalną i kluczową kategorię szerszego systemu międzynarodowego</i> ¹⁹ .

¹⁶ Administracja Prezydenta Federacji Rosyjskiej (2008, 5 czerwca). *Выступление на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии*. Oficjalna strona internetowa Prezydenta Federacji Rosyjskiej. <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/320> [dostęp 20.01.2026].

¹⁷ K. Rokiciński (2024). *Współczesna architektura...*, s. 12.

¹⁸ Jarnicki D. (2023). *Rosyjska wizja współczesnej...*, s. 62

¹⁹ *Ibidem*.

Dmitrij Miedwiediew	<i>prawne i funkcjonalne uznanie interesów bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw, warunków realizacji interesów oraz klarowności co do znaczenia czynnika siły we wzajemnych stosunkach</i> ²⁰
Wybrane definicje systemu międzynarodowego i ładu międzynarodowego	
B. Buzan, R. Little	<i>układ aktorów i ich wzajemnych oddziaływań</i> ²¹
Dariusz Kondrakiewicz	<i>sieć powiązań i relacji między uczestnikami stosunków międzynarodowych, wśród których podstawową rolę wciąż odgrywają państwa, charakteryzujący się rosnącym poziomem złożoności, wzajemnych zależności i hierarchicznego zróżnicowania</i> ²²

Obraz architektury bezpieczeństwa, jaki można skonstruować na podstawie analizowanych definicji jest niejednorodny. Wspólną płaszczyzną wszystkich trzech definicji jest traktowanie architektury bezpieczeństwa jako system międzynarodowych relacji w których główną rolę odgrywają państwa. Każda z nich ogniskuje się jednak na innym wymiarze, które można scharakteryzować jako: strukturalno-funkcjonalny (Rokiciński), strategiczno-ewolucyjny (Jarnicki) oraz prawno-funkcjonalny (Miedwiediew). Pozwala to na wskazanie szerszego katalogu cech przypisywanych architekturze bezpieczeństwa, jakimi są: elementy układu w postaci państw i ich zasobów, szeroki wachlarz interakcji między elementami, cel jakim jest zarządzanie bezpieczeństwem, ewolucyjny charakter, istotną rolę mocarstw oraz funkcjonowanie w sferze prawno-instytucjonalnej.

Na obecnym etapie analizy zasadne wydaje się zwrócenie uwagi na podobieństwo między zsyntezowanym obrazem architektury bezpieczeństwa oraz pojęcia bardziej ugruntowanego, jakim jest system międzynarodowy. Zabieg ten jednoznacznie uwidacznia, że w obu przypadkach kluczową pozycję zajmują relacje o charakterze systemowym między państwami. Architektura bezpieczeństwa wyróżnia się jasno określonym celem, jakim jest zapewnienie oraz zarządzanie bezpieczeństwem, jednak analogiczny cel można utożsamić z pojęciem systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. Taka sytuacja wskazuje nie tylko na dostrzeżony również przez Rokicińskiego i Jarnickiego problem braku systematyzacji definicji architektury bezpieczeństwa, ale wskazuje

²⁰ Definicja zbudowana w oparciu o przemówienie Dmitrija Miedwiediewa zob. *Administracja Prezydenta Federacji Rosyjskiej...* op. cit.

²¹ B. Buzan, R. Little (2011). *Systemy międzynarodowe w historii świata*. Warszawa, cyt. za: P. Lewandowski (2023). *Ład międzynarodowy jako przedmiot poznania w naukach o bezpieczeństwie*, „Wiedza Obronna”, 284(3), <https://doi.org/10.34752/2023-d284> [dostęp: 20.01.2026].

²² D. Kondrakiewicz (2015). *Między porządkiem a chaosem. Faza nierównowagi systemu międzynarodowego*. Lublin, s. 25, cyt. za: P. Lewandowski (2023). op. cit.

również na brak jasnego rozgraniczenia tego terminu oraz pojęcia *systemu międzynarodowego*. W efekcie, chociaż analiza trzech perspektyw pozwala na wyodrębnienie komplementarnych wymiarów architektury bezpieczeństwa, ich zbieżność z klasycznym rozumieniem *systemu międzynarodowego* lub *systemu bezpieczeństwa międzynarodowego* podważa unikalność tego pojęcia. Ujawnione różnice w podejściach mają bowiem bardziej charakter stopniowy, niż jakościowy. W kontekście rozwoju badań nad *architekturą bezpieczeństwa* w ramach nauk o bezpieczeństwie, zaistniała sytuacja stanowi poważne zagrożenie, ale również i szansę, ponieważ otwiera możliwość wprowadzenia nowej kategorii analitycznej.

Istota, definicja i typologia architektury bezpieczeństwa w ramach nauk o bezpieczeństwie

Dostrzegając wspomnianą szansę rozwoju nauk o bezpieczeństwie, zasadne jest przyjęcie podejścia konstruktywnego, które odpowie nie tylko na potrzebę systematyzacji istniejących perspektyw teoretycznych, ale także stworzy ramy umożliwiające dalszy rozwój jako samodzielnej kategorii analitycznej. W oparciu o analizę trzech wybranych perspektyw, obserwacje poczynione podczas przeglądu literatury oraz własne doświadczenie badawcze postuluje się zmianę dotychczas funkcjonującego paradygmatu, który koncentrował się na relacjach między aktorami, na rzecz analizy interesów bezpieczeństwa poszczególnych aktorów. W opinii autora zabieg ten nie tylko jest uzasadniony potrzebą głębszego osadzenia tego pojęcia w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie, ale również tym, że postulowana zmiana pozwala zachować zgodność z dotychczasowym użyciem terminu w literaturze, gdzie *architektura bezpieczeństwa* najczęściej pojawia się w kontekście zarządzania bezpieczeństwem poprzez stwarzanie optymalnych warunków dla realizacji interesów bezpieczeństwa.

Punktem wyjścia do rozważań może być stwierdzenie, że *państwa nie mają przyjaciół, mają tylko swoje interesy*²³. Ta parafraza słów Henry'ego Temple'a przypomina bowiem, że państwa na arenie międzynarodowej skupiają się przede wszystkim na subiektywnie rozumianym interesie narodowym, który determinuje kształt ich relacji z innymi podmiotami. W tym

²³ H.J. Temple (Lord Palmerston) podczas wystąpienia w Izbie Gmin 1 marca 1848 r. sformułował tezę, że państwa nie mają trwałych sojuszników ani wrogów, lecz trwałe interesy, które powinny determinować ich politykę zagraniczną (ang. *We have no eternal allies, and we have no perpetual enemies. Our interests are eternal and perpetual, and those interests it is our duty to follow*), Hansard, t. 97, https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1848/mar/01/treaty-of-adrianople-charges-against#S3V0097P0_18480301_HOC_8 [dostęp: 20.01.2026].

kontekście interesy narodowe, niekiedy rozumiane jako interesy państwa, można rozumieć jako względnie stałe punkty odniesienia, określające, co dane państwo uznaje za warunek swojego przetrwania i rozwoju. To właśnie one warunkują wybór sojuszy, zakres współpracy instytucjonalnej czy gotowość do ponoszenia kosztów politycznych, militarnych, ekonomicznych. W konsekwencji redefinicja interesów narodowych automatycznie wymusza zmianę charakteru oraz intensywności relacji międzynarodowych. Przykładem z praktyki stosunków międzynarodowych może być zwrot dokonany w polityce USA w ramach drugiej prezydentury Donalda Trumpa. W nowej perspektywie architektura bezpieczeństwa przestaje być jedynie układem zależności między państwami w wymiarze bezpieczeństwa. Staje się ona układem, w którym proces konwergencji oraz kolizji interesów bezpieczeństwa determinuje aktualny kształt relacji międzynarodowych, a jego wytwory (sojusze, unie gospodarcze, współpraca bilateralne) są jedynie narzędziem służącym do realizacji własnego interesu²⁴.

W podobnym tonie zdaje się formułować swoją definicję Jarnicki, który akcentuje, że *konstrukcja zależności jest pertraktowana poprzez strategiczny stosunek do dynamiki i specyfiki redystrybucji (tranzycji) globalnej hierarchii (potęgi, wpływów, sprawczości)* ²⁵. Wskazuje to, że to właśnie interesy bezpieczeństwa napędzają proces renegocjacji siły i wpływów w systemie międzynarodowym. Z kolei fraza odzwierciedlająca *aktualny stopień konsensualności lub jej braku w zakresie (wynikającego z subiektywizmu i osobiwej wrażliwości)* nie tylko implikuje zmienność w czasie, ale również podkreśla subiektywny charakter interpretacji bezpieczeństwa przez poszczególne państwa. Zbliżone podejście prezentuje Dmitrij Miedwiediew, który akcentuje *prawne i funkcjonalne uznanie interesów bezpieczeństwa narodowego oraz klarowność co do znaczenia czynnika siły* – co wskazuje, że formalne ramy prawne i praktyczne mechanizmy realizacji interesów są drugim istotnym aspektem architektury bezpieczeństwa. Istotne jest, że rozważania te korespondują z podejściem strukturalno-funkcjonalnym prezentowanym przez Rokicińskiego, ponieważ w głównej mierze to od zasobów danego państwa zależy jego zdolność do realizacji interesów bezpieczeństwa.

W świetle powyższych ustaleń, zasadne staje się przyjęcie definicji, że w ramach nauk o bezpieczeństwie *architektura bezpieczeństwa w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego to przestrzenny układ zasobów i interesów bezpieczeństwa poszczególnych aktorów, ewoluujący w procesie konwergencji*

²⁴ L. Vinjamuri (2025, 15 stycznia). *The new Trump administration could herald a re-making of the international order. How should the world respond?* Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2025/01/new-trump-administration-could-herald-remaking-international-order-how-should-world-respond> [dostęp 20.01.2026].

²⁵ D. Jarnicki (2023). *Rosyjska wizja współczesnej...*, op. cit., s. 62.

*i kolizji tych interesów, mający na celu kształtowanie i zarządzanie bezpieczeństwem*²⁶. Przesunięcie akcentu analitycznego z relacji jako podstawowej kategorii opisu na interesy bezpieczeństwa pozwala uchwycić rzeczywiste mechanizmy konstytuujące relacje w ramach systemu międzynarodowego w jego wymiarze strategicznym. Ujęcie to koresponduje z obserwowaną praktyką polityki międzynarodowej, jak i z tendencjami obecnymi w literaturze, które często odnoszą się do architektury bezpieczeństwa jako do zestawu mechanizmów służących realizacji interesów bezpieczeństwa.

Kolejnym krokiem w rozwoju *architektury bezpieczeństwa* jako osobnej kategorii analitycznej jest wprowadzenie jej podstawowej typologii. Kryteria te ustalono na podstawie literatury odnalezionej w czasie badań zakresu literatury oraz własnych obserwacji i doświadczenia badawczego, kierując się przede wszystkim ich funkcjonalnością analityczną i opisową. Klasyfikacja ta opiera się na czterech głównych kryteriach podziału, jakimi są: geografia, stabilność, aktywność mocarstw oraz sposób zorganizowania.

Kryterium geograficzne umożliwia precyzyjne wskazanie granic badanego obszaru w tym określenie które państwa oraz jacy aktorzy niepaństwowi zostali uwzględnieni w analizie. Pozwala na charakteryzowanie architektury bezpieczeństwa na poziomie: subregionalnym, regionalnym, oraz globalnym. Poziom regionalny jest tradycyjnie utożsamiany z obszarem całego kontynentu, co uzasadnia wprowadzenie terminu „subregionalny” jako odpowiednika jedynie części kontynentu (np. Europa Środkowo-Wschodnia, Afryka Południowa). Kryterium stabilności pozwala odnieść się do stopnia napięć między państwami i ryzyko użycia siły militarnej w stosunkach międzynarodowych. Postuluje się wyróżnienie trzech typów: stabilną architekturę bezpieczeństwa (odpowiadającą stanowi pokoju – niski poziom napięć, małe ryzyko konfliktu), niestabilną architekturę bezpieczeństwa (sytuacja kryzysowa – rosnące napięcia, realna groźba użycia siły) oraz przełamaną architekturę bezpieczeństwa (stan wojny – konflikt już trwa, angażując większość państw regionu). Aktywność mocarstw odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu układu interesów bezpieczeństwa. Obecnie system międzynarodowy zdominowany jest przez trzy główne mocarstwa (USA, Chiny, Rosję) oraz liczne potęgi regionalne. W zależności od liczby aktywnych aktorów wyróżnić można architekturę hegemoniczną (z dominacją jednego mocarstwa), bipolarną (dwóch konkurujących mocarstw) oraz multipolarną (trzy lub więcej ośrodków siły rywalizujących lub współdziałających w ramach systemu).

Ostatnim z proponowanych kryteriów jest sposób zorganizowania architektury bezpieczeństwa, rozumiany jako ogólna struktura relacji między państwami oraz układ sił w obrębie danego systemu. Na podstawie

²⁶ Autorska definicja *architektury bezpieczeństwa* wypracowana w toku procesu badawczego opisanego w niniejszym artykule.

obserwacji współczesnych i historycznych konfiguracji interesów oraz zależności międzynarodowych wyróżnia się kilka podstawowych typów tej architektury:

Hegemonia – W regionie występuje podmiot, który bezsprzecznie dominuje nad resztą aktorów. Układ funkcjonuje według zasad narzuconych przez ten podmiot.

Dwublokowa – Państwa w regionie uczestniczą w dwóch sojuszach o przeciwstawnych interesach. Powiązania w ramach sojuszy mają charakter instytucjonalny oraz trwałe.

Koalicyjna – państwa w regionie tworzą ustrukturalizowane lub luźne sojusze w celu przeciwdziałania konkretnemu zagrożeniu bezpieczeństwa (włącznie z zagrożeniami pozamilitarnymi oraz pochodzącymi od aktorów niepaństwowych).

Sieciowa – Państwa w regionie uczestniczą w wielu sojuszach i organizacjach międzynarodowych wspartych umowami bilateralnymi. Złożoność wzajemnych powiązań minimalizuje prawdopodobieństwo konfliktu.

Anarchistyczna – W regionie brak jest trwałych oraz skutecznych mechanizmów regulujących bezpieczeństwo, co zwiększa prawdopodobieństwo użycia siły militarnej w relacjach międzynarodowych²⁷.

Tabela 3. Typologizacja architektury bezpieczeństwa z udziałem głównych kryteriów

Geografia	Stabilność	Aktywność mocarstw	Sposób zorganizowania
- subregionalny - regionalny - globalny	- stabilna - niestabilna - przełamana	- hegemoniczna - bipolarna - multipolarna	- hegemonia - dwublokowa - koalicyjna - sieciowa - anarchistyczna

Źródło: opracowanie własne.

Prezentowana powyżej typologia architektury bezpieczeństwa znajduje swoje praktyczne zastosowanie w opisie konkretnych przypadków. Przykładowo, aktualna architektura bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej może zostać scharakteryzowana jako subregionalna (obejmujące jedynie część kontynentu), przełamana (z uwagi na użycie siły militarnej przez Federację Rosyjską), multipolarna (z uwagi na obecność konkurujących interesów USA, Rosji, Niemiec i Francji) oraz dwublokowa (z wyraźnym

²⁷ Autorska konceptualizacja typologii architektury bezpieczeństwa wypracowana w toku procesu badawczego opisanego w niniejszym artykule.

podziałem na blok UE-Ukraina-USA oraz blok Rosja-Iran-Korea Północna wspierany przez Chiny). Przedstawiona klasyfikacja nie wyczerpuje jednak wszystkich możliwych sposobów opisu, a w ocenie autora możliwe jest wskazanie dodatkowych kryteriów podziału, które wymagają dalszej konceptualizacji. Rozwój prac teoretycznych w tym obszarze pozostaje otwartym i ważnym kierunkiem dalszych badań w ramach nauk o bezpieczeństwie.

Wnioski

Podsumowując wyniki badania zakresu literatury, przeprowadzonego w dniach 22–30 maja 2025 r. należy stwierdzić, że w ramach badań, analizie ilościowej poddano 2972 publikacje spośród których większość (2543) pochodziło z bazy CEEOL. Liczba powtarzających się prac wewnątrz badanych baz lub między bazami nie przekracza poziomu 2,5%. Do analizy jakościowej włączono 192 publikacje, spośród których aż w 46 posługiwano się terminem *architektura bezpieczeństwa*. Pojęcie to było definiowane dwukrotnie – w artykule Krzysztofa Rokicińskiego oraz w pracy doktorskiej Damiana Jarnickiego, gdzie autor prowadzi rozważania nad definiowaniem terminu *globalna architektura bezpieczeństwa*. W toku procesu badawczego potwierdzono, że w przeważającej większości prac termin *architektura bezpieczeństwa* stosowany jest jako synonim *systemu międzynarodowego* w odniesieniu do sfery bezpieczeństwa militarnego. Głównym kontekstem użycia terminu jest bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie oraz w przestrzeni euroatlantyckiej, a także podział strefy wpływów i układem sił w regionie.

W toku przeprowadzonego *scoping review* potwierdzono, że w polskiej literaturze istnieją próby definiowania pojęcia „architektura bezpieczeństwa”, lecz są one nieliczne i rozproszone. Na pierwsze pytanie badawcze – czy w polskiej literaturze podejmowano problematykę definiowania architektury bezpieczeństwa – sformułowano odpowiedź: tak, choć w bardzo ograniczonym zakresie – zidentyfikowano zaledwie trzy prace zawierające próbę definicyjną z czego w dwóch publikacjach była to tożsama definicja. Drugie pytanie – czy istniejące sposoby definiowania pozwalają na wyodrębnienie architektury bezpieczeństwa na tle systemu międzynarodowego – wymaga negatywnej odpowiedzi. Przeprowadzone analizy wykazały, że dominujące definicje niemal w istotny sposób pokrywają się z zakresem pojęciowym *systemu międzynarodowego*, co potwierdza wstępną hipotezę o konieczności dalszej konceptualizacji i systematyzacji badanego terminu.

Wychodząc naprzeciw powyższym wnioskom zaproponowano autorską definicję *architektury bezpieczeństwa*, która uwzględnia zmianę dotychczas funkcjonującego paradygmatu koncentrującego się na relacjach między aktorami, na rzecz analizy interesów bezpieczeństwa poszczególnych aktorów.

Zabieg ten pozwala na głębsze osadzenie tego pojęcia w dyscyplinie nauk o bezpieczeństwie, a ponadto pozwala zachować zgodność z dotychczasowym użyciem terminu w literaturze. W związku z tymi ustaleniami postuluje się definiować *architekturę bezpieczeństwa* w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego jako *przestrzenny układ zasobów i interesów bezpieczeństwa poszczególnych aktorów, ewoluujący w procesie konwergencji i kolizji tych interesów, mający na celu kształtowanie i zarządzanie bezpieczeństwem*. Na podstawie tej definicji zaproponowano również funkcjonalną typologię architektury bezpieczeństwa.

Niniejsze badanie opiera się wyłącznie na polskojęzycznej literaturze naukowej, co może ograniczać przekrojowość wypracowanej definicji i typologii w perspektywie międzynarodowej. Ponadto wykorzystane repozytoria internetowe nie gwarantują pełnej dostępności starszych opracowań, zwłaszcza sprzed 2000 roku, co mogło wpłynąć na pominięcie ważnych wątków historycznych. Uzupełnienie potencjalnych luk pojęciowych może zostać zrealizowane na kilka sposobów. Zaleca się przeprowadzenie szerszego przeglądu literatury, który uwzględniłby dodatkowo inne repozytoria, a także zbiory biblioteczne i archiwa. Przydanym może okazać się również perspektywa anglojęzyczna, którą scharakteryzować można wykonując przegląd literatury anglojęzycznej.

Bibliografia

- Administracja Prezydenta Federacji Rosyjskiej (2008, 5 czerwca). *Выступление на встрече с представителями политических, парламентских и общественных кругов Германии*. <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/320> [dostęp 20.01.2026].
- Booth A., Sutton A., Papaioannou D. (2012). *Systematic approaches to a successful literature review*. Sage. Los Angeles.
- Buzan B., Little R. (2011). *Systemy międzynarodowe w historii świata*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- Daudt H.M., van Mossel C., Scott S.J. (2013). *Enhancing the scoping study methodology: a large, inter-professional team's experience with Arksey and O'Malley's framework*. „BMC Medical Research Methodology”, 13(1), art. nr 48, <https://doi.org/10.1186/1471-2288-13-48> [dostęp 20.01.2026].
- Jarnicki D. (2023). *Rosyjska wizja współczesnej globalnej architektury bezpieczeństwa*. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Siedlce.
- Jarnicki D. (2024). *Status i znaczenie Trójmorza w konstrukcji współczesnej globalnej architektury bezpieczeństwa*. „Nowa Polityka Wschodnia”, 40(1), 60–85.
- Kondrakiewicz D. (2015). *Między porządkiem a chaosem. Faza nierównowagi systemu międzynarodowego*. Wydawnictwo UMCS. Lublin.
- Krzyżmowski A. (2009). *Plan Miedwiediewa – nowa architektura bezpieczeństwa?*. „Sprawy Międzynarodowe”, 62(2), 23–33.

- Lewandowski P. (2023). *Ład międzynarodowy jako przedmiot poznania w naukach o bezpieczeństwie*. „Wiedza Obronna”, 284(3), <https://doi.org/10.34752/2023-d284> [dostęp 20.01.2026].
- NATO (1997, lipiec). *Deklaracja madrycka o euroatlantyckim bezpieczeństwie i współpracy z dnia 8 lipca 1997 r.* „Bliżej NATO. Biuletyn informacyjny Biblioteki Sejmowej”, 1(4).
- Orłowska A., Mazur Z., Łaguna M. (2017). *Systematyczny przegląd literatury: na czym polega i czym różni się od innych przeglądów*. „Ogrody Nauk i Sztuk”, Nr 7,
- Palmerston, H.J.T., Speech in the House of Commons, 1 Marzec 1848, Hansard, tom 97, https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1848/mar/01/treaty-of-adrianople-charges-against#S3V0097PO_18480301_HOC_8 [dostęp: 20.01.2026].
- Rokiciński K. (2024). *Współczesna architektura bezpieczeństwa obszaru Dunaju*. „Przegląd Geopolityczny”, 49, 9–18.
- Vinjamuri L. (2025, 15 stycznia). *The new Trump administration could herald a re-making of the international order. How should the world respond?* <https://www.chathamhouse.org/2025/01/new-trump-administration-could-herald-re-making-international-order-how-should-world-respond> [dostęp 20.01.2026].

Streszczenie

W polskim dorobku nauk o bezpieczeństwie termin „architektura bezpieczeństwa” pojawia się od blisko trzech dekad, jednak zarówno jego definicja, jak i zakres znaczeniowy pozostają nieuporządkowane. W celu wypełnienia tej luki metodą *scoping review* przebadano cztery otwarte repozytoria (OPEN, DOAJ, CEEOL i Google Scholar) w przedziale czasowym 1980–2025, identyfikując blisko 3 000 publikacji, z których do szczegółowej analizy zakwalifikowano 192 pozycje. Spośród nich jedynie trzy prace zawierały rzeczowe definicje „architektury bezpieczeństwa”, podczas gdy pozostałe traktowały termin jako synonim systemu międzynarodowego lub używały go bez dalszego wyjaśnienia. Przeprowadzona synteza wykazała, że dominują trzy komplementarne wymiary: strukturalno-funkcjonalny (układ państw, organizacji i ich zasobów wraz z instytucjonalnymi relacjami), strategiczno-ewolucyjny (procesy redystrybucji siły i zmienność stopnia konsensusu między aktorami) oraz prawno-funkcjonalny (formalna legitymizacja interesów narodowych i znaczenie czynnika siły). Na tej podstawie zaproponowano roboczą definicję: „Architektura bezpieczeństwa to przestrzenny układ zasobów i interesów bezpieczeństwa poszczególnych aktorów, ewoluujący w procesie konwergencji i kolizji tych interesów, mający na celu kształtowanie i zarządzanie bezpieczeństwem”. Ponadto sformułowano typologię architektury bezpieczeństwa wyróżniając poziom geograficzny (subregionalny, regionalny, globalny), stopień stabilności (stabilna, niestabilna, przełamana), liczbę aktywnych mocarstw (hegemoniczny, bipolarny, multipolarny) oraz sposób zorganizowania relacji (układ hegemoniczny, dwublokowy, koalicyjny, sieciowy, anarchistyczny). W zakończeniu podkreślono konieczność odrębnego i precyzyjnego rozgraniczenia pojęcia architektury bezpieczeństwa od klasycznego systemu międzynarodowego, a także potrzebę dalszych badań empirycznych w różnych regionach oraz interdyscyplinarnych wyjaśnień z zakresu stosunków międzynarodowych.

Security Architecture: Essence, Definition, and Typology

Abstract

In Polish security studies, the term “security architecture” has appeared for nearly three decades, yet its definition and semantic scope remain unsettled. To address this gap, a scoping review was conducted across four open repositories (OPEN, DOAJ, CEEOL, and Google Scholar) for the period 1980–2025, identifying nearly 3,000 publications, of which 192 were selected for detailed analysis. Only three works offered substantive definitions of “security architecture,” while the remainder either treated the term as synonymous with the international system or employed it without further clarification. Our synthesis revealed three complementary dimensions: structural-functional (the arrangement of states, organizations, and their resources alongside institutional relationships), strategic-evolutionary (processes of power redistribution and fluctuations in consensus among actors), and legal-functional (formal legitimation of national security interests and the role of force). Based on these findings, we propose the working definition: “Security architecture is the spatial configuration of actors’ security resources and interests, evolving through convergence and collision of those interests, aimed at shaping and managing security.” We also developed a typology of security architectures along four criteria: geographic scale (subregional, regional, global), stability (stable, unstable, breached), number of active great powers (hegemonic, bipolar, multipolar), and organizational pattern (hegemonic order, bipolar blocs, coalition, networked, anarchic). Finally, we emphasize the need to distinguish security architecture clearly from the classical international system and call for further empirical research across regions and interdisciplinary engagement with international relations theory.

Słowa kluczowe: architektura bezpieczeństwa, system międzynarodowy, ład międzynarodowy, geopolityka,

Key words: security architecture, international system, international order, geopolitics

Paweł Rafał Ostolski
Akademia Sztuki Wojennej
ORCID 0000-0002-0728-6596

Diagnoza i perspektywy zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego

Wprowadzenie

System bezpieczeństwa państwa musi spełniać wymagania w zakresie realizacji zadań ukierunkowanych na osiągnięcie celu, jakim jest określony poziom ochrony i obrony narodowej oraz bezpieczeństwa wewnętrznego. Fakty, zjawiska i procesy jakie obserwujemy podczas realizacji tej misji zachodzą bardzo często w turbulentnym, zmiennym i bardzo złożonym środowisku bezpieczeństwa¹. Jak zauważył w 2021 roku Marian Gorynia: „Pandemia Covid-19 zdominowała od roku dyskurs publiczny, zmodyfikowała działanie naszej cywilizacji, odmieniła jej życie codzienne, zagroziła podstawom naszego funkcjonowania – nie tylko w sensie gospodarczym, ale także egzystencjalnym”². Można nawet stwierdzić, że gdyby nie było sytuacji pandemicznej, to niektórych działań w ogóle byśmy nie podjęli w naszym codziennym funkcjonowaniu.

¹ Zob. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (2020). Warszawa, s. 6–10.

² <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art101721-marian-gorynia-praktyczna-filozofia-pandemii>, [dostęp: 29.04.2023].

Dzisiaj żyjemy w warunkach całkowitego zniesienia obostrzeń, które łagodzone były stopniowo do 2022 roku. „Od poniedziałku (28.03.2022 r.) został zniesiony obowiązek noszenia maseczek”³. Wyjątek stanowiły w tym przypadku podmioty lecznicze i apteki. Możemy postawić w tym miejscu tezę, że niedługo zupełnie zapomnimy o problemach związanych z jakimikolwiek obostrzeniami pandemicznymi. Nie wiemy jednak kiedy taka sytuacja, którą jeszcze pamiętamy może powtórnie zaistnieć i zdestabilizować normalne funkcjonowanie społeczeństwa, a w tym również realizację procesów kształcenia w Polskich uczelniach.

Pojawia się refleksja dotycząca kompetencji cyfrowych i nowoczesnych narzędzi dydaktycznych, które jeszcze „wczoraj” w uwarunkowaniach pandemicznych stanowiły podstawę funkcjonowania systemu szkolenia Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Jaki jest dzisiaj zakres wykorzystywania nabytych kompetencji cyfrowych oraz zdalnych platform szkoleniowych i edukacyjnych? Na ile dobre praktyki oraz sprawdzone i przetestowane w działaniu metody przygotowania kadr systemu bezpieczeństwa państwa są wykorzystywane obecnie? Takie pytania wzbudzają refleksję, na którą w codziennej rzeczywistości nie zawsze mamy wystarczająco dużo czasu i wymaganego do jej przeprowadzenia niezbędnego poziomu motywacji. Są to jednak wyzwania skłaniające do prowadzenia interdyscyplinarnych badań nad przedmiotem poznania naukowego, który w systemie bezpieczeństwa państwa stanowi podsystem militarny a w nim głównie jego podmioty.

Powyższe dylematy stanowią inspirację do rozważań nad następującymi problemami badawczymi:

- Jakie kompetencje są niezbędne do efektywnego zastosowania narzędzi do kształcenia zdalnego?
- Jakie nowoczesne technologie cyfrowe są stosowane w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego?
- Jakie są możliwości w zakresie zwiększenia praktycznego zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego?
- Poszukiwanie odpowiedzi na takie pytania problemowe uwzględniają różnorodne publikacje ludzi nauki oraz wyniki badań własnych prowadzonych od 2020 roku w Akademii Sztuki Wojennej.

³ <https://www.gov.pl/web/koronawirus/dystans-spoeczny-i-maseczki>. [dostęp: 29.04.2023].

Rola kompetencji kluczowych w przygotowaniu kadr podsystemu militarnego

Nauczyciele akademicki bardzo często zastanawiają się, jakie kompetencje są im najbardziej potrzebne do efektywnej pracy dydaktycznej. Podobne dylematy towarzyszą dowódcom na wszystkich szczeblach dowodzenia w jednostkach organizacyjnych⁴ Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Wydają się one szczególnie istotne w kontekście zapisów zawartych w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, w której treści punktów 6.2 i 6.3, wyznaczają dwa kierunki działania:

1. „Promować nauki ścisłe w celu zwiększenia kompetencji technologicznych, zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa, w tym obronności, oraz kierunki kształcenia szczególnie pożądane dla rozwoju kraju.”⁵
2. „Promować rozwój i wdrażanie nowoczesnych technologii oraz wykorzystywanie ich efektów na rzecz bezpieczeństwa narodowego.”⁶

Obecne wyzwania w kontekście edukacji dla bezpieczeństwa dostrzega B. Wiśniewski, który pisze: „Współczesny świat wymaga od edukacji m.in. kształcenia kreatywności i twórczego myślenia, ugruntowania w człowieku przeświadczenia, że świat można zmieniać i przekształcać. Świat globalny coraz szybciej się rozwija – elektronizacja, usieciowienie, przepływ informacji, zglobalizowane oddziaływanie mass mediów stają się istotną częścią nowego społeczeństwa. Ten nowy ład społeczny wiąże się z kształtowaniem społeczeństwa informatycznego, zwanego nowoczesnym lub ponowoczesnym. Edukacja powinna kłaść duży nacisk na tworzenie i przeobrażanie systemów wiedzy w taki sposób, by stymulowały kreatywną postawę człowieka.”⁷

Upowszechnianie nauk ścisłych i kierunków studiów pozwalających na rozwijanie potencjału naszego kraju oraz rozwijanie i wprowadzanie nowoczesnych technologii niezbędnych do budowania zdolności, które pozwalają zapewnić bezpieczeństwo Polski, stawia wymagania posiadania pożądanych kompetencji przez wszystkie podmioty funkcjonujące w poszczególnych podsystemach systemu bezpieczeństwa państwa aby zapewnić bezpieczeństwo wewnętrzne i posiadać zdolności do ewentualnego przeciwdziałania pojawiającym się różnorodnym zagrożeniom zewnętrznym.

⁴ Jednostka wojskowa – należy przez to rozumieć jednostkę organizacyjną Sił Zbrojnych funkcjonującą na podstawie nadanego przez Ministra Obrony Narodowej etatu oraz posługującą się pieczęcią urzędową z godłem Rzeczypospolitej Polskiej i nazwą (numerem) jednostki, Zob. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, D. U. z 2022 poz. 665, s. 4.

⁵ *Strategia Bezpieczeństwa...* Warszawa, s. 36.

⁶ *Ibidem*.

⁷ B. Wiśniewski (2021). *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec teorii i praktyki*. W *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Wydanie III uzupełnione i poszerzone. red. B. Wiśniewski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno, s. 221.

Ważną rolę mogą tu odgrywać kompetencje kluczowe, które zostały określone przez Radę Europejską w „Zaleceniach rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie”⁸. Obejmują one osiem obszarów kompetencyjnych⁹:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje obywatelskie,
- kompetencje w zakresie przedsiębiorczości,
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Należy podkreślić, że każdy wymiar kompetencyjny jest ważny. Szczególnie istotne w zakresie wykorzystywania nowoczesnych technologii cyfrowych i zajęć zdalnych wydają się być trzy spośród nich, które przedstawiono i scharakteryzowano w tabeli 1.

Tabela 1. Kompetencje kluczowe niezbędne w kształceniu na odległość

Rodzaj kompetencji	Opis kompetencji
kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji	- zdolność identyfikowania, rozumienia, wyrażania, tworzenia i interpretowania pojęć, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie, przy wykorzystaniu obrazów, dźwięków i materiałów cyfrowych we wszystkich dziedzinach i kontekstach - zdolność skutecznego komunikowania się i porozumiewania się z innymi osobami, we właściwy i kreatywny sposób
kompetencje cyfrowe	- krytyczne i odpowiedzialne korzystanie z technologii cyfrowych i interesowanie się nimi w uczeniu się i w pracy dydaktycznej - umiejętność korzystania z informacji i danych - właściwe komunikowanie się i współpraca z wykorzystaniem technologii IT - umiejętność korzystania z mediów, tworzenie treści cyfrowych (w tym programowanie) - zapewnienie bezpieczeństwa (w tym komfort cyfrowy i cyberbezpieczeństwo) - zachowanie własności intelektualnej - rozwiązywanie problemów i krytyczne myślenie

⁸ Zalecenia rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (2018). Bruksela 4.6.2018, C 189.

⁹ Ibidem. s. 7–8.

kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się	- zdolność do autorefleksji - skuteczne zarządzanie czasem i informacjami - konstruktywna praca z innymi osobami - zachowanie odporności - zarządzanie własnym uczeniem się i karierą zawodową - radzenie sobie z niepewnością i złożonością - umiejętność uczenia się i wspierania swojego dobrostanu fizycznego i emocjonalnego - utrzymanie zdrowia fizycznego i psychicznego - prowadzenie prozdrowotnego i zorientowanego na przyszłość trybu życia - odczuwanie empatii i zarządzanie konfliktami
---	--

Źródło: P.R. Ostolski (2022). *Informacja i edukacja w czasach pandemii. W Konteksty teoretyczne i praktyczne informacji w organizacji*. Red. W. Scheffs, Wydawnictwo Naukowe Akademii Kaliskiej, Kalisz, s. 169.

Wskazane osiem obszarów kompetencji kluczowych z których wyszczególniono trzy najbardziej istotne do efektywnego zastosowania technik i narzędzi kształcenia zdalnego, a poprzez to również nowoczesnych technologii cyfrowych, nie jest i nigdy nie będzie zbiorem zamkniętym. Pojawiające się nowe wymagania kompetencyjne są źródłem zapotrzebowania na wiedzę i umiejętności. Zjawisko takie dostrzega M. Wrzosek, który pisze: „(...) wzrasta rola najcenniejszego obecnie zasobu, którym jest wiedza”. Znaczenie wiedzy, a także doświadczenia podkreśla również R. Chrupek, który widzi te elementy jako: „Główne determinanty zmian w działaniach bojowych na poziomie taktycznym”. Wiedza, którą „(...) w sensie czysto epistemicznym, będziemy nazywać tylko rezultat naukowego poznania”, jest zatem warunkiem koniecznym aby przejść do praktycznego działania.

Trudno jest świadomie podejmować działania praktyczne bez odpowiedniego przygotowania teoretycznego i fakt ten potwierdzają słowa A. Sarnat-Ciastko, która pisząc o zastosowaniu tutoringu w szkole zauważyła zwiększający się poziom zapotrzebowania na wiedzę w zakresie znajomości metod, technik i narzędzi indywidualnej diagnozy, która jest koniecznym elementem do wykonania w stosunku do każdego nauczanego podmiotu. Wykorzystać można w tym celu różnorodne systemy komputerowe i specjalistyczne oprogramowanie czy platformy edukacyjne, jednak niezbędne są do tego odpowiednie umiejętności wynikające z wiedzy i doświadczenia, aby efektywnie stosować w działaniu posiadany warsztat dydaktyczny.

Kolejnym bardzo istotnym zjawiskiem, którego częstotliwość ciągle wzrasta jest opisywana przez A. Sarnat-Ciastko „transmisja wiedzy i doświadczenia”. Zachodzi ono pomiędzy podmiotami w każdym procesie dydaktycznym gwarantując pożądany poziom uczenia się i nauczania.

Przekłada się to bezpośrednio na zwiększanie potencjału kompetencyjnego, którego różnorodność jest coraz większa ze względu na rosnące potrzeby edukacyjne i powiększającą się bazę dydaktyczną jaką możemy umiejętnie wykorzystywać.

Możemy długo rozważać nad problemem zawartości niezbędnego katalogu kompetencji, jakiego potrzebujemy w naszej akademickiej działalności. Każdy powinien mieć jednak świadomość, że cechą charakterystyczną jakiegokolwiek profilu kompetencyjnego będzie jego niekompletność oraz ciągła potrzeba uzupełniania wiedzy i nabywania nowych umiejętności stosownie do zachodzących zmian w otaczającej nas rzeczywistości, a w tym również w środowisku bezpieczeństwa.

Dynamikę tych przemian dostrzega J. Ropski, który pisze: „Współczesna cywilizacja stwarza nowe warunki życia ludzkiego we wszystkich jego dziedzinach. Rozbicie wspólnot sąsiedzkich, procesy migracyjne, ogarniające ogromne rzesze ludzi, potężny wzrost urbanizacji, niebywałe skomplikowanie życia społecznego w zakresie organizacji i administracji – to wszystko wymaga od ludzi znacznie wyższego niż dawniej poziomu umysłowego oraz moralnego, o wiele bardziej pogłębionej oraz zrationalizowanej świadomości obowiązków społecznych, a także świadomości następstw, które wynikają z własnego postępowania”. Żywiołowość tych procesów potwierdzają również wyniki badań D. Kaźmierczak, która uświadamia ją nam pisząc: „Dynamikę środowiska bezpieczeństwa definiuje akronim VUCA, czyli Volatility, Uncertainty, Complexity and Ambiguity (zmiennność, niepewność, złożoność oraz niejednoznaczność). Uwarunkowania te wymuszają formułowanie strategii i kształtowanie określonego zestawu kompetencji przywódczych, a także wykorzystanie skutecznych narzędzi dydaktycznych, aby te kompetencje rozwijać”. Zmiany w otaczającej nas rzeczywistości będą zawsze czynnikiem, który wzbudzi potrzebę reagowania w określony sposób.

Każda nowa sytuacja prawdopodobnie będzie wymagała posiadania również kompetencji jakich nie posiadaliśmy dotychczas i to zarówno w zakresie wiedzy jak i umiejętności, które są niezbędne do podejmowania określonych działań. Dlatego zasadnym jest coraz powszechniejsze wykorzystywanie nowoczesnych technologii w procesie kształtowania nowych i rozwijania już posiadanych kompetencji. Są one szczególnie przydatne w budowaniu relacji mistrz-uczeń, którą znamy już od czasów starożytnych.

Nowoczesne technologie cyfrowe stosowane w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego

Dyskusja podjęta w tej części jest ukierunkowana na problematykę nowoczesnych technologii cyfrowych (multimediów, aplikacji i platform

internetowych), które były i są stosowane podczas realizacji procesu przygotowania elementów podsystemu militarnego, a szczególnie do kształcenia i szkolenia w sposób zdalny. Podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na następujący problem badawczy: Jakie nowoczesne technologie cyfrowe są stosowane w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego?

Metodyka postępowania w procesie badawczym uzasadnia potrzebę wyjaśnienia pojęcia multimedia. „Proponuje się zatem przyjąć definicję multimedia edukacyjne rozumiane jako różnorodne środki, formy i metody przekazu informacji, w tym sprzęt i produkty informatyczne (narzędzia i urządzenia końcowe, filmy i gry edukacyjne, oprogramowanie), które umożliwiają wymianę informacji za pomocą obrazu i dźwięku oraz praktyczne wykonywanie zadań dydaktycznych (ćwiczeń, testów, sprawdzianów wiedzy i umiejętności) i prowadzenie badań ewaluacyjnych procesu dydaktycznego.”

Podsystem militarny korzysta z różnorodnych multimediów edukacyjnych, które przedstawiono na rysunku 1. Pokazany przykładowy układ i rozmieszczenie ich w pomieszczeniu przystosowanym do realizacji szkolenia w sposób zdalny jest tylko autorską propozycją. Można go dowolnie modyfikować na potrzeby prowadzenia zajęć w różnorodnej formie organizacyjnej, w tym zdalnych lub stacjonarnych. Możliwy jest również do realizacji wariant hybrydowy z zastosowaniem e-learningu oraz blended learningu.



Rys. 1. Multimedia edukacyjne

Źródło: P.R. Ostolski (2022). *Informacja i edukacja w czasach pandemii. W Konteksty teoretyczne i praktyczne informacji w organizacji*. red. W. Scheffs, Wydawnictwo Naukowe Akademii Kaliskiej, Kalisz, s. 152.

Zaprezentowane na rys. 2. Multimedia edukacyjne dzielą się na dwie grupy. Pierwsza to zbiór narzędzi niezbędnych, wśród których odnajdujemy komputery z wbudowaną kamerką, głośnikami i mikrofonem oraz router Wi-Fi. Brak tych urządzeń uniemożliwia realizowanie zajęć w sposób zdalny. Drugą grupę stanowią narzędzia dodatkowe, wśród których znajdują się: tablica multimedialna, ekran przenośny na stojaku, obrotowa tablica suchościeralna na kółkach, głośniki bezprzewodowe, słuchawki bezprzewodowe z mikrofonem, tablet graficzny z rysikiem, projektor z ruchomą podstawką na kółkach, kamera internetowa szerokokątna o dużej rozdzielczości z możliwością nagrywania, kamera na trójnogu z czujnikiem ruchu umożliwiającą śledzenie i nagrywanie czynności nauczyciela podczas prowadzenia zajęć.

Dodatkowo każda sala wyposażona w multimedia edukacyjne powinna posiadać określone elementy infrastruktury, takie jak: drzwi, okna, rolety i oświetlenie.

Zastosowanie nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego, nie byłoby możliwe bez posiadania odpowiedniego oprogramowania i aplikacji. Duże znaczenie mają również zasoby internetowe i dostępne do naszej dyspozycji narzędzia producentów różnorodnego rodzaju oprogramowania. Wśród nich wyróżnić możemy następujące: Google, Microsoft, Zoom i Cisco Webex Meetings . Oprócz tych narzędzi dydaktycznych możemy skorzystać jeszcze z różnorodnych platform szkoleniowych i edukacyjnych.

Przygotowanie kadr systemu bezpieczeństwa narodowego może być wspomagane działaniami edukacyjnymi, w których coraz powszechniej znajdują zastosowanie takie platformy jak: NAVOICA, MOODLE oraz LMS ILIAS . Podczas pandemii COVID-19 każda forma studiów i kursów, które realizowane były w Akademii Sztuki Wojennej posiadała założony zdalny obszar kształcenia w którym słuchacze mieli udostępniane materiały szkoleniowe na platformie szkoleniowej LMS ILIAS. Istniała możliwość wykonywania badań ankietowych oraz sprawdzianów wiedzy w formie testu.

Kolejnym elementem technologii cyfrowej są systemy symulacyjne i systemy wsparcia dowodzenia. Wśród nich wyróżnić można chociażby system symulacyjny Joint Theater Level Simulation – Global Operations (JTLS GO) oraz system wsparcia dowodzenia HMS C3IS JAŚMIN, który jest Wielodomenowym Zautomatyzowanym Systemem Zarządzania Walką Poziomu Operacyjnego/Taktycznego Kolejnym przykładem jest Zintegrowany System Zarządzania Walką TOPAZ , który znalazł zastosowanie w artyleryjskich środkach walki zbrojnej. Wymienione systemy są wykorzystywane podczas ćwiczeń wojskowych, które realizowane są w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Głównie w ćwiczeniach z wojskami oraz ćwiczeniach z dowództwami, w których można wykorzystać jeszcze inne systemy symulacyjne.

Przygotowanie pododdziałów do działania zgodnie z bojowym przeznaczeniem umożliwia realizacja ćwiczenia w oparciu o system JCATS – „(Joint Conflict and Tactical Simulation) to system połączonych serwerów, terminali, oprogramowania oraz bazy danych, w której są zgromadzone symulowane scenariusze”. System ten posiada kilkadziesiąt tysięcy scenariuszy działań, czyli sytuacji jakie mogą zaistnieć na hipotetycznym polu walki.

Ostatnim elementem tej części, na który chciałbym zwrócić uwagę czytelnika jest wdrożony do Sił Zbrojnych w Polsce system GAMER. Jest to produkt szwedzkiego koncernu zbrojeniowego Saab Group, w którym poprzez zastosowanie urządzeń optoelektronicznych i laserowych uzyskuje się bardzo duży wzrost poziomu realizmu ćwiczenia. Laserowe symulatory strzelań zakładane są na broni indywidualnej i zespołowej, a także na pojazdach, wozach bojowych i czołgach. Żołnierze wyposażeni są w zestawy foniczne informujące o skutkach rażenia, które warunkują podjęcie określonych działań. Istnieje możliwość używania symulatora w warunkach poligonowych, w obiektach zamkniętych (budynkach, schronach) i w terenie zurbanizowanym. Dodatkowym atutem systemu GAMER jest możliwość monitorowania ćwiczenia przez zespół kontrolny i kierownictwo ćwiczenia. Jest to bardzo istotne narzędzie do rzetelnej oceny ćwiczącego pododdziału (realizacji zadań taktycznych i ogniowych w dzień i w nocy), prowadzenia omówienia po wykonaniu działania, czy omówienia wstępnego ćwiczenia w formie „debaty na gorąco”. Materiał analityczny zebrany podczas ćwiczenia może być wykorzystany do realizacji badań naukowych.

Wyszczególnione aplikacje, oprogramowanie i platformy szkoleniowe posiadają możliwości z jakich nie zawsze w pełni korzystamy. Wynika to z faktu, że podejmujemy tylko pewne niezbędne aktywności aby osiągać założone cele, które określone zostały w programach kształcenia.

Przedstawione narzędzia dydaktyczne są możliwe do zastosowania w przygotowaniu elementów podsystemu militarnego, podczas realizacji procesu szkolenia i kształcenia w sposób zdalny albo hybrydowy.

Podjęta dyskusja stanowi tylko próbę zwrócenia uwagi czytelnika na aspekty nowoczesnych technologii cyfrowych, które możemy stosować w procesie szkolenia dowództw, wojsk, rezerw osobowych oraz w podsystemie kształcenia zawodowego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Można wzbudzić refleksję i zastanowić się nawet nad możliwościami „implementacji personalizacji kształcenia”, z wykorzystaniem dostępnych systemów informatycznych, a nawet sztucznej inteligencji, której możliwości są coraz większe, a oto przykładowe z nich:

- analiza dostępnych danych,
- indywidualne podejście do studentów,
- personalizacja materiałów edukacyjnych do podmiotu uczącego się,
- automatyzacja zadań administracyjnych w uczelni,

- wspieranie procesu nauczania online,
- wszechstronne zapewnienie wsparcia studentom,
- automatyczne tłumaczenie języków obcych .

Podjmowanie nowych wyzwań oraz odważne stosowanie w praktyce osiągnięć techniki wojskowej, specjalistycznego oprogramowania, aplikacji, platform szkoleniowych, systemów symulacyjnych oraz systemów wsparcia dowodzenia, z pewnością wpływa na zwiększenie poziomu profesjonalizacji podsystemu militarnego, zwiększając tym samym również poziom bezpieczeństwa Polski.

Zwiększanie zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych

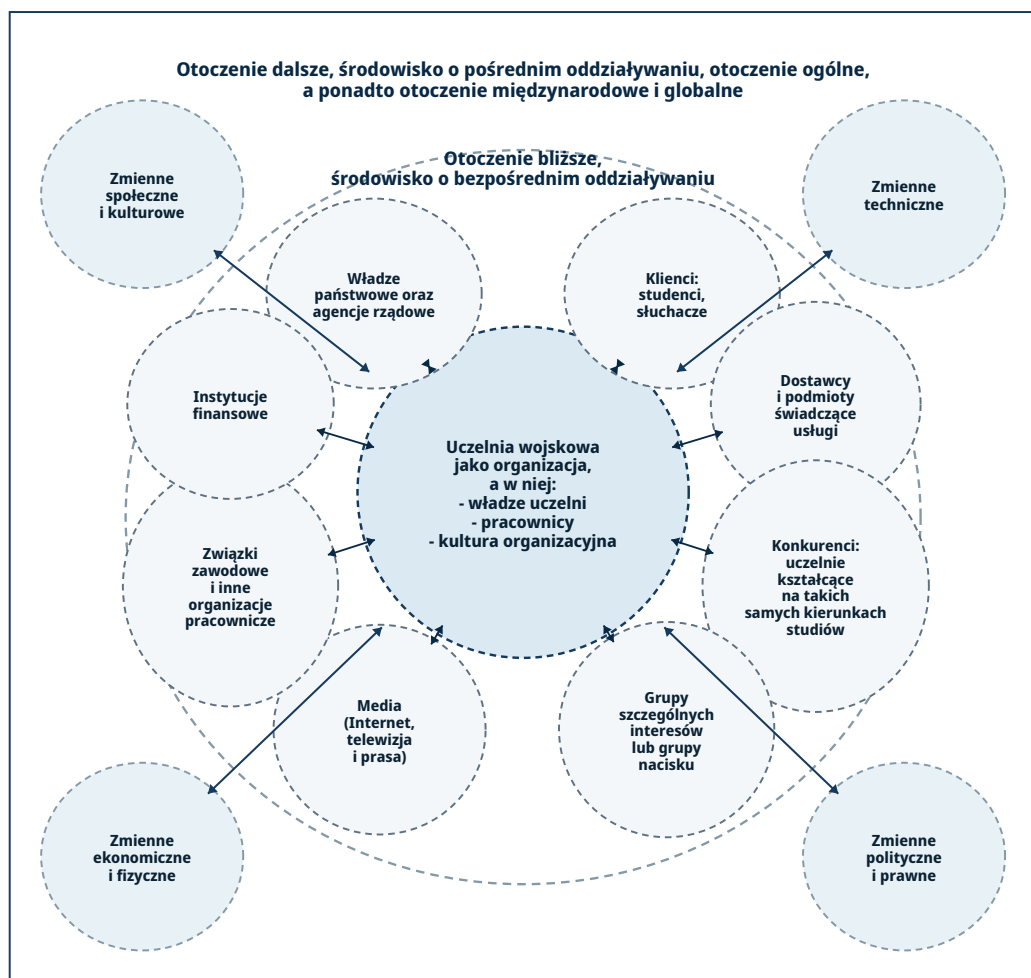
Dylematy dotyczące intensyfikacji zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych, które wspomagają przygotowanie elementów podsystemu militarnego, stanowią przedmiot badań większości środowisk akademickich. Dlatego w tej części podjęto dyskusję nad następującym problemem: Jakie są możliwości w zakresie zwiększenia praktycznego zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego?

Zjawiska towarzyszące praktycznemu wykorzystywaniu nowych technologii cyfrowych uzależnione są do wielu różnorodnych czynników.

Jeden z wielu zidentyfikowanych podziałów mówi o czynnikach związanych tylko i wyłącznie z samym człowiekiem, potocznie zwanych indywidualnymi, a wśród nich znajdują się: „zdolności, osobowość, potrzeby, wartości, motywacja, sposób przetwarzania informacji, preferencje w zakresie sposobów uczenia się oraz środowisko, w jakim przebiegał proces socjalizacji”¹⁰. Drugą stronę stanowią czynniki organizacyjne, które przedstawiono na rysunku 3, jak łatwo dostrzec istnieją źródła czynników zewnętrznych pochodzących z otoczenia bliższego i dalszego każdej organizacji. Nie bez znaczenia jest samo wnętrze organizacji, które na przykładzie uczelni kreowane jest przez jej władze, pracowników oraz określony poziom kultury organizacyjnej, na który wpływa chociażby stopień zbiurokratyzowania (przerost biurokratyzacji obniża poziom kultury organizacyjnej).

Takie środowisko ciągle podlega zmianom, na które możemy i powinniśmy reagować. Pojawiają się różnorodne technologie cyfrowe z których mamy szansę zacząć skutecznie korzystać. Faktem jest, że bardzo często związane jest to z ponoszeniem pewnych kosztów. Zgadzamy się na nie aby realizować zadania na najwyższym poziomie. Efektem powinien być dobrze

¹⁰ T. Majewski, D. Kurek, B.M. Szulc (2020). *Przywództwo, konteksty, reminiscencje, odniesienia*. Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa, s. 109.



Rys. 2. Źródła czynników organizacyjnych z elementami otoczenia

Źródło: P.R. Ostolski (2020). *Dylematy przygotowania metodycznego nauczycieli akademickich*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej. Warszawa, s. 113.

przygotowany i funkcjonujący system bezpieczeństwa państwa i wysoki poziom bezpieczeństwa narodowego.

Uzasadnione w tej części rozważań jest przypomnienie podstawowych terminów, które wyjaśnia nam W. Kitler: „Pojęcie bezpieczeństwa narodowego w naukach o bezpieczeństwie rozszerza tradycyjne rozumienie

bezpieczeństwa państwa, związane z realizacją funkcji państwa na rzecz zachowania terytorium, przetrwania społeczeństwa, zachowanie suwerennej władzy oraz ładu wewnętrznego i porządku prawnego o ochronę i obronę wartości, potrzeb, a także wsparcie realizacji celów i interesów właściwych jednostkom i grupom społecznym, z grupą państwową łącznie, historycznie, sytuacyjnie, przedmiotowo i podmiotowo zmiennych”¹¹.

Poszukując możliwości zwiększenia zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego, proponowałbym rozpocząć od wzniecenia wśród kierowniczej kadry potrzeby posiadania cech¹² jakimi charakteryzowali się wielcy przywódcy. Wydaje się to niezbędne do inspirowania innych oraz decydowania jakie cele należy osiągać poprzez realizację określonych zadań.

Kolejnym warunkiem jest determinacja do ciągłego wdrażania zmian ukierunkowanych na stosowanie nowoczesnych technologii cyfrowych w szkoleniu i kształceniu, aby inspirować i angażować emocjonalnie podmioty szkolenia w procesie osiągnięcia określonych efektów uczenia się.

Wdrażanie nowych systemów symulacyjnych, wsparcia dowodzenia, a nawet wspomagających planowanie zajęć i wykonywanie zadań administracyjnych przez pracowników jednostki organizacyjnej, nie może odbywać się w klimacie serii porażek i nieporozumień wywołujących frustrację i niezadowolenie. Decyzje podejmowane wśród kierowniczej kadry muszą być przemyślane, poprzedzone analizą, natomiast każdy nowoczesny system czy technologia cyfrowa jaką chcemy wykorzystywać powinna być poddana testowaniu przez przyszłych użytkowników.

Udział praktyków w projektowaniu i udoskonalaniu działania oprogramowania, aplikacji, platformy, systemu symulacyjnego czy systemu wsparcia dowodzenia, jest niezbędny jeśli chcemy mieć narzędzie o wysokim poziomie funkcjonalności, a nie tylko zadowolić się samym faktem posiadania czegoś nowego, co być może nie jest lepsze od poprzednio używanego. Udział w powstawaniu narzędzia powoduje utożsamienie się z nim jeszcze przed wdrożeniem, efektem będzie wyższy poziom motywacji do jego praktycznego zastosowania już w czasie testowania i podczas używania w działalności bieżącej, w tym również w czasie ćwiczeń wojskowych.

Organizując ćwiczenie dowódczo-sztabowe możemy skorzystać ze wskazanych w poprzedniej części systemów symulacyjnych i systemów wsparcia dowodzenia, takich jak system symulacyjny JTLS GO, system wsparcia

¹¹ W. Kitler (2018). *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 27.

¹² Zob. więcej, P.R. Ostolski (2022). *Cechy przywódcze kadr systemu bezpieczeństwa narodowego*. W *Edukacja ...*, red. D. Kaźmierczak, J. Ropski, O. Wasiuta i W. Zakrzewski, s. 161–180.

dowodzenia HMS C3IS JAŚMIN, JCATS, GAMER oraz TOPAZ, ale w przypadku braku dostępu do nich będziemy zmuszeni do przygotowania i przeprowadzenia znacznie prostszego ćwiczenia dowódczo-sztabowego na mapach. Podobna sytuacja może zaistnieć w przypadku treningu sztabowego, który możemy realizować z wykorzystaniem systemu wsparcia dowodzenia albo ograniczyć pracę sztabową osób funkcyjnych na stanowiskach w komórkach wewnętrznych organu dowodzenia jedynie do pracy na mapach, oleatach i komputerach stacjonarnych lub przenośnych.

Zwiększenie możliwości zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego jest uzależniona od czynników ekonomicznych jednostki organizacyjnej oraz wielu innych zmiennych zobrazowanych na rysunku 3. Świadomość w tym zakresie jest warunkiem do podejmowania decyzji poprzedzonych analizą możliwości wdrażania innowacji. Najważniejszym elementem warunkującym wykorzystanie osiągnięć nauki i techniki wojskowej będzie zawsze człowiek i jego decyzje.

Problem skali zastosowania chociażby sztucznej inteligencji (ang. Artificial Intelligence – AI) oraz narzędzia jakim jest chociażby ChatGPT w edukacji został opisany w Raporcie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości¹³, w którym odwołano się do wyników badań prowadzonych przez Impact Research i na tej podstawie możemy sądzić, że prawie połowa nauczycieli nie korzysta z tej technologii, a tylko 38% zezwala na jej wykorzystywanie przez uczniów.

Podsumowanie

Problemy badawcze skupione wokół diagnozowania poziomu zastosowania nowoczesnych technologii w realizowanych procesach przygotowania elementów podsystemu militarnego będą jeszcze długo stanowiły obszar zainteresowań wielu naukowców w Polsce i na świecie. Zawarte w tym artykule propozycje mogą być dla czytelnika źródłem wielu nowych inspiracji ze względu na szeroki zakres terenu badań i dużą różnorodność przedmiotów poznania naukowego.

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają na wskazanie kilku generalizujących konstatacji:

- scharakteryzowane kluczowe obszary kompetencyjne, które są niezbędne do stosowania nowoczesnych technologii procesie kształcenia

¹³ Zob. <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/85348:raport-parp-sztuczna-inteligencja-w-edukacji-perspektywy-i-zagrozenia> [dostęp: 30.08.2024].

- i szkolenia kadr podsystemu militarnego, ulegają ciągłej ewolucji w zależności od dynamicznie zmieniającego się otoczenia bliższego i dalszego;
- wdrażanie zmian powinno bazować na wynikach badań naukowych, których podstawę stanowi wiedza, również jako jeden z elementów wszelkich kompetencji;
 - wykorzystywane w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej różnorodne rodzaje oprogramowania, systemy symulacyjne, systemy wsparcia dowodzenia, platformy internetowe i aplikacje, tworzą nowe możliwości w zakresie realizacji zadań oraz generują wyzwania przyszłości w ich zintegrowanym zastosowaniu;
 - zmienne i turbulentne środowisko bezpieczeństwa wymaga posiadania pożądanych cech osobowości, określonego i ogólnie akceptowalnego systemu wartości, umiejętności inspirowania i zwiększonego poziomu zaangażowania się podmiotów systemu szkolenia w proces wdrażania transformacyjnych zmian opartych na technologiach cyfrowych;
 - kreatywność i zwiększenie skali zastosowaniu dostępnych systemów symulacyjnych i systemów wsparcia dowodzenia wpływa wzrost poziomu wyszkolenia kadr systemu bezpieczeństwa państwa.

Dzisiejsze wyzwania w zakresie funkcjonowania podsystemu militarnego, który jest zdolny do zapewnienia bezpieczeństwa państwa i jego obywateli, to przede wszystkim bardzo dobrze wykształcona kadra oficerska oraz profesjonalnie wyszkoleni żołnierze w pododdziałach.

Rozważania problemów badawczych na pewno nie wyczerpują podjętego tematu. Dają mimo wszystko podstawę innym naukowcom do szerszego i bardziej szczegółowego zagłębienia się w przedmiot poznania nauk o bezpieczeństwie, jakim jest podsystem militarny z jego podmiotami, a także zachodzącymi w nim faktami, zjawiskami i procesami.

Bibliografia

- Chrupek R. (2021). *Specyficzne środowiska walki*. W *Przegląd Sił Zbrojnych*. Wojskowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, nr 5.
- Czekierda P., Fingas B., Szala M. (2015). *Tutoring. Teoria i praktyka, studia przypadków*. Wolters Kluwer, Warszawa.
- Dziedziczak-Foltyn A., Karpińska-Musiał B., Sarnat-Ciastko A., *Tutoring drogą do doskonałości akademickiej*, Oficyna wydawnicza „Impuls”, Kraków 2020.
- Kitler W. (2018). *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

- Kaźmierczak D. (2021). *Projekt jako metoda szkoleniowa*. W *Edukacja w świecie VUCA, Szanse, wyzwania, zagrożenia*, Tom 2, red. D. Kaźmierczak, J. Ropski, O. Wasiuta i W. Zakrzewski, Wydawnictwo LIBRON, Kraków.
- Majewski T., Kurek D., Szulc B.M., *Przywództwo, konteksty, reminiscencje, odniesienia*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2020.
- Ostolski P.R. (2021). *Cechy przywódcze kadr systemu bezpieczeństwa narodowego*. W *Edukacja w świecie VUCA, Szanse, wyzwania, zagrożenia*. Tom 2, red. D. Kaźmierczak, J. Ropski, O. Wasiuta i W. Zakrzewski, Wydawnictwo LIBRON, Kraków.
- Ostolski P.R. (2022). *Informacja i edukacja w czasach pandemii*. W *Konteksty teoretyczne i praktyczne informacji w organizacji*, red. W. Scheffs, Wydawnictwo Naukowe Akademii Kaliskiej, Kalisz.
- Ostolski P.R. (2020). *Dylematy przygotowania metodycznego nauczycieli akademickich*. Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa.
- Ropski J. (2021). *Bezpieczeństwo edukacji w świecie VUCA*. W *Edukacja w świecie VUCA. Szanse, wyzwania, zagrożenia*. Tom 2, red. D. Kaźmierczak, J. Ropski, O. Wasiuta i W. Zakrzewski (red. nauk.), Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2021.
- Sarnat-Ciastko A. (2021). *Tutoring w Polskiej szkole*. DIFIN, Warszawa.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (2020), Warszawa.
- Szulc B.M., Pierzchała K. (2022). *Człowiek we współczesnym społeczeństwie (Wybrane problemy)*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny*. D. U. z 2022 poz. 665.
- Wiśniewski B. (2021). *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec teorii i praktyki*. W *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, Wydanie III uzupełnione i poszerzone, red. B. Wiśniewski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno.
- Wrzosek M. (2021). *Zarządzanie wiedzą w systemie bezpieczeństwa państwa*. W *Przegląd Sił Zbrojnych*. Wojskowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2021, nr 5.
- Zalecenia rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie*. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, Bruksela 4.6.2018, C 189.

Źródła internetowe

- <https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/5433?t=JCATS-przygotuje-wojsko-do-misji> [dostęp: 20.12.2023].
- <https://www.aktywnynauczyciel.pl/wiedza-sztuczna-inteligencja> [dostęp: 30.08.2024].
- <https://www.gov.pl/web/koronawirus/dystans-spoeczny-i-maseczki> [dostęp: 29.04.2023].
- <https://www.parp.gov.pl/component/content/article/85348:raport-parp-sztuczna-inteligencja-w-edukacji-perspektywy-i-zagrozenia> [dostęp: 30.08.2024].
- https://www.rolands.com/jtls/j_over.php [dostęp: 20.12.2023].
- <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art101721-marian-gorynia-praktyczna-filozofia-pandemii> [dostęp: 29.04.2023].
- <https://www.teldat.com.pl/oferta/produkty/oprogramowanie/123-hms-c3is-jasmin.html>, [dostęp: 20.12.2023].

<https://www.wbgroup.pl/produkt/topaz/> [dostęp: 20.12.2023].

https://www.youtube.com/watch?v=w3_mPGLaXM4 [dostęp: 20.12.2023].

Streszczenie

Współczesne kadry systemu bezpieczeństwa narodowego w swojej codziennej działalności muszą sprostać wzrastającym wyzwaniom w zakresie posiadania kompetencji cyfrowych. Szczególne znaczenie tego obszaru kompetencyjnego dostrzega się w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego w uczelniach wojskowych. Związane jest to z coraz powszechniejszym wykorzystywaniem nowoczesnych technologii w profesjonalizacji kadr Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, szkoleniu dowództw i wojsk oraz w szkoleniu rezerw osobowych. Zastosowanie narzędzi informatycznych, użytkowanie platform do kształcenia zdalnego, aż po obsługiwanie coraz bardziej zaawansowanego technicznie i cyfrowo sprzętu wojskowego, to perspektywa wyzwań z jakimi będziemy się musieli zmierzyć w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Dzisiaj jesteśmy świadkami ciekawego i jednocześnie bardzo złożonego badawczo zjawiska, które wynika z pewnego rodzaju przeskoku technicznego, związanego z realizacją planów modernizacji technicznej Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwsza część artykułu dotyczy rozważań nad obszarami kompetencyjnymi, które są kluczowe w stosowaniu nowoczesnych technologii w procesie kształcenia i szkolenia kadr podsystemu militarnego. Zwrócono uwagę czytelnika, na istotność faktu posiadania następujących kompetencji osobistych, społecznych i w zakresie umiejętności uczenia się oraz niezbędnych kompetencji cyfrowych, a także kompetencji w zakresie rozumienia i tworzenia informacji. Zakończono wzrastającą rolę wiedzy, która jest najcenniejszym zasobem, natomiast fakt jej posiadania jest koniecznym warunkiem abyśmy mogli przejść do praktyki oraz posiadali zdolności dokonywania przełomowych zmian. Druga część artykułu to wprowadzenie w świat multimedialnych, w tym aplikacji i platform internetowych, jakie możemy zastosować do realizacji procesu kształcenia i szkolenia podmiotów podsystemu militarnego w sposób zdalny. Wskazano niektóre systemy symulacyjne wykorzystywane w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej niektóre oraz systemy wsparcia dowodzenia. Kończącą część dyskusji skierowano na aspekty, które musimy uwzględniać podczas podejmowanych prób wdrażania i coraz powszechniejszego stosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w szkoleniu sił zbrojnych.

Diagnosis and prospects for the application of modern digital technologies in the process of preparing elements of the military subsystem

Abstract

Today's national security system personnel face increasing challenges in their daily activities in terms of possessing digital competence. The particular importance of this competence area is seen in the process of preparing elements of the military subsystem. This is related to the increasingly widespread use of modern education technologies in the improvement of the personnel of the Armed Forces of the Republic of Poland, the training of commands and troops and the training of personnel reserves. The use of IT tools, the use of platforms for remote learning, up to the

operation of increasingly technically and digitally advanced military equipment, is the prospect of the challenges we will have to face in a dynamically changing reality. Today, we are witnessing an interesting and at the same time research-complex phenomenon that results from a kind of technological leap. This is the result of plans for technical modernization of the Polish Armed Forces. The first part of the article discussed the areas of competence that are key to the use of modern technologies in the education and training of military personnel. The reader's attention was drawn to the importance of possessing the following personal, social, and learning skills, as well as the necessary digital skills and the ability to understand and create information. The growing role of knowledge, which is the most valuable resource, was emphasized, while the fact of possessing it is a necessary condition for us to be able to move on to practice and have the ability to make breakthrough changes. The second part of the article is an introduction to the world of multimedia, including applications and internet platforms that we can use to implement the process of remote education and training of military subsystem entities. Some simulation systems and command support systems used in the Armed Forces of the Republic of Poland were indicated. The final part of the discussion focused on aspects that we must take into account when attempting to implement and increasingly use modern digital technologies in the training of the armed forces.

Słowa kluczowe: System bezpieczeństwa, podsystem militarny, kompetencje

Keywords: Security system, military subsystem, competences

Robert Maciejewski

Akademia Nauk Stosowanych w Wałczu

ORCID: 0009-0000-3563-0932

Sztuczna inteligencja a transformacja współczesnych systemów politycznych. Szanse i wyzwania

Wstęp

Rozwój sztucznej inteligencji (SI) stanowi jedno z najbardziej przełomowych osiągnięć technologicznych XXI wieku. Coraz powszechniejsze zastosowanie zaawansowanych algorytmów w sektorach takich jak gospodarka, zdrowie, bezpieczeństwo czy edukacja nie pozostaje bez wpływu na sferę polityki. Zdolność SI do analizowania ogromnych zbiorów danych, identyfikowania wzorców zachowań oraz prognozowania preferencji społecznych sprawia, że politycy, rządy i korporacje coraz chętniej sięgają po te narzędzia w celu optymalizacji procesów decyzyjnych oraz komunikacji z obywatelami¹.

Współczesna polityka ulega stopniowej cyfryzacji, a jej praktyki coraz częściej są współtworzone przez nieludzkie podmioty – algorytmy, boty, systemy predykcyjne. Kampanie wyborcze korzystają z mikrotargetowania opartego na danych z mediów społecznościowych, a administracja publiczna wdraża automatyzację w zakresie zarządzania dokumentacją, analiz opinii publicznej czy nawet orzekania administracyjnego². Z jednej strony oznacza

¹ S. Zuboff (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. New York, Public Affairs.

² J. Susskind (2018). *Future Politics*. Oxford, Oxford University Press.

to potencjalną poprawę efektywności państwa, zwiększenie dostępu do usług publicznych oraz możliwość personalizacji polityki. Z drugiej – rodzi poważne pytania dotyczące przejrzystości, odpowiedzialności, prywatności i zagrożeń dla fundamentalnych zasad demokracji liberalnej³.

Sztuczna inteligencja nie tylko zmienia sposób, w jaki polityka jest uprawiana, ale także redefiniuje relację między obywatelem a państwem. Czy algorytmy mogą wspierać deliberację demokratyczną, czy raczej ją wypaczają? Czy możliwe jest utrzymanie ludzkiej kontroli nad decyzjami podejmowanymi z pomocą maszyn? W obliczu braku jednoznacznych regulacji prawnych oraz gwałtownego tempa rozwoju technologii, badanie wpływu SI na systemy polityczne staje się nie tylko istotne, ale wręcz niezbędne dla zrozumienia przyszłości życia publicznego⁴.

Celem niniejszego artykułu jest analiza wpływu sztucznej inteligencji na transformację współczesnej polityki w kontekście szans i wyzwań, jakie stawia przed demokracjami i systemami autorytarnymi. Autor podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie, czy SI stanowi nową jakość w zarządzaniu publicznym, czy też narzędzie o potencjale destabilizującym struktury społeczne i polityczne.

Problem badawczy i metody badawcze

Dynamiczny rozwój technologii sztucznej inteligencji (SI) w ostatnich latach stawia przed naukami politycznymi nowe wyzwania badawcze, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Coraz szersze zastosowanie SI w administracji publicznej, kampaniach wyborczych, procesach legislacyjnych czy w monitoringu opinii publicznej rodzi pytanie o kierunek i skalę zmian, jakie technologie te wprowadzają do relacji władza–obywatel. Problem badawczy niniejszego artykułu został sformułowany następująco:

W jaki sposób rozwój i zastosowanie sztucznej inteligencji wpływa na funkcjonowanie współczesnych systemów politycznych oraz na relacje między władzą a obywatelami?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, przyjęto zestaw hipotez badawczych, które ukierunkowują analizę.

³ V. Eubanks (2018). *Automating Inequality*. New York, St. Martin's Press.

⁴ N. Couldry, U.A. Mejias (2019). *The Costs of Connection*. Stanford, Stanford University Press, 2019.

Hipoteza główna

Zastosowanie sztucznej inteligencji w polityce przyczynia się do zwiększenia efektywności administracji publicznej, procesów decyzyjnych oraz komunikacji politycznej, umożliwiając lepsze dopasowanie działań władz do potrzeb społecznych.

Hipotezy pomocnicze

3. Sztuczna inteligencja, poprzez personalizację przekazów politycznych i automatyczne profilowanie obywateli, może pogłębiać nierówności informacyjne oraz sprzyjać manipulacji opinią publiczną.
4. Brak kompleksowych regulacji prawnych i standardów etycznych w zakresie stosowania SI w polityce stwarza ryzyko dla przejrzystości procesów decyzyjnych, odpowiedzialności władzy oraz stabilności systemów demokratycznych.
5. Model wdrażania SI w polityce jest ściśle związany z typem ustroju politycznego – w systemach autorytarnych dominuje jej rola jako narzędzia nadzoru, w demokracjach rynkowych jako narzędzia marketingu politycznego, a w modelach partycypacyjnych jako narzędzia usprawniającego usługi publiczne.

Metody badawcze

W celu weryfikacji hipotez i odpowiedzi na pytanie badawcze zastosowano triangulację metod badawczych, łącząc analizę jakościową i studia przypadków z analizą treści.

1. Analiza literatury przedmiotu

- Obejmuje przegląd publikacji naukowych dotyczących wpływu SI na politykę i administrację, raportów organizacji międzynarodowych i think-tanków (m.in. OECD, European Parliamentary Research Service – EPRS, OpenAI, UNESCO).
- Celem było ustalenie stanu badań, identyfikacja dominujących teorii oraz wyzwań etyczno-prawnych.
- Analizowano m.in. modele wdrożeń SI w sektorze publicznym, przypadki zastosowań w kampaniach politycznych oraz efekty dla procesów demokratycznych.

2. Studium przypadków (case study)

- Wybrano trzy państwa reprezentujące różne modele ustrojowe i podejścia do SI:

- **Chiny** – autorytarny model wykorzystania SI jako narzędzia nadzoru i kontroli społecznej.
 - **USA** – demokratyczny model rynkowy, w którym SI wykorzystywana jest głównie w marketingu politycznym, predykcji zachowań wyborczych i systemach bezpieczeństwa publicznego.
 - **Estonia** – partycypacyjny model cyfrowej administracji, w którym SI wspiera transparentność i dostępność usług publicznych.
- Analizowano kontekst polityczny, ramy prawne, techniczne i społeczne skutki wdrożeń.

3. Analiza treści (*content analysis*)

- Badaniu poddano przekazy polityczne w mediach społecznościowych wspomaganych SI, ze szczególnym uwzględnieniem targetowania reklam wyborczych.
- Analiza obejmowała: metody segmentacji odbiorców, treści komunikatów kierowanych do różnych grup oraz potencjalne mechanizmy manipulacji informacją.
- Dane pozyskano z raportów platform społecznościowych (np. biblioteki reklam politycznych Facebook/Meta), raportów organizacji monitorujących kampanie (np. Mozilla Foundation) oraz wcześniejszych badań akademickich.
- Dzięki zastosowaniu powyższych metod możliwe jest nie tylko opisanie zjawiska, ale i porównanie skutków wdrożeń SI w odmiennych kontekstach ustrojowych, co pozwala na wnioskowanie o uwarunkowaniach i uniwersalnych mechanizmach wpływu SI na procesy polityczne.

Teoretyczne ramy pojęciowe

Zanim przejdziemy do analizy praktycznych zastosowań sztucznej inteligencji w polityce, konieczne jest sprecyzowanie podstawowych pojęć, które stanowią fundament rozważań teoretycznych. Są nimi: sztuczna inteligencja (SI), polityka cyfrowa oraz demokracja algorytmiczna. Ich wzajemne powiązania pozwalają lepiej zrozumieć skalę i charakter transformacji, jakiej podlega współczesna sfera publiczna.

Sztuczna inteligencja definiowana jest jako dziedzina informatyki zajmująca się tworzeniem systemów zdolnych do wykonywania zadań, które normalnie wymagają ludzkiej inteligencji – takich jak rozumowanie, uczenie się, rozpoznawanie wzorców, podejmowanie decyzji czy rozumienie języka naturalnego⁵. W literaturze przedmiotu odróżnia się tzw. wąską SI (*narrow*

⁵ S. Russell, P. Norvig (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 4th ed., Hoboken, Pearson.

AI), skoncentrowaną na konkretnych zadaniach (np. filtrowanie treści w mediach społecznościowych), od ogólnej SI (general AI), której celem byłoby stworzenie maszyn dorównujących inteligencją człowiekowi w szerszym kontekście⁶.

Polityka cyfrowa to pojęcie obejmujące zarówno procesy polityczne zachodzące za pośrednictwem narzędzi cyfrowych (np. e-voting, e-administracja), jak i kształtowanie regulacji dotyczących sfery cyfrowej (np. ochrona danych, cyberbezpieczeństwo). W szerszym ujęciu, polityka cyfrowa obejmuje również wpływ technologii informacyjnych na struktury władzy, legitymizację decyzji oraz sposób komunikacji między aktorami politycznymi a obywatelami⁷.

Demokracja algorytmiczna odnosi się do sytuacji, w której algorytmy odgrywają znaczącą rolę w podejmowaniu decyzji politycznych, często bez pełnej przejrzystości, a czasem również poza demokratyczną kontrolą⁸. Może to prowadzić zarówno do bardziej precyzyjnej i responsywnej administracji, jak i do ryzyka koncentracji władzy w rękach podmiotów posiadających dostęp do danych i zdolność ich przetwarzania.

Szanse i korzyści z zastosowania SI w polityce

Choć dyskusja na temat sztucznej inteligencji w polityce często koncentruje się na zagrożeniach, nie można pomijać potencjalnych korzyści, jakie oferuje integracja zaawansowanych technologii w procesach zarządzania publicznego. W wielu przypadkach SI przyczynia się do usprawnienia działania instytucji, poprawy jakości podejmowanych decyzji, a także zwiększenia dostępności i efektywności usług publicznych. W szczególności pozytywne aspekty zastosowania sztucznej inteligencji uwidaczniają się w:

- **usprawnieniu procesów decyzyjnych i administracyjnych** – algorytmy mogą wspierać urzędników w analizie danych, przewidywaniu skutków decyzji oraz identyfikowaniu priorytetów polityki publicznej. Przykładem jest Estonia, gdzie systemy SI analizują wnioski urzędowe, automatyzują procedury administracyjne i wspierają cyfrową komunikację z obywatelami⁹. W tym kontekście szczególnie cenne okazuje się zastosowanie tzw. „systemów wspomagania decyzji” (Decision Support Systems – DSS), które potrafią integrować dane z różnych źródeł i proponować rekomendacje dla decydentów;

⁶ M. Tegmark (2017). *Life 3.0*. New York, Alfred A. Knopf.

⁷ W.H. Dutton (2009). *The Fifth Estate*. Oxford, Oxford University Press.

⁸ E. Morozov (2013). *To Save Everything, Click Here*. New York, Public Affairs.

⁹ Government of Estonia. *AI in Estonia*. <https://e-estonia.com> [dostęp: 10.08.2025].

- **przejrzystości i dostępie do informacji** – SI może służyć jako narzędzie zwiększające przejrzystość działania instytucji państwowych. Chatboty oraz systemy przetwarzania języka naturalnego pozwalają obywatelom uzyskać szybki dostęp do danych publicznych, przepisów prawnych i usług administracyjnych¹⁰. Wprowadzenie otwartych interfejsów API oraz narzędzi wizualizacji danych opartych na SI może dodatkowo ułatwić dziennikarzom, organizacjom pozarządowym i obywatelom analizę działań władz;
- **personalizacji usług publicznych** – na podstawie analizy danych demograficznych i behawioralnych SI może dostarczać spersonalizowane rekomendacje polityk publicznych. Może to obejmować np. dopasowanie świadczeń socjalnych, usług zdrowotnych czy ścieżek edukacyjnych do indywidualnych potrzeb obywateli¹¹. W modelu partycypacyjnym personalizacja nie ogranicza się jedynie do dostarczania usług, ale również do tworzenia narzędzi konsultacyjnych, które angażują obywateli w proces kształtowania rozwiązań;
- **wczesnym wykrywaniu zagrożeń** – algorytmy predykcyjne są wykorzystywane do prognozowania i przeciwdziałania zagrożeniom – od epidemii, przez zagrożenia klimatyczne, po niepokoje społeczne¹². W sytuacjach kryzysowych, takich jak pandemia COVID-19, SI umożliwia szybkie modelowanie scenariuszy rozwoju sytuacji i dopasowanie środków zaradczych w czasie rzeczywistym. Takie rozwiązania mogą przyczynić się do ograniczenia strat gospodarczych i społecznych;
- **partycypacji obywatelskiej** – SI może wspierać procesy deliberacyjne poprzez analizę opinii publicznej, automatyczne streszczanie debat, a nawet moderowanie dyskusji online w sposób promujący inkluzywność i argumentację merytoryczną¹³. Co więcej, narzędzia oparte na SI mogą ułatwiać tłumaczenia w czasie rzeczywistym, co jest szczególnie istotne w społeczeństwach wielojęzycznych, zwiększając równość dostępu do debaty publicznej;
- **zrównoważonym rozwoju i planowaniu strategicznym** – coraz częściej SI wykorzystywana jest do symulacji długoterminowych skutków decyzji politycznych w obszarach takich jak transport, energia czy urbanistyka. Analiza scenariuszowa oparta na danych pozwala uwzględnić skutki środowiskowe i społeczne jeszcze przed wdrożeniem polityki, co sprzyja realizacji celów zrównoważonego rozwoju;

¹⁰ C.R. Sunstein. *How Change Happens*. Cambridge, MIT Press.

¹¹ S.G. Verhulst, A. Young (2020). *The Potential of Data-Driven Public Policy*. The GovLab.

¹² World Economic Forum (2018). *Harnessing Artificial Intelligence for the Earth*. Geneva, WEF.

¹³ B. Noveck (2015). *Smart Citizens, Smarter State*. Harvard University Press.

- **optymalizacji wydatków publicznych** – zastosowanie SI w analizie budżetów i wydatków państwowych umożliwia wykrywanie nieefektywności, nadużyć oraz potencjalnych oszczędności. Automatyczne systemy kontroli finansów publicznych mogą także zmniejszać ryzyko korupcji i zwiększać zaufanie obywateli do instytucji państwowych.

Zagrożenia i dylematy etyczne

Korzyściom płynącym z wdrożenia sztucznej inteligencji w sferze polityki towarzyszą istotne zagrożenia, które dotyczą zarówno ładu instytucjonalnego, jak i podstawowych praw jednostki. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że bez odpowiednich mechanizmów kontroli i przejrzystości SI może stać się narzędziem wzmacniającym nierówności, polaryzację oraz autorytaryzm¹⁴. Wskazać w tym kontekście należy przede wszystkim na:

- **brak przejrzystości („czarne skrzynki”)** – zaawansowane modele uczenia maszynowego, w szczególności sieci neuronowe o głębokiej architekturze, są trudne do interpretacji nawet dla ich twórców. Problem ten utrudnia obywatelom i instytucjom publicznym ocenę przesłanek, które doprowadziły do konkretnego wyniku algorytmu. Przykładem jest stosowanie systemów predykcyjnych w wymiarze sprawiedliwości, takich jak amerykański COMPAS, który ocenia ryzyko recydywy – badania wykazały, że w niektórych przypadkach system ten generował stronnicze wyniki wobec mniejszości etnicznych, a uzyskanie wyjaśnienia metod działania było praktycznie niemożliwe¹⁵;
- **rozmycie odpowiedzialności** – w systemach zautomatyzowanego podejmowania decyzji często trudno jest wskazać jednoznacznie odpowiedzialnego podmiotu – czy jest nim programista, instytucja wdrażająca, dostawca danych, czy sam algorytm jako „narzędzie”. Problem ten dotyczy m.in. systemów przydzielających świadczenia społeczne w Holandii, gdzie automatyczne analizy prowadziły do błędnego uznawania rodzin za winne nadużyć, co skutkowało odebraniem zasiłków tysiącom osób i poważnym kryzysem politycznym¹⁶;
- **naruszenia prywatności i nadużycia danych** – skuteczność SI zależy od ogromnych ilości danych, w tym danych wrażliwych – medycznych, biometrycznych czy dotyczących aktywności online. W kontekście politycznym oznacza to możliwość masowego monitorowania obywateli. Przykład stanowi skandal Cambridge Analytica, gdzie dane z Facebooka

¹⁴ F. Pasquale (2015). *The Black Box Society*. Cambridge, Harvard University Press.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ M. Leese (2014). *The New Profiling*. Security Dialogue 45, no. 5, s. 494–511.

zostały wykorzystane do profilowania i targetowania wyborców w kampaniach w USA i Wielkiej Brytanii bez ich zgody¹⁷. W państwach autorytarnych, takich jak Chiny, systemy SI integrują dane z kamer monitoringu, transakcji finansowych i aktywności internetowej, tworząc szczegółowe profile społeczne obywateli;

- **manipulację informacją i polaryzację społeczeństwa** – personalizowane przekazy polityczne, generowane na podstawie analizy behawioralnej, mogą być używane do wzmacniania istniejących przekonań, co prowadzi do powstawania baniek informacyjnych (filter bubbles) i echo chambers. Efekt ten sprzyja polaryzacji i utrudnia prowadzenie merytorycznej debaty publicznej. Przykłady obejmują mikrotargetowane reklamy polityczne na Facebooku, które prezentowały różne wersje przekazu różnym grupom społecznym, często w sposób sprzeczny lub wykluczający się¹⁸;
- **reprodukcję uprzedzeń i nierówności** – algorytmy uczone na danych historycznych mogą utrwalać istniejące uprzedzenia społeczne, ekonomiczne i rasowe. Dzieje się tak m.in. w systemach rekrutacyjnych – przypadek Amazon, który musiał wycofać wewnętrzny algorytm rekrutacyjny po tym, jak okazało się, że faworyzuje on mężczyzn i odrzuca aplikacje kobiet w branży IT, jest tego wyrazistym przykładem. W polityce problem ten może prowadzić do systematycznego marginalizowania określonych grup społecznych w procesach decyzyjnych¹⁹;
- **potencjalną instrumentalizację w systemach autorytarnych** – SI może być wykorzystywana jako narzędzie utrwalania władzy poprzez nadzór, cenzurę i profilowanie polityczne. Systemy oceny obywateli w Chinach oraz algorytmy monitorujące nastroje społeczne w Rosji pokazują, że technologie te pozwalają rządowi reagować na potencjalne protesty jeszcze zanim te przyjmą zorganizowaną formę, co utrudnia spontaniczną mobilizację społeczną;
- **brak globalnych standardów etycznych i prawnych** – zróżnicowanie regulacji między państwami powoduje, że technologie opracowane w krajach o niskich standardach ochrony praw człowieka mogą być eksportowane i wykorzystywane w innych reżimach politycznych. Brak globalnego porozumienia w tej kwestii zwiększa ryzyko nierównego traktowania obywateli w różnych częściach świata.

¹⁷ C. Cadwalladr (2018). *The Cambridge Analytica Files*. The Guardian.

¹⁸ E. Pariser (2011). *The Filter Bubble*. New York, Penguin Press.

¹⁹ K. Crawford, R. Calo (2016). *There Is a Blind Spot in AI Research*. Nature 538, no. 7625, s. 311–313.

Analiza przypadków: Chiny, USA, Estonia

Analiza porównawcza trzech wybranych państw – Chin, Stanów Zjednoczonych i Estonii – pozwala dostrzec, jak różny kształt przyjmuje zastosowanie sztucznej inteligencji w zależności od modelu ustrojowego, celów politycznych i stopnia rozwoju cyfryzacji.

Chiny – SI jako narzędzie inżynierii społecznej i kontroli

Chiny stanowią przykład państwa, w którym sztuczna inteligencja jest integrowana z szeroko zakrojonymi programami nadzoru społecznego. Kluczową rolę odgrywa tu system Social Credit System, który gromadzi dane z różnych źródeł – rejestrów administracyjnych, transakcji finansowych, monitoringu miejskiego i aktywności w internecie w celu oceny wiarygodności obywateli.²⁰ Wspierane przez SI systemy rozpoznawania twarzy, takie jak Skynet i Sharp Eyes, obejmują setki milionów kamer w przestrzeni publicznej, zdolnych do identyfikacji w czasie rzeczywistym.

Przykładem jest miasto Rongcheng, które już od 2014 r. prowadzi lokalny system punktacji obywateli – wysoka ocena wiąże się z ułatwionym dostępem do kredytów czy preferencyjnymi warunkami zatrudnienia, a niska może skutkować ograniczeniem możliwości podróży lub korzystania z usług publicznych²¹. Sztuczna inteligencja wykorzystywana jest również w tzw. predykcyjnym utrzymaniu porządku (predictive policing), gdzie algorytmy analizują wzorce zachowań i dane geolokalizacyjne, aby przewidzieć potencjalne ogniska niepokoju społecznych jeszcze przed ich wystąpieniem.

Integracja SI z aparatem bezpieczeństwa państwa umożliwia władzom nie tylko reagowanie na zagrożenia, ale także ich proaktywne neutralizowanie. Krytycy wskazują, że jest to przykład „cyfrowego autorytaryzmu”, w którym technologie zwiększają efektywność represji kosztem wolności jednostki.

USA – komercjalizacja SI i wpływ platform

W Stanach Zjednoczonych rozwój SI jest w dużej mierze napędzany przez sektor prywatny, zwłaszcza firmy technologiczne z Doliny Krzemowej. Narzędzia te są wykorzystywane zarówno w administracji publicznej, jak i w polityce wyborczej.

Kampania prezydencka Baracka Obamy w 2012 r. uchodzi za pierwszy przykład szerokiego zastosowania mikrosegmentacji i analityki danych

²⁰ R. Creemers (2018). *China's Social Credit System*. SSRN.

²¹ E. Kania (2020). *The Rise of China's Surveillance State*. Foreign Affairs.

w celu maksymalizacji frekwencji określonych grup wyborców. Jeszcze większe kontrowersje wywołał skandal Cambridge Analytica, kiedy ujawniono, że dane milionów użytkowników Facebooka zostały pozyskane bez ich zgody i użyte do tworzenia psychologicznych profili wyborców, które następnie służyły do targetowania spersonalizowanych przekazów wyborczych.²²

Poza kampaniami wyborczymi SI wykorzystywana jest w systemach bezpieczeństwa publicznego, np. PredPol (obecnie Geolitica) – narzędzie do predykcji przestępczości, które analizuje dane o lokalizacji i czasie zdarzeń, aby przewidywać potencjalne „gorące punkty” w miastach. Choć rozwiązania te mają poprawiać efektywność działań policji, badania wykazują, że mogą utrzymywać istniejące uprzedzenia poprzez nadmierne koncentrowanie patroli w dzielnicach o historycznie wyższym wskaźniku interwencji.

W USA problemem jest również rosnący wpływ tzw. rynku uwagi – logiki działania mediów społecznościowych, które optymalizują algorytmy pod kątem zaangażowania użytkowników, co w praktyce sprzyja polaryzacji i rozpowszechnianiu treści kontrowersyjnych kosztem rzetelnej debaty publicznej.

Estonia – demokratyczna integracja SI w e-państwie

Estonia uchodzi za pioniera cyfryzacji usług publicznych i jednocześnie przykład państwa, które stara się wdrażać SI w sposób zgodny z zasadami przejrzystości i partycypacji. Już w latach 2000. kraj ten wprowadził platformę X-Road, umożliwiającą bezpieczną wymianę danych między instytucjami publicznymi i prywatnymi.

Obecnie Estończycy rozwijają program KrattAI, który zakłada stworzenie ekosystemu inteligentnych asystentów obsługujących obywateli w kontaktach z administracją²³. Dzięki temu mieszkańcy mogą załatwiać sprawy urzędowe online, korzystając z jednego punktu dostępu – niezależnie od tego, w której instytucji znajdują się potrzebne dane. Ważne jest, że obywatele zachowują kontrolę nad tym, kto i w jakim celu uzyskuje dostęp do ich informacji.

Przykładem praktycznego zastosowania SI w Estonii jest system automatycznego przydzielania zasiłków rodzinnych, który skrócił czas realizacji świadczenia z kilku tygodni do kilku minut. Kolejnym jest e-Residency – program umożliwiający obywatelom innych państw rejestrowanie firm i korzystanie z usług estońskiego e-państwa bez fizycznej obecności na jego terytorium.

²² D. Kreiss (2015). *Yes We Can (Profile You)*. The Guardian.

²³ Ministry of Economic Affairs and Communications (Estonia) (2023). *KrattAI Report*.

Estoński model pokazuje, że odpowiednio zaprojektowane ramy prawne, transparentność i edukacja cyfrowa obywateli mogą umożliwić wdrożenie SI w administracji publicznej w sposób wspierający demokrację, a nie ją ograniczający.

Wyniki badań

Przeprowadzona analiza literatury, dokumentów strategicznych oraz studiów przypadków państw o różnych modelach ustrojowych pozwala sformułować kilka kluczowych wniosków dotyczących roli sztucznej inteligencji w transformacji współczesnej polityki. I tak:

- **zastosowanie SI jest silnie kontekstowe** – porównanie Chin, USA i Estonii pokazuje, że kształt wdrożeń jest determinowany modelem ustrojowym oraz priorytetami politycznymi. W autorytarnych reżimach, takich jak Chiny, dominują wdrożenia związane z nadzorem i kontrolą społeczną. W demokracjach rynkowych (USA) akcent kładziony jest na komercjalizację procesów politycznych i wykorzystanie SI w marketingu wyborczym. W modelach partycypacyjnych (Estonia) sztuczna inteligencja wspiera modernizację usług publicznych, transparentność i dostępność²⁴;
- **następuje wzrost efektywności administracji, ale niekoniecznie demokracji** – dane z raportu OECD Digital Government Index 2023 wskazują, że państwa inwestujące w SI w administracji notują średnio 17% skrócenie czasu obsługi spraw urzędowych oraz 23% spadek kosztów operacyjnych w kluczowych usługach²⁵. Jednak badania Pew Research Center z 2022 r. pokazują, że jedynie 36% obywateli w krajach OECD uważa, iż technologie cyfrowe poprawiły przejrzystość działań rządu;
- **istnieje realne ryzyko nadużyć i erozji praw obywatelskich** – analiza projektów wdrożeń SI w 38 państwach (UNESCO 2023) ujawniła, że w 42% przypadków brak było przejrzystych procedur audytu algorytmów, a w 31% stwierdzono brak podstaw prawnych dla przetwarzania części danych.²⁶ Problem ten szczególnie dotyczy państw o niskim poziomie ochrony danych osobowych, gdzie systemy SI mogą działać w sposób niekontrolowany;
- **zauważalna jest niska świadomość społeczna mechanizmów SI** – badania Eurobarometru z 2023 r. wykazały, że tylko 28% obywateli UE deklaruje zrozumienie zasad działania algorytmów stosowanych

²⁴ E. Kania 2020. *The Rise of China's Surveillance State*. Foreign Affairs.

²⁵ European Commission (2019). *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*.

²⁶ H. Nissenbaum (2010). *Privacy in Context*. Stanford, Stanford University Press.

w administracji publicznej, a aż 54% obawia się, że technologie te mogą prowadzić do naruszeń prywatności²⁷;

- **wyłania się potrzeba systemowych ram regulacyjnych i standardów etycznych** – zalecenia European Commission's Ethics Guidelines for Trustworthy AI podkreślają konieczność wprowadzenia obowiązkowych rejestrów systemów SI w sektorze publicznym, audytów przejrzystości oraz mechanizmów nadzoru obywatelskiego²⁸. W kontekście globalnym kluczowym wyzwaniem jest brak spójnych norm – obecnie jedynie 21 państw na świecie posiada kompleksowe strategie regulacyjne dotyczące SI (stan na 2024 r.).

Tabela 1. Wybrane wskaźniki wykorzystania SI w polityce i administracji publicznej (2023)

Kraj	Główne zastosowania SI w polityce	Szacowany poziom cyfryzacji administracji (%)	Odsetek obywateli ufających SI w administracji (%)
Chiny	Nadzór, analiza nastrojów, social credit	85	62
USA	Marketing wyborczy, predictive policing	73	48
Estonia	E-administracja, automatyzacja świadczeń	92	71

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD (2023), UNESCO (2023), Eurobarometr (2023).

Analiza danych potwierdza, że korzyści w zakresie efektywności administracji mogą współistnieć z ryzykami osłabienia mechanizmów demokratycznej kontroli. Wysokie wskaźniki cyfryzacji (przypadek Estonii) idą w parze z większym zaufaniem obywateli, co wskazuje na znaczenie transparentności i edukacji cyfrowej. Natomiast w modelach, gdzie SI jest używana do nadzoru lub w celach komercyjnych, poziom zaufania jest niższy, a ryzyko nadużyć wyższe.

Wyniki sugerują, że samo wdrożenie SI nie jest gwarancją poprawy jakości demokracji – kluczowe jest to, w jaki sposób technologia jest projektowana, regulowana i nadzorowana. W państwach o ugruntowanych mechanizmach przejrzystości oraz wysokim kapitale społecznym wdrożenia SI częściej spotykają się z akceptacją i służą wzmacnianiu instytucji. W państwach, gdzie dominuje logika kontroli lub maksymalizacji zysku

²⁷ Veale M. et al. (2018). „Algorithms That Remember”. *Philosophical Transactions A* 376.

²⁸ European Commission (2019), *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*.

politycznego, SI może działać jako katalizator nierówności i narzędzie polaryzacji.²⁹

Podsumowanie

Analiza problematyki sztucznej inteligencji w polityce prowadzi do kilku zasadniczych wniosków. Po pierwsze, wpływ SI na życie polityczne jest w dużej mierze zależny od kontekstu ustrojowego oraz kultury instytucjonalnej. W systemach autorytarnych technologia ta jest wykorzystywana głównie jako narzędzie nadzoru i kontroli społecznej, czego przykładem są Chiny, natomiast w państwach liberalno-rynkowych, takich jak Stany Zjednoczone, dominuje komercjalizacja procesów politycznych oraz mikrotargetowanie przekazów wyborczych. Z kolei w modelach partycypacyjnych, jak Estonia, sztuczna inteligencja wspiera cyfryzację usług publicznych i zwiększa transparentność instytucji³⁰. Po drugie, rozwój zaawansowanych modeli algorytmicznych powoduje powstawanie asymetrii informacyjnych i zjawiska tzw. „czarnych skrzynek”, które utrudniają obywatelom oraz kontrolnym instytucjom zrozumienie procesów decyzyjnych i rozliczanie władzy³¹. Po trzecie, obserwuje się swoisty kompromis pomiędzy sprawnością a demokratycznym charakterem procesów – wzrost efektywności, mierzony skróceniem czasu procedur czy redukcją kosztów, nie zawsze przekłada się na wzrost legitymizacji władzy, a czasem jest wręcz osiągany kosztem przejrzystości i prawa obywateli do sprzeciwu³². Po czwarte, brak odpowiednich ram prawnych i standardów etycznych skutkuje ryzykiem systemowych nadużyć, takich jak profilowanie, manipulacja informacją czy naruszenia prywatności, które mogą prowadzić do erozji zaufania publicznego i osłabienia rządów prawa³³. Wreszcie, wysoki poziom kapitału społecznego, obejmujący transparentność wdrożeń, edukację i partycypację obywateli, sprzyja większemu zaufaniu do technologii SI w administracji publicznej, co potwierdza przykład Estonii³⁴.

Aby zminimalizować ryzyka i zmaksymalizować potencjalne korzyści płynące z wykorzystania SI w polityce, niezbędne są kompleksowe działania normatywne, instytucjonalne, techniczne i edukacyjne, wdrażane w sposób etapowy. W warstwie prawnej i polityki publicznej istotne jest stworzenie

²⁹ T. Hwang (2020). *Subprime Attention Crisis*. New York, FSG Originals.

³⁰ E. Kania (2020). *The Rise of China's Surveillance State*. Foreign Affairs.

³¹ M. Leese (2014). *The New Profiling*. Security Dialogue 45, no. 5, s. 494–511.

³² *Ibidem*.

³³ C. Cadwalladr (2018). *The Cambridge Analytica Files*. The Guardian.

³⁴ Government of Estonia. *AI in Estonia*. <https://e-estonia.com> [dostęp: 10.07.2025].

rejestrów systemów SI używanych w sektorze publicznym, zawierającego informacje o celach, danych, metrykach, dostawcach i statusie audytu³⁵. Konieczne jest również wprowadzenie obowiązkowej oceny skutków dla praw podstawowych przed wdrożeniem systemów wysokiego ryzyka, wraz z publicznie dostępnym streszczeniem w języku zrozumiałym dla obywateli³⁶. Należy zagwarantować obywatelom prawo do wyjaśnienia i zakwestionowania decyzji automatycznej, zapewnić obecność człowieka w procesie decyzyjnym w sprawach o wysokim znaczeniu społecznym oraz wprowadzić ograniczenia dotyczące stosowania biometrycznej identyfikacji w czasie rzeczywistym i mikrotargetowania politycznego³⁷. W obszarze kampanii wyborczych powinny funkcjonować biblioteki reklam ujawniające informacje o płatniku i kryteriach targetowania, obowiązek oznaczania treści syntetycznych oraz mechanizmy szybkiego reagowania na kampanie wątpliwe³⁸. Zamówienia publiczne w zakresie SI muszą być obwarowane klauzulami dostępu do dokumentacji, dzienników decyzji, modeli i zestawów testowych oraz wymogiem interoperacyjności.

Z punktu widzenia zarządzania i nadzoru instytucjonalnego zaleca się powołanie pełnomocników ds. SI w każdej jednostce administracyjnej, ustanowienie rad ds. SI i praw obywatelskich z udziałem ekspertów oraz organizacji pozarządowych, a także wdrożenie jasnych procedur odpowiedzialności (RACI), ścieżek audytowych i mechanizmów reagowania na incydenty³⁹. Na poziomie technicznym należy dążyć do zapewnienia wyjaśnialności adekwatnej do odbiorcy – od krótkich uzasadnień dla obywateli po szczegółowe dokumentacje dla audytorów – prowadzenia regularnych testów uprzedzeń, ochrony prywatności zgodnie z zasadą *privacy by design*, wzmacniania odporności systemów oraz dokumentowania pochodzenia danych i modeli⁴⁰.

Audyt systemów SI powinien być prowadzony niezależnie i regularnie, obejmując dane, modele, procesy i aspekty bezpieczeństwa. Wskazane jest stosowanie metod „red-teamingu” do testowania odporności na manipulacje oraz stworzenie programów „bezpiecznej przystani” dla sygnalistów. Edukacja i partycypacja obywatelska są kluczowe dla wzmacniania zaufania – należy wprowadzić edukację algorytmiczną w szkołach i administracji, organizować panele obywatelskie i ustanowić rzecznika algorytmicznego⁴¹.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ M. Leese (2014). *The New Profiling*. *Security Dialogue* 45, no. 5, s. 494–511.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ K. Crawford K., R. Calo (2016). *There Is a Blind Spot in AI Research*. *Nature* 538, no. 7625, s. 311–313.

⁴¹ *Ibidem*.

Działania te powinny być wspierane przez polityki zarządzania danymi i infrastrukturą – od tworzenia katalogów danych publicznych i zapewnienia ich jakości, po stosowanie danych syntetycznych w testach oraz zapewnienie interoperacyjności rozwiązań. Niezbędny jest także stały monitoring efektów wdrożeń poprzez obserwatoria SI, raporty kwartalne, ewaluacje przyrostowe oraz repozytoria dobrych praktyk⁴².

Realizacja tych postulatów wymaga harmonogramu obejmującego szybkie działania w ciągu pierwszych trzech miesięcy (powołanie pełnomocnika, inwentaryzacja systemów, uruchomienie kanałów zgłoszeń), wdrożenie regulacji i audytów pilotażowych do pół roku, zapewnienie obecności człowieka w procesach wysokiego ryzyka i rozpoczęcie konsultacji obywatelskich do roku, a w perspektywie dwóch lat – pełną rotację audytów, wprowadzenie ograniczeń mikrotargetowania i uruchomienie stałego obserwatorium. Postęp wdrożeń należy oceniać za pomocą mierników obejmujących przejrzystość, odpowiedzialność, sprawiedliwość, zaufanie publiczne i bezpieczeństwo⁴³.

Realizacja wskazanych działań wymaga jednocześnie świadomości ryzyk wdrożeniowych, takich jak formalistyczne podejście do etyki („compliance theatre”), niedobór kompetencji, uzależnienie od jednego dostawcy (vendor lock-in) czy przeciążenie regulacyjne w obszarze innowacji niskiego ryzyka. Każde z tych zagrożeń można jednak ograniczyć poprzez staranne projektowanie regulacji, rozwój kompetencji i elastyczne podejście oparte na ocenie poziomu ryzyka.

Aby sprawność nie była kupowana kosztem demokracji, potrzebny jest zestaw wzmacniających się polityk: rejestry i oceny skutków (przejrzystość), prawa proceduralne (odwołanie, wyjaśnienie), audyty techniczne (sprawiedliwość, prywatność), a także edukacja i realna partycypacja obywateli. Tam, gdzie architektura informacyjna sprzyja polaryzacji i manipulacji, trzeba równolegle korygować bodźce rynkowe platform i praktyki kampanijne. Właśnie taka, warstwowa i ryzyko-ważona strategia pozwala wykorzystać potencjał SI, chroniąc zarazem prawa i zaufanie publiczne.

Bibliografia

- Cadwalladr C. (2018). *The Cambridge Analytica Files*. The Guardian.
- Couldry N., Mejias M.A. (2019). *The Costs of Connection*. Stanford, Stanford University Press.
- Crawford K., Calo R. (2016). *There Is a Blind Spot in AI Research*. Nature 538, no. 7625.
- Creemers R. (2018). *China's Social Credit System*. SSRN.

⁴² Government of Estonia. *AI in Estonia*. <https://e-estonia.com> [dostęp: 10.07.2025].

⁴³ *Ibidem*.

- Dutton W.H. (2009). *The Fifth Estate*. Oxford, Oxford University Press.
- Eubanks V. (2018). *Automating Inequality*, New York, St. Martin's Press.
- European Commission (2019). *Ethics Guidelines for Trustworthy AI*.
- Government of Estonia. *AI in Estonia*. <https://e-estonia.com>.
- Hwang T. (2020). *Subprime Attention Crisis*, New York, FSG Originals.
- Kania E. (2020). *The Rise of China's Surveillance State*. Foreign Affairs.
- Kreiss D. (2015). *Yes We Can (Profile You)*. The Guardian.
- Leese M. (2014). *The New Profiling*. Security Dialogue 45, no. 5.
- Ministry of Economic Affairs and Communications (Estonia) (2023). *KrattAI Report*.
- Morozov E. (2013). *To Save Everything, Click Here*. New York, Public Affairs.
- Nissenbaum H. (2010). *Privacy in Context*, Stanford: Stanford University Press.
- Noveck B. (2015). *Smart Citizens, Smarter State*, Harvard University Press.
- Pariser E. (2011). *The Filter Bubble*, New York: Penguin Press.
- Pasquale F. (2015). *The Black Box Society*. Cambridge, Harvard University Press.
- Russell S., Norvig P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 4th ed., Hoboken: Pearson.
- Sunstein C.R. (2019). *How Change Happens*. Cambridge, MIT Press.
- Susskind J. (2018). *Future Politics*. Oxford, Oxford University Press.
- Tegmark M. (2017). *Life 3.0*. New York, Alfred A. Knopf.
- Veale M. et al. (2018). *Algorithms That Remember*. Philosophical Transactions A 376.
- Verhulst S.G. Young A. (2020). *The Potential of Data-Driven Public Policy*, The GovLab.
- World Economic Forum (2018). *Harnessing Artificial Intelligence for the Earth*. Geneva, WEF.
- Zuboff S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. New York, Public Affairs.

Streszczenie

Artykuł analizuje wpływ sztucznej inteligencji (SI) na współczesną politykę w kontekście korzyści i zagrożeń. Na podstawie przeglądu literatury, analizy przypadków (Chiny, USA, Estonia) oraz identyfikacji teoretycznych i praktycznych aspektów SI, opracowano wnioski dotyczące kierunków zmian w procesach decyzyjnych, strukturze władzy oraz jakości demokracji. Artykuł wskazuje, że choć SI może zwiększać efektywność i dostępność usług publicznych, jednocześnie niesie ryzyko erozji przejrzystości, odpowiedzialności i wolności obywatelskich. Zakończenie zawiera rekomendacje dotyczące regulacji, edukacji oraz dalszych badań nad demokratycznym wdrażaniem technologii SI.

Artificial Intelligence and the Transformation of Contemporary Political Systems: Opportunities and Challenges

Abstract

The article analyzes the impact of artificial intelligence (AI) on modern politics in the context of benefits and risks. Based on a literature review, a case study (China, the US, Estonia), and identification of theoretical and practical aspects of AI, conclusions are drawn about the direction of change in decision-making processes, the

structure of government, and the quality of democracy. The article points out that while AI can increase the efficiency and accessibility of public services, at the same time it carries the risk of eroding transparency, accountability and civil liberties. It concludes with recommendations for regulation, education and further research into the democratic implementation of AI technology.

Słowa kluczowe: sztuczna inteligencja, polityka, demokracja, algorytmy, nadzór, cyfryzacja, transformacja polityczna

Keywords: artificial intelligence, politics, democracy, algorithms, surveillance, digitization, political transformation

Jacek Kalinko

ORCID 0000-0003-4634-3968

Akademia Pożarnicza

Marcin Łapicz

ORCID 0000-0002-1890-9410

Akademia Pożarnicza

Rola Państwowej Straży Pożarnej w zarządzaniu kryzysowym w trakcie działań przeciwpowodziowych w 2024 roku

Wstęp

W ramach ewolucji cywilizacji dochodzi do rozwoju osiągnięć społeczeństwa w kolejnych epokach historycznych. W wyniku zachodzących zmian doszło do wzrostu m.in. poziomu wiedzy ścisłej i techniki. Równolegle wraz z rozwojem technicznym, powstaje coraz więcej czynników antropogenicznych wpływających na globalne zmiany klimatyczne. W ramach przedmiotowych zmian bardzo często dochodzi o zwiększenia natężenia charakteru działania sił natury (m.in. powodzi). Należy również podkreślić, iż zjawisko powodzi „istnieje tylko w odbiorze człowieka – jest to sytuacja, w której gwałtowne wezbranie wody powoduje zniszczenia w majątku, infrastrukturze a także zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi”¹.

¹ *Dlaczego pomimo susz, ciągle zdarzają się powodzie (2024)*. <https://www.wwf.pl/dlaczego-pomimo-susz-ciagle-zdarzaja-sie-powodzie>. [dostęp: 26.03.2025 r.].

W ramach planowania i organizacji przeciwdziałania m.in. takim zjawiskom jak powódź, opracowano założenia dla organów administracji publicznej, w których określono zakres ich działania w ramach zapobiegania, przygotowania, reagowania, usuwaniu skutków oraz odtwarzania zasobów i infrastruktury krytycznej². Od 2007 w Polsce funkcjonuje dedykowana podstawa prawna³ funkcjonowania decydentów z administracji publicznej w ramach zarządzania kryzysowego. W ramach przygotowanego aktu normatywnego zebrano i skonsolidowano szereg pojęć, zadań, ról, zagadnień i okoliczności związanych z funkcjonowaniem aparatu zarządczego systemu zarządzania kryzysowego, który się składa z 3 elementów. W ramach przedmiotowych elementów występują organy decyzyjne, opiniodawczo-doradcze i organy pomocnicze⁴. W ramach procesu zarządczego organ decyzyjny ma do dyspozycji m.in. potencjał Państwowej Straży Pożarnej (PSP). Instytucja ta pełni swoje standardowe funkcje wykonawcze woli i potrzeb organu decyzyjnego (podmiotów zarządzania kryzysowego). Natomiast w ramach powodzi, która wystąpiła w Polsce w 2024 r. doszło do niespotykanej dotychczas sytuacji. Na mocy decyzji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, wybrani oficerowie, zostali pełnomocnikami, którzy przejęli obowiązki od lokalnych (powiatowych) organów administracji publicznej (burmistrzów m.in. Stronia Śląskiego i Łódka-Zdroju). Doszło więc do bardzo ciekawej sytuacji, w której przedstawiciele instytucji wykonawczej w ramach działalności zarządzania kryzysowego, na mocny nadanych ponadstandardowych uprawnień, stają się decydentami w systemie zarządzania kryzysowego.

Metody

Inspiracją do niniejszego opracowania były cykliczne rozważania autorów na temat roli i zastosowania zawodowej służby pożarniczej (Państwowej Straży Pożarnej) w ramach walki z klęskami żywiołowymi⁵. W ramach wspomnianych rozważań, autorzy dokonali analizy dostępnych publikacji z zakresu zarządzania kryzysowego i działań Państwowej Straży Pożarnej, w których poruszane są zagadnienia z obszaru roli Państwowej Straży Pożarnej w zarządzaniu kryzysowym podczas wystąpienia klęski żywiołowej

² Art. 2 Ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. z 2007 r., poz. 590 z późn. zm.

³ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. z 2007 r., poz. 590 z późn. zm.

⁴ P. Gromek (2017). *Państwowa Straż Pożarna a Zarządzanie Kryzysowe. Ujęcie strukturalne*, Zeszyty Naukowe SGSP 2017. Nr 63/3/2017, s. 28.

⁵ Art. 1 ust. 1 Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej Dz.U. 1991 Nr 88 poz. 400 z późn. zm.

w postaci powodzi. Na podstawie wstępnych badań autorzy stwierdzili, że wielu autorów odnosi się do standardowej roli PSP jako organu wykonawczego kierowanego przez organy administracji publicznej w ramach zarządzania kryzysowego⁶. Na podstawie porównania swoich doświadczeń z trzech ostatnich powodzi (w 2009, 2010 i 2024 r.), postawili pytanie: jaka jest standardowa rola Państwowej Straży Pożarnej w zarządzaniu kryzysowym i jaką nową rolę pełniła PSP w trakcie powodzi w 2024 roku?

Przy tak skonstruowanym problemie, autorzy prowadząc swoje badania, oparli je na metodach teoretycznych, w szczególności stosując metodę analizy⁷ aktów prawnych oraz dostępnej literatury odnoszących się do roli PSP w zarządzaniu kryzysowym. Autorzy zastosowali również inne metody teoretyczne m.in. syntezę, która umożliwiła łączenie w całość wyodrębnionych i zbadanych w czasie analizy faktów⁸. W doborze materiałów poddanych badaniom teoretycznym (aktów prawnych, publikacji zwartych, artykułów) autorzy wyselekcjonowali je zgodnie z zasadami zgodnymi z doborem celowym próby⁹.

Głównym celem utylitarnym niniejszego wysiłku badawczego jest uwytklenie standardowej roli PSP w omawianych zagadnieniach oraz weryfikacja jej nowej roli w ramach powodzi w 2024 r. Biorąc pod uwagę złożoność obszaru, autorzy wstępnie nie formułują hipotezy definiującej jednoznacznie jaka była rola PSP w zarządzaniu kryzysowym w trakcie działań przeciwpowodziowych w 2024 r.

Podstawowe zadania PSP w ramach wystąpienia powodzi

Rozpoczynając rozważania nad rolą Państwowej Straży Pożarnej w zarządzaniu kryzysowym w trakcie działań przeciwpowodziowych w 2024 r. należy rozpocząć od skupienia się na zastosowanym pojęciu działań przeciwpowodziowych. Należy zaznaczyć, iż zastosowane pojęcie nie posiada precyzyjnej definicji literaturowej i normatywnej. Natomiast zgodnie z założeniem autorów, w kontekście przedmiotowego opracowania, działaniami przeciwpowodziowymi nazywamy reagowanie (np. ratownicze przez PSP) na powstałe skutki powodzi (np. monitorowanie, uszczelnianie i wzmacnianie wałów, ewakuację ludności).

⁶ Art. 2 Ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. z 2007 r., poz. 590 z późn. zm.

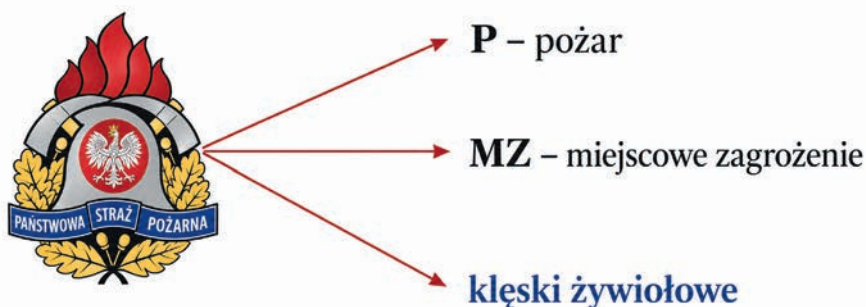
⁷ M. Cieślarczyk (red.). (2006). *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*. AON, Warszawa, s. 45–60.

⁸ M. Pelc (2011). *Elementy metodologii badań naukowych*. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa, s. 67

⁹ J. Apanowicz (2002). *Metodologia ogólna*. wyd. Bernardinum, Gdynia, s. 109.

W myśl powyższego założenia pojęcie to związane jest z podejmowaniem czynnych działań przez zasoby ludzkie np. z podmiotów ratowniczych. Należy nadmienić, iż w ramach przedmiotowych rozważań autorzy nie utożsamiają tego pojęcia z pojęciem ochrony przeciwpowodziowej, która jest rozumiana jako „zespół środków technicznych i pozatechnicznych zapobiegających powodziom lub ograniczających ich rozmiary i skutki”¹⁰. Przedmiotowa ochrona przeciwpowodziowa ma charakter środków administracyjnych, ekonomicznych lub technicznych (ochrona czynna np. w postaci zbiorników retencyjnych i ochrona bierna np. wały przeciwpowodziowe).

Przed przeniesieniem rozważań na grunt zarządzania kryzysowego, jego poziomów i elementów, należy nakreślić podstawy funkcjonowania PSP w trakcie zjawisk typu powódź. W ramach aktu normującego istnienie i funkcjonowanie PSP¹¹ ustanowiono utylitarne przeznaczenie tejże formacji, jako zawodową, umundurowaną i wyposażoną w specjalistyczny sprzęt formację, przeznaczoną do walki z pożarami (P), klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami (MZ)¹². Jak zobrazowano na rysunku 1, w wymiarze ogólnym, PSP realizuje 3 podstawowe zadania, w tym walkę z klęskami żywiołowymi. W ramach uszczegółowienia, klęskami żywiołowymi nazywamy m.in. katastrofy naturalne np. w postaci powodzi¹³.



Rys. 1. Podstawowe kierunki działań ratowniczych PSP

Źródło: opracowanie własne.

¹⁰ Encyklopedia PWN (2025). <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ochrona-przeciwpowodziowa;3949669.html>, [dostęp: 26.03.2025 r.].

¹¹ Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej Dz.U. 1991 Nr 88 poz. 400 z późn. zm.

¹² Ibidem. art. 1.

¹³ Art. 3 ust. 1 Ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej Dz.U. 2002 Nr 62 poz. 558 z późn. zm.

Należy również dodać, iż w wymiarze szczegółowym PSP narzucono zadania w ramach działań przeciwpowodziowych¹⁴:

- rozpoznawanie zagrożeń pożarowych i innych miejscowych zagrożeń,
- organizowanie i prowadzenie akcji ratowniczych w obliczu wymienionych powyżej okoliczności,
- wykonywanie pomocniczych, specjalistycznych czynności ratowniczych w czasie klęsk żywiołowych lub likwidacji miejscowych zagrożeń przez inne podmioty ratownictwa,
- nadzór nad przestrzeganiem przepisów przeciwpożarowych,
- prowadzenie prac naukowo-badawczych w zakresie ochrony przeciwpożarowej oraz ochrony ludności,
- współpraca z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych (w zakresie niezbędnym do realizacji jego zadań ustawowych),
- współdziałanie ze strażami pożarnymi i służbami ratowniczymi innych państw oraz ich organizacjami międzynarodowymi na podstawie wiążących Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych oraz odrębnych przepisów,
- realizacja innych zadań wynikających z wiążących Rzeczpospolitą Polskę umów międzynarodowych na zasadach i w zakresie w nich określonych.

Po przeanalizowaniu przytoczonych ustawowych zapisów wynika fakt, iż PSP jest dedykowaną formacją ratowniczą do działań na potrzeby zwalczania klęsk żywiołowych, w tym zwalczania skutków powodzi.

Standardowa rola PSP w zarządzaniu kryzysowym

W dalszych rozważaniach nad rolą PSP w zarządzaniu kryzysowym (w tym w jej strukturach) należy się skupić na prawnej definicji zarządzania kryzysowego. Z analizy treści właściwej ustawy o zarządzaniu kryzysowym, która to określa organy właściwe w sprawach zarządzania kryzysowego oraz m.in. ich zadania, wynika, że zarządzanie kryzysowe to „działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej”¹⁵. Z przy-

¹⁴ Art. 1 ust. 2 Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej Dz.U. 1991 Nr 88 poz. 400 z późn. zm.

¹⁵ Art. 2 Ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. z 2007 r., poz. 590 z późn. zm.

wołanej definicji jednoznacznie należy odczytać, iż podmiotami zarządzania kryzysowego są wyłącznie organy administracji publicznej. „To one zostały wyznaczone do zarządzania (kierowania) bezpieczeństwem państwa w analizowanym kontekście. One tylko budują system zarządzania kryzysowego”¹⁶.

Rozwijając temat zarządzania kryzysowego warto nakreślić jego poziomy i odpowiednie organy. Wyniki analizy zapisów ustawy o zarządzaniu kryzysowym wskazują, że w Rzeczypospolitej Polskiej zarządzanie kryzysowe funkcjonuje na czterech poziomach (szczeblach administracyjnych):

- krajowym,
- wojewódzkim,
- powiatowym,
- gminnym.

W powyższym podziale można wyodrębnić poziomy realizujące funkcję koordynującą lub funkcję wykonawczą. „Poziom powiatowy i gminny zalicza się do poziomu lokalnego, który spełnia funkcję wykonawczą. Natomiast pozostałe poziomy spełniają przede wszystkim funkcję koordynującą”¹⁷. Ze względu na cechy i rozmiar sytuacji kryzysowych, mogą one wpłynąć na ludność danych gmin, powiatów, województw i kraju. Zasadnym więc jest oczekiwać, iż poszczególne struktury zarządzania kryzysowego (na danym poziomie) będą budowane w oparciu o odpowiednie organy administracji publicznej.

Organizacja systemu zarządzania kryzysowego opiera się o kilka zasad, jedna z nich odnosi się do organu kierowania (decydenta): zasada prymatu jednoosobowego kierownictwa¹⁸, która zakłada powierzenie kompetencji decyzyjnych jednej osobie funkcyjnej. Zgodnie z powyższą zasadą jedną z części (organu) aparatu zarządczego systemu zarządzania kryzysowego jest organ decyzyjny. Ponadto można wymienić organ opiniodawczo-doradczy oraz organ pomocniczy. Każdy z tych trzech organów pełni odpowiednią funkcję w strukturze zarządzania kryzysowego w państwie:

- organ decyzyjny decydenta właściwego danemu poziomowi podziału administracji państwa (wójt, burmistrz, prezydent miasta, starosta, wojewoda, premier),
- organ opiniodawczo-doradczy w postaci zespołów zarządzania kryzysowego,

¹⁶ P. Gromek (2017). *Państwowa Straż Pożarna a Zarządzanie Kryzysowe. Ujęcie strukturalne. Zeszyty Naukowe SGSP 2017, Nr 63/3/2017, s. 26.*

¹⁷ W. Otwinowski (2015). *Podstawy zarządzania kryzysowego i systemu obronnego. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań, s.26.*

¹⁸ J. Gryz, W. Kitler (red.). (2007). *System reagowania kryzysowego. Wyd. A. Marszałek, Toruń 2007, s. 203.*

- organ pomocniczy w postaci centrów zarządzania kryzysowego wspieranego przez komórkę odpowiedzialną za zarządzanie kryzysowe w danym poziomie urzędu administracji publicznej.

Zespoły zarządzania kryzysowego jako organ opiniodawczo-doradczy w strukturze zarządzania kryzysowego stanowi wsparcie merytoryczne decydenta (organu decyzyjnego) i funkcjonuje w formie kolegalnej, czyli składa się z założenia z wielu osób piastujących różne funkcje¹⁹. Zgodnie z zapisami ustawy o zarządzaniu kryzysowym stały skład poszczególnych zespołów zarządzania kryzysowego jest określony i nie przewidziano w nich przedstawicieli PSP. Jednocześnie przedmiotowe przepisy umożliwiają decydentowi włączenie, w zależności od potrzeb, przedstawicieli PSP:

- Komendanta Głównego PSP jako członka w posiedzeniach Rządowego Zespołu Zarządzania Kryzysowego,
- Komendantów Wojewódzkich PSP jako członków w posiedzeniach Wojewódzkich Zespołów Zarządzania Kryzysowego,
- Komendantów Powiatowych PSP jako członków w posiedzeniach Powiatowych Zespołów Zarządzania Kryzysowego,
- ekspertów reprezentujących PSP jako członków w posiedzeniach zespołów zarządzania kryzysowego wszystkich szczebli.

Należy również dodać, iż włączenie danego „niestałego” członka z PSP (w postaci odpowiedniego komendanta) do zespołów zarządzania kryzysowego (na poziomie krajowym, wojewódzkim lub powiatowym), wiąże się ze wzmocnieniem relacji organu decyzyjnego z organem wykonawczym z PSP (rysunek 2, str. 138). Dzięki takiemu zabiegowi możliwe jest efektywniejsze wykorzystanie potencjału ratowniczego podlegającego komendantom z danego poziomu (krajowy, wojewódzki i powiatowy).

W ramach syntezy przeanalizowanych zagadnień należy podkreślić, że ustawowe podstawy funkcjonowania PSP i zarządzania kryzysowego jasno definiują rolę PSP w strukturze i systemie zarządzania kryzysowego. Ustawowy akt normalizujący PSP jednoznacznie określa, że PSP powinna m.in. w ramach powodzi prowadzić działania (wykonawcze) przeciwpowodziowe (walka z klęskami żywiołowymi i wykonywanie pomocniczych czynności ratowniczych). W ramach kolejnego dokumentu normalizującego zarządzanie kryzysowe, precyzyjnie określono, że w strukturze zarządzania kryzysowego, tylko niektórzy przedstawiciele PSP, w przypadku zaistnienia potrzeby, mogą być włączeni w skład zespołów zarządzania kryzysowego. W związku z powyższym można wydedukować tezę, że instytucja ta jako podmiot ratowniczy nie jest nakreślona do zarządzania w sytuacjach

¹⁹ P. Gromek, R. Wróbel (2018). *Ochrona obiektów kluczowych: zarządzanie kryzysowe, ryzykiem i ciągłością działania. Szkoła Główna Służby Pożarniczej*, s. 20.

kryzysowych, „a pełni jedynie funkcje wykonawcze względem podmiotów zarządzania kryzysowego”²⁰.

Zadania PSP w trakcie powodzi w 2024 r.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na zakres działań przeciwpowodziowych PSP jako organu wykonawczego zarządzania kryzysowego w ramach powodzi w 2024 r. W ramach działań PSP w okresie 11.09–04.10.2024 r. (okres obowiązywania zagrożenia powodziowego) odnotowano²¹:

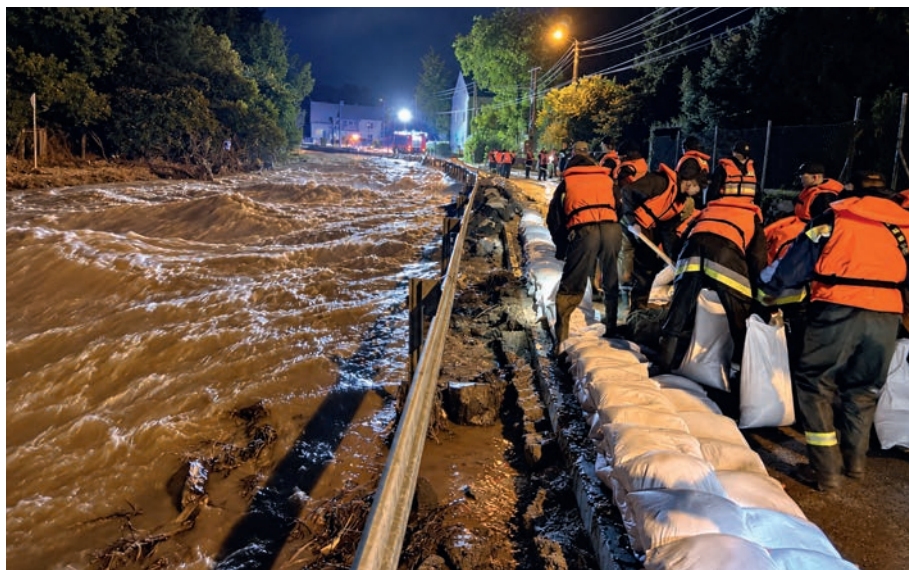
- 29000 interwencji jednostek PSP,
- ewakuowano blisko 4500 osób z terenów bezpośredniego zagrożenia (w tym około 100 osób ewakuowanych przy pomocy śmigłowców technikami linowymi),
- ze wszystkich jednostek ochrony przeciwpożarowej Krajowego Sytemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG) z województw objętych działaniami przeciwpowodziowymi zaangażowano prawie 24000 pojazdów i 98000 ratowników,
- w ramach Centralnego Odwołu Operacyjnego (COO) z innych województw zadysponowano 385 pojazdów i 1315 ratowników do wsparcia sił w województwach objętych działaniami przeciwpowodziowymi.

W ramach blisko 30 tysięcy interwencji jednostek PSP zakres realizowanych zadań podejmowanych przez siły PSP w czasie powodzi obejmował m.in.:

1. Monitorowanie sytuacji powodziowej, w tym wałów przeciwpowodziowych przy pomocy zespołów dronowych PSP. Budowanie nowych obwałowań i umacnianie istniejących wałów przeciwpowodziowych (rysunek 3), likwidacja podsiaków. Podwyższanie korony wałów za pomocą rękawów przeciwpowodziowych. Zabezpieczanie workami obiektów budowlanych, w tym komunalnych, przemysłowych, mieszkalnych, gospodarstw, a także zabezpieczanie studzienek kanalizacyjnych przed niekontrolowanym odsunięciem się płyt zabezpieczających włazy;
2. Ewakuacja prewencyjna i ratownicza ludzi (rysunek 4), zwierząt i mienia. Działania ratownicze związane z ewakuacją ludzi np. z zalanych samochodów. Udzielanie kwalifikowanej pierwszej pomocy osobom potrzebującym;

²⁰ P. Gromek (2017). *Państwowa Straż Pożarna a Zarządzanie Kryzysowe. Ujęcie strukturalne. Zeszyty Naukowe SGSP 2017, Nr 63/3/2017, s. 27.*

²¹ Raport z działań przeciwpowodziowych jednostek ochrony przeciwpożarowej w dn. 11.09–4.10.2024 r., KCKR KG PSP, Październik 2024, s.16.



Rys. 3. Umacnianie istniejących wałów przeciwpowodziowych w trakcie powodzi w 2024 r.

Źródło: <https://apoz.edu.pl/wp-content/uploads/2024/09/Powodz-2024-11.jpg> [dostęp: 26.03.2025 r.].



Rys. 4. Ewakuacja osób z zagrożonych terenów w trakcie powodzi w 2024 r.

Źródło: <https://apoz.edu.pl/wp-content/uploads/2024/09/Powodz-2024-14.jpg> [dostęp: 26.03.2025 r.].

3. Zapewnienie obsad śmigłowców przez strażaków posiadających uprawnienia do współpracy ze śmigłowcem w celu wykonywania lotów ratowniczych (w tym ewakuacja z wykorzystaniem statków powietrznych). Przygotowywanie worków typu Big-Bag z gruzem/piaskiem do podbierania przez śmigłowce (rysunek 6);
4. Wypompowywanie wody z zalanych obiektów i terenów – prowadzone w szerokim zakresie, głównie z budynków, posesji i rozlewisk. Na rozległych rozlewiskach działania prowadzone z użyciem pomp wysokiej wydajności, rzędu kilkudziesięciu m³/min (rysunek 7);
5. Udzielanie kwalifikowanej pierwszej pomocy osobom potrzebującym. Zapewnienie wsparcia psychologicznego dla mieszkańców, miejscowych urzędników, którzy nierzadko byli zarówno poszkodowani, jak i zaangażowani w niesienie pomocy oraz przedstawiciele innych służb i instytucji obecnych na miejscu;
6. Akcje poszukiwawcze osób, które utonęły;
7. Dodatkowo realizowano działania humanitarne oraz wg możliwości wsparcie techniczne dla samorządów i mieszkańców stanowiące pomoc, a nie będące działaniami ratowniczymi. Zaliczyć do nich można: transport i dostarczanie środków do życia dla ludności przebywającej na zalanych terenach, pomoc w porządkowaniu posesji po przejściu fali powodziowej czy wypompowywanie zanieczyszczonych studni, udrażnianie szlaków komunikacyjnych (usuwanie odpadów popowodziowych).

Oficerowie PSP jako pełnomocnicy Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Dnia 16 września 2024 r. weszło w życie rozporządzenie Rady Ministrów, w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego, opolskiego oraz śląskiego na okres 30 dni²². Obszary w danych województwach obejmowały²³:

- w województwie dolnośląskim – powiaty kamiennogórski, karkonoski, kłodzki, lwówecki, wałbrzyski i ząbkowicki oraz miasta na prawach powiatu Wałbrzych i Jelenią Górę;
- w województwie opolskim – powiaty głubczycki, nyski i prudnicki oraz gminę Strzeleczy w powiecie krapkowickim;

²² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 września 2024 r. w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego, opolskiego oraz śląskiego Dz.U. 2024 poz. 1365.

²³ Ibidem, par. 1 ust. 2.



Rys. 5. Ewakuacja osoby przy pomocy śmigłowca technikami linowymi.

Źródło: <https://zycie.pl/artukul/powodz-2024-pomaga-n1287145> [dostęp: 26.03.2025 r.].



Rys. 6. Śmigłowiec w trakcie zrzutu worków typu Big-Bag z piaskiem i gruzem.

Źródło: <https://tvn24.pl/opole/powodz-2024-nysa-sytuacja-dramatyczna-akcja-ratowania-miasta-st8091117> [dostęp: 26.03.2025 r.].



Rys. 7. Wypompowywanie wody z zalanych obszarów przy pomocy pompy o wydajności 45000 l/min.

Źródło: <https://strazacki.pl/technika/strazacki-potwor-usuwa-skutki-powodzi-jego-wydajnosc-to-45-000-l-min/> [dostęp: 26.03.2025 r.].

- w województwie śląskim – powiaty bielski, cieszyński, pszczyński i raciborski oraz miasto na prawach powiatu Bielsko-Biała.
- Jednocześnie rozporządzenie to dopuściło stosowanie następujących ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela²⁴:
- obowiązku opróżnienia lub zabezpieczenia lokali mieszkalnych bądź innych pomieszczeń;
 - nakazu ewakuacji w ustalonym czasie z określonych miejsc, obszarów i obiektów;
 - nakazu lub zakazu przebywania w określonych miejscach i obiektach oraz na określonych obszarach;
 - nakazu lub zakazu określonego sposobu przemieszczania się.

²⁴ Ibidem, par. 2.

Był to trzeci raz w historii powojennej Polski (po stanie wojennym z 13 grudnia 1981 r. i stanie wyjątkowym z 2 września 2021 r. na części terytorium kraju wzdłuż granicy polsko-białoruskiej).

Opisywane rozporządzenie zostało zmienione w dniu 20 września 2024 r. W ramach wprowadzonych zapisów rozszerzono zapisy o następujące zagadnienia²⁵:

- wprowadzono stan klęski żywiołowej w kolejnych powiatach w województwie dolnośląskim (powiaty bolesławiecki, jaworski, legnicki i złotoryjski),
- rozszerzono stosowanie ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela o obowiązek stosowania określonych środków zapewniających ochronę środowiska – w zakresie zbierania, transportu lub przetwarzania odpadów pochodzących z obszarów objętych stanem klęski żywiołowej.

Opisywany zabieg wprowadzenia tego stanu w wybranych obszarach uruchomił jednocześnie szereg możliwości i kompetencji umocowanych w Ustawie o stanie klęski żywiołowej²⁶. Wprowadzenie w życie tejże ustawy niesie ze sobą możliwość wprowadzenia zmian w zasadach działania organów władzy publicznej, w tym z zakresu zarządzania kryzysowego: „W czasie stanu klęski żywiołowej organy władzy publicznej działają w dotychczasowych strukturach organizacyjnych państwa i w ramach przysługujących im kompetencji, z zastrzeżeniem przepisów niniejszej ustawy”²⁷.

W dniu 18 września 2025 r. doszło do niespotykanej dotąd sytuacji. W związku z zaistniałymi problemami w prowadzeniu działań zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia w niektórych miastach i gminach, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji zawiesił uprawnienia Burmistrza Miasta i Gminy Łądek-Zdrój oraz Burmistrza Miasta i Gminy Stonie Śląskie²⁸ w zakresie działań prowadzonych w celu zapobieżenia skutkom powodzi z września 2024 r. oraz ich usunięcia, a jednocześnie wyznaczył nadbryg. Michała Kamienieckiego, który w tym czasie koordynował działania sił i środków Warmińsko-Mazurskiej Brygady Odwodowej w województwie Opolskim, do kierowania działaniami prowadzonymi w celu zapobieżenia oraz usunięcia skutków powodzi we wskazanych gminach.

²⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 września 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego, opolskiego oraz śląskiego Dz.U. 2024 poz. 1392, par. 1.

²⁶ Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej Dz.U. 2002 Nr 62 poz. 558 z późn. zm.

²⁷ Ibidem, art. 7.

²⁸ Na mocy Art. 13 Ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej Dz.U. 2002 Nr 62 poz. 558 z późn. zm.

- Podstawowym zadaniem pełnomocnika było podjęcie działań zmierzających do efektywnej organizacji pracy żołnierzy, funkcjonariuszy PSP, Policji Straży Granicznej, strażaków OSP, wolontariuszy i ustabilizowanie sytuacji poprzez m.in.²⁹:
- zaewidencjonowanie potrzeb i określenie priorytetów działań;
- skoordynowanie prac i zapewnienie współpracy wszystkich uczestników niosących pomoc poszkodowanej ludności (każdego dnia zadania realizowało łącznie ponad 3000 żołnierzy, funkcjonariuszy, wolontariuszy i samych mieszkańców);
- zapewnienie warunków techniczno-logistycznych dla zachowania ciągłości prac (m.in. zapewnienie materiałów do odbudowy, sprzętu, zaplecza sanitarnego);
- zapewnienie szeroko-pojętej logistyki (m.in. nocleg i wyżywienie dla funkcjonariuszy i pomocników);
- stworzenie systemu komunikacji ze społeczeństwem, którego celem było zarówno zapewnienie możliwości zbierania informacji o potrzebach mieszkańców, jak również przekazywanie informacji o realizowanych zadaniach, komunikatów związanych z bezpieczeństwem, sposobach postępowania i wszelkich innych informacjach istotnych dla mieszkańców zalanych terenów.

Pełnomocnik swoim zarządzeniem powołał Zespoły Zarządzania Kryzysowego (ZZK) w Łądku Zdroju, oraz w Stroniu Śląskim. W skład zespołów powołane zostały m.in., osoby zatrudnione w urzędzie gminy, gminnych jednostkach organizacyjnych (nie pomocniczych), pracownicy zespolonych służb, przedstawiciele Wojsk Lądowych, Wojsk Obrony Terytorialnej, Policji, Straży Miejskiej i Państwowej Straży Pożarnej. Zespoły zostały ulokowane w siedzibach urzędów, w salach posiedzeń Urzędów Miasta i Gminy oraz pomieszczeniach pomocniczych, tak by mieć szybki dostęp do burmistrza, urzędników urzędu oraz niezbędnych danych i informacji dotyczących zarówno mieszkańców jak i kluczowych zasobów gminnych³⁰.

Następnie w dniu 20 września 2024 r. Minister SWiA wyznaczył kolejnych dwóch pełnomocników spośród oficerów PSP:

- zastępcą opolskiego Komendanta Wojewódzkiego Pan st. bryg. Arkadiusz Kuśmierski PSP przejął zarządzanie kryzysowe w mieście i gminie Głucholazy (woj. opolskie),
- komendant powiatowy PSP z Brzegu Pan bryg. Dariusz Kulawinek przejął zarządzanie kryzysowe w mieście i gminie Lewin Brzeski (woj. opolskie).

²⁹ Kamieniecki M., Grelak T. (2024). *PSP lekarstwem na kryzys? Przegląd Pożarniczy*, Warszawa grudzień 2024 r.

³⁰ *Ibidem*.

Zaistniała sytuacja ma charakter precedensu, ponieważ pierwszy raz w historii Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, w miejsce zawieszonego organu decyzyjnego zarządzania kryzysowego, wyznaczył pełnomocnika z formacji, która w standardowych warunkach jest podmiotem wykonawczym w ramach procesu zarządzania kryzysowego. Należy jednak podkreślić, iż ustanowienie pełnomocników spośród oficerów PSP nie zmienia standardowej roli tejże formacji w zarządzaniu kryzysowym. Dalej należy postrzegać zarządzanie kryzysowe jako działalność organów administracji publicznej będącej elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym. Natomiast na mocy ustawy odnoszącej się do stanu klęski żywiołowej, w odpowiednich okolicznościach, możliwe jest nadanie kompetencji organu władzy publicznej wybranemu pełnomocnikowi, który może pochodzić z innego organu władzy publicznej czy przykładowo z podmiotu ratowniczego. Powstaje więc pytanie: dlaczego na pełnomocników wybrano oficerów PSP. Zdaniem Autorów skierowanie do zarządzania procesem reagowania funkcjonariuszy Państwowej Straży Pożarnej z innych województw wynikało z faktu, że posiadają odpowiednie doświadczenie w kierowaniu dużymi akcjami ratowniczymi (działaniami ratowniczymi) oraz pracy sztabowej. Dodatkowo otrzymali stosowne przygotowanie w ramach mechanizmów pomocy międzynarodowej, co przyczyniło się całościowo do sprawnego zarządzania siłami i środkami wielu podmiotów, przy zdarzeniu o bardzo skomplikowanym charakterze.

Podsumowanie i wnioski

Podkreślenia wymaga fakt, iż sprawnie działające zarządzanie kryzysowe umożliwia prawidłową realizację procesu zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy po kryzysie. Jego nadrzędnym celem jest zminimalizowanie szkód i przywrócenie normalnego funkcjonowania społeczeństwa. System na potrzeby zarządzania kryzysowego powinien posiadać unormowaną strukturę, zdefiniowane dedykowane organy oraz zdefiniowane relacje między nimi. W Polsce ustawowo unormowano, iż za zarządzanie kryzysowe odpowiadają organy administracji publicznej, które to pełnią 3 podstawowe funkcje (decydenta, opiniodawczo-doradczą i pomocniczą).

W myśl ustawodawcy, PSP jako formacja nie jest podmiotem zarządzania kryzysowego, natomiast odpowiedni przedstawiciele z PSP mogą być włączani do składów organów opiniodawczo-doradczych (zespołów zarządzania kryzysowego). W ramach wystąpienia katastrof naturalnych, podstawowym zadaniem PSP jest walka ze skutkami jej wystąpienia. Natomiast w kontekście procesu zarządczego sytuacją kryzysową w trakcie klęsk żywiołowych (np. powodzi), PSP realizuje swoje zadania jako wykonawca decyzji organów

administracji publicznej, które pełnią funkcję kierowniczą w przedmiotowej strukturze zarządzania.

W ramach działań w trakcie powodzi w 2024 roku doszło do ponadstandardowej sytuacji związanej z rolą przedstawicieli PSP w strukturze zarządzania kryzysowego. Szef MSWiA na wniosek wojewody dolnośląskiego i po konsultacji z premierem – podjął decyzję o zawieszeniu części uprawnień burmistrzów m.in. Stronia Śląskiego i Łódka-Zdroju oraz wyznaczył przedstawicieli z PSP do zarządzania kryzysowego w tych gminach. Przedmiotowy zabieg był podyktowany potrzebą radykalnego usprawnienia działania administracyjnego na tych terenach. Zaistniała więc sytuacja, w której przedstawiciel PSP na mocy pełnomocnictwa MSWiA zmienił swoją rolę w działaniach z części wykonawczej na wiodącą (decydującą i kierującą) włączoną jednocześnie w strukturę zarządzania kryzysowego jako organ administracji publicznej.

Autorzy niniejszego opracowania, odpowiadając na postawione pytanie problemowe (Jaka jest standardowa rola Państwowej Straży Pożarnej w zarządzaniu kryzysowym i jaką nową rolę pełniła PSP w trakcie powodzi w 2024 roku?) w ramach przedstawionych rozważań doszli do wniosku, iż do 2024 r. PSP pełniło swoją standardową funkcję organu wykonującego decyzję dedykowanych organów administracji publicznej w ramach zarządzania kryzysowego. Natomiast w związku z zaistniałym zjawiskiem wyznaczania oficerów PSP na pełnomocników MSWiA w wybranych gminach, dokonała się zmiana skutkująca przejęciem przez pełnomocników zarządzania kryzysowego. W związku z zaistniałą sytuacją można stwierdzić, iż rola całej formacji się nie zmieniała, natomiast wybrani przedstawiciele mieli znaczący wpływ na efektywne reagowanie, usuwanie skutków oraz odtwarzania zasobów i infrastruktury krytycznej w czasie i po powodzi w 2024 r.

Bibliografia

- Apanowicz J. (2002). *Metodologia ogólna*. wyd. Bernardinum, Gdynia.
- Cieślarczyk M. (red.) (2006). *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*. AON, Warszawa.
- Dlaczego pomimo susz, ciągle zdarzają się powodzie (2024). <https://www.wwf.pl/dlaczego-pomimo-susz-ciagle-zdarzaja-sie-powodzie>. [dostęp: 26.03.2025 r.].
- Encyklopedia PWN 2025. <https://encyklopedia.pwn.pl>. [dostęp: 26.03.2025 r.].
- Gromek P. (2017). *Państwowa Straż Pożarna a Zarządzanie Kryzysowe. Ujęcie strukturalne*. Zeszyty Naukowe SGSP 2017, Nr 63/3/2017.
- Gromek P., Wróbel R. (2018). *Ochrona obiektów kluczowych: zarządzanie kryzysowe, ryzykiem i ciągłością działania*. Szkoła Główna Służby Pożarniczej.
- Gryz J., Kitler W. (red.) (2007). *System reagowania kryzysowego*, Wyd. A. Marszałek, Toruń.

- Kamieniecki M., Grelak T. (2024), *PSP lekarstwem na kryzys?*. Przegląd Pożarniczy, Warszawa grudzień 2024 r.
- Otwinowski W. (2015). *Podstawy zarządzania kryzysowego i systemu obronnego*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań.
- Pelc M. (2011). *Elementy metodologii badań naukowych*. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa.
- Raport z działań przeciwpowodziowych jednostek ochrony przeciwpożarowej w dn. 11.09–4.10.2024 r., KCKR KG PSP, październik 2024.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 września 2024 r. w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego, opolskiego oraz śląskiego Dz.U. 2024 poz. 1365.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 września 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wprowadzenia stanu klęski żywiołowej na obszarze części województwa dolnośląskiego, opolskiego oraz śląskiego Dz.U. 2024 poz. 1392.
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej Dz.U. 1991 Nr 88 poz. 400 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. z 2007 r., poz. 590 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej Dz.U. 2002 Nr 62 poz. 558 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej Dz.U. 2024 poz. 1907.

Streszczenie

Rola Państwowej Straży Pożarnej (PSP) w zarządzaniu kryzysowym podczas działań przeciwpowodziowych w 2024 r. była kluczowa. PSP w ramach szerokiego wachlarza zadań, obejmujących nie tylko interwencje w przypadku bezpośrednich zagrożeń powodziowych, ale także działania prewencyjne i koordynacyjne w ramach systemu zarządzania kryzysowego. We współpracy z innymi służbami, monitorowała poziom wód w rzekach, stan zbiorników wodnych oraz inne zmienne meteorologiczne i hydrologiczne. W ramach swoich działań PSP była także odpowiedzialna za przeprowadzenie ewakuacji z terenów zagrożonych zalaniem. W razie potrzeby, strażacy organizowali transport osób, zwłaszcza osób starszych, niepełnosprawnych i dzieci, z zagrożonych do bezpiecznych miejsc. W trakcie powodzi PSP jednocześnie prowadziła działania ratunkowe, takie jak udzielanie pomocy poszkodowanym, ratowanie osób uwięzionych w budynkach, na dachach czy w innych miejscach. Strażacy wykorzystywali do tego specjalistyczny sprzęt, np. łodzie, pontony, desanty powietrzne, a także odpowiednie techniki ratownicze. PSP również podejmowała działania mające na celu usuwanie zniszczeń powodziowych, takie jak wypompowywanie wody z zalanych obiektów, zabezpieczanie infrastruktury przed dalszymi uszkodzeniami oraz wspieranie innych służb w odbudowie i porządkowaniu terenów dotkniętych powodzią. W ramach działań przeciwpowodziowych PSP oprócz wykonywania standardowych zadań jako podmiot wykonawczy realizujący stawiane zadania organów zarządzania kryzysowego, pełniło również rolę zarządczą. Warmińsko-Mazurski Komendant Wojewódzki PSP decyzją szefa MSWiA został

pełnomocnikiem, który przejął obowiązki od lokalnych władz – burmistrzów Stronia Śląskiego i Łądek-Zdroju – w zakresie organu zarządzania kryzysowego. W ramach realizacji działań likwidacyjnych skutków powodzi Warmińsko-Mazurski Komendant Wojewódzki PSP skoordynował pracę strażaków z działaniami wojska, policji, a także Polskiego Czerwonego Krzyża, który wspierał służby w niesieniu pomocy mieszkańcom. W ramach operacji naprawczych, podjął działania w obszarze zniszczonej infrastruktury komunalnej i drogowej, odbudowy systemu wywozu nieczystości, zapewnieniu wody pitnej. Zarządził ocenę bezpieczeństwa budynków po kątem ich stabilności i możliwego dalszego użytkowania. Historia powodzi z 2024 roku wskazuje, że PSP odgrywa kluczową rolę w zarządzaniu kryzysowym podczas tego typu zdarzeń, zarówno w zakresie przygotowań, jak i reagowania oraz minimalizowania skutków kryzysu. Dzięki wykorzystaniu jej potencjału ludzkiego i sprzętowego, PSP skutecznie wspierała mieszkańców Polski w walce z zagrożeniami powodziowymi oraz w usuwaniu skutków powodzi.

The Role of the State Fire Service in Crisis Management during Flood Response Operations in 2024

Abstract

The role of the State Fire Service (Państwowa Straż Pożarna, PSP) in crisis management during the 2024 flood response in Poland proved to be pivotal. Within its broad mandate, the PSP undertook not only direct emergency interventions related to flood hazards but also preventive and coordination activities as part of the national crisis management system. In cooperation with other services, it monitored river water levels, the condition of water reservoirs, and key meteorological and hydrological variables. The PSP was also responsible for organizing and conducting evacuations from flood-threatened areas. When necessary, firefighters arranged the transport of affected populations—particularly the elderly, persons with disabilities, and children—from endangered zones to safe locations. During the flooding, the PSP simultaneously carried out rescue operations, including providing assistance to victims and evacuating individuals trapped in buildings, on rooftops, or in other hazardous locations. These activities were supported by the use of specialized equipment such as boats, pontoons, and aerial deployment, as well as advanced rescue techniques. The PSP also engaged in post-flood recovery operations, including pumping water from inundated facilities, securing infrastructure against further damage, and supporting other services in restoring and cleaning affected areas. Notably, beyond performing its standard executive functions as an operational component of the crisis management system, the PSP assumed a managerial role. By decision of the Minister of the Interior and Administration, the Warmian-Masurian Voivodeship Commander of the PSP was appointed as a plenipotentiary, temporarily assuming the crisis management responsibilities of local authorities—the mayors of Stronie Śląskie and Łądek-Zdrój. In the course of recovery operations, the Voivodeship Commander coordinated firefighting units alongside the activities of the military, the police, and the Polish Red Cross, which supported relief efforts for the affected population. These coordinated actions included restoring damaged municipal and road infrastructure, re-establishing waste management systems, and ensuring access to potable water. Furthermore, safety assessments of buildings were conducted to determine

their structural integrity and suitability for continued use. The experience of the 2024 floods demonstrates that the PSP plays a central role in crisis management, encompassing preparedness, response, and recovery phases. Through the effective deployment of its human and technical resources, the PSP provided substantial support to the population of Poland in mitigating flood risks and addressing the consequences of the disaster.

Słowa kluczowe: zarządzanie kryzysowe, powódź, Państwowa Straż Pożarna, organ decyzyjny zarządzania kryzysowego, zespół zarządzania kryzysowego, sztab kryzysowy, stan klęski żywiołowej.

Keywords: crisis management, flood, State Fire Service, decision-making authority in crisis management, crisis management team, crisis staff, state of natural disaster.

Natalia Wąsik

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu

ORCID: 0000-0002-4687-0082

Szpital jako obiekt infrastruktury krytycznej

Wstęp

W piśmiennictwie poświęconym naukom o bezpieczeństwie podkreśla się, że zdrowie obywateli, tudzież zdrowie całego społeczeństwa, coraz częściej rozpatrywane jest nie tylko z punktu widzenia medycznego, ale postrzegane jest także jako wartość polityczna, ekonomiczna i prawna. Stanowi bowiem istotny element konstytucyjnego pojęcia dobra wspólnego. Konstytucja RP nakłada na władze publiczne obowiązek realizacji podstawowych praw jednostki poprzez podejmowanie działań zarówno w celu zabezpieczenia przed ich naruszeniem, jak i przeciwdziałaniu ich zagrożeniom. Nie istnieje definicja legalna bezpieczeństwa zdrowotnego obywateli, niemniej jednak składają się na nie takie elementy, jak rozpoznanie i przeciwdziałanie zagrożeniom dla zdrowia i życia obywateli oraz dla środowiska, w którym żyje człowiek, a nadto podejmowanie systemowych działań polegających na opiece zdrowotnej¹.

Wychodząc z założenia, że bezpieczeństwo zdrowotne społeczeństwa jest wartością konstytucyjną, a organa władzy publicznej mają szczególny obowiązek dbania o realizację idei płynących z powyższej sfery, zasadnym

¹ Zob. I. Bernatek-Zaguła (2011). *Bezpieczeństwo zdrowotne – prawne podstawy dbałości o stan zdrowotny społeczeństwa*. W L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*. Szczytno, s. 387–388.

jest twierdzenie, iż stanowi ono newralgiczny obszar polityki państwa. Ujawnienie się jakichkolwiek nieprawidłowości i uchybień w systemie ochrony zdrowia powodować będzie realne zagrożenie zdrowia i życia wszystkich obywateli. Wystąpienie jakiegokolwiek zagrożenia, czy to o charakterze wewnętrznym, czy też mającego pochodzenie zewnętrzne wymagać będzie natychmiastowej reakcji odpowiednich jednostek organizacyjnych. Reakcja taka powinna być uprzednio zaplanowana i właściwie skoordynowana, czemu służy zarządzanie kryzysowe. Baza logistyczna podmiotów leczniczych tworzących system ochrony zdrowia z racji swojego znaczenia dla prawidłowego funkcjonowania państwa, zaliczane jest do tzw. obiektów infrastruktury krytycznej. Przez wzgląd na stopień zorganizowania i zakres zadań spoczywających na podmiotach leczniczych centralną jednostką systemu jest szpital. To właśnie na przykładzie szpitala można wskazać chociażby cele zarządzania w sytuacji katastrofy, mianowicie ochronę i utrzymanie życia, ustabilizowanie miejsca zdarzenia oraz ochronę i utrzymanie własności rozumianej jako mienie i środowisko. Dość wspomnieć, że w USA już w latach 80-tych XX w. opracowano system HICS (Hospital Incident Comand System), który miał pomóc szpitalom przygotować się na sytuację zagrożenia, odpowiedzieć na nią w konkretny sposób, a następnie powrócić do stanu poprzedniego. Stanowił on system opracowany przez grupę ekspertów i w założeniach był zespołem pewnych procedur mającym na celu zarządzanie różnymi zdarzeniami zarówno planowymi, jak i awaryjnymi².

Metody

Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest umiejscowienie szpitala jako zorganizowanego podmiotu leczniczego w systemie zarządzania kryzysowego, przedstawienie jego specyfiki jako obiektu infrastruktury krytycznej, a także wyszczególnienie – w oparciu o wieloletnie badania naukowe prowadzone przez autorkę w obszarze przyczyn i skutków tzw. medycznych błędów organizacyjnych – zdarzeń stanowiących realne zagrożenie dla funkcjonowania szpitala, wymagających podjęcia natychmiastowych działań deeskalujących i stabilizujących sytuację. W publikacji wykorzystano w szczególności wyniki badań aktowych prowadzonych od 2015 r., w ramach których przeanalizowano m.in. 104 postępowania karne o przestępstwa z art. 155 k.k., art. 156 § 2 k.k., art. 157 § 1 i 3 k.k. oraz art. 160 § 1 – 3 k.k. przepisy będące podstawą zarzutu formułowanego w akcie oskarżenia

² J. Konieczny (2011). *Zdrowie publiczne w sytuacjach kryzysowych*. W.L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*. Szczytno, s. 509, 512.

lub podstawą skazania) na przestrzeni lat 2012–2017 w sądach powszechnych w województwach warmińsko-mazurskim (19 spraw), pomorskim (24 sprawy), kujawsko-pomorskim (29 spraw), mazowieckim (31 spraw) i dolnośląskim (1 sprawa).

Szpital w systemie zarządzania kryzysowego – aktualny stan prawny

Dbłość o infrastrukturę krytyczną związaną z realizacją zadań z zakresu ochrony zdrowia stanowi wyraz odpowiedzialności władzy publicznej za bezpieczeństwo zdrowotne społeczeństwa. Szczególne znaczenie sektora służby zdrowia dla interesów państwa już z natury rzeczy nakłada na podmioty aktywne w tym dziale szczególne obowiązki, także publicznoprawne. Z uznaniem za element infrastruktury krytycznej wiążą się określone obowiązki związane z szeroko rozumianym dysponowaniem obiektami, instalacjami, urządzeniami i usługami wchodzącymi w skład infrastruktury krytycznej³. Z perspektywy prawidłowego funkcjonowania państwa wymagane jest wdrożenie specjalnych mechanizmów skutecznego monitorowania zagrożeń i podejmowania działań w celu ich eliminacji lub przynajmniej znacznego ograniczenia w stosunku do obiektów infrastruktury krytycznej.

Zgodnie z definicją szpitala, określoną w art. 2 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011r. o działalności leczniczej (tekst jedn. Dz.U. z 2025r., poz. 450), pod pojęciem tym rozumieć należy zakład leczniczy, w którym podmiot leczniczy wykonuje działalność leczniczą w rodzaju świadczenia szpitalne, tj. wykonywane całą dobę kompleksowe świadczenia zdrowotne polegające na diagnozowaniu, leczeniu, pielęgnacji i rehabilitacji, które nie mogą być realizowane w ramach innych stacjonarnych i całodobowych świadczeń zdrowotnych lub ambulatoryjnych świadczeń zdrowotnych; świadczeniami szpitalnymi są także świadczenia udzielane z zamiarem zakończenia ich udzielania w okresie nieprzekraczającym 24 godzin (por. art. 2 ust. 1 pkt 11 ww. ustawy).

Definicję legalną infrastruktury krytycznej zawiera Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 122), dalej jako „u.z.k.”. Zgodnie z art. 3 pkt 2 ww. aktu prawnego przez infrastrukturę krytyczną należy rozumieć systemy oraz wchodzące w ich skład powiązane ze sobą funkcjonalnie obiekty, w tym obiekty budowlane, urządzenia, instalacje, usługi kluczowe dla bezpieczeństwa państwa i jego obywateli oraz służące zapewnieniu sprawnego funkcjonowania organów

³ Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 lipca 2012 r., sygn. akt K 22/09, LEX nr 1169359.

administracji publicznej, a także instytucji i przedsiębiorców. Infrastruktura krytyczna obejmuje m.in. systemy ochrony zdrowia. Warto zauważyć, że zgodnie z art. 2 u.z.k. odtwarzanie zasobów i infrastruktury krytycznej jest elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym przez organy administracji publicznej i jednym z przejawów zarządzania kryzysowego. W art. 3 pkt 3 u.z.k. zdefiniowano również pojęcie ochrony infrastruktury krytycznej jako wszelkie działania zmierzające do zapewnienia funkcjonalności, ciągłości działań i integralności infrastruktury krytycznej w celu zapobiegania zagrożeniom, ryzykom lub słabym punktom oraz ograniczenia i neutralizacji ich skutków oraz szybkiego odtworzenia tej infrastruktury na wypadek awarii, ataków oraz innych zdarzeń zakłócających jej prawidłowe funkcjonowanie.

Bezpieczeństwo funkcjonowania szpitala i jego odporność na sytuacje kryzysowe powiązane są ściśle z jakością zarządzania. Wymagania w tym zakresie przewidziane są w obwieszczeniu Ministra Zdrowia z dnia 6 września 2024 r. w sprawie standardów akredytacyjnych dla działalności leczniczej w rodzaju całodobowe i stacjonarne świadczenia zdrowotne szpitalne (Dz. Urz. MZ z 2024 r., poz. 73). W szczególności każdy szpital powinien mieć opracowany i wdrożony plan postępowania na wypadek zdarzeń nadzwyczajnych. Do takich zaliczają się np. pożar na terenie szpitala, awaria systemu ciepłowniczego w okresie grzewczym, poważna awaria sieci wodno-kanalizacyjnej uniemożliwiająca eksploatację budynku szpitalnego, powódź, naruszenie konstrukcji, czy atak terrorystyczny. Plan powinien uwzględniać współdziałanie ze służbami zewnętrznymi np. Państwową Strażą Pożarną, Policją, przedsiębiorstwem usług komunikacyjnych i być tworzony we współpracy z tymi służbami. Spełnianie przez szpital wymogów przeciwpożarowych powinno wyrażać w instalacji środków zabezpieczenia przeciwpożarowego, obecności czujników dymu, nieblokowaniu dróg ewakuacyjnych i wyjść awaryjnych, oznakowaniu dróg ewakuacyjnych, czy posiadaniu skutecznego systemu komunikacji z Państwową Strażą Pożarną. Ponadto każdy szpital powinien posiadać systemy zabezpieczenia awaryjnego, będące niezależnymi źródłami zasilania w energię elektryczną, wodę oraz gazy medyczne. System zasilania awaryjnego w energię elektryczną służy do zapewnienia dostawy energii elektrycznej, gdy zanika napięcie w źródle podstawowym. Zabezpieczenie stałej dostawy energii elektrycznej jest szczególnie istotne w obszarach zabiegowych i opieki nad krytycznie chorymi. Powinno ono obejmować również sprzęt i urządzenia chłodnicze w serologii, laboratorium czy aptece. Szpital zobowiązany jest określić zabezpieczenie w wodę na wypadek awarii, braku lub zanieczyszczenia wody. Pobór wody z miejskiej sieci wodociągowej nawet w przypadku dwóch różnych ujęć oznacza tożsame źródło zasilania w wodę i nie spełnia kryterium bezpieczeństwa w przypadku awarii. Podobnie jest w przypadku awaryjnego źródła zasilania w formie

przepływowego, rezerwowego zbiornika wodnego zasilanego z tej samej sieci wodociągowej. Gospodarka gazami medycznymi – lekami i wyrobami medycznymi, powinna z kolei obejmować zasady nadzoru, bezpiecznego transportu i przechowywania, z uwzględnieniem terminu ważności użycia gazu oraz sprawności rozprężalni rezerwowej. Wreszcie w zakresie stosowania procedur diagnostycznych i terapeutycznych wszystkie urządzenia medyczne będące na stanie szpitala powinny podlegać ocenie sprawności i konserwacji według określonego harmonogramu. Częstotliwości przeglądów jest określona na podstawie zaleceń producenta sprzętu. Realizacja zaplanowanych przeglądów powinna zostać udokumentowana, np. w systemach zarządzania aparaturą medyczną czy w formie adnotacji w paszportach technicznych. Przeglądy konserwacyjne powinny być realizowane przez serwisy firmowe lub osoby o odpowiednich kwalifikacjach i uprawnieniach, potwierdzonych stosownym zaświadczeniem. Urządzenia używane sporadycznie podlegają także regularnym przeglądom i ocenie sprawności. Sprzęt, który uległ awarii jest wyraźnie i czytelnie oznakowany, a niesprawne urządzenia medyczne nie mogą być przechowywane w dotychczasowym miejscu użytkowania.

Rodzaje i specyfika zagrożeń w obszarze funkcjonowania szpitala jako obiektu infrastruktury krytycznej

Opracowanie planu strategii zarządzania kryzysowego w ochronie zdrowia wymaga zdefiniowania czynników zagrożenia i oszacowania możliwości poradzenia sobie z nim. W celu efektywnego zarządzania działaniami w momencie kryzysu oraz opracowania skutecznego planu postępowania należy zidentyfikować zagrożenie. Takimi mogą być zagrożenia pożarowe, promieniotwórcze, epidemiologiczne, zagrożenia terrorystyczne, skażenie obiektów i terenów przyszpitalnych toksycznymi środkami.

Wśród zagrożeń wewnętrznych w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na zagrożenia lokalowe związane z budynkiem oraz działką, na której wybudowany jest szpital, czy terenem ściśle przyległym. Do możliwych sytuacji kryzysowych zaliczyć należy awarie istotnych dla funkcjonowania szpitala instalacji dostarczających gaz, prąd, wodę, gaz techniczny, czy elementy konstrukcji. Zagrożenie epidemiologiczne wewnętrzne określane jest jako zagrożenie spowodowane wirusowymi, bakteryjnymi i innymi chorobotwórczymi patogenami, powodującymi epidemię lub pandemię, a także generującymi zachorowania dużej ilości ludzi wewnątrz szpitala – personelu medycznego oraz pacjentów. Wewnętrzne zagrożenie leczenia dotyczy procesu leczenia i powiązanych z tym elementów zaopatrzenia w leki, wyroby medyczne, żywność etc. w ilości nieadekwatnej do poziomu zachorowalności pacjentów czy sposobu leczenia. Zagrożenie terrorystyczne może być zagrożeniem

wewnętrzny szpitala, w momencie, gdy stanie się on celem terrorystów lub domniemanym celem (np. zamachy bombowe, użycie broni biologicznej etc.). Wśród innych zagrożeń wewnętrznych wymienia się niekiedy zagrożenia medyczne (związane z ewolucją wiedzy medycznej i sposobów leczenia, farmakoterapii etc.), zagrożenia prawne (postępowania sądowe, kwestie własności lokalowych, przekształcanie szpitala w inną niż dotychczas formę prawną etc.), zagrożenie psychologiczne (wypalenie zawodowe personelu, panika itd.), zagrożenie organizacyjne (organizacja pracy, czas pracy, motywacja, zastępowalność pracowników oraz ich hierarchizacja), zagrożenie ekonomiczne (sfera zarządzania szpitalem, finansowanie i funkcjonowania na rynku usług medycznych) i zagrożenie z powodu podwyższonej gotowości szpitala (wystąpienie zdarzeń radiacyjnych, zagrożenia epidemicznego i epidemii, zagrożenia wystąpienia choroby zakaźnej zwierząt, zagrożenia hydrometeorologiczne, stan klęski żywiołowej, powódzie, stan wyjątkowy oraz nietypowe sytuacje kryzysowe)⁴.

Do zagrożeń zewnętrznych zalicza się zagrożenie klęsk żywiołowych, katastrof i wypadków masowych (katastrofy naturalne i spowodowane przez człowieka, np. w obrębie środków komunikacji – wypadków samochodowych, kolejowych, lotniczych itp.), zagrożenie epidemiologiczne/pandemiczne (spowodowane wirusowymi, bakteryjnymi i innymi chorobotwórczymi patogenami mogącymi powodować zachorowanie ludności w obszarze działania szpitala, tudzież wynikające z użycia broni biologicznej), zagrożenie chemiczne (stosowanie niebezpiecznych środków chemicznych, np. środków owadobójczych, środków ochrony roślin, środków konserwujących, broni chemicznej, występowanie zanieczyszczeń chemicznych przemysłowych), zagrożenie farmaceutyczne (stosowanie leków przeterminowanych, zanieczyszczonych lub niewłaściwe stosowanie leków i preparatów leczniczych, całościowe wykorzystanie zapasów magazynowych itd.), zagrożenie środowiskowe (związane z środowiskiem naturalnym – zjawiska hydrometeorologiczne, osuwanie się gruntów, powódzie i podtopienia), zagrożenia urbanistyczne (problemy logistyczne i infrastrukturalne), zagrożenie ze strony medialnych środków przekazu, zagrożenie cywilizacyjne i kulturowe, zagrożenie etniczne i religijne, zagrożenie ekonomiczne, a także zagrożenie ubezpieczeniowe⁵.

Podczas sytuacji kryzysowej powinna być zachowana sprawność działania wszystkich procesów logistycznych jednostki, tj. zaopatrzenie w materiały medyczne, utrzymanie czystości, wyżywienie pacjentów, pralnia,

⁴ Zob. B. Juras (2011). *Planowanie zarządzania kryzysowego w szpitalu*. Praca doktorska. Poznań, s. 65–66. <https://www.wbc.poznan.pl/Content/234867/PDF/index.pdf> [Dostęp: 7 kwietnia 2025 r.].

⁵ *Ibidem*, s. 67–68.

ogrzewanie, transport, gospodarka materiałowa i magazynowa czy system obiegu informacji. Kierownicy poszczególnych oddziałów szpitalnych powinni mieć pozostawioną swobodę decyzyjną co do ewentualnego wypisywania pacjentów zgodnie z procedurami. Wszystkie zabiegi lecznicze planowe, działalność opieki ambulatoryjnej niezwiązana z sytuacją kryzysową oraz wykonywanie niezbędnych świadczeń powinny zostać zawieszone. Wreszcie komórki organizacyjne szpitala powinny zmobilizować dostępne zasoby ludzkie i materiały, w szczególności ustalić zmianowość pracowników szpitala w celu utrzymania ciągłości opieki medycznej w najpilniejszych przypadkach⁶.

Zagrożenie działalności szpitala jako konsekwencja popełnienia błędu organizacyjnego

Błąd organizacyjny określany jest jako przypadek, w którym osoby kierujące placówkami służby zdrowia podejmują wadliwe decyzje związane ze zorganizowaniem pracy tych ośrodków, skutkujące negatywnym wpływem na udzielaną tam pomoc lekarską. Błędem organizacyjnym będzie zatem niewłaściwa organizacja leczenia, która staje się przyczyną popełniania błędu terapeutycznego przez pracującego w danym podmiocie lekarza i w konsekwencji powoduje ujemne dla zdrowia pacjenta skutki. Pod pojęciem błędu organizacyjnego rozumie się też wadliwą organizację pomocy lekarskiej, która nie pozostaje bez wpływu na stan zdrowia pacjenta, przy czym chodzi tutaj jednak nie tylko o organizację działania całej placówki medycznej, ale także o nadzór nad poszczególnymi zespołowo wykonywanymi czynnościami leczniczymi (np. nadzór chirurga nad personelem pomocniczym w trakcie przeprowadzania operacji). Tym samym do błędów organizacyjnych zaliczane są wszelkiego rodzaju niepoprawne decyzje kierowników zespołów tj. ordynatorów, kierowników zespołów operacyjnych, szefów laboratoriów i pracowni diagnostycznych, wadliwe decyzje osób kierujących szpitalami, specjalistycznymi szpitalami czy nawet osób odpowiadających za organizację opieki zdrowotnej na szczeblu regionu i kraju⁷.

⁶ Zob. P. Robakowski, J. Synowiec, K. Skelnik, A. Tyrańska-Fobke, D. Ślęzak, M. Robakowska (2024). Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacjach kryzysowych w szpitalu dydaktycznym – propozycja działania (przypadek). *Journal of Modern Science* 2024, vol. 4 (58), s. 555, 558.

⁷ Zob. N. Wąsik (2020). *Błąd organizacyjny podmiotu leczniczego. Aspekty prawne*. Toruń, s. 67; R. Kędziora (2009). *Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych*. Warszawa, s. 228; T. Tołoczko (2000). *Błąd lekarski. Spojrzenie klinicysty*, PiM, nr 5, s. 48 i nast.; A. Engler-Jakubiak (2013). *Organizacyjny błąd medyczny*. Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, nr 27, s. 277–278. Tak też

Nieprawidłowe zarządzanie określonym obszarem działalności szpitala, jako cecha błędu organizacyjnego, dotyczyć może całego podmiotu leczniczego, jak i poszczególnych jego jednostek organizacyjnych. Należy pamiętać, że szpital jest placówką strukturalnie złożoną, a świadczenie przez niego pomocy medycznej na ogół ma charakter interdyscyplinarny. Decydują o tym profile oddziałów, zakres wykonywanych w nich procedur medycznych, specjalizacje lekarzy, pielęgniarek i położnych tworzących personel oddziałów. Pacjent zgłaszający się do szpitala po pomoc medyczną musi mieć zapewnioną usługę kompleksową, uwzględniającą konieczność pilnego wdrożenia leczenia również innej jednostki chorobowej, niż pierwotnie zdiagnozowana, tudzież wykonania szeregu badań uprzednio nieplanowanych. Oddziały szpitalne nie funkcjonują w oderwaniu od innych jednostek organizacyjnych szpitala, tworzonych głównie w celu wspierania prawidłowości i skuteczności udzielania świadczeń opieki zdrowotnej. Wymienić w tym miejscu należy laboratoria, aptekę szpitalną, centralną sterylizatornię, pracownie diagnostyczne (RTG, USG, TK, hemodynamika etc.), czy dział żywienia i higieny szpitalnej. Nie można też zapominać o jednostkach tzw. pierwszego kontaktu, tj. ogólnej izbie przyjęć, szpitalnym oddziale ratunkowym czy poradniach i przychodniach przyszpitalnych, gdzie często następuje kwalifikacja pacjenta do wdrożenia lub kontynuacji leczenia specjalistycznego w warunkach hospitalizacji. Abstrahując od działalności podstawowej szpitala równolegle tworzone są w nim jednostki techniczne i administracyjne, mające zapewnić utrzymanie właściwej bazy klinicznej oddziałów (np. działy budowlany, techniczny, informatyczny, zaopatrzenia i transportu, zamówień publicznych, kadry czy statystyka medyczna). Struktura organizacyjna szpitali ma na ogół charakter pionowej struktury funkcjonalnej i odznacza się skomplikowanym systemem zależności poszczególnych komórek organizacyjnych. To z kolei wpływa na odpowiednie rozłożenie odpowiedzialności za ewentualne błędy i uchybienia. Nieprawidłowe zarządzanie szpitalem może ujawnić się w takich obszarach, jak utrzymanie w należyтым stanie wyposażenia (wyróbów medycznych), zapewnienie właściwych i bezpiecznych warunków ogólnobudowlanych, technicznych czy epidemicznych obiektów i pomieszczeń szpitalnych, gospodarka lekowa, organizacja dyżurów, zatrudnianie osób z wymaganymi kwalifikacjami, zakup wyróbów medycznych i produktów leczniczych odpowiedniej jakości, prowadzenie kolejki osób oczekujących na hospitalizację, czy nawet stanowienie – poprzez wydawanie zarządzeń, regulaminów i instrukcji – zasad współpracy pomiędzy komórkami organizacyjnymi (np. oddziałami szpitalnymi) w zakresie przekazywania pacjentów do leczenia. Mówiąc o błędzie organizacyjnym podmiotu leczniczego

w kontekście nieprawidłowego zarządzania należy zatem mieć na względzie wszystkie obszary jego działalności – podstawową (udzielenie świadczeń zdrowotnych), gospodarczą, techniczną i administracyjną⁸.

Przyjęcie okoliczności wywołania stanu zagrożenia bezpieczeństwa dla życia lub zdrowia pacjentów za cechę błędu organizacyjnego znajduje swoje uzasadnienie w tym, że warunkiem stwierdzenia występowania zaniedbań w obszarze zarządzania podmiotem leczniczym nie jest wyrządzenie rzeczywistej krzywdy pacjentom hospitalizowanym w placówce. Wartością eksponowaną w systemie zarządzania jakością w odniesieniu do udzielania świadczeń zdrowotnych z zakresu leczenia szpitalnego jest zapewnienie pacjentom bezpieczeństwa pobytu na danym oddziale. Jeżeli więc na skutek uchybień w organizacji pracy którejkolwiek z komórek szpitala dochodzi chociażby do powstania czynnika ryzyka zagrożenia dla życia lub zdrowia pacjenta, to okoliczność taka jest wystarczająca dla przyjęcia koncepcji błędu organizacyjnego podmiotu leczniczego. Można sobie wyobrazić sytuację, w której pacjentom aplikowane są przeterminowane leki, co z punktu widzenia klinicznego niesie ze sobą zagrożenie powikłań, ale poza nieosiągnięciem celu terapeutycznego nie występują żadne inne efekty uboczne takiego działania. Innym przykładem może być nieprzestrzeganie wymogów sanitarnych na oddziałach (np. chorób wewnętrznych czy zakaźnych), bez konsekwencji w postaci zakażenia pacjentów leczonych w szpitalu. Niewątpliwie w ww. sytuacjach dochodzi do nieprawidłowości i wywołania stanu zagrożenia bezpieczeństwa leczonych w placówce pacjentów, które w przypadku uaktywnienia się czynnika ryzyka mogłyby zakończyć się tragicznie. Bez względu na przyczyny wskazanych uchybień w sprawach tych należałoby stwierdzić wystąpienie błędu organizacyjnego. Jednocześnie dodać należy, że dla przyjęcia koncepcji błędu organizacyjnego podmiotu leczniczego obojętna jest liczba pacjentów pozostających w obszarze ryzyka⁹.

Biorąc pod uwagę dotychczas opublikowane wyniki badań empirycznych w zakresie etiologii błędów organizacyjnych podmiotu leczniczego wśród okoliczności, których konsekwencje mogą być kwalifikowane jako zagrożenie infrastruktury krytycznej i ciągłości prowadzenia działalności leczniczej, w tym udzielania świadczeń opieki zdrowotnej, wymienić należy przede wszystkim: 1) niedostateczny nadzór nad pracą personelu medycznego i wynikające z tego nieterminowe wykonywanie zleceń badań diagnostycznych i zabiegów terapeutycznych, brak kontroli nad czasem pracy członków personelu medycznego, nieuprawnione cedowanie obowiązków własnych na innych członków personelu medycznego oraz brak osobistej kontroli stanu zdrowia pacjenta; 2) wprowadzanie w błąd co do rzeczywistego

⁸ N. Wąsik. *Błąd organizacyjny podmiotu leczniczego...*, s. 82–83.

⁹ *Ibidem*, s. 84–85.

potencjału osobowego i technicznego szpitala na skutek podania nieprawdziwych danych lub zaniechania ich aktualizacji, skutkujące odmową przyjęcia pacjentów transportowanych przez zespoły pogotowia ratunkowego i koniecznością przewiezienia ich do innych podmiotów leczniczych; 3) braki w podstawowym wyposażeniu podmiotu leczniczego w wyroby medyczne, nieutrzymywanie ich w należytych stanie, używanie wyrobów medycznych wadliwych pod względem konstrukcyjnym lub produkcyjnym, w tym eksploatacja wyrobów, która niesie ze sobą wysokie prawdopodobieństwo porażenia pacjenta lub członków personelu medycznego prądem, poddania pacjenta nadmiernemu promieniowaniu, spowodowania wybuchu lub pożaru w czasie i w miejscu użytkowania (uruchamiania) wyrobu medycznego, spowodowania ryzyka zaostrzenia choroby, groźnych zakażeń, nieodwracalnych uszkodzeń narządów wewnętrznych itp.; 4) niezapewnienie infrastruktury odpowiedniej do rodzaju i zakresu prowadzonej działalności leczniczej, w tym utrzymania właściwego stanu budynków i pomieszczeń szpitalnych, stosowanie wyłącznie oświetlenia elektrycznego w salach operacyjnych i pomieszczeniach diagnostyki obrazowej, niezapewnienie odpowiedniej wentylacji w blokach operacyjnych, izolatkach oraz pomieszczeniach dla pacjentów o obniżonej odporności, czy niezapewnienie minimalnych wymogów dla rezerwowego źródła zaopatrzenia szpitala w wodę oraz rezerwowego źródłem zaopatrzenia szpitala w energię elektryczną; 5) ignorowanie podstawowych zasad aseptyki, w tym brak możliwości sterylizacji całego sprzętu, który bierze udział w przerwaniu ciągłości tkanek oraz pozostaje w kontakcie m.in. ze spojówkami i śluzówkami, niewłaściwe kwalifikowanie sprzętu do zastosowanej metody sterylizacji, nieprawidłowa kontrola procesu i technologii sterylizowania, brak właściwego wyposażenia sterylizacyjnego w szpitalu, niewielka pojemność sterylizatorów parowych, czy też brak dostępności innych metod wyjaławiania (obok metod termicznych), zaniechanie kierowania pracowników mających kontakt z pacjentem, żywnością etc. na profilaktyczne badania sanitarno-epidemiologiczne, tudzież bagatelizowanie przeciwwskazań medycznych do zatrudniania osób – nosicieli bakterii i wirusów do pracy na określonym stanowisku, zakup materiałów opatrunkowych, które nie spełniają wymaganych przepisami norm bezpieczeństwa i nie są dopuszczone do obrotu w Polsce, a także błędy w organizacji ruchu chorych (np. brak izolowania pacjentów cierpiących na choroby zakaźne i umieszczanie ich w salach ogólnych); 6) niewłaściwe gospodarowanie lekami, w tym brak utylizacji leków przeterminowanych i ich podawanie pacjentom hospitalizowanym na oddziale, podawanie pacjentom leków, które utraciły swoje właściwości terapeutyczne z uwagi na niewłaściwe ich przechowywanie, nieprawidłowy nadzór nad lekami narkotycznymi, a także nieuzupełnianie na bieżąco apteczki oddziałowej i apteki szpitalnej w leki wykorzystywane w największych ilościach w bieżącej pracy oddziału; 7)

nieprawidłowości w organizacji dyżurów – niewłaściwa obsada kadrowa na oddziałach, w izbach przyjęć lub w szpitalnym oddziale ratunkowym (lekarze i pielęgniarki o nieodpowiedniej do profilu jednostki organizacyjnej specjalizacji, nieposiadający wymaganej specjalizacji, kwalifikacji i doświadczenia) oraz niewystarczająca pod względem liczby personelu obsada dyżurowa; 8) nieprawidłowa organizacja obszaru opieki nad pacjentem, w tym spóźnione stosowanie wymaganych procedur medycznych, stosowanie określonej procedury medycznej względem nieodpowiedniego pacjenta, uszkodzenie ciała w wyniku zabiegu operacyjnego, samobójstwo w szpitalu, niewłaściwe podanie leku, upadki pacjentów w oddziałach podmiotu leczniczego, nieterminowe dostarczenie opieki medycznej, reoperacje, nieplanowane i powtórne hospitalizacje, a także samowolne oddalenie się pacjenta¹⁰.

Podsumowanie

Złożoność form prawno-organizacyjnych, w jakich funkcjonują podmioty lecznicze, i specyfika prowadzonej przez nie działalności wymuszają położenie szczególnej uwagi na kwestię zapewnienia bezpieczeństwa pacjentów leczonych w tych placówkach. Oczekiwanie społeczne wobec realizowanych świadczeń zdrowotnych dotyczą nie tylko wprowadzania nowych, skutecznych procedur medycznych, ale wymuszają działania poprawiające ich jakość. Nieprawidłowa organizacja pracy personelu zakładów opieki zdrowotnej niejednokrotnie może niweczyć dążenie do osiągnięcia najważniejszego z celów prowadzonej przez nie działalności – efektu terapeutycznego w skomplikowanym procesie leczenia pacjentów. Zasady funkcjonowania podmiotów leczniczych nie tylko przekonują o nadaniu przez ustawodawcę szczególnej rangi obowiązkowi zapewnienia należytej staranności w opiece nad chorymi, ale na równi trzeba myśleć o stworzeniu w tym celu właściwego, sprawnie funkcjonującego zaplecza organizacyjnego do prowadzenia działalności leczniczej. Szczególne znaczenie szpitali jako centralnych jednostek systemu ochrony zdrowia podkreśla fakt umiejscowienia obiektów szpitalnych jako infrastruktury krytycznej w obszarze zarządzania kryzysowego.

Sytuacją kryzysową jest na ogół zjawisko lub zdarzenie zagrażające istnieniu szpitala jako podmiotu leczniczego i realizacji jego celów na płaszczyźnie działalności leczniczej. Bezpośrednim skutkiem sytuacji kryzysowej, która może być wynikiem systematycznie postępujących niekorzystnych czynników jest kryzys. Ma on z reguły charakter zaskakujący, redukuje do minimum czas na podjęcie działań zaradczych i jest *sui generis* punktem kulminacyjnym sytuacji kryzysowej. Istotna jest wówczas identyfikacja

¹⁰ *Ibidem*, s. 91–137.

źródeł kryzysu (wewnętrznych i zewnętrznych), a także rozpoznanie jego symptomów i poziomu przekroczenia subiektywnego poziomu ryzyka. Koniecznym jest określenie tempa i czasu trwania kryzysu (czy jest on nagły czy przewlekły), miejsca jego wystąpienia, przyczyny oraz rzeczywistych i potencjalnych skutków. Przejęcie kontroli nad sytuacją kryzysową prowadzi się natomiast do jej deeskalacji, minimalizowania strat, minimalizowania wpływu kryzysu na zasoby i funkcjonalność szpitala oraz stabilizacji działalności leczniczej.

Szpital jako obiekt infrastruktury krytycznej powinien pozostawać w ciągłej gotowości do udzielania pomocy medycznej lokalnej społeczności, gwarantować ciągłość udzielania świadczeń opieki zdrowotnej, przyczyniać się do osiągania celów polityki zdrowotnej państwa oraz wspierać aparat administracji publicznej we wszystkich przedsięwzięciach. Należy bowiem podkreślić, że zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego ludności jest warunkiem *sine qua non* prawidłowego wykonywania wielu zadań publicznych, takich jak chociażby organizacja imprez masowych, zapewnienie bezpieczeństwa transportu (w tym zbiorowego) i komunikacji (ruchu drogowego), przeciwdziałanie zagrożeniom epidemicznym, prowadzenie działalności oświatowej, udzielanie pomocy społecznej i utrzymanie ośrodków i zakładów opiekuńczych, wspieranie inicjatyw kultury fizycznej, czy zapewnienie porządku publicznego. Jakakolwiek destabilizacja w funkcjonowaniu szpitali przekładać się będzie na obniżenie zdolności administracji publicznej do realizacji podstawowych potrzeb społeczności lokalnej.

Bibliografia

- Bernatek-Zaguła I. (2011). *Bezpieczeństwo zdrowotne – prawne podstawy dbałości o stan zdrowotny społeczeństwa*. W L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*. Szcztytno.
- Engler-Jakubiak A. (2013). *Organizacyjny błąd medyczny*. Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego. nr 27.
- Juras B. (2011). *Planowanie zarządzania kryzysowego w szpitalu*. Praca doktorska. Poznań 2011.
- Kędziora R. (2009). *Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem czynności medycznych*. Warszawa.
- Konieczny J. (2011). *Zdrowie publiczne w sytuacjach kryzysowych*. W L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*. Szcztytno.
- Marek Z. (2007). *Błąd medyczny. Odpowiedzialność etyczno-deontologiczna i prawna lekarza*. Kraków.
- Robakowski P., Synowiec J., Skelnik K., Tyrańska-Fobke A., Ślęzak D., Robakowska M. (2024). *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacjach kryzysowych w szpitalu*

dydaktycznym – propozycja działania (przypadek). *Journal of Modern Science* 2024, vol. 4 (58).

Tołłoczko T. (2000). *Błąd lekarski. Spojrzenie klinicysty*. PiM 2000. nr 5.

Wąsik N. (2020). *Błąd organizacyjny podmiotu leczniczego. Aspekty prawnokarne*. Toruń.

Streszczenie

Bezpieczeństwo zdrowotne stanowi newralgiczny obszar polityki państwa. Szpital jako obiekt infrastruktury krytycznej powinien pozostawać w ciągłej gotowości do udzielania pomocy medycznej lokalnej społeczności, gwarantować ciągłość udzielania świadczeń opieki zdrowotnej, przyczyniać się do osiągania celów polityki zdrowotnej państwa oraz wspierać aparat administracji publicznej we wszystkich przedsięwzięciach. Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest umiejscowienie szpitala jako zorganizowanego podmiotu leczniczego w systemie zarządzania kryzysowego, przedstawienie jego specyfiki jako obiektu infrastruktury krytycznej, a także wyszczególnienie zdarzeń stanowiących realne zagrożenie dla funkcjonowania szpitala, wymagających podjęcia natychmiastowych działań deeskalujących i stabilizujących sytuację.

Hospital as a critical infrastructure facility

Abstract

Health security is a critical area of state policy. A hospital as a critical infrastructure facility should remain in constant readiness to provide medical assistance to the local community, guarantee the continuity of healthcare services, contribute to achieving the goals of the state's health policy and support the public administration apparatus in all undertakings. The main goal of this study is to place the hospital as an organized medical entity in the crisis management system, present its specificity as a critical infrastructure facility, and also to specify events that pose a real threat to the functioning of the hospital, requiring immediate de-escalation and stabilization actions.

Słowa kluczowe: szpital, działalność lecznicza, zarządzanie kryzysowe, obiekt infrastruktury krytycznej, błąd organizacyjny podmiotu leczniczego

Keywords: hospital, medical activity, crisis management, critical infrastructure facility, organizational error of the medical entity

Damian Wąsik

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu

ORCID: 0000-0002-2781-8641

Rezyliencja miejska a kordon sanitarny – uwagi prawno-medyczne

Wstęp

Rezyliencja miejska (ang. urban or city resilience) to ogólnie rzecz ujmując zdolność miasta do radzenia sobie ze zmianami, jego odporność na zdarzenia niszczące, np. katastrofy naturalne, kryzysy, czy problemy społeczno-ekonomiczne, jak również umiejętność regeneracji. Powszechnie przyjmuje się, że koncepcja „miasta odpornego” wywodzi się ze sformułowanej w II połowie XX w. teorii systemów Ludwiga von Bertalanffy’ego, której głównym założeniem jest analiza i zdefiniowanie elementów składowych systemów społeczno-gospodarczych, pozostających ze sobą w funkcjonalnej więzi. Teoria ta znalazła odzwierciedlenie w naukach społecznych (socjologii i politologii), przyrodniczych (ekologia), ekonomicznych oraz w urbanistyce. Koncepcja „miasta odpornego” po raz pierwszy została zaprezentowana w artykule Crawforda S. Hollinga „Odporność i stabilność systemów ekologicznych” opublikowanym w 1973 r. W publikacji tej pojęcie odporności określonego ekosystemu miejskiego zostało zdefiniowane jako zdolność do zachowania – w przypadku pojawienia się określonych zagrożeń i zakłóceń – jego podstawowych elementów składowych i funkcjonalnych, pozostających ze sobą we wzajemnych powiązaniach oraz zdolność adaptacji

systemu do zmieniających się uwarunkowań społeczno-gospodarczych¹. Koncepcja city resilience tradycyjnie odnoszona jest zatem do trwałości miasta, przy czym za trwałe uważane jest miasto zdolne do wytrzymania silnego wstrząsu bez wywołania natychmiastowego chaosu czy trwałej szkody. Aby osiągnąć ogólną odporność systemu na zakłócenia, konieczne jest skoordynowane działanie w ramach poszczególnych części systemu (system sieci społecznych, energetycznych, komunikacyjnych, dostaw towarów, odbiór ścieków, odpadów itd.), składających się na odporność systemu miasta jako całości².

Wśród zagrożeń, które mogą skutecznie skomplikować funkcjonowanie najważniejszych instytucji miejskich, sparaliżować proces realizacji powierzonych im zadań publicznych, ograniczyć możliwości administrowania niektórymi obszarami życia społecznego, a także przewartościować zakładane cele polityki rozwoju, szczególne miejsce zajmują epidemie i rozprzestrzenianie się chorób zakaźnych wśród ludzi. Dynamika zachorowań, ich konsekwencje zdrowotne oraz obciążenie organizacyjne lokalnej służby zdrowia mogą nie pozostawiać wiele czasu na podejmowanie decyzji i wybór optymalnych dyspozycji, a przez to niejednokrotnie wymagają wdrażania rozwiązań radykalnych, stopujących skalę sytuacji kryzysowej. Rozwiązaniem takim jest zastosowanie instrumentu potocznie zwanego kordonem sanitarnym, powiązany z izolacją i kwarantanną. Pod pojęciem kordonu sanitarnego zwykło się rozumieć sieć posterunków ustawionych wokół regionu, w którym rozprzestrzeniła się epidemia choroby zakaźnej, zorientowanych na niedopuszczanie do niekontrolowanej migracji podróżnych do i z miejsca, w którym zachorowania wystąpiły. Nie ma jednolitego modelu kordonu sanitarnego, na ogół przyjmuje on postać pewnego schematu zorganizowanych działań opartych na egzekwowaniu zakazów i nakazów określonego postępowania, a jego geneza historyczna sięga czasów starożytnych.

¹ Zob. R. Żołubak (2021). *Miasto odporne – rozbudowa tkanki współczesnego miasta na podstawie projektów powtarzalnych*. PUA – Przestrzeń – Urbanistyka – Architektura, nr 1, s. 210–211 wraz z cytowaną tam literaturą, m.in. R. Czachor (2019). *Koncepcja urban resilience: założenia, treść, możliwość implementacji*. Społeczności Lokalne. Studia Interdyscyplinarne, nr 3, s. 127–148; L. Świątek (2015). *Miasta spustoszone. Koncepcja rezyliencji w procesie rewitalizacji małych i średnich miast*. Przestrzeń i Forma, nr 1 (23), s. 117–128.

² Zob. L. Mierzejewska, K. Sikorska-Podyma, M. Wdowicka, E. Lechowska, B. Morzewski (2020). *City resilience – aspekty planistyczne*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 50, s. 85, 88. Zob. również G. Masik (2022). *Koncepcja odporności: definicje, interpretacje, podejścia badawcze oraz szkoły myśli*. Przegląd Geograficzny, nr 3 (94), s. 279–305; A. Bilśka (2016). *Proces budowy miasta odpornego na przykładzie Rotterdamu*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna 2016, nr 34, s. 59–78.

Metody

Celem przedmiotowej publikacji jest przedstawienie istoty kordonu sanitarnego jako rozwiązania wymuszonego sytuacją kryzysową – epidemią choroby zakaźnej, a także próba odpowiedzi na pytanie, czy zastosowanie ww. instrumentu prawnego jest wyrazem ugruntowanej rezyliencji miejskiej, czy też działaniem o charakterze destrukcyjnym w tej materii. Przedmiotowa analiza uwzględnia perspektywę polskich rozwiązań prawnych. Wśród narzędzi badawczych wykorzystanych w niniejszej pracy wymienić należy interdyscyplinarną analizę piśmiennictwa – prawniczego i administracyjnego, historycznego, medycznego, socjologicznego i architektonicznego, jak również badania źródeł w postaci aktualnego polskiego orzecznictwa sądowego oraz obowiązujących aktów prawnych.

Geneza historyczna kordonu sanitarnego

Jak wcześniej zauważono działania prewencyjne podejmowane na przestrzeni wieków w celu zwalczania ognisk chorób zakaźnych ewoluowały i wielokrotnie uzupełniały się, by finalnie stworzyć swoistą sieć rozwiązań separacyjnych, odcinających potencjalne drogi szerzenia się epidemii, rozumianych współcześnie jako kordon sanitarny. Prezentację polskich unormowań prawnych obowiązujących w omawianej materii należy poprzedzić przedstawieniem zarysu historycznego metod radzenia sobie przez społeczność miejską z zagrożeniem epidemicznym.

Niemalże od najdawniejszych czasów w okresie rozprzestrzeniania się chorób zakaźnych celem unikania zarażenia i śmierci ludność opuszczała zagrożone tereny. Hipokrates zalecał tego typu ucieczkę jako profilaktykę choroby, przy czym ewakuowali się nie tylko pospolici mieszkańcy, ale również lekarze wobec których wyrażano szczególne oczekiwania co do zwalczania ognisk choroby. Przykładem może być opuszczenie przez Galena Rzymu w czasie epidemii w 166 r. n.e. Zapisy o stosowaniu odosobnienia czy oddalenia ludzi z powodów zdrowotnych znajdują się w Biblii, m.in. w Księdze Kapłańskiej, zawierającej dokładne wytyczne dotyczące czasu obserwacji i izolacji chorych na choroby skóry w odniesieniu do trądu (Kpł 13, 1–8). Herodot (ok. 484–426 r. p.n.e) pisał w „Dziejach”: „jeśli jakiś mieszkaniec miasta ma trąd (lepra) lub białe wyrzuty (leuke), nie śmie on przychodzić do miasta ani przestawać z innymi Persami”³. W starożytności popularną praktyką był tworzenie leprozoriów, a doświadczenia związane z ich organizacją stały się

³ R.E. Paliga (2020). *Kwarantanna jako narzędzie do walki z epidemiami*. Przegląd Epidemiologiczny, nr 74 (2), s. 181.

podstawą opracowania przyszłych rozwiązań administracyjnych dotyczących izolacji chorych i zdrowych w czasie różnych epidemii⁴.

Powszechnie przyjmuje się, że najbardziej dotkliwą plagą średniowiecza był trąd. Choroba ta, skazująca zarażonego na izolację i powolne fizyczne wyniszczenie, marginalizowała jednostkę w każdym aspekcie życia społecznego. Nasilenie zachorowań obserwowano zwłaszcza w czasie wypraw krzyżowych, co było w oczywisty sposób związane z przemieszczaniem ludzi, ich zagęszczeniem, trudnymi warunkami higienicznymi itp. Do Polski trąd został przywleczony przez osadników niemieckich i powracających z wypraw krzyżowych w XIII w. Pierwsze leprozoria powstawały w Głogowie, Uniejowie, Poznaniu, Krakowie. Przyjmuje się, że do końca XIII w. zorganizowano około 19 tysięcy miejsc odosobnienia dla trędowatych na terenie Europy. W średniowieczu opiekę nad trędowatymi sprawował Kościół. Podczas III Soboru laterańskiego w 1179 r. określono zasady ich izolacji oraz sformułowano obrzęd liturgiczny odprawiany nad chorym odprowadzanym do leprozorium⁵. Przed ucieczką z leprozorium przestrzegano umieszczona przy wyjściu z obiektu szubienica.

W późnym średniowieczu, w 1343 r., w Wenecji powstała pierwsza komisja zdrowia publicznego właściwa w sprawach wydawania zarządzeń o izolowaniu nosicieli zarazy. W 1348 r. komisje takie powoływano we Florencji, Luccie, Peruggi i Pistoii, Raguzie w Dalmacji, Awinionie i Mediolanie.

⁴ Wzmianki o trądzie występują m.in. w dziełach wspomnianych Hipokratesa (ok. 460–370 p.n.e.) i Galena (ok. 130–200 n.e.).

⁵ Modlitwa obejmowała następujący słowa: „Odosobnienie w tym domu do którego wchodzisz będzie tylko cielesne, duchem bowiem zawsze będziesz z nami i będziesz brał udział w naszych modlitwach. O twoich drobnych potrzebach pomyślą osoby miłosierne a Bóg ciebie nie opuści. Uważaj tylko i miej cierpliwość. Niech Bóg będzie z Tobą. Amen.” Po zakończeniu modlitwy choremu oznajmiano obowiązujące go od tej chwili następujące zasady zachowania: 1) zakaz wchodzenia do kościoła, klasztoru, młyna, przychodzenia na targ i jarmark oraz przebywania wśród ludzi zdrowych; 2) zakaz opuszczania leprozorium w innym ubiorze niż ubranie trędowatego; 3) zakaz mycia rąk i jakichkolwiek rzeczy chorego w rzece i studni, jak również zakaz picia wody z tych źródeł inaczej, niż z wykorzystanie własnych czarki i baryłki; 4) zakaz dotykania jakiegokolwiek kupowanego przedmiotu do czasu uzyskania jego własności; 5) zakaz wchodzenia do karczmy i obowiązek odbierania wina wyłącznie we własnej baryłce; 6) zakaz obcowania z inną kobietą niż ta, z którą chory pozostawał w związku; 7) zakaz rozmowy z napotkaną osobą w inny sposób, niż „pod wiatr”; 8) zakaz chodzenia wąskimi uliczkami miasta, w których chory mógłby nieuważnie dotknąć innych przechodniów lub sam zostać dotknięty; 9) zakaz dotykania studzien lub sznurów inaczej niż w rękawiczkach; 10) zakaz dotykania dzieci i dawania im czegokolwiek; 11) obowiązek picia i jedzenia wyłącznie z wanych naczyń; 12) zakaz picia i jedzenia w towarzystwie innych trędowatych. Obrzęd kończyło posypanie głowy trędowatego ziemią z cmentarza i słowa kapłana: „Umrzyj dla świata, z martwych wstań w Bogu”. Zob. R.E. Paliga. *Kwarantanna jako narzędzie do walki z epidemiami*. s. 183–184.

Co szczególnie istotne zamykanie przez władze miast i szlaków handlowych budziło sprzeciw środowisk kupieckich i mieszczaństwa. Dochodziło do niszczenia przedmiotów przywożonych z terenów epidemii i palenia całych statków, to z kolei miało swój skutek ekonomiczny – powodowało ubożenie miast. Celem przeciwdziałania tej sytuacji zaczęto stosować kwarantannę jako postępowanie urzędowe, a pierwsze działania tego typu podjęto w 1377 r. w Raguzie (Dubrownik). Kwarantanna polegała wówczas na przymusie spędzenia trzydziestu dni na jednej z wysp znajdujących się u wybrzeża (wyspa de Mercano), zanim podróżni zostaną wpuszczeni do portu. Podobne rozwiązania przyjęto w Wenecji, zarządzając konieczność odbycia czterdziestodniowej kwarantanny przed wejściem do portu, a następnie wydawano zaświadczenia o stanie zdrowia dla marynarzy po odbyciu kwarantanny. W 1423 r. w Wenecji stworzono pierwszy lazaret – szpital przeznaczony do leczenia chorych na dżumę (od nazwy weneckiej wyspy Św. Maria z Nazaretu – Santa Maria di Nazaret). W XVI w. grabarzom uczestniczącym w pochówku zarażonych i ich rodzinom nakazywano nosić specjalnie oznaczone ubiory (czarne płaszcze ze specjalnymi znakami), pilnowano by chorzy i ich rodziny nie pojawiali się na ulicy, a także zabijano deskami drzwi domów, w których zamieszkiwali zakażeni⁶.

Różnego rodzaju klęski i epidemie często pojawiały się na ziemiach polskich. Przykładowo w zaborze austriackim częste epidemie cholery zmuszały władze centralne do tworzenia procedur postępowania w okresie zagrożeń epidemicznych. Administracja cyrkularna i wojskowa na zagrożonym lub dotkniętym epidemią terenie wytyczały zamknięte, otoczone kordonem sanitarnym przez wojsko, obszary, których ludność pod groźbą kar nie mogła opuszczać. Wartownicy pilnujący strefy mogli strzelać do osób próbujących ją przekroczyć. Obowiązywały tam: kwarantanna, zakazy przemieszczania się poza kordon ludzi, przegonu zwierząt oraz przewozu towarów. Okres restrykcji określały zarządzenia miejscowych władz⁷. Twórcą jednego z najbardziej znanych planów kordonu sanitarnego był Antoni Juliusz Schneider (1825–1880) – polski krajoznawca, kolekcjoner, encyklopedysta i dokumentalista dziejów Galicji. Plan ten zawierają tzw. Teki Antoniego Schneidra (1773–1877). Epidemie z początku lat trzydziestych XIX w. niemal sparażowały życie gospodarcze i publiczne całej monarchii habsburskiej. Zamknięto i obsadzono wojskiem granice między poszczególnymi prowincjami,

⁶ *Ibidem.* s. 184–185.

⁷ Zob. Z. Dyrdoń (2022). *Mapy kordonu sanitarnego w obwodzie żółkiewskim (1801) i obwodzie przemyskim (1831) w związku z zarazą i epidemią cholery z zespołu Teki Antoniego Schneidra*. *Krakowski Rocznik Archiwalny*, Tom 28, s. 219 oraz cytowane tam pozycje piśmiennicze: J. Szewczuk (1939). *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*. Lwów, s. 247–248; W. Szumowski (1907). *Galicja pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego pierwszego protomedyka 1772–1783*. Lwów, s. 70–71.

ograniczono radykalnie przepływ towarów, stworzono połowe stacje kwarantanny, w których osoby podejrzane o zarażenie miały przebywać przez 14 dni. Epidemie wpłynęła na dalsze zubożenie ludności, a wiele osób w czasie zarazy straciło możliwości zarobkowania⁸. Należy podkreślić, że władze austriackie starały się zapobiegać szerzeniu się epidemii w cesarstwie poprzez wprowadzanie i stosowanie odpowiednich przepisów sanitarnych. W czasie zagrożeń epidemiologicznych poza granicami władze austriackie decydowały się na szczegółową kontrolę importowanych towarów. Już wiosną 1871 r. w celu przeciwdziałania rozszerzaniu się chorób zakaźnych, na mocy wspólnego rozporządzenia austriackich i węgierskich ministerstw spraw wewnętrznych, skarbu i handlu, zaczął obowiązywać na czas nieokreślony zakaz przywozu i tranzytu nieoczyszczonej (niepranej) używanej odzieży, bielizny i pościeli z Niemiec, Szwajcarii i Królestwa Polskiego⁹.

Wypracowane jeszcze w średniowieczu metody izolacji chorych i kwarantanny podróżnych, z pewnymi modyfikacjami, stosowane były w całej Europie aż do XIX w., który to okres uznawany jest czas wielkiego rozwoju nauk medycznych. Do obserwacji medycznej dołączono elementy statystyki, wprowadzono grupy kontrolne w celu obiektywnego zbadania skuteczności leczenia itp. Zaczęto postulować zastąpienie izolacji i ucieczki przed chorobą walką z nią z wykorzystaniem środków fizycznych i chemicznych. Kwarantannę zastępowano dezynfekcją przez stosowanie pochodnych chloru, karbolu, alkoholu i innych. W XX w. kwarantanna stosowana była jako narzędzie w służbie nauki. Po odkryciu bakterii i po doświadczeniach związanych ze stosowaniem aseptyki i antyseptyki, kierując się dowodem naukowym zaczęto stosować działania separujące, różniące się w zależności od właściwości drobnoustroju wywołującego epidemie. Tworzono też instytucje państwowe i międzynarodowe, których celem była ochrona populacji przed pandemiemi¹⁰.

Wszystkie ww. sposoby oddziaływania na społeczeństwo w okresie epidemii, próby kontrolowania migracji populacji, tworzenie unormowań prawnych w postaci nakazów i zakazów określonego postępowania, dokumentowanie trasy przemieszczania się podróżnych, wreszcie różnych form izolowania, separacji i kwarantanny osób zarażonych, podejrzanych o zarażenie i zdrowych, przełożyło się sformowanie swoistego zestawu praktycznych narzędzi prewencyjnych i profilaktycznych w postaci kordonu sanitarnego.

⁸ M. Zych, R. Zych (2023). *O niektórych epidemiach na przełomie XIX i XX stulecia na terenie Galicji*. W M. Zemło (red.) *Małe Miasta. Utrapienia i niedole*. Białystok–Boguchwała–Supraśl, s. 33.

⁹ *Ibidem*. s. 44.

¹⁰ R.E. Paliga. *Kwarantanna jako narzędzie do walki z epidemiemi*. s. 190–191.

Współczesne metody zapobiegania rozprzestrzenianiu się chorób zakaźnych na przykładzie polskich rozwiązań prawnych

Kordon sanitarny w wielu przypadkach tworzony jest wokół obszaru o dużej gęstości zaludnienia lub obszaru, na którym panuje epidemia, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się chorób zakaźnych. W piśmiennictwie medycznym wyrażany jest pogląd, zgodnie z którym skuteczność stosowania kordonu sanitarnego uzależniony jest od autorytetu władzy publicznej, efektywności aparatu bezpieczeństwa, stopnia zorganizowania społeczeństwa, a także gotowości mieszkańców do stosowania się do wytycznych organów administracji publicznej. Kordon sanitarny postrzegany jest również jako działanie kosztowne na wielu płaszczyznach funkcjonowania zbiorowości miejskiej i bardzo wymagające dla całej populacji. W dużej mierze bezpieczeństwo epidemiologiczne oparte na stosowaniu kordonu sanitarnego opiera się na pewnym konsensusie mieszkańców i przedstawicieli władzy publicznej, a kwestią kontrowersyjną jest zawsze rezygnacja przez jednostkę z wybranych swobód i wolności – dobrowolna lub przymusowa. Izolacja związana z kordonem sanitarnym na ogół prowadzi do redukcji zasobów finansowych mieszkańców i pociąga za sobą spadek zatrudnienia i dochodów. W skrajnych przypadkach ograniczenie mobilności może generować wzrost liczby zakażeń w obrębie zamkniętej społeczności¹¹. Kordon sanitarny w zestawieniu z kwarantanną i izolacją medyczną określany jest jako „interwencja nielecnicza” (ang. non pharmaceutical interventions), mająca na celu zapobieganie przenoszeniu patogenów mikrobiologicznych¹².

Aktualnie w polskim porządku prawnym nie obowiązują przepisy odnoszące się wprost do tworzenia kordonów sanitarnych, co nie oznacza, że nie mogą być one formowane w zależności od potrzeb. Sposoby zwalczania epidemii, w tym izolacji i kwarantanny, określają przepisy ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 924). W myśl art. 46 ust. 1 i 2 ustawy stan zagrożenia epidemicznego lub stan epidemii na obszarze województwa lub jego części ogłasza i odwołuje wojewoda, w drodze rozporządzenia, na wniosek państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego. Jeżeli zagrożenie epidemiczne lub epidemia występuje na obszarze więcej niż jednego województwa, stan zagrożenia epidemicznego lub stan epidemii ogłasza i odwołuje, w drodze rozporządzenia, minister właściwy do spraw

¹¹ G. Queiroz, R. Sá, J. Matos, S. Carmo, J.D. Ferreira, T. Pinho-Bandeira, R. Leitão, T. Pereira, I. Duarte, C. Costa, A. Oliveira (2021). *Cordon sanitaire, a necessary evil? Evaluation of non pharmacological interventions against COVID-19 in Ovar, Portugal*. Acta Biomed. 2021, vol. 92, Supplement 6, s. 1–2.

¹² H. Lin (2021). *Optimal design of cordon sanitaire for regular epidemic control*. Advances in Civil Engineering Volume 2021, s. 10.

zdrowia w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw administracji publicznej, na wniosek Głównego Inspektora Sanitarnego. W ust. 4 cytowanego przepisu przewidziano, że w ww. rozporządzeniach można ustanowić m.in. 1) czasowe ograniczenie określonego sposobu przemieszczania się, 2) czasowe ograniczenie lub zakaz obrotu i używania określonych przedmiotów lub produktów spożywczych, 3) czasowe ograniczenie funkcjonowania określonych instytucji lub zakładów pracy, 4) zakaz organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności, 5) obowiązek wykonania określonych zabiegów sanitarnych, jeżeli wykonanie ich wiąże się z funkcjonowaniem określonych obiektów produkcyjnych, usługowych, handlowych lub innych obiektów, 6) nakaz udostępnienia nieruchomości, lokali, terenów i dostarczenia środków transportu do działań przeciwepidemicznych przewidzianych planami przeciwepidemicznymi.

Zgodnie z art. 46a. ustawy przewidującym sposoby określenia zagrożonego obszaru, w przypadku wystąpienia stanu epidemii lub stanu zagrożenia epidemicznego o charakterze i w rozmiarach przekraczających możliwości działania właściwych organów administracji rządowej i organów jednostek samorządu terytorialnego, Rada Ministrów może określić, w drodze rozporządzenia, na podstawie danych przekazanych przez ministra właściwego do spraw zdrowia, ministra właściwego do spraw wewnętrznych, ministra właściwego do spraw administracji publicznej, Głównego Inspektora Sanitarnego oraz wojewodów: 1) zagrożony obszar wraz ze wskazaniem rodzaju strefy, na którym wystąpił stan epidemii lub stan zagrożenia epidemicznego, 2) rodzaj stosowanych rozwiązań – mając na względzie zakres stosowanych rozwiązań oraz uwzględniając bieżące możliwości budżetu państwa oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

W myśl natomiast art. 46b ustawy, normującego problematykę ustanawiania określonych ograniczeń, nakazów i zakazów na zagrożonym obszarze, we wspomnianym wcześniej rozporządzeniu, można ustanowić np. czasowe ograniczenie określonych zakresów działalności przedsiębiorców; czasową reglamentację zaopatrzenia w określonego rodzaju artykuły; obowiązek poddania się badaniom lekarskim przez osoby chore i podejrzane o zachorowanie; obowiązek stosowania określonych środków profilaktycznych i zabiegów; obowiązek poddania się kwarantannie i miejsce kwarantanny; czasowe ograniczenie korzystania z lokali lub terenów oraz obowiązek ich zabezpieczenia; nakaz ewakuacji w ustalonym czasie z określonych miejsc, terenów i obiektów; nakaz lub zakaz przebywania w określonych miejscach i obiektach oraz na określonych obszarach; zakaz opuszczania strefy zero przez osoby chore i podejrzane o zachorowanie; czy nakaz określonego sposobu przemieszczania się.

Jak wcześniej wspomniano tworzenie kordonu sanitarnego i związane z tym ograniczenie mobilności jednostek może generować wątpliwości

etyczne i prawne, jako wkraczanie w niezbywalne swobody obywatelskie, gwarantowane konstytucyjnie. To z kolei wywołuje dyskusję na temat zasad stosowania łączonych z kordonem kwarantanny i izolowania osób zarażonych. W orzecznictwie sądowym podkreśla się, że formalne wprowadzenie kwarantanny z datą wsteczną mija się z celem tej instytucji i stanowi ograniczenie konstytucyjnego prawa wolności, swobody poruszania się. Nie można być objętym kwarantanną nie mając o tym wiedzy i nie znając jej wymogów, a także wynikających z tego faktu ograniczeń. Kwarantanna nie może też być nakładana w oderwaniu od bezspornych ustaleń faktycznych, a na domniemaniach. Nawet cel profilaktyczny takiego działania nie znajduje uzasadnienia, gdyż profilaktyka to zapobieganie to działanie na przyszłość. Działanie wstecz potwierdza pozorność lub opieszałość organu¹³. Stan epidemii, poprzedzony stanem zagrożenia epidemiologicznego, nie jest stanem klęski żywiołowej, a w związku z tym, że nie jest stanem nadzwyczajnym w rozumieniu art. 228 ust. 1 Konstytucji RP nie może prowadzić wraz z wprowadzanymi na jego podstawie ograniczeniami do naruszania podstawowych praw i wolności¹⁴.

Tworzenie kordonów sanitarnych jest wyrazem realizowania ciężącego na władzy publicznej obowiązku zapobiegania szczeniu się chorób epidemicznych i ich zwalczania. Wynika z powinności państwa względem jednostki oraz ogółu społeczeństwa w kwestii dbałości o zdrowie publiczne. Zwalczanie chorób epidemicznych obejmuje nie tylko ich leczenie, ale również zapobieganie ich rozpowszechnianiu się, także w drodze stosowania środków profilaktycznych i prewencyjnych, jakim jest organizowanie punktów kontrolnych w ramach kordonu sanitarnego. Szczególną wagę przykładą się jednak do funkcjonowania takiego kordonu *lege artis*. W judykaturze zauważa się, że żadne względy praktyczne albo pragmatyczne, jak też celowość wprowadzanych rozwiązań, nie uzasadniają wykroczenia poza granice upoważnienia ustawowego. Tak więc chociaż niektóre zakazy, nakazy i ograniczenia można uznać za uzasadnione z punktu widzenia woli walki z pandemią, to tryb ich wprowadzenia nie może prowadzić do naruszenia podstawowych standardów konstytucyjnych i praw w zakresie wolności przemieszczania się¹⁵.

¹³ Zob. wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 27 listopada 2020r., sygn. akt III SA/Gl 467/20, LEX nr 3095964.

¹⁴ Zob. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 czerwca 2023r., sygn. akt II GSK 844/22, LEX nr 3585734.

¹⁵ Por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 lipca 2023r., sygn. akt II GSK 1443/22, LEX nr 3606110.

Wnioski

Cykliczne pojawianie się nowych chorób zakaźnych, na które ludzie nie nabyli jeszcze odporności, pozostaje nierozzerwalnie związane z postępowaniem medycyny i rozwojem epidemiologii. Odkrywanie nowych patogenów i wirusów z jednej strony determinuje prace nad nowoczesnymi metodami diagnostyki i terapii, stymuluje postęp biotechnologii i prace nad szczepionkami, produktami leczniczymi i wyrobami medycznymi. Z drugiej jednak strony poprzedzające ten postęp lub towarzyszące mu zachorowania na ogół – przynajmniej w pierwszej fazie zjawiska – destabilizują politykę zdrowotną wywołując sytuację kryzysową.

Biorąc pod uwagę ostatnie doświadczenia zdobyte przez środowiska medyczne i administrację publiczną miast dotkniętych epidemią SARS-CoV-2 dostrzegalna jest swego rodzaju ewolucja w podejściu do profilaktyki i środków zapobiegania (zwalczania) epidemii. Odchodzi się od tworzenia tradycyjnych kordonów sanitarnych wokół całych miejscowości (regionów) dotkniętych epidemią na rzecz izolowania fragmentów obszarów zamieszkałych przez obywateli, kwarantanny poszczególnych mieszkańców lub ograniczaniu niektórych aktywności. Bardzo wyraźny jest też postulat przestrzegania zasad legalizmu przy wprowadzaniu w życie takich rozwiązań.

Kordon sanitarny ze względu na swój wyjątkowy charakter, przejawiający się w jego doraźnym utworzeniu i ograniczeniu swobód społecznych, stanowi wyzwanie zarówno dla wytrzymałości fizycznej, jak i psychicznej poszczególnych jednostek, a także weryfikuje ich zdolność kreatywności i adaptacji do nowych uwarunkowań życia codziennego. Z racji kosztów, jakie ze sobą niesie, siłą rzeczy zderza ze sobą dwie wartości – zdrowie publiczne oraz dobrobyt społeczny.

Można zaryzykować stwierdzenie, że gotowość mieszkańców do podporządkowania się związanym z kordonem sanitarnym wymaganiom organizacyjnym (ograniczenie swobody przemieszczania się jednostek, poddawanie się testom, respektowanie zaleceń służb porządkowych etc.) w zdecydowanej większości przypadków będzie przejawem ugruntowanej rezyliencji miejskiej. Współczesne resilient city to przede wszystkim miasto odporne na zagrożenia epidemiczne i inne sytuacje kryzysowe, takie jak klęski żywiołowe oraz ekstremalne zjawiska pogodowe, zmiany klimatyczne, rewolucje społeczne, polityczne i gospodarcze, czy ataki terrorystyczne¹⁶. Specyfika epidemii chorób zakaźnych jako zagrożeń wynika z faktu, że mają one charakter egzogeny i ich źródła poszukiwać należy w czynnikach naturalnych, w odróżnieniu np. od awarii systemów informatycznych, kryzysów związanych z bezrobociem czy ubóstwem, tudzież aktów terrorystycznych, wojen

¹⁶ R. Żołubak. *Miasto odporne...*, s. 211

i przestępczości, które mają pochodzenie odpowiednio – technologiczne, ekonomiczne i ludzkie.

Stopień rezyliencji miejskiej w sytuacji epidemii chorób zakaźnych powiązany jest z prawidłową identyfikacją i analizą aktualnych i przyszłych zagrożeń, ryzyka i słabych punktów działań przedsięwziętych przez władze lokalne, właściwą oceną wrażliwości i podatności systemu miasta na sytuacje kryzysowe, precyzyjnym określeniem możliwych skutków oddziaływania tych zjawisk na funkcjonowanie społeczne i gospodarcze miasta, wreszcie opracowaniem odpowiedniej strategii redukcji skali zagrożenia. W tym miejscu podkreślić należy wagę utrzymania prawidłowego przepływu informacji między społecznością lokalną, organami administracji publicznej, a podmiotami leczniczymi – szpitalami, przychodniami czy laboratoriami. Przetwarzanie informacji powinno obejmować takie dane, jak cechy społeczno-demograficzne zakażonych i podejrzanych o zakażenie, prezentację kliniczną przypadków (np. czynniki ryzyka zachorowania i budowanie świadomości zdrowotnej jednostek), a także domniemane źródła zakażeń. W przypadku osób zakażonych istotna jest też ich codzienna weryfikacja kliniczna i izolacyjna. Konkludując, pomimo niewątpliwej uciążliwości dla zbiorowości lokalnej realizacji zadań kordonu sanitarnego i możliwości jego destrukcyjnego oddziaływania na sytuację makro- i mikroekonomiczną miasta, redukcja niekorzystnych skutków zależeć będzie od płynności operacyjnej, elastyczności i sprawnej koordynacji działań oraz integracji osób w nie zaangażowanych. Te elementy stanowią determinanty rezyliencji miejskiej.

Bibliografia

- Bilska A. (2016). *Proces budowy miasta odpornego na przykładzie Rotterdamu*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 34.
- Czachor R. (2019). *Koncepcja urban resilience: założenia, treść, możliwość implementacji*. Społeczności Lokalne. Studia Interdyscyplinarne, nr 3.
- Dyrdoń Z. (2022). *Mapy kordonu sanitarnego w obwodzie żółkiewskim (1801) i obwodzie przemyskim (1831) w związku z zarazą i epidemią cholery z zespołu Teki Antoniego Schneidra*. Krakowski Rocznik Archiwalny, Tom 28.
- Lin H. (2021). *Optimal design of cordon sanitaire for regular epidemic control*. Advances in Civil Engineering Volume 2021.
- Masik G. (2022). *Koncepcja odporności: definicje, interpretacje, podejścia badawcze oraz szkoły myśli*. Przegląd Geograficzny, nr 3 (94).
- Mierzejewska L., Sikorska-Podyma K., Wdowicka M., Lechowska E., Modrzewski B. (2020). *City resilience – aspekty planistyczne*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 50.
- Paliga R.E. (2020). *Kwarantanna jako narzędzie do walki z epidemiami*, Przegląd Epidemiologiczny 2020, nr 74 (2).

- Szewczuk J. (1939). *Kronika klęsk elementarnych w Galicji w latach 1772–1848*. Lwów 1939.
- Szumowski W. (1907). *Galicja pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego pierwszego protomedyka 1772–1783*. Lwów 1907.
- Świątek L. (2015). *Miasta spustoszone. Koncepcja rezyliencji w procesie rewitalizacji małych i średnich miast*. Przestrzeń i Forma 2015, nr 1 (23).
- Queiroz G., Sá R., Matos J., Carmo S., Ferreira J.D., Pinho-Bandeira T., Leitão R., Pereira T., Duarte I., Costa C., Oliveira A. (2021). *Cordon sanitaire, a necessary evil? Evaluation of non pharmacological interventions against COVID-19 in Ovar, Portugal*. Acta Biomed. 2021, vol. 92, Supplement 6.
- Zych M., Zych R. (2023). *O niektórych epidemiach na przełomie XIX i XX stulecia na terenie Galicji*. W M. Zemło (red.) (2023). *Małe Miasta. Utrapienia i niedole*. Białystok–Boguchwała–Supraśl 2023.
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 27 listopada 2020r., sygn. akt III SA/Gl 467/20, LEX nr 3095964.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 2 czerwca 2023r., sygn. akt II GSK 844/22, LEX nr 3585734.
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 11 lipca 2023r., sygn. akt II GSK 1443/22, LEX nr 3606110.
- Żołubak R. (2021). *Miasto odporne – rozbudowa tkanki współczesnego miasta na podstawie projektów powtarzalnych*, PUA–Przestrzeń–Urbanistyka–Architektura, nr 1.

Streszczenie

Pod pojęciem kordonu sanitarnego zwykło się rozumieć sieć posterunków ustawionych wokół regionu, w którym rozprzestrzenia się epidemia choroby zakaźnej, zorientowanych na niedopuszczanie do niekontrolowanej migracji podróżnych do i z miejsca, w którym zachorowania wystąpiły. Nie ma jednolitego modelu kordonu sanitarnego, na ogół przyjmuje on postać pewnego schematu zorganizowanych działań opartych na egzekwowaniu zakazów i nakazów określonego postępowania, a jego geneza historyczna sięga czasów starożytnych. Celem przedmiotowej publikacji jest przedstawienie istoty kordonu sanitarnego jako rozwiązania wymuszonego sytuacją kryzysową – epidemią choroby zakaźnej, a także próba odpowiedzi na pytanie, czy zastosowanie ww. instrumentu prawnego jest wyrazem ugruntowanej rezyliencji miejskiej, czy też działaniem o charakterze destrukcyjnym w tej materii. Przedmiotowa analiza uwzględnia perspektywę polskich rozwiązań prawnych.

Urban resilience and the sanitary cordon – legal and medical considerations

Abstract

The term sanitary cordon is usually understood as a network of posts set up around a region where an epidemic of an infectious disease is spreading, focused on preventing uncontrolled migration of travelers to and from the place where the disease has occurred. There is no uniform model of a sanitary cordon, it usually takes the form of a certain scheme of organized actions based on enforcing prohibitions and orders of specific conduct, and its historical genesis dates back to ancient times. The aim of

this publication is to present the essence of the sanitary cordon as a solution forced by a crisis situation – an epidemic of an infectious disease, as well as an attempt to answer the question of whether the use of the above-mentioned legal instrument is an expression of well-established urban resilience or a destructive action in this matter. The analysis takes into account the perspective of Polish legal solutions.

Słowa kluczowe: rezyliencja miejska, kordon sanitarny, epidemiologia, przeciwdziałanie zakażeniom, kwarantanna

Keywords: urban resilience, sanitary cordon, epidemiology, infection prevention, quarantine

Patryk Petruk

Akademia Sztuki Wojennej

ORCID 0009-0004-9818-4115

Ochrona ludności w świetle obowiązujących uwarunkowań prawnych

Wstęp

Od wieków przedmiotem nieustannej refleksji o charakterze naukowym oraz działalności praktycznej są kwestie bezpieczeństwa, które znajdują się wśród najważniejszych potrzeb człowieka. Stanowią one wartość najwyższą, gdyż bez ich zaspokojenia realizacja każdych innych jest nieskuteczna i niemożliwa. Są one związane z troską o wolne od zakłóceń i utrudnień warunki życia w ramach rozwoju jednostki i zbiorowości, a przede wszystkim grupy państwowej. Bezpieczeństwo narodowe stanowi najcenniejszą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działalności państwa, jego jednostek i grup społecznych. Jest jednocześnie procesem obejmującym różnego rodzaju środki, które gwarantują trwałą i wolną od wszelkich zakłóceń rozwój¹.

W ostatnim czasie można zauważyć znaczny wzrost liczby zagrożeń, któremu towarzyszy permanentny rozwój cywilizacyjny. Postrzeganie bezpieczeństwa obywateli przestaje być kojarzone jedynie ryzykiem wystąpienia wojny. Dostrzeżono inne czynniki, które mają istotny wpływ na funkcjonowanie obywateli, związane m.in. z działaniem sił natury sił, czy katastrofami wynikającymi z działalności człowieka. Niemniej jednak w obliczu aktualnej

¹ W. Kitler (2011). *Bezpieczeństwo narodowe RP, podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*. AON. Warszawa, 2011, s. 9.

sytuacji geopolitycznej oraz trwającego konfliktu zbrojnego tuż przy naszej wschodniej granicy kwestią niezwykle istotną staje się przygotowanie państwa i obywateli oraz wyposażanie ich w wiedzę dotyczącą właściwego reagowania na różnego rodzaju zagrożenia, aby w przypadku wystąpienia sytuacji skrajnych byli w stanie przetrwać. W związku z powyższym ochrona ludności cywilnej zaczęła być traktowana jako jeden z priorytetów działalności państwa. Należy mieć na uwadze, że skuteczne funkcjonowanie ochrony ludności wymaga odpowiednich postaw prawnych i zaangażowania wielu jednostek, instytucji państwowych, społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych oraz podmiotów, które będą realizowały zadania w tym obszarze przy wykorzystaniu odpowiednio funkcjonującego systemu.

Metody

Zmiana paradygmatu bezpieczeństwa oraz permanentna ewolucja zagrożeń we współczesnym świecie, ich różnorodny charakter i ryzyko jakie ze sobą niosą dla człowieka, mienia i środowiska, jak również nowe spojrzenie na ochronę ludności w związku z implementacją aktów prawnych w tym obszarze, wskazują na potrzebę przedstawienia nowo wprowadzonych rozwiązań w ramach funkcjonowania systemu ochrony ludności w Rzeczypospolitej Polskiej. W związku z powyższym przedmiotem badań jest organizacja ochrony ludności w Polsce w kontekście obowiązujących uregulowań prawnych.

Celem badań jest wskazanie obowiązującej organizacji systemu ochrony ludności w Polsce oraz jego elementów w kontekście rozwiązań wynikających z obowiązujących aktów prawnych.

Rozwiązanie powyższego problemu głównego determinuje konieczność wskazania następujących problemów szczegółowych:

1. Jaka jest rola i miejsce ochrony ludności w Polsce w systemie bezpieczeństwa narodowego?
2. Jakie są elementy systemu ochrony ludności w Polsce?
3. Jakie są zadania poszczególnych elementów systemu ochrony ludności w Polsce?
4. Jakie akty prawne regulują funkcjonowanie ochrony ludności w Polsce?

W celu rozwiązania tak zdefiniowanych problemów szczegółowych autor wykorzystał niżej wymienione metody badawcze:

- a. metodę analizy – umożliwiającą wskazanie wzajemnych powiązań w badanym obszarze i analizy literatury przedmiotu w kontekście prawno-organizacyjnych rozwiązań dotyczących ochrony ludności;
- b. metodę syntezy – stanowiącą odwrócenie metody analizy, pozwala na sformułowanie ogólnych wniosków, które są szczególnie istotne w zakresie funkcjonowania ochrony ludności;

- c. metodę abstrahowania – pozwalającą wyłączyć cechy i skupić wysiłki badawczy na kluczowych z perspektywy przedmiotu badań aspektach;
- d. metodę interpretacji – pozwalającą na wyciągnięcie wniosków wynikających z analizy dokumentów normatywnych i literatury przedmiotu.

System bezpieczeństwa państwa

Realizacja kluczowych funkcji państwa warunkowana jest posiadaniem optymalnego systemu odpowiedzialnego za zapewnienie szeroko pojętego bezpieczeństwa państwa. System bezpieczeństwa narodowego zdefiniowany został między innymi w Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego z 2022 roku jako siły, środki i zasoby przeznaczone przez państwo do realizacji zadań w obszarze bezpieczeństwa narodowego, odpowiednio zorganizowane, utrzymywane i przygotowywane².

W ramach głębszej analizy system bezpieczeństwa narodowego można zdefiniować jako zbiór wzajemnie powiązanych, wewnętrznie skoordynowanych elementów (podsystemów) kierowania oraz wykonawczych, dodatkowo powiązanych ze sobą podsystemem relacji porządkujących, które uwzględniają wspólną misję mającą na celu zapewnienie bytu i rozwoju, wolnego od zagrożeń i wszelkich zakłóceń w aspekcie wewnętrznym i międzynarodowym. Jego kluczowe elementy stanowią:

- podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym (w tym naczelny podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym);
- podsystem obronny państwa (w tym podsystemy ochronne; podsystemy społeczne oraz podsystemy gospodarcze)³.

Jako istotę systemu bezpieczeństwa narodowego należy traktować ściśle powiązaną i celowo wyodrębnioną całość podmiotów, środków i zasobów państwa przeznaczonych do realizacji zadań w obszarze bezpieczeństwa narodowego, właściwie zorganizowaną i przygotowywaną, jak również utrzymywaną i doskonałą⁴.

² Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP. Warszawa 2022. s. 4.

³ Strategia bezpieczeństwa narodowego RP. Warszawa 2014, s. 3–14.

⁴ W. Kitler (2019). *System bezpieczeństwa narodowego RP – aspekty prawno-organizacyjne. Wiedza obronna*. Warszawa, s. 9.

System ochrony ludności

Kluczowy element systemu bezpieczeństwa państwa, z punktu widzenia obszaru ochrony ludności, stanowią podsystemy ochronne definiowane jako zbiór szczegółowych podsystemów operacyjnych, dedykowany do ochrony państwa, jednostek, społeczeństwa, dóbr, środowiska naturalnego przed potencjalnymi zagrożeniami, które ograniczają właściwe funkcjonowanie państwa albo naruszają dobra narodowe podlegające szczególnej ochronie, we wszystkich stanach funkcjonowania państwa. W ramach powyższych podsystemów funkcjonuje między innymi podsystem ochrony ludności⁵. System ochrony ludności ma na celu ocalanie ludności cywilnej przed wszelkimi niebezpieczeństwami będącymi wynikiem działania sił przyrody i (lub) działalnością człowieka. Ponadto jego zadaniem jest przewyższanie negatywnych następstw oraz zapewnienie warunków niezbędnych do przetrwania ludności bez względu na okoliczności⁶.

Definicje ochrony ludności

Ochrona ludności stanowi obecnie jedno z zasadniczych zadań państwa ukształtowane na przestrzeni wieków. W ramach reakcji na niezbędną potrzebę bezpieczeństwa człowieka, wszystkie rozwinięte kraje świata posiadają systemy ochrony ludności. Ich zadaniem jest zagwarantowanie bezpieczeństwa, zdrowia i życia ludności, jak również opieki i odpowiednich warunków do przeżycia na obszarze objętym konfliktem zbrojnym lub zagrożeniem o skali masowej. Właściwie zorganizowana i funkcjonująca ochrona ludności powinna być dostosowana do realizacji zadań w warunkach: pokoju, kryzysu, wojny i okupacji⁷.

Pojęcie „ochrona” definiowane jest jako zapewnienie komuś bezpieczeństwa przed stratą, zranieniem lub szkodą, czy innymi negatywnymi skutkami zdarzeń. Taka interpretacja wskazuje, że termin ten związany jest z człowiekiem. Dodatkowo w literaturze przedmiotu pojęcie ochrony ludności pojawia się najczęściej w kontekście ochrony lasów, zabytków, danych osobowych, środowiska, pracy, mienia i zdrowia. W związku z powyższym można przyjąć trzy obszary ochrony ludności, które dotyczą: człowieka, mienia i środowiska⁸.

⁵ Tamże, s. 29.

⁶ Tamże, s.18.

⁷ J. Trocha (2020). *Propedeutyka ochrony ludności w Polsce, problemy, możliwości, perspektywy*. ASzWoj. Warszawa, s. 5.

⁸ B. Michailiuk, I. Denysiuk, W. Szulc (2021). *Zapewnienie przetrwania ludności cywilnej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny – wybrane problemy*. Wiedza obronna. Warszawa, s. 121.

Ochrona ludności stanowi jedną z najważniejszych funkcji systemu bezpieczeństwa państwa. Ochrona życia, zdrowia i mienia to kluczowe potrzeby, jakie państwo jest zobligowane zapewnić swoim obywatelom, zgodnie z Art. 5. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”⁹.

Z kolei Ustawa o ochronie ludności i obronie cywilnej z dnia 5 grudnia 2024 r. mówi, że „ochrona ludności to system składający się z organów administracji publicznej wykonujących zadania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludności przez ochronę życia i zdrowia ludzi, mienia, w tym zwierząt, infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia potrzeb bytowych, dóbr kultury i środowiska w sytuacji zagrożenia, zwanych dalej „organami ochrony ludności”, podmiotów wykonujących te zadania, zwanych dalej „podmiotami ochrony ludności”, oraz „zasobów ochrony ludności”¹⁰.

Zadania ochrony ludności

Kluczowymi czynnikami warunkującymi właściwe funkcjonowanie ochrony ludności w Polsce są odpowiednie regulacje prawne, sprawnie działający system ochrony ludności, świadomość społeczeństwa oraz adekwatne przygotowanie organów, podmiotów i zasobów ochrony ludności. Fundament sprawnej realizacji zadań w tym zakresie stanowi właściwe przygotowanie administracji i określonych podmiotów państwowych do reagowania na wypadek wystąpienia zagrożeń. W ramach normalnego funkcjonowania państwa w czasie pokoju ochrona ludności jest skupiona na realizacji zadań poprzez podmioty ratownicze, co można traktować jako reagowanie doraźne, natomiast w sytuacjach kryzysowych realizacja zadań ochrony ludności częściowo odbywa się na podstawie Ustawy o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 roku.

Do zasadniczych zadań ochrony ludności wynikających z Ustawy z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej, należą szeroko pojęte przygotowania organów administracji publicznej do realizacji zadań ochrony ludności, przygotowanie ludności do właściwego zachowania się w sytuacji wystąpienia zagrożenia, działania związane z możliwością wystąpienia zagrożenia oraz działaniach związanych z wystąpieniem zagrożenia.

⁹ Art. 5. Konstytucji RP z 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

¹⁰ Art. 2. Ust.1. Ustawy z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. 2024 poz. 1907).

Przygotowanie administracji publicznej to działania skupione na zapewnieniu ciągłości funkcjonowania organów administracji publicznej, organizowanie szkoleń i ćwiczeń organów ochrony ludności oraz podmiotów w celu przygotowania na wypadek wystąpienia zagrożenia. Przygotowanie ludności do właściwego zachowania się w sytuacji wystąpienia zagrożenia ma na celu zwiększanie świadomości zagrożeń i podniesienie społecznej odporności. W ramach tego obywatele mają być instruowani w zakresie zasad bezpieczeństwa, udzielania pierwszej pomocy, ewakuacji i ogólnego postępowania w sytuacjach zagrożeń. Do działań związanych z możliwością wystąpienia zagrożenia można zaliczyć m.in. ocenę ryzyka, adekwatne przygotowanie do reagowania na zagrożenia, planowanie i przygotowanie do ewakuacji ludności, zabezpieczenia dóbr kultury oraz mienia, tworzenie warunków do utrzymania łańcucha dostaw towarów, świadczeń i usług. Działania związane z wystąpieniem zagrożenia dotyczą m.in. prowadzenia analizy i wymiany informacji, reagowania oraz podejmowania interwencji i działań ratowniczych oraz opieki zdrowotnej, rozpoznania i oceny zagrożeń, w kontekście m.in. powiadamiania, ostrzegania, alarmowania, ewakuacji ludności, ochronie ludności przed zagrożeniami CBRN, zapewnienia pomocy doraźnej poszkodowanym i funkcjonowania niezbędnej infrastruktury, organizowaniu i koordynowaniu udzielania i przyjmowania pomocy humanitarnej oraz doraźnym grzebaniu zmarłych¹¹.

Organy ochrony ludności

Na podstawie definicji pojęcia ochrony ludności zawartej w Ustawie z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej organy ochrony ludności określone zostały jako element systemu ochrony ludności, który stanowią organy administracji publicznej realizujące zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa ludności poprzez ochronę życia i zdrowia ludzi, mienia, w tym zwierząt, infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia potrzeb bytowych, dóbr kultury i środowiska w sytuacji zagrożenia. Organy ochrony ludności możemy podzielić na terytorialne organy ochrony ludności i pozostałe organy ochrony ludności. Do pierwszych należą wójt (burmistrz, prezydent miasta), starosta, wojewoda, minister właściwy do spraw wewnętrznych, natomiast do pozostałych organów ochrony ludności zaliczamy marszałka województwa, ministra kierującego działem administracji rządowej, któremu podlegają lub przez którego są nadzorowane podmioty ochrony ludności i organy obsługiwane przez podmioty ochrony ludności¹².

¹¹ Art. 4. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

¹² Art. 2. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

Podmioty ochrony ludności

Podmioty ochrony ludności są elementem systemu ochrony ludności, który odpowiedzialny jest za wykonywanie zadań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ludności przez ochronę życia i zdrowia ludzi, mienia, w tym zwierząt, infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia potrzeb bytowych, dóbr kultury i środowiska w sytuacji zagrożenia. Należy mieć na uwadze, że podmioty ochrony ludności realizują zadania w ramach swojej właściwości, a osoby niepełnoletnie, które są członkami albo pracownikami podmiotów, nie realizują w nich zadań ochrony ludności w zakresie działań ratowniczych. Pozostałe zadania mogą realizować za zgodą opiekunów prawnych tych osób.

Zgodnie z Ustawą z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej „do podmiotów ochrony ludności zalicza się:

1. Rządowe Centrum Bezpieczeństwa;
2. jednostki organizacyjne Państwowej Straży Pożarnej;
3. ochotnicze straże pożarne;
4. zakładowe straże pożarne;
5. zakładowe służby ratownicze;
6. gminne zawodowe straże pożarne;
7. powiatowe (miejskie) zawodowe straże pożarne;
8. terenowe służby ratownicze;
9. związek ochotniczych straży pożarnych;
10. jednostki ratownicze, o których mowa w art. 15 pkt 8 ustawy z dnia 24 sierpnia
11. 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. z 2024 r. poz. 275, 1222, 1692 i ...);
12. inspekcje i straże:
 - a. Inspekcja Ochrony Środowiska,
 - b. Państwowa Inspekcja Sanitarna,
 - c. Inspekcja Weterynaryjna,
 - d. Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa,
 - e. Inspekcja Transportu Drogowego,
 - f. organy nadzoru budowlanego,
 - g. straże gminne;
13. Państwowa Agencja Atomistyki;
14. Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej – Państwowy Instytut Badawczy;
15. Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie;
16. Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe;
17. Zespół Pomocy Humanitarno-Medycznej;
18. centra powiadamiania ratunkowego;
19. jednostki organizacyjne pomocy społecznej;

20. Rządowa Agencja Rezerw Strategicznych;
21. Narodowy Fundusz Zdrowia;
22. podmioty lecznicze, w ramach, których funkcjonują jednostki systemu Państwowego Ratownictwa Medycznego w rozumieniu ustawy z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U. z 2024 r. poz. 652 i 1222);
23. podmioty lecznicze prowadzące szpitale w rozumieniu ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2024 r. poz. 799);
24. podmioty lecznicze korzystające ze środków publicznych w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, ustawy z dnia 22 sierpnia 1997 r. o publicznej służbie krwi (Dz.U. z 2024 r. poz. 281 i 1229) oraz ustawy z dnia 15 grudnia 2022 r. o Państwowym Instytucie Medycznym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz.U. poz. 2731);
25. podmioty uprawnione do wykonywania ratownictwa górskiego w rozumieniu ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (Dz.U. z 2023 r. poz. 1154);
26. podmioty uprawnione do wykonywania ratownictwa wodnego w rozumieniu ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie osób przebywających na obszarach wodnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 714);
27. podmioty uprawnione do wykonywania zadań ochrony dóbr kultury, które zostały określone w:
 - a. ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 i ...),
 - b. ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U z 2022 r. poz. 2393), c) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. z 2022 r. poz. 385), d) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 87),
 - c. ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. z 2020 r. poz. 164);
28. Polski Czerwony Krzyż;
29. organizacje harcerskie oraz skautowe objęte Honorowym Protektoratem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;
30. Caritas Polska i podmioty współpracujące;
31. Polski Związek Łowiecki;
32. Polski Związek Wędkarski;
33. Aeroklub Polski;
34. Służba Poszukiwania i Ratownictwa Lotniczego – ASAR;
35. Morska Służba Poszukiwania i Ratownictwa – SAR;

36. instytucje certyfikujące w obszarze ochrony ludności i obrony cywilnej dla kwalifikacji uregulowanych, zgłoszonych z obszaru „sprawy wewnętrzne” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, o których mowa w ustawie z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2024 r. poz. 1606);
37. służby i podmioty ratownictwa górniczego, o których mowa w art. 122 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2024 r. poz. 1290);
38. podmioty wyznaczone przez organ ochrony ludności na podstawie art. 18;
39. podmioty, z którymi organ ochrony ludności zawarł porozumienie o wykonywaniu zadań na podstawie art. 19;
40. podmioty uznane przez organ ochrony ludności za podmioty ochrony ludności na podstawie art. 20.”¹³.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż podmioty wskazane powyżej w ust. 1 pkt 21–23, podległe Ministrowi Obrony Narodowej stają się podmiotami ochrony ludności po wyrażeniu zgody postanowieniem Ministra Obrony Narodowej¹⁴.

Zasoby ochrony ludności

Kolejny element systemu ochrony ludności to zasoby ochrony ludności, który stanowi personel wykonujący zadania ochrony ludności wraz z wyposażeniem, sprzętem, technologiami oraz narzędziami służącymi do wykonywania tych zadań¹⁵. Są one niezbędne w zakresie udzielania pomocy doraźnej i humanitarnej. Obejmują w szczególności zapasy wody i środki do jej magazynowania, uzdatniania i transportu, stacjonarne i mobilne tymczasowe miejsca pobytu, jak również paliwa i zapasowe źródła energii, zapasy żywności, odzież, środki sanitarne i higieniczne oraz leki i wyroby medyczne¹⁶.

Podstawy prawne

Najważniejszy akt prawny w Polsce, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku mówi, że obowiązkiem państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom, a organem odpowiadającym

¹³ Art.17. Ust. 1. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

¹⁴ Art.17. Ust. 2. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

¹⁵ Art. 3. Ust. 8. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

¹⁶ Art. 33. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

za bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne jest Rada Ministrów¹⁷. W sytuacji szczególnego rodzaju zagrożenia ustawa zasadnicza umożliwia wprowadzenie stanów nadzwyczajnych, w zależności od rodzaju niebezpieczeństwa. W polskim systemie prawnym wyróżniamy trzy stany nadzwyczajne: stan klęski żywiołowej, stan wyjątkowy i stan wojenny, które wprowadzane są w drodze rozporządzenia w przypadku, gdy zwykle konstytucyjne środki są niewystarczające.

Od długiego czasu trwały prace nad ustawą o ochronie ludności i na przestrzeni lat opracowano kilka projektów ustawy, których celem było uporządkowanie regulacji prawnych w przedmiotowym obszarze i zakończenie konfliktu zadaniowego pomiędzy systemami i zakresami kompetencyjnymi¹⁸. Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej stanowi najważniejszy dokument regulujący funkcjonowanie ochrony ludności w Polsce, który określa m.in. zasadnicze zadania ochrony ludności, wskazuje organy i podmioty je realizujące, zasady planowania ochrony ludności, zasady funkcjonowania systemów wykrywania zagrożeń oraz powiadamiania, ostrzegania i alarmowania o zagrożeniach, zasady użytkowania i ewidencjonowania oraz warunki techniczne obiektów zbiorowej ochrony oraz finansowanie ochrony ludności. Dodatkowo wskazuje, że zadania ochrony ludności realizowane są również w oparciu o inne przepisy prawa, „w szczególności na podstawie ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 1897 oraz z 2024 r. poz. 1717), ustawy z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1928), ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2022 r. poz. 2091 oraz z 2024 r. poz. ...) oraz ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. z 2024 r. poz. 248, 834, 1089, 1222, 1248, 1585 i ...)”¹⁹.

Ponadto w polskim systemie prawnym istnieje szereg innych aktów prawnych związanych z ochroną ludności. Na uwagę zasługują:

- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991 nr 81 poz. 351 ze zm.);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz.U. 2001 nr 115 poz. 1229 ze zm.);

¹⁷ Art. 146. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483).

¹⁸ J. Trocha (2020). *Propedeutyka ochrony ludności w Polsce, problemy, możliwości, perspektywy*. ASzWoj. Warszawa, s. 111–113.

¹⁹ Art. 5. Ust.1. Ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej.

- Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym (Dz.U. 2006 nr 191 poz. 1410 ze zm.);
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. 2007 Nr 89 poz. 590.
- Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o systemie powiadamiania ratunkowego (Dz.U. 2013 poz. 1635 ze zm.);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2010 r. w sprawie planów ochrony infrastruktury krytycznej (Dz.U. Nr 83 poz. 542)
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 lipca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (Dz.U. 2017 poz. 1319).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 27 czerwca 2019 r. w sprawie szpitalnego oddziału ratunkowego (Dz.U. 2019 poz. 1213).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 stycznia 2025 r. w sprawie szczegółowej zawartości Programu Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej (Dz.U. 2025 poz. 136).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 6 lutego 2025 r. w sprawie programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia (Dz.U. 2025 poz. 162).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne (Dz.U. 2025 poz. 235).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 25 lutego 2025 r. w sprawie ćwiczeń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej (Dz.U. 2025 poz. 253).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 marca 2025 r. w sprawie elementów porozumienia o wykonywaniu zadań ochrony ludności lub obrony cywilnej oraz sposobu weryfikacji zdolności podmiotu, z którym ma być zawarte porozumienie, do wykonywania tych zadań (Dz.U. 2025 poz. 273).
- Zarządzenie nr 166 Prezesa Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 2024 r. w sprawie organizacji i trybu pracy Rządowego Zespołu Ochrony Ludności (M. P. 2024 poz. 1109).

Liczba aktów prawnych dotyczących bezpieczeństwa obywateli jest znacznie większa i nie sposób wskazać je wszystkie a jednocześnie nie jest zamknięta, gdyż ze względu na wejście w życie nowej ustawy sukcesywnie publikowane będą kolejne akty wykonawcze. Kluczowe natomiast na tę chwilę, w kontekście realizacji zadań w ramach ochrony ludności, wydają się być rozporządzenia MSWiA regulujące kwestię programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia, w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo

ich części za budowle ochronne oraz w sprawie ćwiczeń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej.

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 6 lutego 2025 r. w sprawie programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia, określone zostały programy szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej dla:

- osób pełniących funkcję ministrów, sekretarzy stanu, podsekretarzy stanu i kierowników urzędów centralnych;
- osób pełniących funkcję wojewodów i marszałków;
- starostów;
- wójtów, burmistrzów i prezydentów miast;
- kadry w urzędach obsługujących organy ochrony ludności oraz w innych urzędach, jednostkach organizacyjnych jednostek samorządu terytorialnego i organach jednostek pomocniczych gminy;
- osób posiadających przydziały mobilizacyjne obrony cywilnej;
- kadry podmiotów ochrony ludności;
- członków zrzeszeń i przedsiębiorców;
- dla ludności²⁰.

Przedmiotowe programy zostały podzielone na programy szkolenia zasadniczego oraz aktualizującego i prowadzone są dla wyżej wymienionych osób. Każdy z programów został szczegółowo opisany ze wskazaniem celu szkolenia, jego uczestników, formy organizacji szkolenia, zakresu tematycznego (ze wskazaniem modułów) oraz sposobu weryfikacji osiągnięcia celu szkolenia.

Kolejny akt wykonawczy, który reguluje ważną część obszaru ochrony ludności to Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne, zgodnie z którym, dotychczasowa budowla ochronna może być uznana za budowlę ochronną, jeżeli zapewnia określone funkcje ochronne przed zagrożeniami, takimi jak klęski żywiołowe, zdarzenia o charakterze terrorystycznym lub działania wojenne²¹. Dodatkowo powinna zabezpieczać obywateli m.in. przed odłamkami amunicji, promieniowaniem, pożaru, falą uderzeniową wybuchu, skażeniem środowiska wewnętrznego w budowli na skutek działania środków chemicznych, biologicznych lub promieniotwórczych, wstrząsem oddziałującym na konstrukcję oraz wyposażenie budowli ochronnej, z zastrzeżeniem

²⁰ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 6 lutego 2025 r. w sprawie programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia (Dz.U. 2025 poz. 162).

²¹ § 2.1. Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne (Dz.U. 2025 poz. 235).

zakresu przewidzianego dla danej kategorii odporności budowli ochronnej w rozporządzeniu²².

Rozpatrując aktualne akty wykonawcze, należy również zwrócić uwagę na Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 25 lutego 2025 r. w sprawie ćwiczeń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej, które określa szczegółowy zakres i sposób organizowania oraz prowadzenia ćwiczeń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej. Zgodnie z powyższym aktem prawnym przedmiotowe ćwiczenia swoim zakresem obejmują m.in. przygotowanie osób zajmujących stanowiska kierownicze do koordynowania działań w ramach ochrony ludności i doskonalenie ich indywidualnych umiejętności z zachowaniem zdolności ciągłości działania w warunkach niedoboru zasobów. Dodatkowo mają za zadanie sprawdzić gotowość, sprawność i zdolności do współdziałania podmiotów ochrony ludności i obrony cywilnej podczas katastrof naturalnych, awarii technicznych lub sytuacji kryzysowych. Ponadto mają za zadanie doskonalić działanie zespołowe podmiotów ochrony ludności i obrony cywilnej i zweryfikować współpracę podmiotów ochrony ludności i obrony cywilnej, w kontekście organizacji łączności, wymiany i ochrony informacji, procedur ratowniczych. Ćwiczenia mogą być organizowane w formie sztabowej jako gry decyzyjne z zadaniem doskonalenia procesu informacyjno-decyzyjnego, formułowania oceny i identyfikacji zagrożeń lub jako treningi doskonalące praktyczne umiejętności. Ćwiczenia z udziałem rzeczywistych sił i środków wiążą się z bezpośrednią obecnością wyznaczonych podmiotów w miejscu realizacji ćwiczeń i wykonywaniu określonych zadań. Organ ochrony ludności wyznacza kierownika ćwiczeń, który odpowiedzialny jest za opracowanie dokumentacji dotyczącej przygotowania i przeprowadzenia ćwiczeń oraz jego koordynację i monitorowanie przebiegu. W ramach realizacji ćwiczeń przeprowadzana jest procedura alarmowania i wykonywanie zadań wynikających z przyjętego scenariusza. Następnie odbywa się podsumowanie, zakończenie i powrót ćwiczących do własnych zadań. W ciągu 30 dni od zakończenia ćwiczeń sporządzany jest raport zawierający podsumowanie ćwiczeń, wnioski i rekomendacje²³.

²² § 2.1.2. Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne.

²³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 25 lutego 2025 r. w sprawie ćwiczeń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej (Dz.U. 2025 poz. 253).

Wnioski

Ochrona ludności stanowi jeden z filarów systemu bezpieczeństwa narodowego, funkcjonując w ramach podsystemu ochronnego. Jej zasadniczym zadaniem jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa obywatelom oraz skuteczna ochrona przed różnorodnymi zagrożeniami. Podstawowy cel ochrony ludności to nie tylko zapewnienie szeroko pojętego bezpieczeństwa społeczeństwu, lecz również prowadzenie kompleksowych, wielowymiarowych działań, aby zapobiegać wszelkim zagrożeniom, które mogą zaburzyć prawidłowe funkcjonowanie struktur państwowych bądź naruszyć szczególnie cenne dobra narodowe. W ramach systemu bezpieczeństwa narodowego ochrona ludności koncentruje się na zabezpieczeniu ludności cywilnej przed konsekwencjami zdarzeń wynikających zarówno z działalności człowieka, jak i sił przyrody. Do kluczowych zadań należy także minimalizowanie negatywnych skutków negatywnych zdarzeń oraz tworzenie warunków umożliwiających przetrwanie społeczeństwa nawet w najbardziej ekstremalnych sytuacjach.

Skuteczność ochrony ludności w Polsce opiera się na odpowiednich regulacjach prawnych, sprawnie funkcjonującym systemie ochrony oraz wysokiej świadomości społecznej. Instytucje państwowe muszą być przygotowane do szybkiego i adekwatnego reagowania na różnorodne zagrożenia. W czasie pokoju działania prowadzą przede wszystkim wyspecjalizowane służby ratownicze, jednak kluczowe znaczenie ma także indywidualna postawa każdego obywatela. Przygotowanie administracji obejmuje organizację szkoleń i ćwiczeń, natomiast równie istotna jest edukacja społeczeństwa w zakresie zasad bezpieczeństwa oraz rozwijania umiejętności reagowania w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych. W związku z powyższym bardzo istotne jest prowadzenie działań prewencyjnych polegających na ocenie ryzyka, planowaniu ewakuacji oraz zabezpieczeniu majątku na wypadek zagrożenia, natomiast w momencie wystąpienia niebezpieczeństwa na właściwej koordynacji i realizacji akcji ratowniczych, ostrzegania ludności, udzielania pomocy medycznej, ochrony przed zagrożeniami CBRN, zapewnieniu ciągłości funkcjonowania infrastruktury oraz koordynacji pomocy humanitarnej.

Należy mieć na uwadze, że permanentna zmienność i nieprzewidywalność zdarzeń związane z naturą świata, przyrody oraz życia społecznego, przy jednoczesnym rozwoju cywilizacyjnym warunkują istotne trudności w aspekcie podstaw prawnych, które często nie nadążają za zmianami w zakresie uwarunkowań społecznych. Proces legislacyjny prowadzący do zmian prawnych jest bardzo długi ze względu na implikowanie ich nie tylko w zakresie prawnym, ale i społecznymi oraz finansowym, z którym mają do czynienia wszystkie wolne państwa świata. Zważywszy na fakt, iż filarem skutecznej realizacji zadań w zakresie ochrony ludności są odpowiednio przygotowane regulacje prawne, powinny one kompleksowo

obejmować funkcjonowanie ochrony ludności, w szczególności tej, która jest postrzegana jako działania zmierzające do zapewnienia bytu człowieka, bez względu na rodzaj i przyczyny jego niebezpieczeństwa²⁴.

Ukonstytuowanie ochrony ludności w systemie prawnym stanowi nie-małe wyzwanie dla każdego państwa. W polskim systemie prawnym zgodnie z Ustawą o ochronie ludności i obronie cywilnej z dnia 5 grudnia 2024 r. w ramach systemu ochrony ludności funkcjonują organy, podmioty i zasoby ochrony ludności jako jego kluczowe elementy. Powyższy akt prawny po raz pierwszy w kompleksowy sposób porządkuje zadania ochrony ludności i wskazuje organy odpowiedzialne za ich realizację oraz zasady planowania i finansowania ochrony ludności, funkcjonowania obiektów ochronnych a także systemów alarmowania i proces realizacji szkoleń. W związku z wejściem w życie przedmiotowej ustawy publikowane będą kolejne akty wykonawcze, jednak należy mieć świadomość, że proces implementacji będzie wymagał konsekwentnej polityki państwa oraz wieloletniego wdrażania regulacji prawnych i działań różnych podmiotów i instytucji w tym obszarze.

Ponadto należy pamiętać, że odpowiedzialność za właściwe funkcjonowanie ochrony ludności w Polsce ponoszą w równym stopniu rząd, jak i samorząd a indywidualna i grupowa umiejętność obywateli w zakresie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach nadzwyczajnych stanowi jeden z kluczowych elementów warunkujących właściwe funkcjonowanie całego systemu ochrony ludności. Odpowiednie regulacje prawne to konieczność i podstawa do przygotowania rozwiązań w celu podniesienia poziomu odporności państwa i społeczeństwa. Od skuteczności systemu, opierającego się na odpowiednich podstawach prawnych, często zależy zdrowie i życie ludzkie.

Bibliografia

- Kitler W., Bezpieczeństwo narodowe RP, Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system. AON 2011.
- Kitler W, System bezpieczeństwa narodowego RP – aspekty prawno-organizacyjne. Wiedza obronna, 2019.
- Michailiuk B., Denysiuk I., Szulc W. (2022). Funkcjonowanie państwa w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny, Warszawa.
- Michailiuk B., Denysiuk I., Szulc W. (2021). Zapewnienie przetrwania ludności cywilnej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny – wybrane problemy. Wiedza obronna. Warszawa.
- Michailiuk B. (2015). Funkcjonowanie budowli ochronnych w aspekcie ochrony ludności. W Kopczewski M., Kurkiewicz A., Mikołajczak S. (red.). Paradygmaty

²⁴ M. Kopczewski, M. Kurkiewicz, A. Mikołajczak (2015). *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Jednostki, grupy i społeczeństwa. Tom 2. Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa. Poznań, s. 592.*

badań nad bezpieczeństwem. Jednostki, grupy i społeczeństwa. tom 2, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań.

Trocha J. (2020). Propedeutyka ochrony ludności w Polsce, problemy, możliwości, perspektywy. Warszawa.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483).

Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz.U. 2024 poz. 1907).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991 nr 81 poz. 351 ze zm.);

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 stycznia 2025 r. w sprawie szczegółowej zawartości Programu Ochrony Ludności i Obrony Cywilnej (Dz.U. 2025 poz. 136).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 6 lutego 2025 r. w sprawie programów szkoleń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej oraz wymagań dla podmiotów prowadzących szkolenia (Dz.U. 2025 poz. 162).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne (Dz.U. 2025 poz. 235).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 25 lutego 2025 r. w sprawie ćwiczeń z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej (Dz.U. 2025 poz. 253).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2025 r. w sprawie kryteriów uznawania obiektów budowlanych albo ich części za budowle ochronne (Dz.U. 2025, poz. 235)

Strategia bezpieczeństwa narodowego RP z 2014 roku, Warszawa.

Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP z 2022 roku, Warszawa.

Streszczenie

Ochrona ludności jest jedną z najważniejszych funkcji systemu bezpieczeństwa państwa. Ochrona życia, zdrowia i mienia to kluczowe potrzeby, które państwo jest zobowiązane zapewnić swoim obywatelom. W celu skutecznej realizacji zadań w tym zakresie, konieczne jest wdrożenie odpowiednio przygotowanych regulacji prawnych, które stanowią podstawy przygotowania państwa do prawidłowego funkcjonowania w sytuacjach nadzwyczajnych. Niezależnie od rodzaju zagrożeń państwo musi dysponować odpowiednimi narzędziami do koordynowania działań w celu zapobiegania, odpowiedniego reagowania oraz minimalizowania ryzyka potencjalnych strat i szkód wykorzystując dedykowany do tego system ochrony ludności, od którego sprawności zależy często zdrowie i życie człowieka.

Civil Protection in the Light of the Applicable Legal Framework

Abstract

Civil protection is one of the most essential functions of the state security system. Protection of life, health and property are key needs that the state government is obliged to provide to its citizens. In order to effectively execute tasks in this area, the appropriately prepared legal regulations, have to be implemented. Regardless of the type of threats, the state must take proper tools to coordinate actions to prevent, respond and minimize the risk of potential losses and damage, by efficiently functioning system. Therefore, human health and life depend on an effective system of civil protection.

Słowa kluczowe: ochrona ludności, podstawy prawne, system ochrony ludności

Key words: civil protection, legal framework, civil protection system

Marcin Bajur

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID: 0009-0001-5818-4194

Odporność samorządów szczebla lokalnego na zagrożenia pożarowe w budynkach mieszkalnych na przykładzie województwa świętokrzyskiego w latach 2020–2024

Wstęp

Pożary budynków mieszkalnych stanowią jedno z głównych zagrożeń dla zdrowia i życia ludzi, a także generują znaczne straty materialne. W Polsce od wieków zapewnienie bezpieczeństwa pożarowego stanowiło wyzwanie. Problem pożarów w budynkach mieszkalnych szczególnie dotyczył dużych miast. Gęsta, zwarta, drewniana zabudowa oraz większa liczba ludności sprzyjały powstawaniu i szybkiemu rozprzestrzenianiu się ognia. Pożary w polskich miastach ograniczono ok. XVIII wieku. Wówczas budownictwo z kamienia i cegły zaczęło wypierać stosowane wcześniej powszechnie konstrukcje drewniane. Tego typu zmiany proponował w swoim wiekopomnym dziele „O poprawie Rzeczypospolitej” Andrzej Frycz Modrzewski. Sugerował on również wprowadzenie obowiązkowego wyposażenia budynków w drabiny oraz sprzęt gaśniczy¹. Wyprzedzając swoje czasy postulował powołanie zespołów ratowniczych, będących pierwowzorem ochotniczych straży pożarnych. Właściciele

¹ A.F. Modrzewski (1857). *O poprawie Rzeczypospolitej*. <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/o-poprawie-rzeczypospolitej.pdf> [dostęp: 02.03.2025].

miast zaczęli stopniowo wprowadzać pomysły Modrzewskiego w życie. Niektóre do dziś, po udoskonaleniach, znajdują zastosowanie i wpływają na poprawę bezpieczeństwa pożarowego Polaków². Sam fakt podejmowania tematu pożarów w budynkach mieszkalnych przez średniowiecznych polskich pisarzy pokazuje, że był to istotny problem. W XXI wieku temat pożarów obiektów mieszkalnych pozostaje wciąż aktualny.

Metody

Badając problem pożarów w budynkach mieszkalnych oraz uwzględniając pojęcie odporności społecznej celem pracy było przeanalizowanie jakie działania są już podejmowane przez samorządy lokalne, mieszkańców oraz służby, aby ograniczyć liczbę pożarów w budynkach mieszkalnych, a także liczbę osób poszkodowanych w tych zdarzeniach. Dodatkowym celem było wskazanie najbardziej efektywnych kierunków działań w przyszłości.

Praca powstała na bazie analizy porównawczej danych dotyczących pożarów w budynkach mieszkalnych na terenie województwa świętokrzyskiego w latach 2020–2024. Przeprowadzono także analizę statystyczną danych udostępnionych przez Komendę Główną Państwowej Straży Pożarnej oraz Komendę Wojewódzką Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach. Analizowano obszary, które mogą ulec zmianie poprzez poprawę odporności społecznej. Praca stanowi szczegółową analizę sytuacji w małej reprezentatywnej jednostce jaką jest województwo świętokrzyskie. Wykorzystując metodę indukcji, opracowane wnioski, które można implementować w szerszej skali.

Pożary budynków mieszkalnych

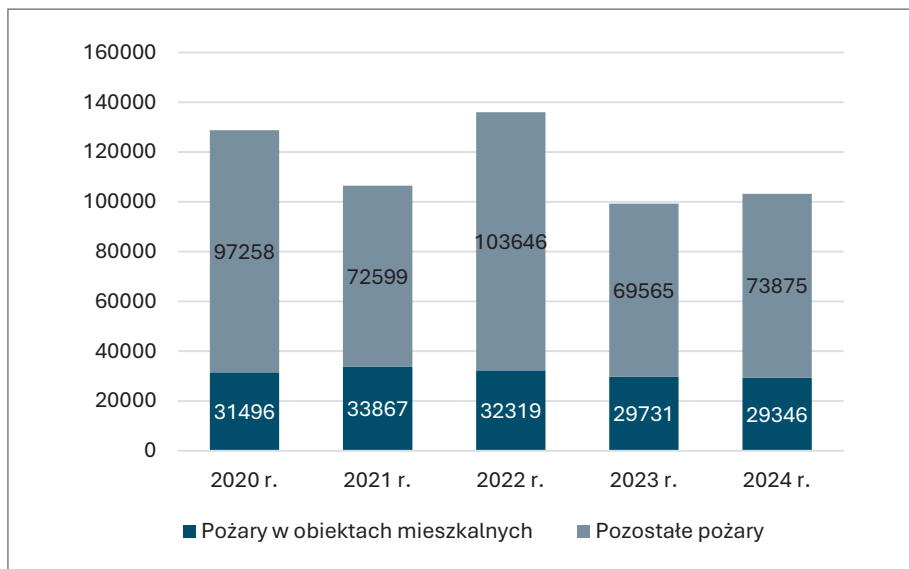
Pożar ma wiele definicji. Najczęściej definiowany jest jako niekontrolowany proces spalania występujący w miejscu i czasie do tego nieprzeznaczonym, powodując zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi oraz znaczne straty materialne³. Z kolei zagrożeniem pożarowym budynku mieszkalnego nazywamy zespół elementów budowlanych, instalacyjnych i wyposażenia o określonych parametrach, mających wpływ na możliwość powstania i rozprzestrzenienia się pożaru. Zagrożenie pożarowe uzależnione jest od wielu czynników, np. rodzaju, ilości i struktury fizycznej materiałów palnych⁴. Pożary są nieodłącznym, towarzyszącym człowiekowi zjawiskiem i przeważnie przez

² GOV.PL (2025). Strażacy w dawnej Polsce. <https://www.gov.pl/web/kgpsp/w-dawnej-polsce> [dostęp: 02.03.2025].

³ J. Konciak (2015). *Ryzyko pożaru w budynkach mieszkalnych w Polsce w latach 2000–2010*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, s. 248, 135.

⁴ *Ibidem*, s.136.

działalność człowieka są powodowane. Pożar jako społecznie niebezpieczne zjawisko, szczególnie kiedy stwarza zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi oraz dla mienia, jest przede wszystkim przedmiotem zainteresowania służb ratowniczych oraz organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Niezmierna szkodliwość społeczna pożarów, pomijając oczywistą utratę życia, zdrowia czy zatrudnienia, polega głównie na bezpowrotnej utracie dóbr zarówno o bezcennej wartości materialnej – w przypadku zabytków, jak i wielkiej lub znacznej wartości – w przypadku innych obiektów budowlanych, maszyn i urządzeń czy też szkód spowodowanych przerwą w produkcji itd.⁵ Pożary budynków mieszkalnych to ok. 27% wszystkich pożarów jakie miały miejsce w Polsce w latach 2020–2024⁶. Jako budynki mieszkalne należy rozumieć takie obiekty budowlane, których co najmniej połowa całkowitej powierzchni użytkowej jest wykorzystywana do celów mieszkalnych⁷.



Wykres 1. Pożary budynków mieszkalnych w Polsce w latach 2020 – 2024 w stosunku do ogólnej liczby pożarów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PSP.

⁵ T. Sawicki (2011). *Dochodzenia popożarowe – niedoceniana szansa na poprawę bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza*, 2, 25–30.

⁶ Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2024). *Biuletyn informacyjny, działalność świętokrzyskiej Państwowej Straży Pożarnej oraz ochotniczych straży pożarnych 2024*. Kielce.

⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1999 roku w sprawie Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych, Dz.U. 1999 nr 112 poz. 1316.

Najczęstsze przyczyny pożarów obiektów mieszkalnych to nieprawidłowa eksploatacja urządzeń grzewczych wady urządzeń i instalacji elektrycznych oraz nieostrożne posługiwanie się ogniem otwartym, w tym zapalnikami i papierosami⁸.

Obowiązki właścicieli budynków mieszkalnych

Obecnie w Polsce większość obowiązków w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa pożarowego budynków mieszkalnych, spoczywa na właścicielach, zarządcach i użytkownikach tych obiektów⁹. Zadania spoczywające na zarządcach obiektów budowlanych to m.in.:

1. przestrzeganie przeciwpożarowych wymagań techniczno-budowlanych, instalacyjnych i technologicznych;
2. wyposażenie budynków w wymagane urządzenia przeciwpożarowe i gaśnice;
3. zapewnienie przeglądów technicznych, konserwacji oraz naprawy urządzeń przeciwpożarowych i gaśnic, w sposób gwarantujący ich sprawne i niezawodne funkcjonowanie;
4. zapewnienie osobom przebywającym w budynkach bezpieczeństwa i możliwości ewakuacji;
5. przygotowanie budynków do prowadzenia akcji ratowniczej¹⁰.

Kluczowe zadania stawiane przed właścicielami pod kątem bezpieczeństwa pożarowego dotyczą przeglądów i czyszczenia kominów. W obiektach, w których odbywa się proces spalania paliwa stałego, ciekłego lub gazowego, należy czyścić przewody dymowe i spalinowe z zanieczyszczeń:

- co najmniej cztery razy w roku w domach opalanych paliwem stałym (np. drewnem, węglem),
- co najmniej dwa razy w roku w domach opalanych paliwem ciekłym i gazowym.

Dodatkowo zanieczyszczenia z kominów wentylacyjnych powinny być usuwane co najmniej raz w roku, jeżeli większa częstotliwość nie wynika z warunków użytkowych. Wymienione czynności wykonać mogą jedynie osoby posiadające kwalifikacje kominarskie¹¹.

⁸ FIREGAS (2025). *Pożary w Polsce – podsumowanie 2024 r.* <https://fgsystems.pl/blog/pozary-w-polsce-podsumowanie-2024-r.html> [dostęp: 10.03.2025].

⁹ M. Wysocki (2014). *Poprawa bezpieczeństwa osób z niepełnosprawnością podczas ewakuacji z obiektów użyteczności publicznej*. Materiały Budowlane. s. 10, 29.

¹⁰ Art. 4 Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, Dz.U. 1991 Nr 81 poz. 351.

¹¹ § 34 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów, Dz.U. 2023 poz. 822.

Obiekty budowlane powinny zostać poddane okresowej kontroli, co najmniej raz w roku pod kątem stanu technicznego instalacji gazowych oraz przewodów kominowych (dymowych, spalinowych i wentylacyjnych). Dodatkowo obowiązkowy przegląd instalacji elektrycznej i odgromowej należy wykonywać co najmniej raz na 5 lat. Przedmiotowe kontrole wykonać mogą jedynie osoby posiadające uprawnienia¹². Wszystkie wymienione obowiązki mają bezpośrednią korelację z najczęstszymi przyczynami pożarów w Polsce.

Obowiązki samorządów lokalnych

Istotną rolę do odegrania w bezpieczeństwie pożarowym budynków mieszkalnych odgrywają samorządy szczebla lokalnego, czyli gminnego i powiatowego¹³. Realizują one część zadań związanych z bezpieczeństwem pożarowym swoich mieszkańców wynikających m.in. z ustawy o zarządzaniu kryzysowym oraz ustawy o ochronie przeciwpożarowej.

Ustawa definiuje, zarządzanie kryzysowe jako „działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej”¹⁴. Nie ulega wątpliwości, że pożary budynków mieszkalnych to sytuacje kryzysowe wymagające podejmowania działań przez organy administracji publicznej.

Jednym z zadań samorządów w ramach zarządzania kryzysowego jest opracowania Planów Zarządzania Kryzysowego, które zawierają charakterystykę kluczowych zagrożeń bezpieczeństwa oraz ocenę ryzyka ich wystąpienia. W Krajowym Planie Zarządzania Kryzysowego jako jedno z potencjalnych zagrożeń bezpieczeństwa wskazano pożary wielkopowierzchniowe. Nie ma wśród zdefiniowanych najważniejszych 19 zagrożeń pożarów budynków mieszkalnych. Uniwersalność Planów Zarządzania Kryzysowego polega jednak na tym, że nawet do zdarzeń niezdefiniowanych w procesie planistycznym, można wykorzystać opracowane moduły¹⁵.

¹² §62 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414.

¹³ Samorząd terytorialny. (2025). <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/BASLeksykon.xsp?id=ADCDA77EB4E2875C1257A6100370ABA&litera=S> [dostęp 09.03.2025].

¹⁴ Art. 2 ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. 2007 nr 89 poz. 590.

¹⁵ Rządowe Centrum Bezpieczeństwa. (2024). *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego*. <https://www.gov.pl/web/rcb/krajowy-plan-zarzadzania-kryzysowego> [dostęp: 10.03.2025 r.].

Zarządzania kryzysowe składa się z 4 faz: zapobiegania, przygotowania, reagowania i odbudowy. Samorządy lokalne podejmują działania, w sytuacjach kryzysowych jakimi są pożary budynków mieszkalnych, w każdej z wymienionych faz.

W ramach fazy zapobiegania organy samorządu gminnego m.in. opracowują Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, określające obszary na terenie gminy, które mogą zostać wykorzystane pod zabudowę. Ustawodawca dał lokalnym samorządom przywilej zmniejszenia odległości nieruchomości od innych posesji lub od lasu, co w istotny sposób wpływa na bezpieczeństwo przeciwpożarowe¹⁶. Wójt koordynuje także funkcjonowanie krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego na obszarze gminy¹⁷. Samorząd powiatowy wydaje natomiast pozwolenia na budowę nowych obiektów m.in. mieszkalnych, a także wydaje pozwolenia na użytkowanie obiektów budowlanych. Proces nadzoru nad powstawaniem nowych budynków zgodnie z obowiązującymi przepisami, gwarantuje wykonanie obiektu zgodnie z zaakceptowanymi projektami, co w istotny sposób poprawia sytuację pożarową w nowych budynkach mieszkalnych. W ramach fazy zapobiegania samorządy wspólnie ze służbami i instytucjami organizują kampanie edukacyjne skierowane do mieszkańców, mające na celu zwiększenie świadomości o źródłach potencjalnych zagrożeń w budynkach mieszkalnych¹⁸.

W ramach fazy przygotowania do zagrożeń jakimi są pożary w budynkach mieszkalnych, samorządy lokalne m.in.:

1. finansują wyposażenie jednostek ochrony przeciwpożarowej;
2. finansują szkolenia dla strażaków ochotniczych straży pożarnych;
3. zapewniają utrzymanie gotowości bojowej jednostek OSP;
4. użyczają swoje nieruchomości i ruchomości albo przekazują środki finansowe OSP.

Samorządy lokalne finansują nie tylko funkcjonowanie OSP, ale także dofinansowują jednostki Państwowej Straży Pożarnej, przekazując dotacje w ramach funduszu wsparcia PSP. Z środków realizowane są m.in. zakupy sprzętu wykorzystywanego podczas działań ratowniczych¹⁹. Podstawą prawną do dofinansowania jednostek straży pożarnych jest jedno z zadań własnych gminy, czyli zapewnienie ochrony przeciwpożarowej. Zadanie to finansowane

¹⁶ R. Stępniewski (2021). *Kto odpowiada za bezpieczeństwo przeciwpożarowe?*. <https://www.politykabezpieczenstwa.pl/pl/a/kto-odpowiada-za-ochrone-przeciwpozarowa> [dostęp: 10.03.2025].

¹⁷ Art. 14. Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, Dz.U. 1991 Nr 81 poz. 351.

¹⁸ GOV.PL. (2025). *Czujka na straży Twojego bezpieczeństwa!*. <https://www.gov.pl/web/kgpsp/czujka-na-strazy-twojego-bezpieczenstwa> [dostęp: 10.03.2025].

¹⁹ Art. 19b ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej, Dz.U. 1991 Nr 88 poz. 400.

jest z własnych środków samorządu²⁰. Kolejnym, choć dość nieoczywistym kosztem samorządów lokalnych jest zapewnienie przeciwpożarowego zaopatrzenia w wodę do zewnętrznego gaszenia pożaru. Obowiązek ten dotyczy jednostek osadniczych o liczbie mieszkańców przekraczającej 100 osób, nie- stanowiących zabudowy kolonijnej, a także znajdujących się w ich granicach: budynków użyteczności publicznej i zamieszkania zbiorowego oraz obiektów budowlanych produkcyjnych i magazynowych. Zadaniem własnym gminy jest także odpowiednie rozmieszczenie sieci hydrantowej wykorzystywanej przez jednostki ochrony przeciwpożarowej podczas działań gaśniczych²¹.

Faza trzecia, czyli reagowanie to najbardziej widoczne działania podejmowane w sytuacji kryzysowej – działania ratownicze. Działania ratownicze to każda czynność podjęta w celu niezwłocznej likwidacji nagłych zagrożeń dla życia, zdrowia, dóbr kultury, środowiska i mienia występujących z powodu powstania pożaru, wystąpienia klęski żywiołowej lub innego miejscowego zagrożenia. Podczas pożarów w budynkach mieszkalnych podmiotem wiodącym jest Państwowa Straż Pożarna. Szczególną rolę odgrywają wówczas podmioty zrzeszone w ramach krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego. Koszty związane z organizacją działań ratowniczych, w tym m.in. koszty wody używanej do celów gaśniczych pokrywa samorząd²². Dodatkowo samorządy ponoszą koszty związane z udziałem w działania jednostek ochotniczych straży pożarnych. Strażakom ochotnikom za udział w akcjach ratowniczych przysługuje ekwiwalent, którego wysokość określona jest uchwałą rady gminy²³.

Czwartą fazą zarządzania kryzysowego jest odbudowa. Samorządy lokalne poza wydatkowaniem środków finansowych na odtworzenie potencjału ratowniczego służb, mają możliwość wsparcia pogorzelców. W ramach realizowanej lokalnie pomocy społecznej osoby dotknięte pożarem mogą ubiegać się o przyznanie zasiłku celowego. Wysokość pomocy doraźnej może wynieść nie więcej niż 8 tys. zł., a pomoc na remont albo odbudowę budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego do 200 tys. złotych²⁴. Ośrodki Pomocy Społecznej organizują również lokale zastępcze dla osób, których budynki

²⁰ M. Błażewski (2018). *Wsparcie finansowe i rzeczowe działalności ochotniczych straży pożarnych przez gminę*. W T. Kocowski, M. Błażewski, W. Małecki (red.), *Ochotnicze Straże Pożarne – Tradycja – Samorząd – Bezpieczeństwo*. Uniwersytet Wrocławski, s. 87–96.

²¹ M. Barański (2018). *Obowiązki gminy w zakresie ochrony przeciwpożarowej*. W T. Kocowski, M. Błażewski, (red.), *Ochotnicze Straże Pożarne – Zadania – Samorząd – Bezpieczeństwo*. Uniwersytet Wrocławski, s. 103–114.

²² *Ibidem*.

²³ Art. 15 ustawa z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych, Dz.U. 2021 poz. 2490.

²⁴ Art. 40 ust.1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U.2024.O.1283 t.j.

nie mogą być użytkowane po pożarze. Jeżeli w pożarze zginie człowiek i nie można ustalić osoby zobowiązanej do zorganizowania pogrzebu lub osoba taka nie dopełni tego obowiązku, odpowiedzialność za organizację pogrzebu spoczywa na gminie²⁵.

Odporność społeczna

Od 1 stycznia 2025 roku obowiązuje nowa ustawa o ochronie ludności i obronie cywilnej, która wprowadziła do polskiego porządku prawnego definicję odporności społecznej. Zagadnienie to zyskało na popularności i zostało implementowane w kolejnych dziedzinach bezpieczeństwa po szczycie NATO w Warszawie w 2016 roku. Przez odporność społeczną „należy rozumieć indywidualną i grupową zdolność ludzi do zaspokajania swoich podstawowych potrzeb bytowych, w tym dzięki posiadaniu własnych zapasów niezbędnych produktów, oraz ich zdolność do współdziałania z podmiotami ochrony ludności, a także do zdobywania kompetencji w zakresie kształtowania świadomości zagrożeń i zapobiegania zagrożeniom oraz pożądanym zachowań na wypadek wystąpienia zagrożeń”²⁶.

W jaki sposób można implementować teorię odporności społecznej do bezpieczeństwa pożarowego budynków mieszkalnych? Jednym z kluczowych elementów jest edukowanie społeczeństwa o zagrożeniu i możliwości zapobiegania powstaniu pożaru. Kształtowanie grupowych zdolności ludzi do zdobywania kompetencji w zakresie zapobiegania zagrożeniom oraz pożądanym zachowań w sytuacji zagrożenia, odbywa się poprzez wspieranie przez samorządy lokalne organizacji pozarządowych takich jak np. Ochotnicze Straże Pożarne, Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze czy Koła Gospodyń Wiejskich. W organizacjach tych zrzeszeni są aktywni ludzie kierowani przez zaangażowanych liderów. Krzewione są w nich postawy patriotyczne, pracy zespołowej oraz rozwój kultury. Kształtowanie społecznej odporności polega na oddolnym zrzeszaniu ludzi w aktywne grupy wspierające się w działaniu dla dobra ogółu²⁷.

²⁵ Art. 10 ust. 3 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Dz.U. 1959 Nr 11 poz. 62.

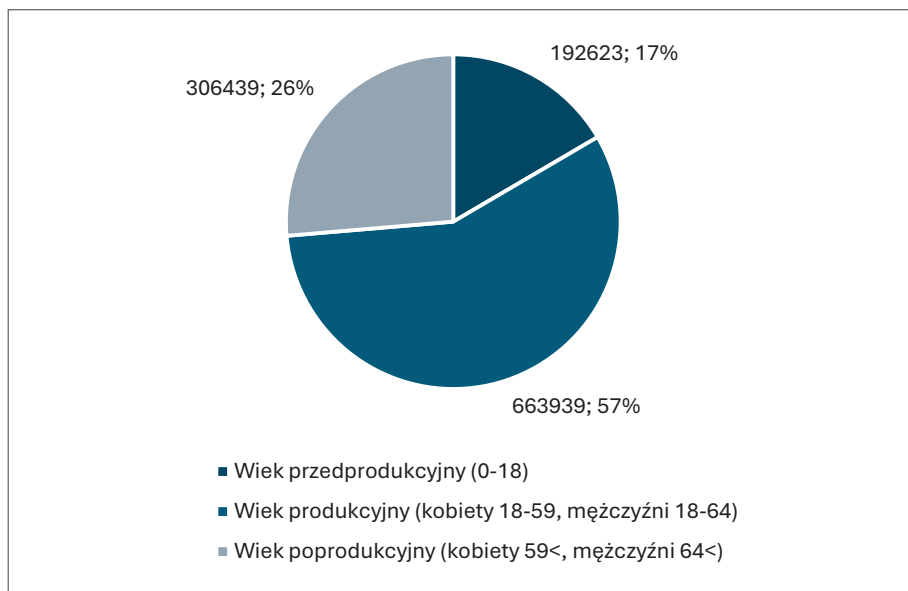
²⁶ Art. 3 ustawy z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej, Dz.U.2024.1907.

²⁷ M. Wojakowska (2023). *Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze jako gwarancja ciągłości działania OSP oraz ogromny potencjał w procesie kształtowania kultury bezpieczeństwa społeczności lokalnych*. W *Akji*, 3, s. 56–66.

Obszar oraz okres badań

W celu udzielania odpowiedzi na postawione we wstępie pytanie, na podstawie przedstawionych w niniejszym artykule danych statystycznych Państwowej Straży Pożarnej za lata 2020–2024, wytypowano do szczegółowej analizy obszar województwa świętokrzyskiego.

Województwo świętokrzyskie to jednostka podziału administracyjnego, położona w centralnej Polsce²⁸. Zajmuje powierzchnię 11 709 km² i pod względem wielkości znajduje się na 15 miejscu wśród 16 województw w kraju (3,7% powierzchni kraju). Graniczy z województwami: lubelskim, łódzkim, małopolskim, mazowieckim, podkarpackim i śląskim. Pod względem liczby mieszkańców również jest jednym z najmniejszych i plasuje się na 13 miejscu. Zamieszkuje w nim 1 163 001 mieszkańców, co stanowi 3,1% ogólnej liczby ludności w kraju. W województwie żyje 565 439 mężczyzn oraz 597 562 kobiet. W 51 świętokrzyskich miastach żyje 525 320 osób, a na wsiach 637 681 osób²⁹.



Wykres 2. Profil mieszkańców województwa świętokrzyskiego wg wieku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

²⁸ Świętokrzyski Urząd Wojewódzki. (2022). *Wojewódzki Plan Zarządzania Kryzysowego Województwa Świętokrzyskiego*. Kielce. s. 13.

²⁹ Główny Urząd statystyczny (2025). *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2024 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2024-roku,7,21.html> [dostęp: 27.02.2025].

Województwo Świętokrzyskie podzielone jest na 102 gminy, 13 powiatów ziemskich i 1 miasto – Kielce na prawach powiatu (powiat grodzki). Spośród powiatów województwa świętokrzyskiego największym pod względem powierzchni (2246 km²) i liczby ludności (ok. 211,8 tys.) jest powiat kielecki, najmniejszym natomiast obszarowo jest powiat skarżyski (395 km²), a pod względem ludności powiat kazimierski (ok. 32 tys.).³⁰

Ochrona przeciwpożarowa w województwie świętokrzyskim

Na terenie województwa świętokrzyskiego krajowy system ratowniczo-gaśniczy tworzą:

- Komenda Wojewódzka PSP w Kielcach,
- Komenda Miejska PSP w Kielcach,
- 12 Komend Powiatowych PSP,
- 17 jednostek ratowniczo-gaśniczych PSP,
- posterunek mieszany w Sędziszowie,
- 261 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych³¹.

Duże znaczenie dla KSRG na terenie województwa mają Ochotnicze Straże Pożarne. Skutecznie wspierają one działania ratownicze prowadzone przez Państwową Straż Pożarną, a w wielu miejscowościach i gminach są służbami ratowniczymi, które najszybciej dotrą do miejsca zdarzenia. Dodatkowo na terenie województwa funkcjonuje 620 jednostek niewłączonych do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego prezentujących bardzo zróżnicowany poziom wyszkolenia i wyposażenia.

Najważniejszym kapitałem jednostek ochrony przeciwpożarowej są przeszkoleni ratownicy. W Państwowej Straży Pożarnej na terenie województwa świętokrzyskiego służy 1067 strażaków, a w ochotniczych strażach pożarnych włączonych do krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego w gotowości do działań pozostaje 6930 druhów. Dane z pozostałych jednostek niewłączonych do systemu nie są wiarygodne³².

Prezentacja danych statystycznych dotyczących pożarów w budynkach mieszkalnych

Województwo świętokrzyskie zajmuje pierwsze miejsce w liczbie ofiar śmiertelnych w pożarach budynków mieszkalnych w przeliczeniu na milion mieszkańców. Aż 18 osób na milion mieszkańców ginie w województwie

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2024). *Biuletyn informacyjny, działalność świętokrzyskiej Państwowej Straży Pożarnej oraz ochotniczych straży pożarnych 2024*. Kielce.

³² *Ibidem*.

świętokrzyskim w pożarach budynków mieszkalnych. Średnia dla całego kraju wynosi 8 ofiar śmiertelnych, a w porównywalnym powierzchniowo i demograficznie województwie opolskim jedynie 4 ofiary śmiertelne. Ze statystyk Państwowej Straży wynika także, że w co 44 pożarze na terenie województwa świętokrzyskiego ginie człowiek. Średnia krajowa wynosi 1 ofiarę śmiertelną w co 100 pożarze. Dla porównania w województwie opolskim w co 194 pożarze ginie człowiek³³.

Tabela 1. Wybrane statystyki za 2024 rok pożarów budynków mieszkalnych w poszczególnych województwach.

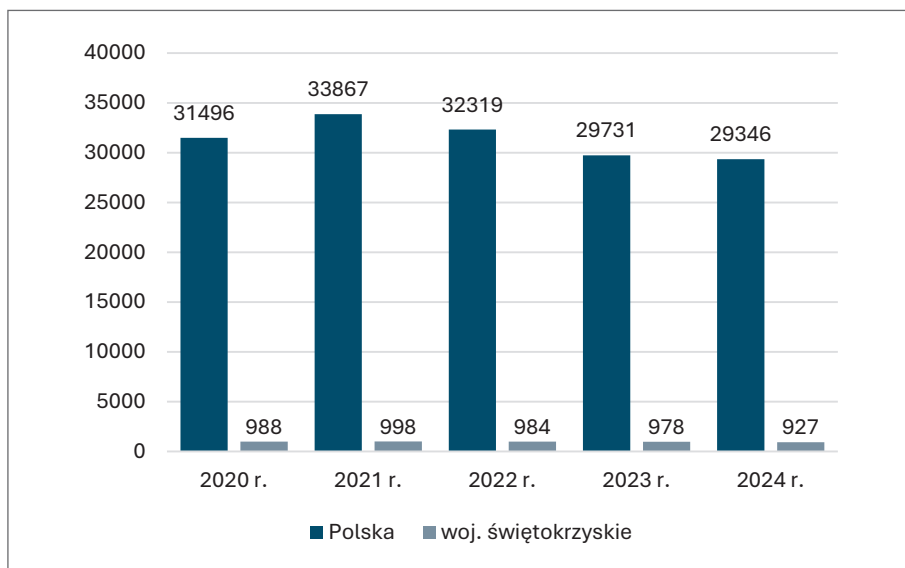
Województwo	Średnia liczba ofiar śmiertelnych na 1 mln mieszkańców	Średnia liczba pożarów, po których wystąpiła ofiara śmiertelna
DOLNOŚLĄSKIE	9	103
KUJAWSKO-POMORSKIE	9	88
LUBELSKIE	12	79
LUBUSKIE	7	155
ŁÓDZKIE	11	68
MAŁOPOLSKIE	6	108
MAZOWIECKIE	9	86
OPOLSKIE	4	194
PODKARPACKIE	4	158
PODLASKIE	11	93
POMORSKIE	7	106
ŚLĄSKIE	5	135
ŚWIĘTOKRZYSKIE	18	44
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	7	141
WIELKOPOLSKIE	5	145
ZACHODNIOPOMORSKIE	8	98
ŚREDNIA KRAJOWA:	8	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego oraz Państwowej Straży Pożarnej.

Podstawową statystyką przy analizie zagadnienia pożarów w budynkach mieszkalnych jest ich liczba w badanych okresie. W latach 2020–2024 po gwałtownym wzroście liczby pożarów w budynkach mieszkalnych na terenie kraju w 2021 roku względem 2020 roku, w następnych latach odnotowano

³³ *Ibidem.*

stopniowy spadek tego typu zdarzeń do poziomu 29 346 pożarów w 2024 roku. W województwie świętokrzyskim trend jest tożsamy z ogólnopolskim. Najwięcej zdarzeń w badanych regionie odnotowano w 2021 roku i było ich 998. Stopniowy spadek w kolejnych latach spowodował, że w 2024 roku tego typu zdarzeń było 927. W latach 2020–2024 ok. 3% pożarów budynków mieszkalnych w Polsce miało miejsce na terenie województwa świętokrzyskiego³⁴.



Wykres 3. Liczba pożarów w budynkach mieszkalnych w Polsce i województwie świętokrzyskim w latach 2020–2024.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PSP.

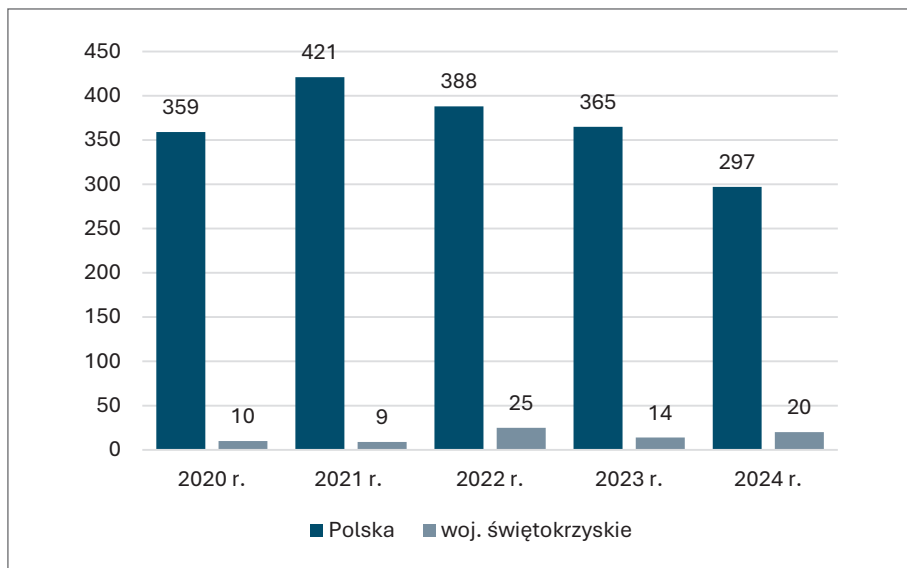
Drugą kluczową statystyką przy analizie zagadnienia bezpieczeństwa pożarowego w budynkach mieszkalnych jest liczba ofiar śmiertelnych w tego typu zdarzeniach. Podczas pożaru organizmy żywe narażone są na wiele czynników zagrażających życiu i zdrowiu. Do najważniejszych zaliczyć należy: toksyczny dym, wysoką temperaturę, płomienie, niedobór tlenu, uszkodzenia obiektów³⁵.

W 2020 roku na terenie kraju odnotowano 359 ofiar pożarów budynków mieszkalnych. Następnie odnotowano gwałtowny wzrost w 2021 roku

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ R. Dobrzyńska (2016). Wpływ produktów pożaru na zdrowie i życie człowieka. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa*, s. 4, 109–117.

aż do 421 zgonów. Kolejne lata to znaczny spadek liczby osób zmarłych w wyniku pożarów budynków mieszkalnych do 297 osób w roku 2024. Statystyka ta zupełnie inaczej wygląda na terenie województwa świętokrzyskiego. W 2020 i 2021 roku liczba ofiar śmiertelnych w regionie była zbliżona (10 i 9 ofiar). Rok 2022 w regionie był najbardziej tragiczny spośród analizowanych (aż 25 ofiar śmiertelnych). Następnie odnotowano 14 ofiar śmiertelnych w 2023 roku i kolejny wzrost liczby ofiar w 2024 roku (20 ofiar śmiertelnych)³⁶.



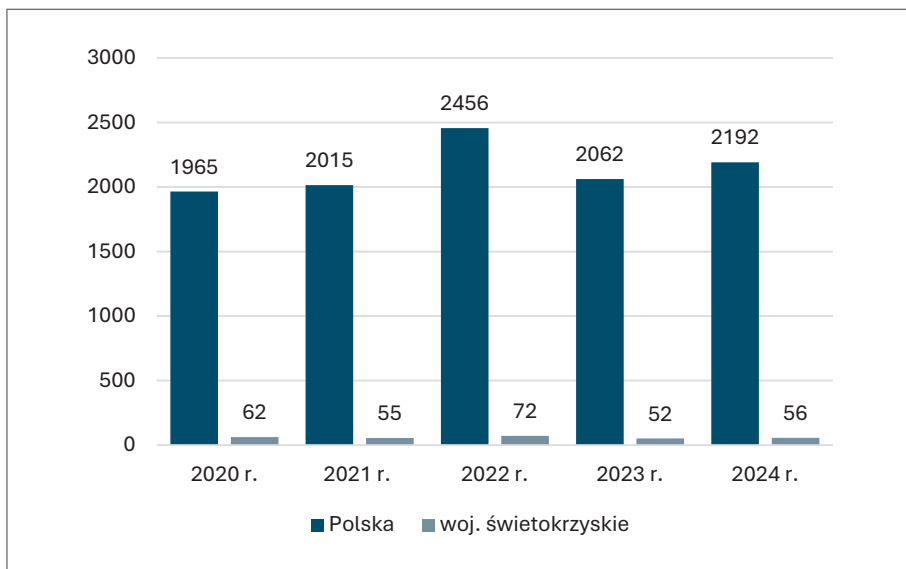
Wykres 4. Liczba ofiar śmiertelnych w pożarach budynków mieszkalnych w Polsce i województwie świętokrzyskim w latach 2020–2024.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Straży Pożarnej.

Kolejną istotną statystyką przy analizie zdarzeń pożarowych jest liczba osób poszkodowanych. W latach 2020–2024 najwięcej poszkodowanych w kraju odnotowano w 2022 roku (2456 osób), a najmniej w 2020 roku (1965 osób). Także w województwie świętokrzyskim pożary budynków mieszkalnych w 2022 roku spowodowały obrażenia u największej liczby osób (72).

³⁶ Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2024). *Biuletyn informacyjny, działalność świętokrzyskiej Państwowej Straży Pożarnej oraz ochotniczych straży pożarnych 2024*. Kielce.

Najmniej rannych w tego typu pożarach w województwie świętokrzyskim w analizowanym okresie było w 2023 roku (52 osoby)³⁷.



Wykres 5. Liczba osób rannych w pożarach budynków mieszkalnych w Polsce i województwie świętokrzyskim w latach 2020–2024.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Straży Pożarnej.

Państwowa Straż Pożarna prowadzi do celów statystycznych ewidencję przypuszczalnych przyczyn powstania pożaru. Z udostępnionych informacji wynika, że najczęściej do pożarów w budynkach mieszkalnych na terenie województwa świętokrzyskiego w latach 2020–2024 dochodziło na skutek nieprawidłowej eksploatacji konstrukcji budowlanych (2092 pożary), nieostrożności osób dorosłych (786 pożarów), nieprawidłowej eksploatacji urządzeń grzewczych na paliwo stałe (688 pożarów) oraz wad urządzeń i instalacji elektrycznych (522). W badanym okresie aż 336 pożarów prawdopodobnie było efektem podpaień, a 150 powstało na skutek wad konstrukcji budowlanych. Najwięcej osób rannych (121) i ofiar śmiertelnych (51) występuje w pożarach spowodowanych nieostrożnością osób dorosłych.³⁸

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ *Ibidem.*

Tabela 2. Przyczyny powstawania pożarów w budynkach mieszkalnych w woj. świętokrzyskim w 2020 – 2024

Przyczyna pożaru	Meldunki spełniające warunki	Ranni	Ofiary śmiertelne	Straty ogółem [tys. zł]
Nieprawidłowa eksploatacja konstrukcji budowlanych	2092	9	0	4037,4
Nieostrożność osób dorosłych	786	121	51	12422,8
Nieprawidłowa eksploatacja urządzeń ogrzewczych na paliwo stałe	688	19	11	3584,3
Wady urządzeń i instalacji elektrycznych	522	66	7	29517,1
Podpalenia (umyślne) w tym akty terroru	336	10	1	9084,7
Wady konstrukcji budowlanych	150	12	1	6777,8
Inne przyczyny	301	40	7	11436,5
PODSUMOWANIE:	4875	277	78	76860,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Straży Pożarnej.

Szacowane przez świętokrzyskich strażaków ogólne straty finansowe poniesione przez właścicieli budynków mieszkalnych na skutek pożarów w okresie 2020–2024 wyniosły 76 860 600 zł.³⁹

Wnioski

Województwo świętokrzyskie boryka się z problemem tragicznych pożarów w budynkach mieszkalnych. Najbardziej niepokoi fakt, że w co 44 pożarze na terenie województwa ginie człowiek. Pod tym względem województwo wyprzedza pozostałe regiony Polski. Statystyki pokazują, że na terenie województwa mieszkańcy są stosunkowo odporni na zjawisko pożarów w budynkach mieszkalnych. Zaledwie 3% pożarów budynków mieszkalnych w Polsce ma miejsce w świętokrzyskim. W bezwzględnych liczbach w województwie świętokrzyskim odnotowuje się mniej pożarów budynków mieszkalnych niż w innych regionach. Społeczeństwo województwa nie jest jednak przygotowane, na sytuację wystąpienie zagrożenia. Wysiłki zarówno mieszkańców, jak i samorządów lokalnych należy ukierunkować na poprawę systemu wykrywania i alarmowania o zdarzeniach. Odporność mieszkańcy mogą poprawić montując w swoich domach autonomiczne czujniki dymu, które wykrywają

³⁹ *Ibidem.*

pożar we wstępnej fazie, dając domownikom czas na reakcję i bezpieczną ewakuację. Biorąc pod uwagę fakt, że jednymi z częstszych przyczyn powstania pożaru są te związane z udziałem człowieka (nieostrożność osób dorosłych czy podpalenia), a także związane z wadami urządzeń i instalacji elektrycznych można postawić tezę, że w każdym budynku mieszkalnym może dojść do pożaru⁴⁰.

Należy podkreślić, że ustawodawca dostrzegł problem i od 1 stycznia 2025 roku wszystkie nowopowstałe obiekty mieszkalne w Polsce muszą być wyposażone w co najmniej jedną czujkę dymu. Od 2030 roku obowiązek posiadania co najmniej jednej czujki dymu dotyczył będzie wszystkich lokali mieszkalnych⁴¹. Jest to krok we właściwym kierunku, choć warto zauważyć, że jedno urządzenie w kilkukondygnacyjnym budynku mieszkalnym ma ograniczoną skuteczność działania. Praktycy rekomendują, montaż czujek dymu na każdej kondygnacji budynku mieszkalnego.

Zmiany legislacyjne mają właściwy kierunek. Szczególnie widoczna powinna być zmiana na terenie województwa świętokrzyskiego. Biorąc pod uwagę statystyki to właśnie świętokrzyscy strażacy powinni zaobserwować efekt wprowadzonych przepisów jako pierwsi. W celu uzyskania lepszych efektów Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach zaproponowała podczas narady rocznej kadry kierowniczej Państwowej Straży Pożarnej województwa świętokrzyskiego innowacyjny projekt poprawy odporności społecznej na zagrożenia pożarowe budynków mieszkalnych⁴². Zaproponowano połączenie sił samorządów lokalnych, strażaków ochotniczych straży pożarnych oraz mieszkańców. Idea projektu zakłada zakup przez samorządy lokalne czujek dymu w liczbie równej liczbie lokali mieszkalnych na terenie danej gminy. Zadania mogłoby zostać sfinansowane z budżetu gminy oraz dotacji w ramach zadania własnego gminy, jakim jest zapewnienie ochrony przeciwpożarowej gminy. Kluczową rolę w założeniach projektu odgrywać mają strażacy ochotnicy, którzy w założeniach projektu przeprowadzą dystrybucję i montaż urządzeń w domach mieszkańców. Istotne dla sukcesu przedsięwzięcia jest przekonanie mieszkańców do przyjęcia

⁴⁰ K. Kaganek, J. Krawczyk (2014). *Ochrona przeciwpożarowa jako element zapewnienia bezpieczeństwa – wybrany przykład turystyczny*. *Securitologia*, s. 2, 115–130.

⁴¹ § 28a Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów, Dz.U.2023.0.822 t.j.

⁴² Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2025). *Narada roczna kadry kierowniczej PSP z terenu województwa świętokrzyskiego połączona z konferencją na temat bezpieczeństwa pożarowego budynków mieszkalnych*. <https://www.gov.pl/web/kwpsp-kielce/narada-roczna-kadry-kierowniczej-psp-z-terenu-wojewodztwa-swietokrzyskiego-polaczona-z-konferencja-na-temat-bezpieczenstwa-pozarowego-budynkow-mieszkalnych> [dostęp: 12.03.2025].

i montażu urządzenia w swoich domach. Wydatek związany z zakupem przez gminę czujek dymu należy traktować jako inwestycję w bezpieczeństwo mieszkańców, która przyczyni się do mniejszej liczby osób poszkodowanych w pożarach budynków mieszkalnych⁴³. Andrzej Frycz Modrzewski swoim oponentom mówiącym, że murowany dom drożej kosztuje proponował obliczenie, ile domów drewnianych trzeba na nowo postawić po pożarach – zamiast jednego bezpiecznego. Dokładnie ten sam argument może być wykorzystywany przy dyskusjach na temat zasadności wydawania pieniędzy publicznych w celu zakupu czujek dymu. Projekt kompleksowego wyposażenia wszystkich obiektów mieszkalnych w czujki dymu w najbliższym czasie będzie realizować jako pierwsza w Polsce – gmina Połaniec.⁴⁴

Bibliografia

- Barański, M. (2018). *Obowiązki gminy w zakresie ochrony przeciwpożarowej*. W T. Kocowski, M. Błażewski, (red.), *Ochotnicze Straże Pożarne – Zadania – Samorząd – Bezpieczeństwo* (103–114). Uniwersytet Wrocławski.
- Błażewski, M. (2018). *Wsparcie finansowe i rzeczowe działalności ochotniczych straży pożarnych przez gminę*. W T. Kocowski, M. Błażewski, W. Małecki (red.), *Ochotnicze Straże Pożarne – Tradycja – Samorząd – Bezpieczeństwo*. Uniwersytet Wrocławski, s. 87–96.
- Dobrzyńska, R. (2016). *Wpływ produktów pożaru na zdrowie i życie człowieka*. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa*, s. 4, 109–117.
- Główny Urząd Statystyczny (2025). *Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2024 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/powierzchnia-i-ludnosc-w-przekroju-terytorialnym-w-2024-roku,7,21.html> [dostęp: 27.02.2025].
- GOV.PL (2025). *Czujka na straży Twojego bezpieczeństwa!*. <https://www.gov.pl/web/kgpsp/czujka-na-strazy-twojego-bezpieczenstwa> [dostęp: 10.03.2025].
- GOV.PL (2025). *Strażacy w dawnej Polsce*. <https://www.gov.pl/web/kgpsp/w-dawnej-polsce> [dostęp: 02.03.2025].
- Kaganek K., Krawczyk J. (2014), *Ochrona przeciwpożarowa jako element zapewnienia bezpieczeństwa – wybrany przykład turystyczny*. *Securitologia*, s. 2, 115–130.

⁴³ Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach. (2025). *Działania prewencyjne strażaków dla poprawy bezpieczeństwa mieszkańców regionu*, <https://www.gov.pl/web/kwpsp-kielce/dzialania-prewencyjne-strazakow-dla-poprawy-bezpieczenstwa-mieszkancow-regionu> [dostęp: 12.03.2025].

⁴⁴ Miasto i Gmina Połaniec (2025). *Akcja „Czujny Połaniec- bezpłatne czujki dymu” na etapie realizacji*. <https://portal.polaniec.eu/aktualnosci/akcja-czyjny-polaniec-bezplatne-czujki-dymu-na-etapie-realizacji.html> [dostęp: 12.03.2025].

- Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2024). *Biuletyn informacyjny, działalność świętokrzyskiej Państwowej Straży Pożarnej oraz ochotniczych straży pożarnych 2024*. Kielce.
- Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2025). *Narada roczna kadry kierowniczej PSP z terenu województwa świętokrzyskiego połączona z konferencją na temat bezpieczeństwa pożarowego budynków mieszkalnych*, <https://www.gov.pl/web/kwpsp-kielce/narada-roczna-kadry-kierowniczej-psp-z-terenu-wojewodztwa-swietokrzyskiego-polaczona-z-konferencja-na-temat-bezpieczenstwa-pozarowego-budynkow-mieszkalnych> [dostęp: 12.03.2025].
- Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Kielcach (2025). *Działania prewencyjne strażaków dla poprawy bezpieczeństwa mieszkańców regionu*, <https://www.gov.pl/web/kwpsp-kielce/dzialania-prewencyjne-strazakow-dla-poprawy-bezpieczenstwa-mieszkancow-regionu> [dostęp: 12.03.2025].
- Konciak, J. (2015). Ryzyko pożaru w budynkach mieszkalnych w Polsce w latach 2000–2010. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, s. 248, 134–149.
- Miasto i Gmina Połaniec (2025). *Akcja „Czujny Połaniec – bezpłatne czujki dymu” na etapie realizacji*. <https://portal.polaniec.eu/aktualnosci/akcja-czujny-polaniec-bezplatne-czujki-dymu-na-etapie-realizacji.html> [dostęp: 12.03.2025].
- Modrzewski, A.F. (1857). *O poprawie Rzeczypospolitej*, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/o-poprawie-rzeczypospolitej.pdf> [dostęp: 02.03.2025].
- FIREGAS (2025). *Pożary w Polsce – podsumowanie 2024 r.* <https://fgsystems.pl/blog/pozary-w-polsce-podsumowanie-2024-r.html> [dostęp: 10.03.2025].
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów, Dz.U.2023.0.822 t.j.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1999 roku w sprawie Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych, Dz.U. 1999 nr 112 poz. 1316.
- Rządowe Centrum Bezpieczeństwa. (2024). *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego*. <https://www.gov.pl/web/rcb/krajowy-plan-zarzadzania-kryzysowego> [dostęp: 10.03.2025 r].
- Samorząd terytorialny . (2025). <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/BASLeksykon.xsp?id=ADCDAB77EB4E2875C1257A6100370ABA&litera=S> [dostęp 09.03.2025].
- Sawicki, T. (2011). *Dochodzenia popożarowe – niedoceniana szansa na poprawę bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza*, s. 2, 25–30.
- Stępniewski, R. (2021). *Kto odpowiada za bezpieczeństwo przeciwpożarowe?*. <https://www.politykabezpieczenstwa.pl/pl/a/kto-odpowiada-za-ochrone-przeciwpozarowa> [dostęp: 10.03.2025].
- Świętokrzyski Urząd Wojewódzki (2022). *Wojewódzki Plan Zarządzania Kryzysowego Województwa Świętokrzyskiego*. Kielce. s. 13.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U.2024.0.1283 t.j.
- Ustawa z dnia 17 grudnia 2021 r. o ochotniczych strażach pożarnych, Dz.U. 2021 poz. 2490.

- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej, Dz.U. 1991 Nr 81 poz. 351.
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej, Dz.U. 1991 Nr 88 poz. 400.
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U. 2007 nr 89 poz. 590.
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Dz.U. 1959 Nr 11 poz. 62.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej, Dz.U. 2024.1907.
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414.
- Wojakowska, M. (2023). *Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze jako gwarancja ciągłości działania OSP oraz ogromny potencjał w procesie kształtowania kultury bezpieczeństwa społeczności lokalnych*, W Akcji, s. 3, 56–66.
- Wysocki, M. (2014). *Poprawa bezpieczeństwa osób z niepełnosprawnością podczas ewakuacji z obiektów użyteczności publicznej. Materiały Budowlane*. s. 10, 29.

Tabele

- Wybrane statystyki za 2024 rok pożarów budynków mieszkalnych w poszczególnych województwach.
- Przyczyny powstawania pożarów w budynkach mieszkalnych w woj. świętokrzyskim w 2020 – 2024.

Wykresy

- Pożary budynków mieszkalnych w Polsce w latach 2020–2024 w stosunku do ogólnej liczby pożarów.
- Profil mieszkańców województwa świętokrzyskiego wg wieku.
- Liczba pożarów w budynkach mieszkalnych w Polsce i województwie świętokrzyskim w latach 2020–2024.
- Liczba ofiar śmiertelnych w pożarach budynków mieszkalnych w Polsce i województwie świętokrzyskim w latach 2020–2024.
- Liczba osób rannych w pożarach budynków mieszkalnych w Polsce i województwie świętokrzyskim w latach 2020–2024.

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono charakterystykę występowania pożarów w budynkach mieszkalnych na terenie województwa świętokrzyskiego na podstawie danych Państwowej Straży Pożarnej z lat 2020–2024. W pracy wskazano zadania jakie stoją przed właścicielami budynków mieszkalnych i samorządem lokalnym w celu budowania odporności społecznej w zakresie bezpieczeństwa pożarowego. Celem artykułu jest zaproponowanie dodatkowego działania samorządów lokalnych, mieszkańców i służb, aby ograniczyć liczbę pożarów w budynkach mieszkalnych, a także liczbę osób poszkodowanych w tych zdarzeniach.

Resistance of local governments to fire hazards in residential buildings on the example of the Świętokrzyskie Voivodeship in 2020–2024

Abstract

The study presents the characteristics of the occurrence of fires in residential buildings in the Świętokrzyskie Province based on data from the State Fire Service in the years 2020–2024. The work indicates the tasks facing owners of residential buildings and local governments in order to build social resilience in the field of fire safety. The aim of the article is to propose additional action of local governments, residents and services to reduce the number of fires in residential buildings, as well as the number of people injured in these incidents.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo pożarowe, zagrożenia, pożar

Keywords: fire safety, hazards, fire

Spis treści

Jarosław Jastrzębski	
Flota pancerników drednotowych Marine Nationale – uwarunkowania rozwojowe i zagadnienia klasyfikacyjne	3
Andrzej Czop	
Pojęcie szkolnego strzelca w relacji do innych typów wielokrotnego zabójcy	29
Łukasz Dzik	
Formalno-prawne aspekty lotniczej współpracy cywilno-wojskowej na rzecz zwalczania współczesnych zagrożeń terroryzmu powietrznego jako determinantu zapewnienia bezpieczeństwa powietrznego	49
Valentina Nadolska	
Information security in higher education institutions of Ukraine: analysis of risks and management strategies	65
Grzegorz Bator	
Architektura bezpieczeństwa: istota, definiowanie i typologia	77
Paweł Rafał Ostolski	
Diagnoza i perspektywy zastosowania nowoczesnych technologii cyfrowych w procesie przygotowania elementów podsystemu militarnego	95
Robert Maciejewski	
Sztuczna inteligencja a transformacja współczesnych systemów politycznych. Szanse i wyzwania	113
Jacek Kalinko	
Rola Państwowej Straży Pożarnej w zarządzaniu kryzysowym w trakcie działań przeciwpowodziowych w 2024 roku	131
Natalia Wąsik	
Szpital jako obiekt infrastruktury krytycznej	151
Damian Wąsik	
Rezyliencja miejska a kordon sanitarny – uwagi prawno-medyczne	165
Patryk Petruk	
Ochrona ludności w świetle obowiązujących uwarunkowań prawnych	179
Marcin Bajur	
Odporność samorządów szczebla lokalnego na zagrożenia pożarowe w budynkach mieszkalnych na przykładzie województwa świętokrzyskiego w latach 2020–2024	197

Redaktor prowadzący: Agnieszka Boniatowska
Redakcja i korekta: Mateusz Grębosz

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
tel./faks: 12 662-63-83, tel.: 12 662-67-56
<https://www.wydawnictwo.uken.pl>
e-mail: wydawnictwo@uken.krakow.pl